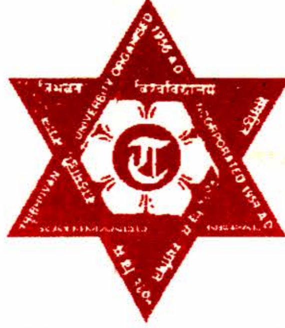
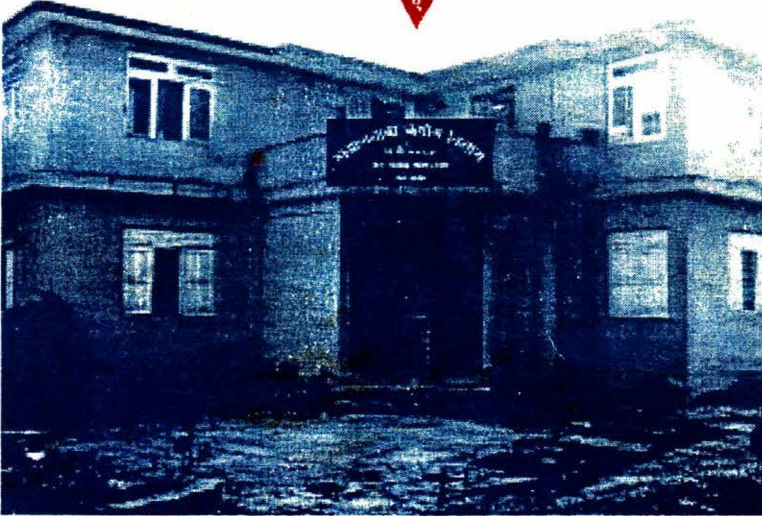
नेपालभाषा

ल्या: २

(नेपालभाषा केन्द्रीय विभागया अनुसन्धानमूलक पत्रिका)

नेपालभाषा केन्द्रीय विभाग

(चैन लाकौल स्मृति भवन, यल)
मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र संकाय
त्रिभुवन विश्वविद्यालय

ने.सं. ११२५

रवि शाक्य, इखाछैं, यल

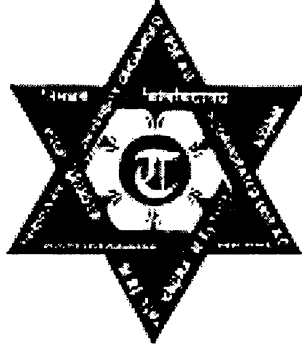

नेपालभाषा साहित्यिक जर्नलया न्ह्यलुवा:
धर्म्म आदित्य धर्माचार्य (भाजु जगतमान वैद्य)या
लुमन्तिइ थुगु नेपालभाषा ल्या २ जर्नल देछा

रवि शाक्य, इखाछेँ, यल

नेपालभाषा

(नेपालभाषा केन्द्रीय विभागया अनुसन्धानमूलक पत्रिका)

नेपालभाषा केन्द्रीय विभाग

(चैन लाकौल स्मृति भवन, यल)
मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र संकाय
त्रिभुवन विश्वविद्यालय

ने.सं. ११२५

नेपालभाषा
Nepal Bhasha

पिथना ल्या: २ ने.सं. ११२५ ई.सं. २००४

नेपालभाषा केन्द्रीय विभाग
त्रिभूवन विश्वविद्यालय
मानविकी तथा सामाजिकशास्त्र संकाय्
चैन लाकौल स्मृति भवन
यलध्वाखा, यल

मू . ६०/- संस्थागत मू ५००/-

त्रिभुवन विश्वविद्यालय

कीर्तिपुर, काठमाडौं, नेपाल ।

उपकुलपतिको कार्यालय

२१ कार्तिक , २०६१

शुभकामना

त्रिभुवन विश्वविद्यालय कीर्तिपुर नेपाल भाषा केन्द्रीय विभागले यस बर्षको शुभदिपावली नेपाल सम्वत् ११२५ को उपलक्ष्यमा विभागीय जर्नल "नेपाल भाषा" प्रकाशित गर्न लागेकोमा मलाई खुशी लागेको छ । यो एक प्रशंसनीय प्राज्ञिक अभ्यास भएको मैले ठानेको छु ।

नेपाल सांस्कृतिक बैभव भएको मुलुक हो । यस देशको सांस्कृतिक सम्पन्नता अभिवृद्धि गर्नमा नेपाल भाषाको पनि उत्तिकै आफनै ऐतिहासिक महत्वपूर्ण योगदान रहेको छ । यस नेपाल भाषाको उन्नयनमा नेपाल भाषाका विद्यार्थीहरुले सार्थक प्राज्ञिक अभ्यास पनि गर्दै आइरहेको कुरा सबैमा विदितै छ । अतएव प्रकाशित हुने उक्त जर्नल "नेपाल भाषा" मा नेपाल भाषाको विकास तथा नेपाल भाषाका विद्यार्थीहरुको शैक्षिक कार्यक्रममा सहयोग पुऱ्याउने खालका संकलित रोचक तथा ज्ञानवर्द्धक सामग्रीहरुका अतिरिक्त अन्य गहकिला लेख रचनाहरु पनि समाविष्ट हुने छन् भन्ने आशा एवं विश्वास लिएको छु ।

जर्नल "नेपाल भाषा" प्रकाशनको पूर्ण सफलताको कामना गर्दै यस बर्षको शुभदिपावली नेपाल सम्वत् ११२५ को शुभ अवसरमा हार्दिक मंगलमय शुभकामना व्यक्त गर्दछु ।

प्रा.डा. गोविन्द प्रसाद शर्मा
उपकुलपति

फोन: ४३३०४३३/४३३०४३४, फ्याक्स: ९७७-१-४३३१९६४, E-mail: vcoffice@healthnet.org.np पोष्ट बक्स नं. ८२१

शिक्षाध्यक्षको कार्यालय
OFFICE OF THE RECTOR

त्रिभुवन विश्वविद्यालय
कीर्तिपुर, काठमाण्डौ,
नेपाल ।

Tribhuvan University
Kirtipur, Kathmandu,
Nepal.

Ref.No./ पत्र संख्या:

Date/ मिति: २०६०।७।२२

शुभकामना

नेपाल भाषा केन्द्रीय विभागले नेपाल संवत् ११२५ को दीपावलीको उपलक्ष्यमा "नेपाल भाषा" जर्नल प्रकाशित गर्न लागेकोमा खुसी लागेको छ । यस जर्नलमा प्रकाशित हुने रचनाले भाषा, साहित्य र संस्कृतिको विकासमा सहयोग पुऱ्याउने छन् भन्ने मेरो शुभकामना छ ।

प्रा.डा. महेन्द्र सिंह
शिक्षाध्यक्ष

फोन: ४३३०३३६, फ्याक्स: ९७७-१-४३३१९६४, E-mail: vcoffice@healthnet.org.np पोष्ट बक्स नं. ८२१२

सम्पादकीय

नेपालभाषा केन्द्रीय विभाग त्रिभुवन विश्वविद्यालय अन्तर्गतया नेपालभाषा ब्वंकीगु दकलय् च्वय्‌या प्राज्ञिक संस्था खः । प्राज्ञिक संस्था जूगुलिं स्वभावत विभागया प्राज्ञिक गतिविधि न्ह्याकेगु दायित्व थ्वया जुइ । थ्व हे दायित्व निर्वाह यायेगु सन्दर्भय् केन्द्रीय विभागं थ्व थःगु विभागीय जर्नल पिकयाच्वंगु दु ।

'जर्नल' पिकायेत मूल निथी सहयोग अनिवार्य जुइ । विद्धानपिनि च्वसु व पिकाय्‌त माःगु आर्थिक श्रोत । जर्नलया लागि विद्धानपिंके जिमिसं च्वसु फ्‌वना । इलं मलागुलिं बांलाक योजनावद्धकथं जिपिं न्ह्यावने मफुत । आर्थिक श्रोतया लागि विज्ञापनसं जिमिसं भर काय् माः, कारण विश्वविद्यालययाके धेबा मदु । तर न्ह्यसः दनी धेबा मदु धका सुम्क ल्हा प्वचिना च्वनेगुला वा थःगु कुतलं थःगु प्राज्ञिक दायित्व पूवंकेगु । विभागीय कुतले जिमिसं छुं यायेगु क्वछिना । विज्ञापनया लागि जिपिं तःथाय् वना । होटल, बैंक, फाइनान्स कम्पनी थायथासय् तप्यंक वना सहयोगया लागि इनाप याना । लयताया खँ जिपिं वनाथाय् तक सकस्यां जिमित ग्वहालि याना दिल, सद्‌भावना क्यना दिल । सुनां गुलि धेबा बी चिन्ता थ्व मखु । नेपालभाषा केन्द्रीय विभागयात भ्रीगु समाजलिसे सत्तीकेगु जिमिगु अभिप्राय खः । नेपालभाषा केन्द्रीय विभाग शिक्षक विद्यार्थीतय्‌गु जक मखु, थ्व भ्री समाजया खः । जर्नलय् दुथ्यागु विज्ञापन केन्द्रीय विभाग व समाज दथ्वीया ताँ जुयाबी । जिमिगु थुकी सन्तोष व गर्व दु ।
नेपालभाषा केन्द्रीय विभागं थःगु प्राज्ञिक गतिविधि सुथां लाकेत अनेक कार्यकमत न्ह्याकेत्यंगु दु । स्यल्लागु सफूकुथि स्वना नेपालभाषाया अध्ययन, अनुसन्धान केन्द्र दय्‌केगु लँय् केन्द्रीय विभाग न्ह्या वने धुंकूगु दु । माननीय राज्य मन्त्री श्री कृष्ण गोपालजुं केन्द्रीय भवनय् पुस्तकालय भवनयातँ छ्यायेगु लागि गुगु सदाशयता क्यना दिल व चिरस्मरणीय जुइ । विद्यमान भवन तयार यायेत माःगु वैकुण्ठ प्रसाद लाकौल, तात्कालिन उपकुलपति भाजु कमलकृष्णज्यु पिनि सहयोग नं गुबलें लोमंके फइ् मखु ।

केन्द्रीय विभागं आ सफू संकलन अभियान न्ह्यकेत्यंगु दु । केन्द्रीय विभाग परिवारं विश्वास काइ थुकी नं सकस्या सहयोग दइ ।

विभागीय जर्नल नियमित कथं पिकाय्‌गु जिमिसं कुतः याय् । अभ्र अप्वः विद्धानपिंलिस्ये इले हे स्वापू तया स्यल्लागु च्वसुत न्ह्यब्वय् । स्वदेश, विदेशया थीथी प्राज्ञिक संस्था, केन्द्रत लिसे प्राज्ञिक स्वापू स्वाना नेपालभाषा साहित्यया गौरव विश्वय् न्यंकेगु प्रण याये । तर थ्व म्हगसः पूवंकेत जिमित छिकपिं सकसिया सदभावना, ग्वहालि अनिवार्य जुइ । छिकपिंसं जिमित हःपा बिया दिसं । नेपालभाषा केन्द्रीय विभाग परिवार थःगु प्राज्ञिक दायित्व पूवंकेत सदां समर्पित जुइ ।

नेपालभाषा केन्द्रीय परिवारपाखें ने.सं. ११२५या जिमिगु सकलयात भिंतुना ।

\- प्रा. नर्मदेश्वर प्रधान

धलः

गुँसिघाँय्

✍ प्रा. प्रेमशान्ति तुलाधर

ने.सं. ११०३-१११४ या दशक दुनेलाःगु छगू उपन्यास भाजु रत्नवहादुर सायूमिजुया 'गुँसिघाँय्' नं खः । 'मिलाख्वँ' (ने.सं. १०८८), ब्वइच्वंगु सुपः (ने.सं. ११००), गुँसिघाँय् (ने.सं. ११०३) व गुँपुलेवं (ने.सं. ११०६), नाटक जिन्दगी (ने.सं. १०२४), यानाः न्यागू उपन्यास व कियातःगु भ्वः आदि थें ज्यःगु बाखं पुचः पिकयाः भाजु रत्नवहादुर सायूमि नेपालभाषा साहित्यय् छम्ह आख्यानकारया रुपय् प्रतिष्ठापित जुयादीगु दुसा नेपालभाषाय् दकलय् अप्वः उपन्यासया सफू पिकयादीपिं उपन्यासकारपिं मध्ये वयूकः स्वम्हम्ह जुयादीगु दु ।

सायूमिजुया स्वंगूगु उपन्यास गुसिघाँय् खः । थ्व उपन्यासय् नं सायूमिजु छम्ह सामाजिक यथार्थमूलक उपन्यासकारया रुपय् पिदनादीगु दु । पाठकपिंत मनोरञ्जन बीगु निंतिं जक च्वयेगु मखु थःगु छुं कनेत हे च्वयेगु छम्ह यथार्थवादी च्वमिया धर्म खः, अले थःगु मत्तिइ तिक्क मिंगु खँ पाठकपिंत यइपुक न्ह्याइपुक कनेफइगु हे छम्ह लेखकया गुण खः । थौं समाजय् विद्यमान गरीवी, अन्धविश्वास, आर्थिक शोषण, अन्याः अत्याःया कारण हे समाजया आकार गतिमलाःगुलिं खः, सामन्तवादी अर्थतन्त्रया परिणाम खः धैगु वाःचाःम्ह च्वमि सायूमिजुं थ्व गुँसिघाँय् उपन्यासय् नं सामन्ततय्गु शोषण अन्या अत्याःया पराकाष्ठायात ब्वयादीगु दु । गाँया छगू ब्यवस्थित परिवार सामन्ततय्गु शोषणं यानाः गुकथं भताःभुंग जुल धैगु बाखं न्ह्यब्वयाः सामाजिक स्थिति व तत्कालीन ब्यवस्था विरुद्ध विद्रोहया भाव थनेगु अप्रत्यक्ष कुतः थ्व उपन्यासय् जूगु द । थ्व गुँसिघाँय् उपन्यासया रचनाकाल पञ्चायति व्यवस्थाया उत्तरार्द्धकाल खः, पञ्चायति ब्यवस्था हाकुतिनेत नेपाली जनता संगठीत रुपं विरोध यायेगु क्रम शुरु जूगु काल खः । निर्विकल्प व्यवस्था धकाः घोषणा यानातःगु पञ्चायति व्यवस्था थौं छाय् तिकय् जुइमफुत धैगुया छगू लिसः थ्व उपन्यासं नं ब्यूगु दु । थुकथं छम्ह यथार्थवादी च्वमिया सिर्जना देया राजनैतिक ब्यवस्था निरपेक्ष जुइमखु धैगु खँ गुँसिघाँय् उपन्यासं क्यनाब्यूगु दु । खयूतला थौं पञ्चायति ब्यवस्था क्वःदले धुंकल तर ब्यवस्था क्वःदःसां थ्व उपन्यासय् न्ह्यब्वयातःकथंया सामन्तय् शोषण, आर्थिक विषमता, गरीवी ल्यना हे' च्वंगुलिं थौंया सन्दर्भय् नं थ्व गुँसिघाँय् उपन्यासया उपादेयता उलि हे दनि ।

उपन्यासकार रत्नवहादुर सायूमिं थ्व गुँसिघाँय् उपन्यासयात मानविय शाश्वत भावनां मतिनाया बाखंया आवरणं पुइकाः उपन्यास न्ह्याकातःगु दु । तर थ्वला च्वमिया कथावस्तु न्ह्याकेगु छगू तोह जक खः । उपन्याकारं ब्वमिपिंत थःत नुगलय् भ्वय्भ्वय् प्यूगु गरीवी, शोषण, अन्या अत्यालं ग्रस्त जनताया यथार्थता वोध यायेगु उद्देश्य अनुरुप जक कथावस्तु ज्यानातःगु खः । उकिं थ्व गुँसिघाँय् उपन्यासय् गुगु नं बाखं दु वला छबः देवः जक खः, मुख्य खँला तत्कालीन समाजय् विद्यमान शोषण अन्याय न्ह्यब्वयाः परिवर्तनया आवश्यकता जनमानसय् महसुस याकेबीगु खः । मूलतया थ्वला उद्देश्य प्रधान खः ।

भिंखुगूगु धाय् ब्वथलाः न्ह्याकातःगु थ्व गुँसिघाँय् उपन्यासया शुरुवाट कथात्मक शैली यानातःगु दुसा लिपा सम्पूर्ण उपन्यास नायिकां कनाच्वंगु बाखं कथं आत्मकथात्मक शैली न्ह्याकाः उपन्यास क्वचायूकातःगु दु । बाखं दुने बाखं धायेगु परम्परागत शैलीया प्रयोग नं थ्व उपन्यासय् जूगु दु । प्रेमदाइया बाखं, साहुनीया किजाया बाखं, वालंच्वंवःम्ह लेखकया बाखं आदि थ्व उपन्यासय् दुथ्याःगु उपबाखंत खः । थथे तःपु उपवाखंत दुसां उपन्यासया मूल

बाखंयात तिब: बीगु ज्या थ्व उपबाखंतय्सं या:गु दु । अथेहे उपन्यासय् लेखक वा छम्ह पात्रपाखें तप्यंक बाखं कंकेगु मयासे कथानक योजनाय् नाटकीय विधि छ्यला: कौतुहलता जिज्ञासा थनेगु कुत: नं जूगु दु । थौंया बाखं धयागु हे मनूया जीवनया बाखं ख: । उकिं सुयां जीवनया घटना नं थौं छपु बाखं जुया बीफु । थ्वहे धारणा अनुरुप उपन्यासया नकिं नं सुं छम्ह लेखकयात थ:गु जीवनया बाखं च्वकेत थ:गु अतितया खँ कनाच्वंगु याना: थ्व उपन्यासया शुरुवाट यानात:गु दु । नायिका लक्ष्मी तथा वया परिवारया कारुणिक बाखं हे थ्व गुँसिघाँय् उपन्यासया मू कथावस्तु ख: । पुँजिवादी अर्थब्यवस्थाय् सामन्ततय्सं गरीव जनतायात गुकथं शोषण यानाच्वंगु दु धैगु खँ लक्ष्मीपिनिगु परिवारया बाखनं ब्वयेगु या:गु दु । अले उपन्यासय् सामन्ततय्गु शोषणय् नं आर्थिक शोषणयात दकलय् तिक्ष्ण रुपं ब्वयात:गु दु ।

लक्ष्मीया परिवार गामय् दु:ख सुख याना: जीवन हनाच्वंगु छगू परिवार ख: । गुथि न्यायेकेत लक्ष्मीया बौम्ह आशलालं गांया बेखामान साहुयाके छैं बन्ह तया: धिबा त्याय् कयाह:गु धिवा मकासें मगाइ । साहुया धिवा पुलेत जिवं मफयेक परिश्रम यानाजूम्ह आशालाल टि.वि. ल्वचं कइ । धिबा पुलेमफुसेंलि साहुं छैंय् थना छ्ववयेगु खँ न्यंकी । छखे मफुम्ह भा:त थ:मचात सहीत पुखुली क्वब्वाना: आत्महत्या याइ । तर लक्ष्मी छम्ह बचय् जुइ । पाजुम्हं लही यंकूम्ह लक्ष्मी लिपा प्वा:या समस्या ज्यंकेत शहरय् साहुपिनिगु छैं ज्या यायेत च्वंवनी । अननं वयात साहुनीपाखें असह्य ब्यवहार जुइ । छम्ह मिजंनाप मतिना जूगु नं मतिना ह्वये हे मलाकं सुखू चिनावनी । अले विवशम्ह लक्ष्मीं आत्महत्याया प्रयास याइ । छम्ह सामाजिक कार्यकर्ता बचय् याना: थ:गु छैंय् अतित जीवनया बाखं गुगु कंगु ख:, वहे बाखं थ्व गुँसिघाँय् उपन्यासया कथावस्तु जूगु दु । थुकथं उपन्यासय् छखे गांगांमय् सामन्ततय्सं यानाच्वंगु शोषणया बाखं दुसा मेखेर सहरय् च्वंपिं साहुसाहुनी धा:पिसं थ:गु छैंय् ज्या याइपिं बालश्रमिकतय्त याइगु शोषणया बाखं दु । थुपिं बाखं केवल लक्ष्मी व वया परिवारया बाखं जक मजुसे शोषित पिडित जनताया बाखं ख: । अले थथे शोषकतय्सं शोषण यानाच्वननं गांया जनतायाके चेतना मव:गु भ्रन शोषकतय्त हे पासे यायेगु जुयाचवंगु यथार्थयात नं थ्व गुँसिघाँय् उपन्यासय् न्ह्यब्वयात:गु दु । अथेहे भ्रीगु गुथिगुणत भ्रीगु विनासया कारकतत्व जुयाच्वंगु खँ नं तसकं नुगलय् थुंदिक उपन्यासय् क्यनात:गु दु । आपसि सहयोग व आपसि हीतया उद्देश्यं प्रेरित जुया: भ्रीगु गुथिगुणत थुकिया विपरित थौं ल्वापु व बैमनष्यया क्रिडास्थल जूगु दु ।

उपन्यासया सफलता छम्ह च्वमिं गज्यागु विषययात ज्वन, छु प्वंकल जक मखु वं थ:गु खँयात गुलित ब्वमिपिनिगु नुगलय् पुंकेफल धइगुली नं लाइ । न्यनेबले ब्वनेबले पाउसे खाइसे यथेंज्या:गु हे सवा: वइगु जुइमा यदि ब्वमिपिनिगु मन सालाकायेफत धा:सा व थम्हं कनागु खँ अमिगु न्ह्यपुइ दिके अले नुगलय् प्वंकेफत धा:सा छम्ह लेखकयात सफल धायेफइ । थुकिया निंतिं दकलेमा:गु गुण विश्वसनियता, स्वभाविकता ख: । थुगु दृष्टिं थ्व गुँसिघाँय् उपन्यासयात वालास्वयेबलय् त:थाय् हे च्वमिया त्रुटि मदु धायेमछिं । उपन्यासय् कथावस्तुयात स्वभाविक रुपं न्ह्याकीपं पात्रत ख: । थ्व गुँसिघाँय् उपन्यासया मुख्यपात्र लक्ष्मी ख:सा मेपिं पात्र - साहुनी, आशलाल, साहु, बेखामान साहु, माष्टर, बालं च्वंव:म्ह लेखक आदि ख: । थुपिं पात्रत छम्ह छम्ह ब्यक्ति मखुसे भ्रीगु समाजया छगू छगू वर्गया प्रतिनिधित्व याइपिं बर्गपात्रत ख:, स्थीर पात्रत ख: । अले थुपिं ब्यक्ति पात्रपाखें सामाजिकरण यायेगु ज्या थ्व उपन्यासय् जूगु दु । तर उपन्यासया मू नकिं लक्ष्मीया क्रियाकलाप तथा मनोभाव न्ह्यब्वयेगुली हे स्वाभाविकता थनेमफुगु खनेदु गथे - गुदँ दुम्ह लक्ष्मीया, मांया काय् मबुइ धका: धन्दा जूगु, किजा त:धिक: याना: थ: प्रतिद्वन्दि रत्नचित बोलासायेगु लक्ष्मीया ग्वसा:, छम्ह नोकर जुयाच्वंच्वंम्ह लक्ष्मीं ज:लाख:लापिंके सफू कया: स्वइगु आदि ।

अथेहे उपन्यासय् साहुनीनं लक्ष्मीयात थ: किजा नाप विवाह यानाबीगु ग्वसा:ग्व:गु व ग्वसा: नं लक्ष्मीया छुं भचा तिसा व तलव मुनात:गुया प्रलोभनय् धका: क्यनात:गु गुलित स्वभाविक जू ? लक्ष्मीथें ज्य:म्ह च्य: तयेफुम्ह साहुनीनं वया तलवया लोभय् थ: किजानाप इहिपा: यानाबीगु गुगु योजना दयेकल थ्व गाकं अस्वभाविक ख: साहुनीया किजां लक्ष्मी विहा: याये धा:सां थ:थाय् च्य: तयात:म्ह जूगुलिं साहुनीनं याके बी मखु धायेमा:थाय्, भन उल्टा किजाम्हेस्यां यायेमखु धा:सां साहुनीनं करयानाच्वंगु दु ।

तर अथेखयानं उपन्यासया मेपिं पात्रत गथे - साहुनी, बेखामान साहु आदिया चरित्र चित्रण गाकं स्वाभाविक व मिखाय् लुइकथं जूगु दु । खयूतला थ्व उद्देश्यमूलक उपन्यास ख: तर अथे खया नं गुलि स्वभाविक कथं पात्रतय्त न्ह्यब्वयेछिंगु ख:, व कुत: उपन्यासय् जूगु मदु । उपन्यासय् पात्रतय्गु चरित्र विकास स्वभाविक रुपं मजूसे लेखकया निर्देशन कथं प्याखं हुलीपिं कतांमरित थें जूगु ख: । थुकिया मू हुनि पात्रतय्सं याइगु खँल्हाबल्हा अमिगु स्तर बा भूमिका अनुरुप मजुया: जक मखु पात्रतय्गु मानसिक द्वन्द क्यनेगुली नं च्वमिं उलि च्यूता: तयादीगु खनेमदु । उपन्यासय् पात्रतय्गु क्षमता, ई ब्य:या च्यूता: तया: कार्यब्यापार न्ह्याकेगु स्वया: थ:गु उद्देश्य न्ह्यब्वयेत नं ह्व:ता: च्वमिं मालाजूगुलिं थथे जूगु ख: । अले उपन्यासया गुलिखय् पात्रत अथें विचय् हे तनावंगु दु । फुक्क पात्रतय्त क:घाना: उपन्यास क्वचायेके फुगु खनेमदु । अथेहे थ्व गुँसिघाँय् उपन्यासयात अप्पो प्रभावकारी जुइकेगु निंतिं नायिकां छम्ह लेखकयात थ:गु जीवनया बाखं च्वकेगु निंतिं थ:गु बाखं कनाच्वंगु याना: नाटकीय धंगं उपन्यासया गुगु प्रस्तुति यानातल उकिं भन अस्वभाविकता कृत्रिमता हयाब्यूगु दु । थौंया बाखं धयागु जीवनय् जूगु घटनाया विवरण मखु बरु जीवन थें च्वंगु जक ख: धैगु खँ च्वमिं थुइके मफुगु खनेदु । धाथें घटनाया टिप्पणीला बाखं मखु सुयागुं जीवनी जक जुइ ।

नेवा: समाज नेवा: सांस्कृतिइ ब्वलंम्ह व थम्हं दुग्ययेक अध्ययन अनुभव यानागु थ:त मनय् तच्वतं थ्यूगु विषययात जक कया: उपन्यास च्वयादीम्ह रत्नवहादुर साय्मि थ्व गुँसिघाँय् उपन्यासया बाह्य वातावरणया सृजनाय् धा:सा गाकं सफल जुयादीगु दु । उपन्यासय् न्ह्यब्वयात:गु पञ्चमी गुथिया चित्रण, उपन्यासया छगू चित्रण थें जक मच्वंसे भीगु न्ह्य:ने हे जुयाच्वंगु छगू गुथिया दृष्यत थें भीत अनुभूत जू । अले थौं भीसं भीगु गुथिगुणयात भीगु संस्कृतिया धरोहर, भीगु पहिचानया प्रतिक धका: गुकथं भीसं थुकिया गौरब गाथा हालावयाच्वनागु ख: थुकियात स्यथाक्क ब्यंग नकेगु ज्या थव गुँसिघाँय् उपन्यासय् जूगु दु । थौं भीगु गुथिगुणं भीत विकासया त्वाथलय् मखु विनासया गालय् क्वफाना च्वन । शोषकतय्त शोषण यायेगु छगू बांलागु मौका थ्वहे गुथिगुणत जुयाब्यूगु दु धैगु खँ थ्व उपन्यासया नकिंया विनिष्ट जूगु परिवारया बाखनं पुष्टि या:गु दु । सायद पञ्चमी गुथि न्यायेके म्वा:गु जूसा लक्ष्मीया परिवारया थज्यागु दुर्दशा अवश्य जुइमखु जुइ । अथेहे अभाव, मगा:गु, मचा:गु जीवनयात क्वथीक खंम्ह च्वमि रत्नवहादुर साय्मिजुं थ्व गुँसिघाँय् उपन्यासय् कारुणिक घटनाया चित्रणय् नं गाकं सफलता प्राप्त यानादीगु दु । पाठकपिंत मन हे खुल्ल मिंकाबीगु प्रभाव थ:गु कलमपाखें वय्कलं बीफुगु दु । लक्ष्मीया परिवारया दु:खमय जीवनया वर्णन तसकं मार्मिक तथा स्वाभाविक धंगं जूगु दु । तर च्वमिया उपन्यासय् वातावरण सिर्जना यायेगु भोलय् गांया प्राकृतिक सौन्दर्यया वर्णन गुगु उपन्यासय् समावेश यानातल थुकी कृत्रिमता पिज्व: नापं थ्व उपन्यासय् आवश्यक नं मजू । छम्ह पात्रं थ:गु अतितया बाखं कनेगु भोलय् न्हापां अनया प्राकृतिक सौन्दर्ययानिं सविस्तार वर्णन यानाच्वनीगु गुलित उचित जू गुलित स्वाभाविक जू ? थ्व च्वमिं विचा: यायेमा:गु ख: ।

थ्व गुँसिघाँय् उपन्यास मूलतया उद्देश्यप्रधान उपन्यास ख: । शोषित पीडित जनतायात जुयाच्वंगु शोषण

अन्याः अत्याःयात न्ह्यब्वयेगु हे उपन्यासकारया मूलक्ष खः । तर छम्ह यथार्थवाद च्वमिया कर्तब्य केवल समस्यायात क्यनावीगु वास्तविकतायात उलावीगु जक मखु, समस्या समाधानया निंतिं लँपु नं क्यनावीगु खः तर च्वमिं थम्हं लँपु क्यनेगु यानामदिसे पाठकपिंत हे लँपु मालेगु निंतिं तोतादिल । थुकथं उपन्यासय् सामाजिक संघर्ष, द्वन्दात्मक स्वरुप व उकी मनूतय्गु संघर्षकारी प्रवाहया उद्‌बोधन नं जुइफुगु मदु । लडाइ ल्वाय् न्ह्यःहे हतियार त्वःतः बिसिवंपिं थें पात्रतय्‌त आत्महत्याया लँपु ज्वंका तल ।

च्वमिं थ्व उपन्यासया नां गुँसिघाँय् धकाः गुगु शिर्षक तयादिल थुकिं उपन्यासया मू कथानकयात प्रतिविम्वित मयाः धकाः धायेमज्यू । गुँसिघाँय्या अर्थ खः गुँयासिथय् दइगु घाँय् गुकियात सुनानं च्यूताः मतसे न्हुतु न्हुयावनी । थुकथं गुँसिघाँय् या प्रतिकात्मक अर्थ खः सुयां च्यूताः मदुम्ह शोषित तथा अवेहेलित । थुकथं शोषित, पीडित, अवहेलिततय्गु हे बाखं थ्व उपन्यास जूगुलिं गुँसिघाँय् उपन्यासया नां सार्थक हे जू धायेमाः ।

अथेहे भाषाया छ्यलाया ज्याय् नं च्वमिं सरल स्वाभाविक भाषाया चयन यानादीगु दु । थःगु भावभूमियात अःपुक ध्वाथ्वीक न्ह्यब्वयेगु क्षमता च्वमियाके दु ।

१. पाठ्य ज्वलं

१. सायमि, रत्नवहादुर - गुँसिघाँय्, यें :

२. ग्वहालि ज्वलं

१. प्रधान, कृष्णचन्द्र - नेपाली उपन्यास र उपन्यासकार, ललितपुर : साझा प्रकाशन, वि.सं. २०५२

२. प्रधान, कृष्णचन्द्र - पलाःचिं लिना, यें : नेपालभाषा आकादमि, ने.सं. ११११६

३. फक्स, राल्फ - उपन्यास और लोकजीवन, अनु रामविलास शर्मा, नयाँ दिल्ली : पिपुल्स पब्लिसिङ्ग हाउस, १९७९

४. श्रेष्ठ, इश्वरकुमार - पूर्वीय एवं पाश्चात्य साहित्य समालोचना, प्रमुख वाद र प्रणाली काठमाडौं साझा प्रकाशन, वि.सं. २०५१

नेपालभाषा काव्यया चयदँ
(१०४०-११२०)

✍ इश्वरीमैंया श्रेष्ठ

नेपालभाषा मे नेवा: जातिया मौलिक सिर्जना ख: । नेपालभाषा मे धायूबले नेपालभाषा काव्यया प्रारम्भिक स्वरुप ख: । नेपालभाषा साहित्यया इतिहासय् वाङ्मय काल धुंका सिर्जनात्मक साहित्यय् दकले च्वन्स्या:गु विधा काव्य हे ख: । नेवा:तय् न्हापांनिसें हे मे हालेगु, न्यनेगु अले छुं जात्रा उत्सव आदि लसताया खँ जुइबले मनया भावयात मेया रुपय् हालेगु परम्परा कथं देवदेवीपिनिगु भजन, स्तुति, मे, आरती, बाखंमे, प्याखंमे आदि थीथी स्वरुपयागु दु। दच्छिया दुने छसिंकथं वइगु जात्रा उत्सव, नख:चख:बले जुजु जनता जाना न्याय्कीबले सार्वजनिक रुपं दाफा भजन याय्त मा:मा:गु मे चिना हालेगु चलन दु । थ्वहे परम्परां याना मे चिना च्वछाइगु प्रचलन नं दु । नेपालभाषा प्राचनि साहित्यय् च्वन्स्या:गु मेगु छगू विधा प्याखं दयेका क्यनेगु चलनं याना देश-वर्णन, राज-वर्णन व श्रृगारिक मे हालेगु प्रचलन दु । अथेहे तत्कालीन ईया न्ह्याइपुकेगु छगू साधन संगीत जूगुलिं तत्कालीन जुजु रानीपिसं मे चिना थकूगु खनेदु । दुख सुख प्वंकेगु अनन्त:प्रेरणां याना जुजुया सभाय् मे न्यंकेगु, समसामयिक ऐतिहासिक घटनाया खँ संचार याय्गु छगू माध्यमकथं नं मेया सिर्जना जूगु खनेदु । थुकथं थीथी हुनिं मेया सिर्जना जुइगु मध्ये नेवा:तय् न्हापांनिसें मे हालेगु न्यनेगु परम्परा हे मुख्य कारण जुया विकासक्रम न्ह्या:गु नेपालभाषा प्राचीन मेया लिखित स्वरुप पिदंगु नेसंया ६८० दशकय् जक ख: । नेसं ६९१, ६९२, ६९४ रचनाकाल न्ह्यथनात:गु यलया तिभय् जुजुपिनिगु ईया स्वपु मे नेपालभाषाया विवादरहित न्हापांगु मे जूगु दुसा जुजु महेन्द्र मल्लयात (६८०-६९४) नेपालभाषाया न्हापांम्ह कविकथं नालात:गु दु । जुजु महेन्द्र मल्लयागु कार्व्यनिसें न्ह्या:गु काव्यया लिखित स्वरुप मल्लकालय् क्वातुक हे न्ह्या:गु खनेदु (थुकीया दसुकथं मल्लकालया जुजुपिं, रानीपिं कविपिसं काव्य रचना याना: नेपालभाषा काव्य धुकूयात बल्लाका थकूगुलिं खनेदु । थ्व इलय् लाय्कू खलकं पिलूपिं कवि बाहेक सर्वसाधारण कविपिं नं खनेदु । प्राचीनकाल ज:छिया जक सर्वसाधारण कविपिं ७६ म्ह दुगु खँ डा. जनकलाल वैद्यजुं उल्लेख यानादीगु दु । भजन, स्तुति, तुत:या रुपय् च्वयात:गु काव्यस्तर मल्लकाल लिपा नेपालभाषा काव्य साहित्यया इतिहासय् थ:गु हे मौलिक सिर्जनाकथं बाखं मे, प्याखं मे आदिया रुपय् खनेदुगु नेपालभाषा काव्यं नेपालभाषा साहित्यय् पुनर्जागरणकालय् वया मूपूगु खनेदु ।

हालेगु हायेकेगु परम्पराय् जक न्ह्यानाच्वंगु नेपालभाषा मेयात साहित्य प्रधानया रुप बीगु ज्या पुनर्जागरणकालीन महारथी सिद्धिदास अमात्यपाखें जुल । दोहा चौपाइया नियमकथं च्वयात:गु 'सज्जन हृदयाभरण' सिद्धिदासया दकले न्हापां पिदंगु काव्य सफू ख: । थ्व सिद्धिदासया जक मखु नेपालभषाया हे दकले न्हापां पिदंगु चिनाखँ सफू जूगु दु । नेपालभाषा साहित्यया माध्यामिक कालया नेतृत्व यानादीम्ह सिद्धिदासया दकले न्हपां पिदंगु चिनाखँ 'विन्दु समस्या' (१०२६) ख: । नेपालभाषा साहित्यया इतिहासय् दकले न्हापांगु थासा आखलं पिदंगु पं. निष्ठानन्द वज्राचार्यजुं नागरी लिपि छ्यलात:गु 'अष्टसहस्रिका प्रज्ञापारमिताया नीछपु श्लोक (सिल:) नेपालभाषां हीका 'प्रज्ञापारमितााया देवीया एकविंशति श्लोकया भाषा सहित' ख: ।

सफू प्रकाशनया पक्षयात स्वय्गु ख:सा नेपालभाषाया सफू विसं २००७ साल लिपातिनि हे पिदंगु ख: । नेपालभषाया मुकं काव्य साहित्यया सफू जक मखु फुक्कं हे विधायाना पिदंगु सफूया ल्या: नेसं १०९७ तकया दुने १९ दुगुली २००७ साल न्ह्यो पिदंगु फुक्कं याना: ९६ गू जक दु । नेसं १११७ या अन्त्यतक २३६१ गू सफू पिदंगु दु । थुकी वाङ्मय धलकय् साहित्य क्षेत्रय् जक ला:गु ७८९ धा:सा काव्य सफू जक २८७ दु । गुकी मध्ये दकले न्हापांगु निष्ठानन्द वज्राचार्यया 'एकविंशति स्तोत्र' नेसं १०२९ स पिदंगु ख: । मातृभाषानुरागी सिद्धिदासं सामाजिक सुधारया स: थ्वय्का: समाजय् चेतनाया ज: ह्वलेकथं पिदंगु 'सज्जन हृदयाभरण' नेपालभाषाया ख्यलय् न्हापांगु चिनाखँ सफू कथं नेसं १०४० स पिदन । थ्व सफुती परम्परागत सूक्ति (सुभाषित) यागु

नं अनुवाद समेत दुथ्याकातःगु दु। थ्व सफू पिदने धुंकाः मेगु चिनाखँ सफूया रुपय् थ्यंमथ्यं १३ दँ लिपातिनि चित्तधर हृदयजुया 'पद्य निकुञ्ज' व 'हृदय कुसुम' काव्य सफू पिदंगु खः।

थ्वयां न्ह्यः मुक्कं चिनाखँ सफूया रुपय् मखु तर नेपालभाषाया दकले न्हापांगु लय्पौ बुद्धधर्म व नेपालभषाय् 'नेपालभाषा पद्य संग्रह' न्यागू अंकय् पूवंक पिदंगु दु, गुगु संग्रहयात नेपालभाषा काव्य सफूया धलखं बिस्कं तय्मछि। नेसं १०४७-४८ स पिदंगु थ्व न्यागू अंकय् २२ म्ह कविपिनिगु नां दुथ्याःगु दु। न्यागू अंकय् यानाः ६९ पु चिनाखँ प्रकाशित जूगु दु गुकीमध्ये दकले अप्पो ११/११ पु कविता धर्मादित्य धर्माचार्य व योगवीर सिंह यागु दु धाःसा प्रज्ञायागु फिपु, सिद्धिरत्न उपासक व बैकुण्ठप्रसाद श्रेष्ठयागु स्वपु/स्वपु, सिद्धिदास, हरिकृष्ण व तुलसीमेहर श्रेष्ठयागु निपु/निपु, पूर्णमान शाक्य, बेखारत्न, रत्नमान तुलाधर, रत्नमान भिक्षाचार्य, इन्दुनाद, पुरुषरत्न, पूर्णनारायण, पूर्णवहादुर अमात्य, लक्ष्मीनानी उपासक, श्रीप्रसाद अमात्य, अच्युतानन्द, तारा, चित्तधर, सहस्र गुणानन्द, सिद्धिरत्न बुद्धोपासक पिनिगु छपु/छपु, धर्मादित्य व योगवीर निम्हसिगुं नां दुगु छपु अले नां मदुगु फिपु कविता प्रकाशित जूगु दु। थ्व मुना ताःईतक नेपालभाषा पाठ्यक्रमय् मेट्रिक, आइ.ए., बी.ए. तक ब्वंकेगु ग्वसालं दय्कूगु खः। थ्वहे भ्वलय् नेपालभाषा साहित्य मण्डलया पुस्तकमालाकथं पिथनेगु ग्वसाःग्वःगु विज्ञापन जूगु खः। थ्व सफूया सूचं नेपाल लय्पतिइ थुकथं पिदनाच्वंगु दु - 'नेपालभाषा व साहित्य' प्रचार, प्रकाश व संग्रह यायेत कलकत्ताय् नेपाल संम्वत् १०४६ श्रीपञ्चमी खुन्हु स्थापना जूगु नेपालभाषा साहित्य मण्डलया पाखें क्वय् च्वयातःथें नेपालभाषां (अशुद्ध नाम नेपालया धालसां नेपाभाय्) पुस्तक प्रकाश जुइ। थुपिं नेपालभाषां मेट्रिक, आइ.ए., बी.ए. तक पास बीत मूलगु पुथि (Text-Book) जक जुयिगु मखु, प्रत्येक नेपाली भाजु/मय्जुपिसं नं बोनेगु, थव काय् म्ह्याय्पिन्त नं बोंकेगु कर जुयि। अकिं सकसिनं प्रकाश जुयिवं काये मंदुसा न्ह्यत स्थायि ग्राहक जुयेत पत्र चाये हये माल (छापाखाना - मुद्रा यन्त्र) छापा जुयाच्वंगु पुस्तक सूची थथे -

१. नेपालभाषा पद्य संग्रह (Nepalese Poetical Selection for Matrics, I.A. and B.A. candidates)

२. नेपालभाषा गद्यसंग्रह !'

तर विज्ञापन जूथें सफू प्रकाशित जूगु खनेमदु।

सफू पिदंगु ल्याखं स्वय्बले नेसं १०४० निसें ११२० तकया धलः दुने नेसं १०४०, १०४९ व १०६१ स छगू छगू जक काव्य सफू पिदंगु दु। नेसं १०४१ निसें १०४६ खुदँ तक, १०५० निसें १०५२ स्वदँ तक, १०५४ निसें १०५९ न्यादँ व १०६०, १०६० व १०६५ दँ यानाः जम्मा १७ दँ काव्य सफू छगू हे पिमदंगु जुल। नेसं १०६६ निसें त्वाःमदय्क नेपालभाषा काव्य सफू पिदनाच्वंगु दु। विसं २००७ सालया प्रजातन्त्र वय्धुंकाः नेपालभाषाया सफू अप्पो पिदंगु भ्वलय् नेपालभाषा काव्य सफू नं २००७ साल अर्थात् नेसं १०७१ स न्ह्यगू (७) पिदंगु दु। प्रकाशन जूगु दँ या लयाखं स्वय्बले नेसं १०७८ स दकले अप्पो १६ गू काव्य सफू पिदंगु दु। धलखं क्वयेथें ८० दँया दुने स्वसलं मयाक काव्य सफू पिदंगुली महाकाव्य, खण्डकाव्य तसकं हे म्हो जक दु। खण्डकाव्य नीगुलिं अप्पो मदु धाःसा महाकाव्यला भन् भिगुति हे खाके थाकु। च्वमिकथं काय्बले नेपालभाषा काव्य सफू दकले अप्पो पिकयादीम्ह कवि दुर्गालाल श्रेष्ठ खः। नेसं १०७५ निसें ११२० तक वय्कःया २२ गू काव्य सफू पिदंगु दु। च्यागू दशक दुने थ्यंमथ्यं निसःम्ह कविपिं मध्ये मिसा कविपिं ल्याखाय्बले थ्यंमथ्यं भिम्हति जक खनेदु। उकीमध्ये सफू पिदंगु ल्याखं दकले न्हापांम्ह कवयित्री नारायणदेवी श्रेष्ठ खः। वय्कःया चिनाखँ मुना सफू 'मुखूस्वां' नेसं १०७८ स पिदंगु खः।

बुद्धधर्म व नेपालभाषा पत्रिकाया न्यागू अंकय् नेपालभाषा पद्य संग्रह पिदना भिंछदँ लिपा अर्थात् नेसं १०५९ स थीथी कविपिनिगु कविता मुना फत्तेबहादुर सिंहया सम्पादनय् 'नेपाली विहार' काव्य सफू पिदन। नेपालभाषा साहित्यया इतिहासय् नेपाली विहार कविता मुना सफूया तःधंगु महत्व दु। बुद्ध धर्म व नेपालभाषा पत्रिकाय् प्रकाशित जूगु कविता मुना व मेमेगु

कविता मुना पिदंगु थ्व सफूया कवितात सफुती च्वंगु भूमिकाया कारणं तत्कालीन सरकारं फत्तेबहादुर सिंह, सिद्धिचरण श्रेष्ठ, चित्तधर हृदय आदिपिन्त ज्वंगु खः । वयक:पिन्त जेलय् कुंगु काल नेपालभाषा साहित्यया इतिहासया महत्वपूण काल खः छाय्धाःसा थ्व कालय् जेलं केदारमान व्यथित, धर्मरत्न यमि, हरिकृष्ण आदियें जाःपिं साहित्यकारपिं पिलु वल धाःसा जेलं दुने न्हापा हे प्रतिस्थापित कविपिसं कठोर कारागार भोगाइ दुने नं नेपालभाषा साहित्यया निंतिं अमूल्य साधनाया प्रतिफलकथं साहित्यिक बरदान प्राप्त यानाः तःजिगु साहित्यिक उपहार ज्वनाः पिहाँ झाल, गुकी केदारमान व्यथितया प्रतिक्षा, दिवसचित्र, ख्विबिं प्याःगु मे, धर्मरत्न यमिया अर्हतनन्द, चित्तधर हृदयया सुगत सौरभ महाकाव्य आदि खः । जेलकालया महत्वपूर्ण उपलब्धि थ्व सुगत सौरभ महाकाव्य नेपालभाषा काव्य ख्यलय् दकले तःजिगु महाकाव्य खः । आःतक पिदंगु काव्यसफू मध्ये दकले तःजिगु थ्व महाकाव्य महामानव गौतम बुद्धया जीवनीय लिधंसाय् च्वयातःगु नेवाः संस्कृतिं बिलिबिलि जाःगु छगू उत्कृष्ठ महाकाव्य खः । १०६९ स पिदंगु थ्व महाकाव्य सुगत सौरभ या अंग्रेजी भाषां तीर्थराज तुलाधरजुं अनुवाद यानादीगु दुसा चित्तरञ्जन नेपालीजुं नेपाली भाषां अनुवाद यानादीगु दु ।

कविता मुना सफू नेपाली विहार पिदना न्ह्यदँ लिपा अर्थात् नेसं १०६६ स नेपालभाषाया दकले न्हापांगु खण्डकाव्यकथं रत्नध्वज जोशीजुया नारदमोह पिदन । नेपालभाषा साहित्यया इतिहासय् थ्व खण्डकाव्ययानं छगू बिस्कं हे थाय् दु । नेपालभाषां साहित्य सिर्जना याइपिन्त बेक्वःगु मिखां स्वइगु उगु इलय् जेलय् च्वनाः नं थीथी साहित्यिक कृति ज्वनाः नेसं १०६५ स जेलमुक्त जूबले देशया शासनभार जुद्धशम्शेरया लिपा पद्मशम्शेरया ल्हाती लाःवन थुगु इलय् नेपालभाषायात नं छुं सुबिधा बीमाः धैगु कुतःया लिच्वःकथं नेसं १०६६ कौला (२००३ कार्त्तिक १९) निसें समिति अड्डाय् मास्टर खड्गमान मल्लया निरिक्षकत्वय् नेपालीभाषाया व नेपालभाषाया सफू पास यायूत छगू विभाग नं चायेका बिल । नेपालीभाषा प्रकाशिनी समितिया नामं चायकूगु थ्व विभागपाखें सफू प्रकाशनया निंतिं दकले न्हापां पास जूगु नेपालभाषाया सफू रत्नध्वज जोशीया नारदमोह खण्डकाव्य खः । निरीक्षक खड्गमान मल्लया धापूकथं समिती नेपालभाषा सेन्सर विभाग दय्कुसांनिसें २००७ फागुण ७ या अन्तरिम सरकार स्थापित मजूतले फुक यानाः सेन्सर यायूत प्यदँया दुने वःगु सफू ल्याः ११५ गू दु । उकीमध्ये दकले न्हापां सेन्सर पास जूगु सफू काव्यख्यःयागु खः ।

नेसं १०४० निसें ११२० तक ८० दँया ताहाकःगु काव्यसफूया धलखय् भजन, स्तुति, आरतीयें जाःगु धार्मिक काव्यतय्गु नां नं दुथ्यानाच्वंगु दु । थ्व भ्वलय् लोमंके मज्यूगु खँ छु धाःसा नेपालभाषा साहित्यय् ज्ञानमाला भजन खलः नं तःधंगु योगदान ब्यूगु दु । पुनर्जागरणकालया अन्तिम इलय् थीथी क्षेत्रय् पुनर्जागरण वःकथं ज्ञानमाला भजन सफू नं पिहाँवल, थ्व सफूया लय् ज्ञानमाला भजनया थःगु हे विशेष पहः व विशेष शैली दुगु उल्लेखनीय जू । नेवाःतय्सं थःगु परम्पराया साहित्य-वाङ्मय धार्मिक ज्याखँ नं म्वाकातःगु आपालं दसु दु । छुं धार्मिक पर्वय् सिलः च्वयाः पर्चाकथं पिकाय्गु,इलय्ब्यलय् जुइगु बाहा पुजाय् सिलः छाय्गु परम्परा नं न्ह्यथनेबह जू । चित्तधर हृदयजुया धापूकथं न्हापा न्हापा संस्कृतं जक सिलः च्वया छाइगु खः, लिपा नेपालभाषां नं सिलः च्वयाः छाय्गु यानाहःगु खः । थ्व नेपालभाषा साहित्यया इतिहासय् च्वय्बहगु परम्परा खः हिन्दी नेपाली भाषाय् विशेष ब्वलंगु समस्यापूर्ति परम्परायें थ्व बाहा पुजाय् सिलः छायेगु नेपालभाषाया मौलिक परम्परा खः ।

छखे ज्ञानमाला भजन शुरु जुल धाःसा मेखे नेपालभाषाया मेयात रेकर्ड याःगु खँ नं लुमंके बहजू । थ्व भ्वलय् नेपालभाषा साहित्य संगीत ख्यलय् लुमंकेबह जू कथं रेकर्ड जूगु मे 'गुलित बांला नेपालभाषा सरल अती ल्हाय् ज्यू' शीर्षकया मे खः । श्री भद्रकाली नेपाली रेकर्ड, विसं १९९१ स प्रकाशित जूगु थ्व मेया गायक मास्टर पूर्णमान शाक्य खः । थ्व मे धर्मोदय पौया दँ ४-५ ल्याः ३४-३६ (नेसं ११०१-११०२) स प्रकाशित जूगु दु । थ्व सिबें न्ह्यः नेसं १०२८ स सेतुराम प्रधानं (१००३-१०६२) हाःगु मे गुगु जन्मय् हानं नाप लाये आःतकया अनुसन्धानकथं दकले न्हापां रेकर्ड जूगु मेया रुपय् खनेदु । थ्व मे रेकर्ड जूगु ग्रामोफोनया रेकर्ड नं एन. ८४३ कम्पनी नं ४५१८ वाइ निर्गुण धारा उल्लेख यानातःगु दु ।

८० दँया नेपालभाषा काव्य धलखय् धार्मिक, भजन, स्तुति आरतीनिसें कया: थौंकन्हय् प्रचलित आधुनिक कविता, लघुकाव्य, गजल, हाइकू, मुक्तक याना: फुक्कं काव्य विधा दुथ्या:गु दु नापनापं अनूदित काव्यकृतियात नं अलग त:गु मदु। अनूदित सफूया नां कायबले दकले न्हापांगु 'खलिल जिब्रानया छुं ख:। न्हुच्छेसुन्दर तुलाधर अनुवाद यानादीगु थ्व कृति नेसं १०७४ स च्वसापासा पाखें पिदंगु ख:। अथेहे नेसं १०७८ स पिदंगु चित्तरञ्जन नेपालीया प्रतिक्रिया नेपालभाषाय् दकले न्हापांगु गद्य कविता मुना ख: गुगु कविता मुना सफुती नेसं १०७८ या श्रेष्ठ सिरपा त्याकूगु ख:। श्रेष्ठ सिरपा त्याकूगु काव्यसफूया धलखय् च्यागू काव्य सफू दुथ्या:गु दु गुगु छसिकथं नां व सिरपा: त्याकूगु दँ थुकथं दु - छ्वास: (१०७३), जयप्रकाश (महाकाव्य, १०७५), प्रतिक्रिया (१०७८), लिसं (१०८७), सरासु (१०८७), छगू दिप छगू लाश (१०८८), विस्थापित जि जि मखु (११००), जिगु कविता छिगु कविता (११०५) ख:।

२००७ साल ताकाय् अर्थात् नेसं १०७० स भैरवगोपाल वैद्यया सम्पादनय् पिदंगु मुनास्वां तत्कालीन ईया आधुनिक काव्य मुना सफू ख:। थ्व सफू ता:ई तक हे एस.एल.सी.या पाठ्यक्रमया निंतिं धिसिला:गु ज्वलं जूवन। थुकथं बिस्कं कथं हे महत्व दुगु थ्व मुनास्वाँ पिदना १६ दँ लिपा पिदंगु 'गाजलं दा:गु चा' यात नेपालभाषा काव्य साहित्यया इतिहासय् दकले न्हापांगु आधुनिक काव्य मुनाया रुपय् कयात:गु दु। थ्व सफुती १२ म्ह आधुनिक कविपिनि भिंगुपु कविता दुथ्याकात:गु द। नेपालभाषाया दकले न्हापांगु आधुनिक काव्यया रुपय् पिदंगुकथं गाजलं दा:गु चा यात कयात:सां श्रेष्ठ सिरपा: त्याकूगु काव्य सफू सरासुयात दकले न्हापांगु आधुनिक काव्य सफूकथं कयात:गु दु। यद्यपि गाजलं दा:गु चा काव्य सफू १०८६ स पिदंगु ख:सां सरासु १०८७ तिनी पिदंगु दु। सरासु कविता मुना सफूया रुपय् पिमदंनिसां थुकीया पाण्डुलिपिं नेसं १०८४ श्रेष्ठ सिर पा: त्याकूगु व थुकीया विषय थीथी समालोचकपिसं थीथी पत्रिका मार्फत अप्पो हे चर्चा याय् धुंकूगु हुनिं नेपालभाषा साहित्य ख्यलय् सरासु यात हे आधुनिक कविताया न्हापांगु सफूकथं नालात:गु दु। सरासु कविताया कवि पूर्णवहादुर वैद्य ख:।

८० दँ यागु नेपालभाषा काव्यसफूया धल:यात दुवाला स्वय्बले सामाजिक सुधारया स: पिज्व:गु सज्जन हृदयाभरणनिसें पुलांगु काव्यया पह दुगु भजन, स्तुति, आरतीया नापनापं देशभक्ति, राष्ट्रभक्ति मे काव्य व मतिनाया मेकथं प्रतिस्थापित जूगु गजल अले चिकिचाहाक:गु लघु कविता व हाइकु काव्य नं दुथ्या:। नेपालभाषा काव्य ख्यलय् गजल सफू पिदंगु ल्याखं धाय्गु ख:सा आपा: मदुनी, नेसं ११०७ य् पिदंगु गजलया कलकल न्हापांगु गजल सफू ख: थुकीया च्वमि शैलेन्द्र श्रेष्ठ ख:। नेसं ११०७ निसें न्ह्या:गु गजल विधाया सफू थ्यंमथ्यं भिंगूति पिदंगु दु। अथेहे हाइकु विधाया न्हापांगु सफू विमल ताम्राकारया तिलिकता स्वां ख:। थ्व ३५० त्यां मयागु काव्यसफूयात ल्यया स्व्य्बले स्वतन्त्र मौलिक काव्य सफू निसलं मयाक दु मेगु धयागु भजन, आरती, स्तुतिया नापनापं काव्य मुना सफू, अनूदित काव्य सफू दु।

चयद्‌दँया काव्य सफू धलखय् ला:गु सफूया पिकाक:या कथं संस्थागत व्यक्तिगत निगुलिं कथंया योगदान द। संस्थागत रुपं कायबले नेपालभाषा परिषदं दकले अप्पो ३१ गू काव्यसफू पिका:गु दु। थन लुमंके बहगु छु खँ दु धा:सा नेपालभाषाया सफू प्रकाशनया ख्यलय् अप्पो सफू पिका:गु संस्थाकथं नां तय्त ता:ला:गु संस्था नेपालभाषा परिषद्या दकले न्हापांगु पिथना नेसं १०७१ स पिदंगु कवि योगवीर सिंहया योगसुधा काव्य सफू हे जूगु दु। नेपालभाषा परिषद् धुंका: छसिकथं साहित्यया मूलुखा, कुत: पिकाक:, च्वसापासा, श्रेष्ठ प्रकाशन आदि संस्थागत व व्यक्तिगत याना निसलं मयाक प्रकाशक खनेदु। क्षेत्रगत ल्या:चा: कथं कायबले स्वनिगः दुने नं दकले अप्पो यें पाखें २३० गू, यलं ५२ गू व ख्वपं ३२ गू खनेदु धा:सा स्वनिगलं पिने किपू, सक्व, पांगा, भोंत, पन्ती, हेटौंडा, नुवाकोट, चौघडा, धुलिखेल, त्रिशुली, भोजपुर आदि दु धा:सा देशं पिने नं बेतिया, कुशीनगर, कलकत्ता, कालिम्पोङ्ग, वाराणसी आदि थासं थीथी काव्य सफू पिदंगु दु।

अभिलेखय् पुष्पिकाया थाय्

✍ उपप्रा. ज्वाला स्थापित

अभिलेख धयागु छुं नं च्वयातःगु वस्तुयात धाइ । थथे च्वयेगु ज्या विभिन्न वस्तुइ विभिन्न लिपिं ताडपत्र भोजपत्र भ्वं कापः आदि वस्तु छ्यला: विभिन्न लिपिं उत्कीर्ण पत्र, लिखतपत्र व ग्रन्थ आदि कथं अभिलेख च्वयातःगु दु । थ्व फुक अभिलेख उत्कीर्ण, लिखतपत्र व ग्रन्थयात थीथी ढाँचां च्वयातःगु दु । उकी मध्ये ग्रन्थ अभिलेख च्वइबले मूल ग्रन्थ शुरु याये न्ह्यो स्वस्ति चिं नमस्करण श्लोक आदि च्वयातइ । अलेतिनि व ग्रन्थया मूल खँ शुरु याइ । थथे ग्रन्थ च्वइबले छगू हे अध्याय नं च्वयातयफु । न्ह्याथे या:सां मूल विवरण क्वचाल कि ग्रन्थया मूल खँ क्वचागुया संकेत कथं समाप्ति वाक्य, समाप्ति चिं अथवा समाप्ति शब्द च्वयातइ । थथे च्वइगु वाक्य, चिं, शब्दयात पुष्पिका धका: धाइ । अंग्रेजी भासं पुष्पिकायात Colophon धाइ ।

पुष्पिकाया तप्यंक अर्थ चीफ्वःगु स्वां खः । तर अभिलेखय् पुष्पिकाया अर्थ छुं नं ग्रन्थ अभिलेखया अन्तय् ग्रन्थ क्वचाल धयागु थुइकेत स्वांप्वः बुट्टा ॥ ॥ च्वइ । उकें थ्व स्वांप्वः च्वयातलकि ग्रन्थया मूल खँ क्वचाल धयागु सिइदइ । स्वांप्वः धुंका: हान च्वयातःगु विवरण गुगु ग्रन्थया मूल खँ नाप स्वापू मदुगुयात पुष्पिका वाक्य धाइ । थुकथं पुष्पिका धयागु मूल अध्याय क्वचायेका च्वइगु विवरण खः ।

थ्व पुष्पिका च्वइबले मूलच्वमिं वा ग्रन्थ ल्ह्यइम्ह लिपिकारं ग्रन्थ च्वइबलेया जुजुया नां, शासनकाल, मिति, थाय्, च्वमिया नां ल्ह्यमिया नां द्वंबिद्वं, क्षमायाचना व फलप्रशंसा आदि उल्लेख यानातइ । थथे पुष्पिका च्वयेधुंका उके हान मेगु खँ तत्कालीन इलय् जूगु घटना दुर्घटना गथेकि जुजु जूगु, राजकुमारया जन्म, विवाह, मृत्यु जूगु अथेहे भुखाय् ब्वःगु, मिं तःगु, गनं आक्रमण जूगु आदिया सूचना विइयें च्वया उकेयात टिप्पणी समेत यानातइ । थुकेयात पुष्पिका, टिप्पणी वा पुष्पिकोत्तर आदि धाइ । थथे टिप्पणी ग्रन्थया अन्तय् जक मखु बरु ग्रन्थया दथुइ दथुइ न्ह्याथाय् नं च्वयेफु । थथे ग्रन्थ अभिलेखय् च्वयातःगु पुष्पिका व टिप्पणीया लिधँसाय् इतिहास च्वयेत इतिहासकारतय्सं ग्वाहालि कयाच्वःगु दु । उकें अभिलेखय् पुष्पिकाया तःधंगु महत्व दु ।

पुष्पिका जक अध्ययन यायेबले विभिन्न ग्रन्थ अभिलेखय् विभिन्न कथं चिहातःहा च्वयातःगु दु । तर समग्र रुपय् पुष्पिका दुने क्वय् बियाकथंया खँ उल्लेख जुयाच्वनी ।

१. मूल ग्रन्थया पुष्पिका : थुकी ग्रन्थ व ग्रन्थया अन्तिम अध्याय लिसे स्वापू दुगु खँ च्वया: ग्रन्थ क्वचागु स्पष्ट याइ ।

२. मूल ग्रन्थलिसे स्वापू मदुगु पुष्पिका : थुकी ग्रन्थया मूल खँ नाप स्वापू मदुगु तर विशेष उल्लेखनीय खँ च्वयातइ - गथेकि

क. रचनाकार	ख. लिपिकार	ग. तत्कालीन शासक
घ. मिति	ङ. स्वस्तिवचन	च. निमित्त
छ. राजाज्ञा	ज. फल प्रशंसा	झ. समर्पण
ञ. तत्कालीन घटना दुर्घटना	ट. ग्रन्थया नां आदि	

तर फुक्क पुष्पिका वाक्यय् थ्व फुक्क खँ उल्लेख जुइमा: धयागु मदु । गुगुं पुष्पिकाय् छगू शब्दं क्वचायेका तइ गथे ॥ शुभम् ॥ ·९· ॥ ·ॐ· ॥

गुगुं पुष्पिकाय् छगू वाक्य गुगुं च्वय् उल्लेख यानातःगु फुक्कं खँ तया: च्वयातइ । आ: थन छुं पुष्पिकाया दसु कया स्वये - थथे पुष्पिका च्वयेगु चलन नेसं २८ या लंकावतार ग्रन्थ अभिलेखनिसें हे खनेदये धुंकल ।

१. ॥ श्री ॥ अथ: राजा धिय: सूद्धप्रणाम्याञ्जलिना व्रवीत्

इदानी छ्यर्तिरोगस्य स्रोतुभिच्छामि निश्चय ।
सम्वत् ५ुउ (२० + ८ = २८) कार्तिक कृष्णदिवाष्टम्याम् ।
सवेषु तन्त्रेषु मुद्धृतं सारं लङ्कावतार पुस्तक मिति ॥

शंकरमान राजवंशी, २०५९ : २१

२. सम्वत आचुलै (२६७) प्रथमाषाढ कृष्ण पञ्चैम्यां
पूर्व भद्रानक्षत्रै सुक्रदिने । श्रीमत राजाधिराज परमेश्वर
श्री आनन्ददेवस्य विजय राज्ये श्री ललितव्रुमाया
श्री नोग्वल्के पण्डाकुटुम्वज परमपात्र श्रीवरधर
वर्मेण पुस्तक लिखित मिति ॥ श्री ॥

(हेमराज शाक्य Medieval Nepal, 1970: 14, colophon no. 17)

३. इति विष्णु पञ्जलं समाप्त : नमोनारायन : :
बैशाक सुदि ७ आदित बासले : : रविशुमि
कुन्हु सेपुन याङा संवत्र ८२४ सांहिराम कस्तन चोस्य तया ॥ श्री ॥

(डा. जनकलाल वैद्य व प्रेमवहादुर कसा: नेसं ११११: २९४)

४. इति अचलाभिसेक विधि समाप्त ॥ श्री ॥ शुभं ॥ जदि शुद्धं ॥

(वैद्य व कंसाकार : नेसं ११११ : २८५, colophon no. 2226)

५. स्वस्ति श्री गिरिराज चक्र चुडामणि नरनारायनेत्यादि विविध विरुढावलि राजमान मानोनत ॥ श्रीमत् पशुपति चरन बल लप्त प्रसादे देदिव्यमान मानात्र रविकुल तिलक हनुमंध्वज नेपालेस्वर महाराजाधिराज सकलराज चक्राधिस्वर श्री ३ पृथिवीर विक्रम साहादेव समस्यर जंग देवानां प्रभु थाकुरस्य विजय राज्ये ॥ ॥ शुभ मंगलं भवंतु सर्वदा काले शुभं ॥ सुधं वा असुधं वा लेख दोख नदियते ल्हसा नाम क्षेत्रस ब्यापार याना चोना वेलस खोप देस ग्वमधि त्वाल सा ननिया मानंध तुइसिंया धर्म्म चित्त उत्पत्ति जुयाओ थ्व अष्टमि व्रतया पुष्टक चोचकं दयकाओ तया जुल । लिखित नेपालया लगंमस चोनम्ह रत्न मां जुल । शुभ ॥ संवत १०२० म्मि सिल्ला थ्व १ न्हुस. थ्व पुस्तक सिद्ध याना दिन जुल शुभं ॥

(वैद्य व कंसाकार : नेसं ११११ : २५, colophon no. 102)

(अष्टमी व्रत महात्म्य)

६. आर्य्य सुवर्ण प्रभासोत्तम, सूत्रेन्द्र राजपरि समाप्त ॥ श्री ॥ ये धर्म्मा हेतु प्रभावा हेतु तेषां तथागते ज्येवदत्तेषां च यो नीरोध एवं वादी महा श्रमण: ॥ सम्वत ७८१ वैशाख शुक्ल दशम्यायां तिथौ पूर्व फाल्गुणी नक्षेत्रे ब्याघाङ योगे वृष राशि गते आदित्यवासरे थ्व कुन्हु संपूर्ण दिन । ललितपुरी नगरे राजा श्रीश्रीश्री सिद्धिनरसिंह मल्ल श्री ३ निवास मल्ल देवस्य उभए राज्य थिता ॥ श्री नोग्र भोन्त निवासित जय नाम्ना लिखित श्रीश्रीश्री रुद्रवर्ण महाविहारस्य : उत्तर पाखें श्रीश्रीश्री जयवस्येन महाविहार निवासित श्री तुयुजुस पत्रेण माता भतुजुस पुत्रेन श्री धनजु श्री चन्द्रमणिजुन दयका जुरो ॥ जनधन सर्व सम्पति आयु आरोग्य कामणार्थ शुभमस्तु सर्वदा ॥ ॥ यथा दृष्टं तथा लिखितं ॥ श्री (वैद्य व कंसाकार : नेसं ११११ : २६०, colophon no. 102)

७. इति श्री महात्रिपुरसुन्दरी देव्या : संक्षेप पूजा पद्धति समाप्त : ॥ सम्वत् ७८२ पौष कृष्ण अमावस्या प्रतिपदि शुक्रवार थ्व कुन्हु संपूर्ण लिखितं श्री मधुसुदन शर्म्मणा वखनिम्हया दातेम्हन ॥ थ्व वेरस श्रीश्री निवास मल्ल जुजु थेमिस दर (दल) विज्याक थाकुरजुचाया वुढान जुरो ॥

(वैद्य व कंसाकार : नेसं ११११ : १५७, colophon no. 947)

८. इति अंगं लक्षण विधि समाप्त ॥ सुभः सं ९५८ म्ति वैशाष शुक्रया ६ रोज थ्व खुनु । नदिराजन : अंगग लक्षनः चोया कायागु दिन ॥ सुध नं राजां : असुध (असुद्ध) ना जानं ॥ गुगु जाने । प्रभु जाने लेखत नदिराजे, आहै राम तंपोगनाद्रिपहस्य) मृगा चा कानं वधि दायि हरनं । जतायि मरणं, सुग्रि संभाषन वालि निग्रहनं, जताइ मरनं, समुद्र तरनं, लंकापुरि दहन, पस्यंद रावन कुंवकरन वदन हनसे, रंभाजनं ॥ १ ॥ ? सम्वत ९२६ वैशाख शुक्ल षस्त(ष्ट)मी पल, सप्तमी, आलद्रा नक्षेत्रे, पल, पुनवसु नक्षत्र, शुक्लभ पल, धृति योग, वृहेस्पति वाल, मेष लग्न, मिथुन रासि, थ्व षुनु, श्री ३ रनवहादुर स्वामी प्रभु राजा, स्वर्गवास जुल, वैशाख शुक्ल पुन्य मासी, स्वाति नक्षेत्र घटि शुल योग १२ शुक्ल वाल, विष्टि १० ज्यथि माहारानी, कांछि माहारानी, केटि म्ह १३ सति ओन, पशुपति न्हओं घाटस । काजि, भिमसिं थापा पालस शुभम् ।

(वैद्य व कंसाकार : नेसं ११११ : ३, colophon no. 4)

९. रामायण कथा (चित्तधर हृदय, नेसं १०९१ : १३१)

सम्पूर्ण समाप्त ॥ ॥ ९० ॥ शुभमस्तु ॥ ॥

श्रीरामचन्द्र प्रीतिरस्तु ॥ ॥ शुभ सम्व(त्) ८८३ आषाद मासे शुक्लपक्ष पष्टमीया तिथौ, उत्तर फाल्गुणी नक्षत्रे परिधयोगे जथाकर्ण्ण मुहुत्रे, शनिश्चरवासरे, कर्कट राशि गते सवित्तरे, कन्यराशि गते चन्द्रमसी ॥ ॥ थ्व कुन्हु श्री रामचन्द्रया कक्षा सप्तकाण्ड चोये धुनका दीन जुरो ॥ ॥

॥ थ्व ॥ रामायण कथा चोया वर्षन, ख्वपया श्री २ रणजित मल्ल जुजु जुयाव गोरखाया प्रिथिनारायण, जुजुन, नेपालर वाहिकन समस्तं राजय याङाव समस्तरपं छेकय यानाव, कपास छ्पु, चि छति विस्यं महयाव नेपारस छमोहरया अस्ता २ चि जुयाव, सुणानं नयफु मदु, थथ्य जुयाव निमिर्तिन, मरेभटा धारसां, दामछिया, षूगोर, न्हसगोर, धारे जुयाव कास्यं काये मदयाव, स्वय खने मदयाव वङ हनो कपास धारसा मोहरया छतरा जुयाव समस्तयां वस्त भ्वातरं जुयाव चोन, हनो, मेवता वस्तु धारसां छुखुनु विस्य महव ॥ थथिंग्व वेरस चोय सिधयका जुरो ॥ शुभमस्तु सर्व्वदा ॥

१०. सती वर्तमाह (वैद्य व कंसाकार : नेसं ११११ : ३४१)

इति सतीवन समाप्त ॥ शु ॥

११. सप्ताहा यज्ञ विधि ...... (वैद्य व कंसाकार : नेसं ११११ : ३४०, colophon no. 2560)

पञ्च थान छोय विधि समाप्त ॥ ॥ शुभ ॥ ? सम्वत् ८४४ चैत शुक ॥

थथे विभिन्न कथं पुष्पिका च्वयातःगु ग्रन्थ अभिलेख नेपालय् यक्व यक्व दु ।

अभिलेखय् पुष्पिकाया तःधंवगु महत्व दु । पुष्पिकाया लिधंसा कया हे ग्रन्थ क्वचाल धयागु सिइदइ । अथेहे वहे पुष्पिकाय् ग्रन्थ अभिलेखया च्वमि, मिति, जुजुया नां लिसे तत्कालिन घटना दुर्घटनाया खँ नं उल्लेख यानातइगुलिं इतिहास च्वइपिन्त थ्व पुष्पिकां यक्व ग्वाहालि जूवंगु दु । नवौं शताब्दी लिपाया इतिहास निर्माण थ्वहे पुष्पिकाया आधारय् च्वःगु खः । (रेग्मी दिनेशचन्द्र :२०६० :२०६७)

पुष्पिकाया जक आधार कयाः इतिहास तयार याःम्ह न्हापांम्ह विदेशी पेट्रिक खः । विभिन्न ग्रन्थया लिधँसाय पुष्पिका जक तया सन् १९५५ स डिल्लीरमण 'रेग्मी' सफू दयेकल । अथेहे सन् १९७० स Medieval Nepal धकाः २४ वटा colophons तया छगू सफू पिकाल सा सन् १९९० स हरिराम जोशीया २५६ पुष्पिका तया Medieval Nepal धकाः सफू पिहाँवल ।

थथे नेपालय् च्वंगु ग्रन्थ अभिलेखय् पुष्पिकाया तःधंगु थाय् दु । थ्व पुष्पिका धालकि ग्रन्थया अन्तय् मूल खँ धुंकाः च्वयातःगु विवरणय् च्वःम्हेसिया नां च्वकुम्हेसिया नां सम्वत् जुजुया नां तत्कालिन घटना द्वंविद्वं क्षमायाचना आदि च्वयातःगु

दइ। थुलि पुष्पिका धुंकाः नं विभिन्न घटनाया टिपोट यानातःगु नं लुयावःगु दु। थुकेयात पुष्पिकोत्रर टिप्पणी धकाः धाइ। थथे टिप्पणी च्वइवले पुष्पिका धुंकाः अथेहे ग्रन्थया वीच वीचय् नं मूखँ नाप प्रसंग मिलेमजूगु खँया टिपोट यानातःगु दइ।

थथे च्वय्गु चलन विश्वय् दक्वभनं दु। तर फुक फुकसिगु नां थाय् सम्वत् आदि फुक च्वयेगु चलन युरोपपाखे मदु च्वःसां सम्वत् घटना फलस्तुती क्षमायाचना फुकं च्वयेगु याः। थथे च्वयातःगुलिं हे थ्वयात छगू कथंया इतिहास थें तायेके फत। नेपालय् गुलिनं इतिहास तयार जुल दथुइ दथुइ थ्वहे पुष्पिकायात कयाच्वयेगु याःगु नं दु।

अभिलेख धायेवले उत्कीर्ण, लिखतपत्र व ग्रन्थ धकाः स्वता कथंया अभिलेख दु। उत्कीर्ण अभिलेख धयागु, ल्वहंपौ, सिजःपौ, लुँपौ, वहपौ, सिंपौ आदि धातुइ कियाः च्वयातःगु पौ खः। थ्व उत्कीर्ण अभिलेखय् गबले तयागु खः व सम्वत् तःम्हेसिया नां व अभिलेख छाय् तयागु धैगु खँ छकुचा वर्णन यानातइ तर पुष्पिका दइमखु।

लिखत अभिलेख धायेबले छपा जक पत्रय (ताडपत्र, भोजपत्र, भ्वँ) च्वयातःगुयात धाइ। थुके विशेषयाना कालविल सम्वन्धी खँ च्वयातइ। थयागु पत्र चिकिचाहाकःगु खँयात कयाः नं च्वय्फु, ताःहाकःगु खँ नं च्वय्फु। थ्व गबलें छगू हे खँ मसिधतले निपाः स्वपातय् दःसां वयात लिखत हे धाइ। अथेहे न्ह्योने च्वयाः मन्ह्यनधाःसा लिउने पानाय् नं च्वयेफु। थ्व लिखत अभिलेखय् नं पुष्पिका वाक्य च्वयातइमखु।

ग्रन्थ अभिलेख धाय्बले छपाःसिबें अप्पो पत्र दुगु छगू सफूया रुपय् च्वयातइ। थ्व ग्रन्थ अभिलेख थ्यासफू ताडपत्र सफू, ब्यं सफू, थू सफू आदि कथं विभिन्न विषयस च्वयातःगु दु। ग्रन्थ अभिलेखय् दुथ्यागु विषय निगू कथं दु।
क. काव्य : मे काव्य, नाटक, वाखं, छन्द, अलंकार इत्यादि
ख. काव्येत्तर : वाङमय, ल्याःचाः रत्न परीक्षा, वर्णमाला, वास्तुकला, अवदान, ज्योतिस, टिका, धर्मशास्त्र, धारणी, नीति, स्तोत्र, कोश, तन्त्र मन्त्र, गणित, वासः, ध्यान, संगीत, शास्त्र, प्रशस्ति, दर्शन शास्त्र, कामशास्त्र, सुत्र, प्रविधि, वेद, पशु चिकित्सा व योग इत्यादि।

थथे न्ह्यागु हे विषयया ग्रन्थ अभिलेखय् नं क्वचायेका इति श्री धकाः च्वइ अले ग्रन्थ च्वःम्ह, च्वकूम्ह, च्वःगु ई शासक क्षमायाचना आदि च्वयातःगु पुष्पिका ग्रन्थ अभिलेखय् जक च्वयेगु यानातःगु दु। तर ताडपत्रय् छगू पत्रय् जक च्वयातःगु ग्रन्थ जूसा ल्यूनेपतिइ पुष्पिका वाक्य च्वयातःगु नं दु। पौभा धयागु छम्ह वा तःम्ह द्यःया चित्र (कापतय्) च्वयातइगु ग्रन्थ अभिलेख खः। थथे द्यः च्वइगु धैगु ग्रन्थया विवरणयात ज्वःलाका च्वयातइगु खः। थयागु पौभा ग्रन्थ अभिलेखय् पुष्पिका दइमखु। अथेहे विलंपौ धाय्बले बाखं अनुसारया चित्र चित्र स्वानाः च्वयातःगु ग्रन्थ अभिलेख खः। थ्व छपाः जक मजूसे तःपा पत्रय् च्वयातइ थुकी नं पुष्पिका दइमखु।

<u>लिधंसा धलः</u>

१. जोशी, हरिराम	MEDIAEVAL COLOPHONS, लगनखेल ललितपुर, जोशी रिसर्च इन्स्टिच्यूत, सन १९९१।
२. दास अयोध्या चन्द्र	पाण्डुलिपि परिचय नइदिल्ली, एस। चन्द एण्ड कम्पनी लि. सन १९८९।
३. वैद्य जनकलाल व कंसाकार प्रेमबहादुर	आशा सफू कुथियाया अभिलेख ग्रन्थया वर्णनात्मक धलः कुलांभुलु यें, च्वसापासा। ने.सं. ११११।
४. राजवंशी शंकरमान	नेपालीलिपि विकास काठमाडौं श्यामसुन्दर राजवंशी। वि.सं. २०५९
५. रेग्मी दिनेशचन्द्र	पुरालेखन र अभिलेख, डिल्लीबजार काठमाडौं, हिमालय बुक स्टल। वि.सं. २०६०
६. शाक्य हेमराज	MEDIAEVAL COLOPHONS, त्रिपुरेश्वर नेपाल, टि.आर. वैद्य। सन् १९७०
७. सत्येन्द्र	पाण्डुलिपि विज्ञान, जयपुर, राजस्थान हिन्दी ग्रन्थ अकादमी। सन् १९८९
८. 'हृदय' चित्तधर	नेपालभाषा साहित्यया जातः, कान्तिपुर नेपालभाषा परिषद्। ने.सं. १०९१।

Explore a world without limits
in a world of your own
LAND CRUISER
PRADO
Embrace life with the Land Cruiser Prado and you'll be rewarded with a fresh view of your world. It's the exhilaration of getting behind the wheel...anticipating no roads, conditions or terrain will ever limit you. It's the capacity and functionality to take everything you need with you. Relying on no-one. It's the power, strength and reliability of living with a legend, expanding your potential to explore...and feeding your dreams of adventure.
Sales - United Traders
Syndicate Pvt. Ltd.
Email: vsd@voith.com.np
Only authorized Workshop
Sujaki Auto Workshop &
Training Centre Pvt. Ltd.
Email: sawtc@voith.com.np
P.O Box 233/2640
Tinkune, Sinamangal
Kathmandu, Nepal
Tel: 977-1-4478301-5
Fax: 4497892/4471195
www.toyota.com.np
www.toyota-southasia.com
TOYOTA
Touch the Perfection
शुभ दिपावली २०६१ को उपलक्ष्यमा सम्पूर्ण देशवासीमा सुख र शान्तिको
हार्दिक मंगलमय शुभकामना

ECO.
TOYOTA

रूपगत नाम

✍ तुयु बहादुर महर्जन

१ थ्व शब्दया प्रकृतिया आधाय् ब्वथलातःगु नाम जुइ । थ्व स्वथिकं दु–

१.१ नेपालभाषाया नाम

१.२ आगम नाम

१.३ व्युत्पन्न नाम

१.१ नेपालभाषाया नाम

नेपालभाषाया नाम धायबलय् चीन-सँय्भाय् खलकं विकास जूगु जुइमा वा मेमेगु भाषाखलकं विकास जूगु, न्ह्यागु जूसां एकाक्षरी प्रवृतिगु शब्द जुल वा नेवाःसमाजय् व्यापकता काय्धुंकूगु शब्दयात नेपालभाषाया नाम धाइकी ।

१.१ नेपालभाषाया नाम स्वथिकं दु–

१.१.१ छगः आखःया नाम

१.१.२ निगः आखःया नाम

१.१.३ यक्व आखःया नाम

१.१.१ छगः आखःया नाम (Mono-syllabic Noun)

(क) अकार–

कइ/कै Boil	खइ/खै Phlegm	फइ/फै Ram	हइ/है Centipede
कउ/कौ courie shell	धउ/धौ Yoghurt	नउ/नौ Ashes	पउ/पौ Letter
छय् Grand-son	फय् wind	ग्वय् Betel nut	छ्व Wheat
ब्व Share	जं Waist	नँ Iron	लँ Way
सँ Hair	तँय् Wool	सँय् Tibetan people	हँय् Duck
ध्वँ Bear	प्वँ Hail	स्वँ Lungs	क्वँय् Bone
अं Mango	कं Thorn	गं Bell	तं Anger
क्वं Earthen vessel	ख्वं Mark	ध्वं Fox	भ्वं Paper
जः Light	लः Water	सः Sound	हः Leaf
ख्यः Ground	द्यः God	स्यः Marrow	क्वः Crow
ध्वः Line	प्वः Packet	ह्वः Hole	

(ख) आकार–

शखा Cock	चा Soil	ला Meat	सा Cow

ज्या Work	न्या Fish	प्या Leech	चाइ Sweet
पाइ Maternal uncle	चाउ Sweet	पाउ Pungent	काय् Son

नाय् Butcher	ख्वाय् Deef	ग्वाय् Mustach	ज्वाय् Bunch
त्वाय् Friennd	म्वाय् Banana	तां Bridge	आंइ Buffalo
हांइ Work	पांय् Lump	घां Ridge of a field	ब्यां Frog
खा: Glass	गा: Ditch	घा: Wound	ता: Lock
दा: Fat	बा: Father	भा: Rate	वा: Week
ख्या: Ghost	भ्या: Window	ब्या: Elephant apple	ल्या: Account
क्वा: Terraced fiel	ख्वा: Face	ग्वा: Betel leaf	त्वा: Mouth
द्वा: Pan			

(ग) इकार–

खि Stool	चि salt	फि Sand	हि Blood
सिं Wood	खिं Drum	चिं Simbol	दिं Day
हिं Asafoetida	की Insect	जी Cumin	ती Mole
ली Brass			

(घ) उकार–

कु Load	तु Sugar can	भु Plate	सु Straw
छुइ/छ्वी Great grandchild		कुं Smoke	खुं Thief
छुं Mouse	धुं Tiger	कुंइ/क्विं Kitchen knife	धू Dust
गुंइ/ग्विं Bunch of paddy		पुंइ/प्विं Swing	फुंइ/फ्विं Pomp
कुं Corner	चुं Powder	तुं Well	पुं Painter
कू Spad	जू Gamble	तू Mustard	

१.१.२ निग: आखःया नाम (Di-syllabic Noun)

(क) अकार–

थल Pot	बल Hut	सल Horse
कपा: Forehead	चपा: Public house	
ककु Neck	कथु Throat	गथु Gardener
दथु Midle	गल: Goitre	चल: Landslide
पल: Spinach	हल: Yellow myrobalan	अ:खुं Spout
इखुं Seallow	चखुं Sparrow	बखुं Dove

कव: Blood relation　　खव: Bolt　　धव: Ladle
नव:(चा) Mongoose　　पह Manners　　वह Silver　　द्वह ox
ब्वह Heron　　अंग: Wall　　भ्रंग: Bird　　पंग: Obstacle
अंब: Myrobalan　　पस: Shop　　वस: Clothes　　द्वहं Ox
सस: In-law's house　　ख्वला Bowl　　च्वला Index finger　　च्वलय् Goat
ल्वहं Stone　　म्हय्खा Pick cock　　ग्वंग: Cock　　गलि Lane

(ख) आकार–
आगं Secrecy　　काक: Hook　　माक: Monkey　　हाक: Black
आख: Letter　　लापा Butter fly　　खालु Swerta chireta　　नालु Jute
पालु Ginger

(ग) इकार–
इमा Eagle　　सिमा Tree　　इचा Nappy　　खिचा Dog
इमू Ant　　म्हिचा Packet　　इसि Raspberry　　किसि Elephant
पिसि Vulva　　हिसि Beauty　　पिचा Woven basket

(घ) उकार–
खुसि River　　छुसि Fire wood　　तुसि Cucumber　　लुसि Nail
दुगु He-goat　　भुजिं Fly

(ङ) एकार–
देय् Country　　पेय् Morsel　　मेय् Buffalo　　खेंय् Eag

१.१.३ यक्व आख: (Multy-syllabic Noun)
भुतिमालि Kite　　आतापति Intestine　　तपुलि Cap

(टिप्पणी– मां Mother, नां Name थन न्हयब्वयात:गु विभिन्न नाममध्ये मां व नां स्वय्बलय् संस्कृत भाषां जक व:गु धका: धाय्मछिं कारण संस्कृतय् माता व नाम ख:सा अंग्रेजी भाषाय् Mother व Name ख: । माता व नामपाखें जक मां व नां मखुकि Name, Mother पाखें नं मां व नां जुइफु । उकिं थ्व व्युत्पत्ति शास्त्र (Etymology) या अध्ययन अनुसन्धानया विषय ख: ।)

१.२ आगम नाम

नेपालभाषाय् दुहां व:बलय् निथिकं दुहां व:गु दु–

(क) परिवर्तन जुया: दुहां व:गु

(ख) परिवर्तन मजूसे दुहां व:गु

(क) परिवर्तन जुया: दुहां व:गु

संस्कृत भाषायागु–

अक्षता–आख्य:/आखे,	अक्षर–आख:,	अखाडा–आ:खा:/आखा,	अजन–अज:	इत:–इता:
कण्ठ– कथु	कपर्सि–कपाय्	कर्पुर कपूक	मीं क:मि	कलत्र कला:
कास्य कँय्	कुम्भकार–कुम्हा:	कोण कुं	कोष्ठ क्वथा	क्षीर खीर
खट्वा खाता	खडिर खय:	ग्राहक गाहा	घृत घ्य:	चिह्न चिं
जिर जी	देव द्य:	द्राक्ष दाख	धूलि धू	ध्वज ध्वाँय्
नग्न नांगा	नायक नाय:	नारिकेल नैक्या:	पतंग पतिं	पाटाक पता:
पाद पालि	पिप्पली पिपी	पुत्र पुता	प्राकार प:खा:	भाषा भाय्
भ्रमर भम:	मरीच मलय्	मर्कट माक:	महिष मेय्	राक्षस लाखय्
शखर साख	शब्द स:	श्लेष्म सेखं	श्लोक सिल	सिन्दुर सिन्ह:
सूचना सुचं	स्तुति तुत:	स्थान थाय्	स्नान सना:	हस्त ल्हा:
हंस हँय्	हिंगु हिं इत्यादि ।			

अंग्रेजी भाषायागु

Box बाकस	Brush बुरुस	Captain कप्तान	Cement सिमण्टी
Copy कापी	Doctor डाक्टर	Ear-ring यार्लिङ्	General जर्नेन
Glass गिलास	Godown गोदाम	Hospital अस्पटाल	Minute मिनेट
Ticket टिकस	Time त्याम	West coat इष्कोट इत्यादि	

नेपाली भाषानाप लिक्क ला:गु खँग्व:

अटाली अत:लि Balcony	अब आ: Now	अवाल अवा:
आमा मां Mother	आँप अं Mango	औंठी अंगू Finger ring
कचिङ्गल कचिंग:	कपाल कपा: Forehead	कपास कपाय् Cotton
कपूर कपू Camphor	करेलो कक:चा Bitter guard करौंती क:ति	
कसुर कसू	काँगियो ककीचा Comb	काँस कँय् Bronze
काका कका Uncle	कीरो की Insect	कुमाल कुम्हा:
कोदाली कु Spd	कौसी क:सि	खिया खतं Rust
खोट ख्वं Spot	ख्याक ख्या: Ghost	ख्याल ख्या: Joke
गजुर गजू	गाँजा गजि	गाँठो गथ: Knote
गाँड गल: Goiter	गाउँ गां Village	गुठी गू Committee
ग्वाला ग्वा: इत्यादि ।		

(ख) परिवर्तन मजूसे दुहां व:गु

(क) अङ्ग्रेजी–ओभरकोट, करेण्ट, ग्यास, चकलेट, जाकेट, टर्च, डाइभर, नर्स, पार्क, बस, मोटर, सर्कस, सिनेमा,

(ख) अरबी–आखिर, इज्जत, इनाम, खराब, खतम, जबाब, तमाम, तारिख, दुनियाँ, मौसम, लायक, हाकिम, हिम्मत

(ग) इटाली–भाइलिन, सोडा, स्टुडियो

(घ) ग्रीस–थर्मस, थिसिस, थ्योरी, प्रोग्राम,

(ङ) चिनिया–चाउचाउ, चाउमिन, लिची,

(च) जर्मन–किण्डरगार्टन, फरेनहाइट, सेमिनार

(छ) तुर्की–कल्की, कुली, कैंची, गलैंचा, चमचा, चक्कु, तक्मा, बहादुर, लास,

(ज) पुर्तगाली–अलकत्रा, अचार, आलपिन, इस्पात, इस्त्री, कमिज, कफी, गमला, गोदाम, तौलिया, पियन,

(झ) फारसी–अन्दाजी, आवाज, कम, किनारा, खुराक, गुलाफ, चासनी, जागिर, जिन्दगी, ताजा, दरबार, देहात, नाजुक, पुस्ता, पैसा, याद, सरकार, सितार, हप्ता, हजार, होस,

(ञ) फ्रान्सेली–इन्जिनियर, कलेज, कार्टुन, कुपन, ब्लाउज, पुलिस,

(ट) ल्याटिन–अपरेटर, क्याम्पस, क्यालेण्डर, डिपोजिट,

(ठ) जापानी–कराते, जुडो, येन, रिक्सा,

(स्रोत– शब्दरचना र वर्णविन्यास वाक्यतत्व, अभिव्यक्ति र पाठहरु– मोहनराज शर्मा,२०५६, पौ५७)

१.३ व्युत्पन्न नाम

१.३.१ समासिक नाम

१.३.२ द्वित्व नाम

१.३.१ समासिक नाम– थ्व नाम खुथिकं दु–

नेपालभाषा शब्द निर्माण अर्थात नाम निर्माणय् एकाक्षर नाम व समासया त:धंगु भूमिका दु। थुकीया संरचना विशेष याना: एकाक्षरी ख:। अलय् एकाक्षरी नामया समास जुया: आकारकथं त:धंगु नाम निर्माण जुइ। मेगु द्विअक्षरया नाम अप्व: याना: मेमेगु भाषाया शब्द खने दु।

(अ) तत्पुरुष नाम

विभक्ति	कारक	अर्थ	तत्पुरुष समास
द्वितीय	कर्मकारक	कलातं ज्या वाका: जुइम्ह	कला:च्य:
		दा जक दाय्का: जुइम्ह	दाख्वं
तृतीय	करणकारक	मिखां मखंम्ह	मिखाकां
		म्ह हुइगु वसा	म्हहुसा
चतुर्थी	सम्प्रदान	दय:यात त:गु ब्व	दय:ब्व

		सीम्हय्‌सित तयात:गु जा	सीजा
पञ्चमी	अपादान	खुसिं पारी	खुसिपारि
षष्टी	सम्बन्ध	दुरुयागु पुखू	दुरुपुखू
		घ:यागु ध्वाखा	घ:ध्वाखा
		घ:यागु छें	घ:छें
सप्तमी	अधिकरण	छेँनय्‌ च्वंम्ह सि	छघंसि
		सिथय्‌ च्वंम्ह मैं	सिथय्‌मैं
		दथुइ च्वंगु लँ	दथुलँ

(आ) कर्मधारय समास

(क)

विशेषण	नाम	कर्मधारय समास
क्वा:गु	ल:	क्वा:ल:
सियूगु	चा	सियूचा
दथुइ च्वंगु	लँ	दथुलँ
सुकूगु	ला	सुकूला
ह्याउँगु	ध्वँ	ह्याउँध्व
ज्या याइम्ह	मनू	ज्यामि
येँय्‌ च्वंम्ह	मनू	येँमि
त:धंगु	मुँज्या	त:मुँज्या

(ख)

विशेषण	विशेषण	कर्मधारय समास
त:धीम्ह	ध्वां	त:धीध्वां

(ख)

नाम	नाम	कर्मधारय समास
मचा	पह	पचापह
मचा	सू	मचासू
जा	च्य:	जाच्य:
कला:	च्य:	कला:च्य:

(इ) द्विगु समास

(क)

संख्या		संख्या	द्विगु समास
झिदँ	व	प्यदँ	झिंप्यदँ
सुइम्ह	व	खुम्ह	सुइखुम्ह
द्व:छि	व	द्व:छि	द्वलंद्व:
लख	व	लख	लखंलख

(ख)	संख्या	नाम	द्विगु समास
	न्यागू	क्वथा	न्याक्वथा
	स्वगू	कव:	स्वकव:/स्वक्व:
	फ्निगू	फ्व:	फ्निफ्व:

(ई) द्वन्द्व समास

दाजु व किजा	दाजुकिजा
मां व बौ	मांबौ
तता व केहें	तताकेहें/त:केहें
ल्हा: व तुति	ल्हा:तुति
ला व लुसि	लालुसि
धौ व बजि	धौबजि
ल: व मि	ल:मि
ध्य: व चाकु	ध्य:चाकु

(उ) अव्ययीभाव समास

म्हिग: व म्हिग	म्हिग:म्हिग
थौं व कन्हय्	थौंकन्हय्
उखे व थुखे	उखेथुखे
दुहां व पिहां	दुहांपिहां

(ऊ) बहुब्रीहि समास

न जक नय् दय्व गा:म्ह	नय्दय:
खिचाया थें चा:तूगु तुति	खिचातुति
मिसा खनकि वें जुइम्ह	मिसावें
भ्यालय् जक च्वनाच्वनीम्ह	भ्या:भत्तु
लँ पनाजुइम्ह ख्या:	लँपंख्या:

१.३.२ द्वित्व नाम

ध्व निथिकं दु– १.३.२.१ छग: आख:या द्वित्व नाम
१.३.२.२ निग: आख:या द्वित्व नाम

१.३.२.१ छग: आख:या द्वित्व नाम

अइ-आइ कइ/कै Boil कइकाइ खइ/खै Phlegm खइखाइ फइ/फै Ram फइफाइ

अउ-इउ	धउ/धौ Yoghurt धउधिउ	नउ/नौ Ashes नउनिउ	पउ/पौ Letter पउपिउ
अय्-ई	खय् wart खय्खी	फय् wind फय्फी	भ्वय् Feast भ्वय्भी .
अ-इ	छ्व Wheat छ्वछि	ब्व Share ब्वबि	खँ Talk खँखिँ
अं-इं	कं Thorn कंकिं	तं Anger तंतिं	भ्वं Paper भ्वंभिं
अः-ई	धः Drain धःधी	लः Water लःली	सः Sound सःसी
आ-ई	का Thread काकि	गा Shawl गागि	ज्या Work ज्याजि
आय्-ई	काय् Son काय्की	थाय् Place थाय्थी	ग्वाय् Mustach ग्वाय्गी
आं-इं	कां Blind कांकिं	गां Village गांगिं	थां Pillar थांथिं
आः-आःई	खाः Glass खाःखी	घाः Wound घाःघी	भ्याः Window भ्याभ्की
इ-इआ	चि salt चिचा	फि Sand फिफा	हि Blood हिहा
ई-ईआय्	की Insect कीकाय्	जी Cumin जीजाय्	ती Mole तीताय्
उ-उआ	कु Load कुका	पु Seed पुपा	भु Plate भुभा
उँ-उँआँ	खुँ Thief खुँखाँ	छुँ Mouse छुँछाँ	धुँ Tiger धुँधाँ
उँइ–आँयुइं	कुँइ/क्विं Kitchen knife कुँइकाँय्	फुँइ/फ्विं Pomp फुँइफाँय्	
ऊ-ऊआः	जू Gamble जूजाः	धू Dust धूधाः	भू Joint भूभाः

१.३.२.२ निगः आखःया द्वित्व नाम

अअ-इअ	थल Pot थलथिल	बल Hut बलबिल	सल Horse सलसिल
अआः-अआःइआः	कपाः Forehead कपाःकिपाः	चपाः Public house चपाचिपाः	
अउ-अउइउ	कथु Throat कथुकिथु		गथु Gardener गथुगिथु
अअः-अअःइअः	गलः Goitre गलःगिलः	चलः Landslide चलचिल	पलः Spinach पलःपिलः
अउं-अउंइउं	चखुं Sparrow	चखुंचिखुं	बखुं Dove बखुंबिखुं
अअः-अअःइअः	कवः Blood relation कवःकिवः	खवः Bolt खवःखिवः	धवः Ladle धवःधिवः
अंअः-अंअइंअः	अंगः Wall अंगःइंगः	भ्कंगः Bird भ्कंगःभ्किंगः	पंगः Obstacle पंगःपिंगः
असः-असःइसः	पसः Shop पसःपिसः	वसः Clothes वसःइसः	
अआ-अआइआ	ख्वला Bowl ख्वलाखिला	च्वला Index finger च्वलाचिला	
अअय्-अअय्इअय्	च्वलय् Goat च्वलय्चिलय्		
आअः- आअःइअः	पाकः Bumb पाकःपिकः	माकः Monkey माकःमिकः	आखः Letter आखःइखः
आउ-आउइउ	खालु Swerta chireta खालुखिलु	नालु Jute नालुनिलु	पालु Ginger पालुपिलु
इआ-इआआआ	सिमा Tree सिमासामा	खिचा Dog खिचाखाचा	म्हिचा Packet म्हिचाम्हाचा
इइ–इइआइ	किसि Elephant किसिकासि	हिसि Beauty हिसिहासि	
उइ–उइआइ	छुसि Fire wood छुसिछासि	तुसि Cucumber तुसितासि	लुसि Nail लुसिलासि
एय्–एय्ई	देय् Country देय्दी	मेय् Buffalo मेय्मी	खेँय् Eag खेँय्खिं

नामया मेमेगु रूप

चीधं थुइकीगु (Diminitives)

खा	चा	खाचा	अर्थ
म्हे	चा	म्हेचा/म्हिचा	Hen
काय्	चा	काय्चा	One's brother's son
म्स्याय्	चा	म्स्याय्चा	One;s brother's sister
छेँ	चा	छेँचा	
बल	चा	बलचा	Hut
सफू	चा	सफूचा	book-let

तःता अर्थ थुइकीगु

वा बुँइ सइगु वा
म्हुतुइ च्वंगु नसा नय्गु वा
आकाशं वइगु लः
वये-या आज्ञार्थक

पौ पंथें च्वंगु कथि
समाचार च्वयाः छ्वइगु भ्वं
छेँया दकलय् च्वय् वा मज्वय्केत चिना तइगु वस्तु

भौ काय्मचाया निंतिं कतःया म्स्याय्मचा हयातयाम्ह, भलिमचा
धुँया समूहलय् लाःम्ह छेँय् व जंगलय् दइम्ह जनावर

त्वाः नसा नय्गु अङ्ग, म्हुतु
टोल
पातायागु तय्ज्यूगु थलचा (Can)
टुका

वा धान
दाँत
वर्षा

सा वस्तु (लासा, हासा, तिसा, कुसा)
प्यपां चूम्ह ला मनःम्ह जनावर , Cow
फय्, हावा

धूस्वां सायमिया उपन्यास "जि भ्वातिं जि सतः" ब्वनालि

✍ डा. जनकलाल वैद्य

नेपालभाषा उपन्यास विधाया छम्ह जहां थीम्ह व अद्वितीय श्रष्टा व्यक्तित्वकथं यक्वस्यां म्हस्यूम्ह उपन्यासकार धूस्वां साय्मि खः । ध्वय्कः याकःचां हे ने.सं. १०७० निसें ११२४ दुनेया न्यागू दशकं मल्याकया समयावधि दुने नेपालभाषाय् छगू दर्जन ति उपन्यास सिर्जना यानाः प्रकाशित याकाः नेपालभाषा उपन्यास विधायात तःमि, तःजि व तःफाः यानादीगु दु । ब्वने यइपुगु यथार्थवादी व मनोविश्लेषणात्मक ध्वय्कःया उपन्यास कृतिया उत्कृष्टतां यानाः व ध्व विधाया समुन्नतिइ ध्वय्कःया निरन्तर प्रतिबद्धतां यानाः नेपालभाषा उपन्यासया चरित्र सिर्जना-पात्रया मनोविश्लेषण, भावभूमि व विषयभूमि गहन व स्तरीय जुजुं न्ह्यलुयाच्वंगु दु । ध्वयकःया उपन्यास कृतिइ न्ह्यलुयाच्वंगु नेवाः समाज-संस्कृति-सभ्यता, नेवाःमिसातय् पारिवारिक, सामाजिक, आर्थिक व मानसिक गम्भीर व जटिल समस्या गथिया चोपो लुइका फ्यना क्यनातइगु अध्ययन यायेबहजू । ध्वयकःया उपन्यासया विशेषयाना मिसा पात्रत थःगु जाति वर्गया अस्मिता संरक्षण यायेगु कुतलंनिसें समाजय् नेवाः मिसात आत्मनिर्भर, प्रतिष्ठित, अनुशासित, मर्यादित व गुण सम्पन्न जुइ फयकेत संघर्ष यानाच्वंपिं तथा इपिं स्वभावकथं नायू क्यातुपिं जूसां नं दुनें दुनें बुलुमि थें ग्वानाच्वंपिं साहसी नं खः धयागु कथंया इमिगु म्हसिका नं भ्फीसं खंके फु । अथे तुं नेपाली, हिन्दी व अंग्रजी भाषाय् अनुदित प्रकाशित जुयाच्वंगु ध्वयकःया उपन्यासया माध्यमं उपिं उपिं भाषाभाषीपिनि समाजय् थ्यंक नं बालाक व व्यापक जुइक परिचित जू वनाच्वंगु दु । अथेजुया धूस्वां साय्मि नां कायेवं ध्वयकःया उपन्यास कृति व्याक्कं ब्वमिपिनि न्ह्योने 'तयजु' याःवःथें च्वनीगु खः । ध्वयकलं ध्व भाषाया उपन्यास विधाया श्रीगणेश दकले न्हापां मिसा उपन्यास ने.सं. १०७० दँय् प्रकाशित यानादिल । ने.सं. १११३ दँय् प्रकाशित जूगु तिसा उपन्यास ध्वयकःया आःतक प्रकाशित उपन्यास मध्ये दकले लिपागु कृति खः । धायेमाल धाःसा ध्वयकलं उपन्यास कृतिया साधना धात्रा ४३ दँ तक (ने.सं. १११३-१०७० = ४३) यानादीगु यचुक खनेदु । ध्वयकलं ब्वमिपिनि यइकथंया उपन्यास कृतित न्ह्यब्वयेगु यानादीगु दु । समालोचकपिनि आलोचनात्मक टिप्पणी व सुभ्फावय् ध्यान बियाः आधुनिक शैली प्रवृत्ति प्रविधि नं बालुइकाः गंकी, माखा उपन्यास कृतिनिसें थुखेया उपन्यास कृतित न्ह्यब्वया च्वंच्वंदीगु खः । कथहंछि उपन्यास कृतिया स्तर नं थजाय्कावं न्ह्यज्यानादीगु खनेदु । ध्वयकलं थःगु उपन्यास कृतिइ नेवाः जनजीवनया यथार्थ, विस्तृत, सूक्ष्म चित्रण वर्णन गाथा कवितामय न्यने ब्वने यइपुगु गद्य माध्यमं न्ह्यब्वयादीगु दु । ध्वयकलं थःगु उपन्यास कृतिइ पात्रतय् नुगलय् दुने व देशया समाजया कुंकुलामय् दुनेथ्यंक दुविना सूक्ष्म निरीक्षण यानाः तिफ्यानाः सजीव चित्रण वर्णन यानादी फू । ध्वयकःया थुजोकथंया सिर्जना साधनां याना हे ध्वयकःया ध्व धूस्वां साय्मि धयागु नाामं प्रख्यात ध्वयकःया बहुमुखी प्रतिभा (बाखँ , नाटक, कविताया नं स्नष्दा नं खः ध्वयकः) राष्ट्र अन्तराष्ट्रया साहित्य समाजय आः अभिनन्दित प्रतिष्ठित जुयाः सम्मानित जुइ फयाच्वंगु खः । साय्मि धायागु थर नं थःथगु नांया ल्यूने न्ह्यब्वयेगुली ध्वकःया थरया मेमेपिं साहित्यकार पिसं नं गौरव नायेका च्वँगु दु ।

आः ध्व च्वसुइ समीक्षा चर्चा यायेत्यनागु थुगु उपन्यास जि भ्वातिं जि सतः या (ने.स. ११०० दँय हःपाः गुथी यैंया पाखें प्रकाशित) चरित्र नायिका चन्द्रलक्ष्मी हे तप्यँक न्ह्याका च्वंगु आत्मपरक शैलीया ध्व कृतिइ बाखं-चु, चरित्र

चित्रण मनोविश्लेषण , देशकाल परिस्थिति , नेपाल दुनेया व नेपालं पिने न्हय्‌गु समुद्र पारिया महादेश अमेरिका मनूतय व अमेरिकाय प्रवासित नेपालीतय जिवन पद्धति मनावृति तथा उबलेया जन जीवनय दुहां व:गु थीथी ह्युपा व विकृतिया नं आलोचनात्मक कवितात्मक व्यङ्‌ग्यात्मक टिप्पणी दुथ्याका त:गु दु । थुपिं तथ्य चन्द्रलक्ष्मी थ:गु जीवनय जुया वंगु अतीत घटनाया लुमन्ति, वर्तमानया थ:गु नुगलय उसिंमुसिं इलिंफिलिं न्ह्यलुया च्वनीगसु विचार चिन्तन, व ध:गु भाग्य स्वस्थानी बाखँया गोमामेजुया थें व पाश्चात्य न्यँकं बाखंया सिन्द्रेलाया थें थिना वइ तिनिला धयागु आशा कल्पना नं न्ह्यब्वयाच्वंगु दु ।

थ्व उपन्यासया बाखंचुइ जटिलता मदु, सरलता दु । थ्व उपन्यासया मू आश्रय पात्र अमेरिकायाप्रवासितनेवा: मूलया रामशरण तिपूछिं नेपाल तराइयापिं ख: । इमिसं भिंच्यादँया म्च्चा ल्यासे चन्द्रलक्ष्मीयान ब्वंका नं बी , मांबौयान आर्थिक ग्वाहालि जुइक तलब बी व अमेरीकाय च्वनकि वया ज्ञान बुद्धि दया: चलाख नं जुइ धका ह्येका ब्वना हया थ्पिनि भुतूज्या व बैठक सुचुपिचु याइम्ह भ्वाति याना त:गु ख: । एस.एल.सी तक ब्वना त:म्ह छुं ज्या नेपालय्‌ चूमलागु:लि व वया मां बौया आर्थिक अवस्था सुथां मला:गुलीं अमेरीकाय स्वदँ च्वने धुका: नं वंछुं उन्नति याय मफु वाय उजागु गरीवी स्थिति स्यूम्ह रामशरणया कलानं वयात याक:बाक: गनं पिमछोसे पिनेया सुंनाप संगत याके मव्यूसे घोंघोंचुंक मिसिन थे ज्या जक याका: बखुं ग:थे जा:गु ख्युं कोठाय केय्‌केय्‌कुना च्वने माय्‌का त:गु ख:। वया ज्याय्‌ खँय चिवा काकां कजय याना त:गु ख: । उजोगु अवस्थाय चन्द्रलक्ष्मी थ:याना "धेवा पुला न्याये म्वा:ह", "मनू ल्याखय मग्य:म्ह" "भाग्यं ल्वाप्पा नका त:म्ह" व "थ:गु अस्तित्व तकं मदु थें जा:म्ह भ्वातिं" भा:पिया च्वंच्वंम्ह ख:। रामशरणया कला: थ: मालिक्निया मिखा पीका नं अमेरिकाय जेनी धा:म्ह नाप संगत याये खँ, अमेरिकाया थाय्‌ बाय चाहिले खँ । जेनीया म्हाय्‌पिं व इमि ब्वाय्‌ फ्रेण्ड नाप स्वतन्त्र रुपं य:त्य:याना जूगु खना प्रभावित नं जूम्ह ख: । मालिक्नि नं उजुनक्सां कजय याना तलं नं जेनीया सल्लाह ग्वाहालि कया: छक:निक: नाप लाना चाहिले धंका: नेपालं वयाकथं य:पासा रामशरणया परिवारय पाहां जुया दुस्व:व:म्ह सुन्दरमाननाप उजोम्ह चन्द्रलक्ष्मी अमेरीकाय छुं पंगल:,आपत संकट सुयां पाखें नं फये म्वाय्‌क दर्ता इहिपा याना का:गु खने दु । इमि इहिपा: जूबले ला चन्द्रलक्ष्मीयात उगुनक्सां चिवा काकां कजय यानाच्वंम्ह मालिक्नि (रामशरणया कला:) लुसुक्क लुकुबिया वंगु खने दु । इमि इहिपा: धुकां छक: पार्टी वना लिहां व:पिं रामशरणया निम्ह तिपूछिं छुं खँय्‌ थवंथवय कचकच यायां लिपा छुं द्धपं कारण मद्‌यकं इमिसं चन्द्रलक्ष्मीयात कसा: मा:बलेला चन्द्रलक्ष्मी इमित "जि छिमिं छेँय्‌ ज्या याइम्ह भ्वातिं ख: इज्जत मीत वया च्वनाम्ह मखु" धका: साहसी जुया: प्रतिकार यात । थ: भा:त जुइ धुंकूम्ह सुन्दरमानयात तुरन्त फोनं स:ता: काल । सुन्दरमानं चन्द्रलक्ष्मीयात थ:थाय्‌ छेँय्‌ ब्वना यंकल, भ्वातिं जीवनं मुक्त यात । उबले, रामशरणया तिपूछिस्यां 'सुन्दरमानं चन्द्रलक्ष्मी हुइक: यंकल', 'चन्द्रलक्ष्मी सुन्दरमान नाप बिस्युं वना बिल' धका: राजदूतावासय्‌ उजुर या:बले सुन्दरमानं जिं चन्द्रलक्ष्मी इहिपा यायेत्यना छिकपिंत निमन्त्रणा दु धका: राजदूतावासय्‌ लिस: बिसेंलि उगु प्रकरण साम्य जुल ।

भिंच्यादँया ल्यास्य बैसय्‌ थ्यंका: न्ह्याम्ह मिसां नं स्वाभाविक कथं छम्ह भल्सा काये बहम्ह जीवन पासा म्हइ थें म्हया जूम्ह चन्द्रलक्ष्मीं थ:म्हं मनंतुना कथंया भा:त रुपय्‌ सुन्दरमाननाप ह्वने खंगु उगु यइपुगु, न्ह्याइपुगु, लय्‌तायापुगु वातावरणय्‌ इपिं निम्हस्यां दुनुगलंनिसेंया मतिना खँ जुल, लुधनापुक य:त्य: कर्म नं जुल । इपिं निम्हतिपुलिं मां देश नेपालया कुल छेँय्‌ लिहां व:बले नं चन्द्रलक्ष्मीयात थ:माजु जूम्हस्यां (सुन्दरमानया मामं) थ: दुनुग:या आगं खँ प्वला: इमि थवंथवय्‌ ययेका इहिपा यानाव:गुलिं लय्‌तासें सुवा: बिल, भमचा याना दुकाल ।

चन्द्रलक्ष्मीया मतिइ न्हापा छक्वः थः माजु जुइम्हस्यां भमचा यानाः थःयात दु काइला दु मकाइलाया शंका लुयाच्वंगु नं याउँक चिला वन। उजो कथंया अनुकूल, उत्साहबर्द्धक व लय्तायापुगु वातावरणय् चन्द्रलक्ष्मीं थःयात 'थः भाःतया भ्वातिं' व 'सुन्दरमानया कलाः' जुइ खनाः गौरव ताल। थः मनू जुइ खंगु व समाजय् इज्जत प्रतिष्ठा दुम्ह थें तायेकल। वं थःयात भ्वातिं, मिसा, मनूयात जन्म बीफुम्ह मां हे भाःपिल। 'जिगु जीवन बुद्ध भगवानया न्ह्यःने धस्वाना च्यानाच्वंगु देवा थें वयकःया (सुन्दरमानया) न्ह्यःने धस्वाना च्याना च्वने फयेमा' धकाः चन्द्रलक्ष्मीं प्रार्थना याःगु व 'जि ला थः मिजंयात गुबलें ट्रफि (Traphy) यायेमखु जिं छम्ह भाःत त्वःता मेम्ह मिजं स्वये मखु। जिगु निम्तिं मिजं पासा जुइ, जीवनया पासा जुइ (पौ ३९) धाये धुंकूम्ह तिरिधर्म ब्याम्ह नेपालया नेवाःछैंया प्रतिनिधि कुलया आदर्श भमचा नालेबहम्ह पात्र रुपय् प्रस्तुत जूगु दु। थुभनं थ्व चरित्र नायिका चन्द्रलक्ष्मी थ्वयकःया न्हापन्हापाया उपन्यासया चरित्र नायिकापिं सिबें च्वन्ह्याः धाये माः। थुगु स्थितिइ थ्यंम्ह चन्द्रलक्ष्मीं भ्वातिंयात ब्यापक, पवित्र व स्वस्थ अर्थय् प्रतिष्ठित याःगु दु। अथेहे सतःया अर्थ नं थःगु देशया, समाजया, कुलया आदर्श, धार्मिक, उच्च व पवित्र आश्रम स्थल रुपय् प्रतिष्ठित यानाच्वंगु दु। चन्द्रलक्ष्मीं थःयात नं उज्वःगु सतःयात ल्वःम्ह भ्वातिं रुपय् न्ह्यब्वःगु दु। अथेकथं थ्व नायिकां थःगु व्यक्तिगत कथंया व जातिया वर्गया समष्टिगत प्रतिष्ठा थकायाच्वंगु थ्व उपन्यासय् न्ह्यलूगु गौरवमय उपलब्धि खः। थुगु दृष्टिकोणं स्वयेबले थुम्ह चरित्रनायिका चन्द्रलक्ष्मी थ्वयकःया हे न्हापान्हापाया उपन्यास पासा, मतिना, गंकी, माखाया चरित्र नायिकापिं सिबें भाग्यमानी धायेबह जू।

लाबलालिपा सुन्दरमानं चन्द्रलक्ष्मीयाके इहिपा धुंकाः गृहिणीयाके दयेमाःगु उत्साह खनेमदु धकाः कुंखिन। प्याथय् दुम्ह चन्द्रलक्ष्मीयात नेपालय् थः मांया जिम्माय् त्वःताः थः जक अमेरिकाय् लिहां वन। सुन्दरमानं भ्वातिं विहायात धाःगु लोकापवादं थ्व बचे जुइत थ्व पलाः छिउगु जुइ फु। भाःतनाप बायाः च्वने मछूम्ह चन्द्रलक्ष्मी गुबलें किपुली पाजुपिंथाय् गुबलें थःछेंय् वनेच्वने याना जुल। अतीत लुमन्तिं, छःछेंया मांबौ किजाया हबिगतं, देशय् खनेदयाच्वंगु विकृति व ह्यूपालं, अमेरिकाय् सुन्दरमान मेपिं मिसातनाप जुल ला धयागु शंकां चन्द्रलक्ष्मी चिन्तित व विरक्त थें जुयाजुल। च्वंच्वनाथे मछुया व नं थः मचा माजुया थाय् त्वःताः अमेरिकाय् लिहां वन। अन लिथ्यना लाबला लिपा चन्द्रलक्ष्मीं सुन्दरमानया ब्यवहारय् परिवर्तन खन। सुन्दरमान रमोलानाप जुल धयागु भ्रमं वयाके सुन्दर मानप्रति अन्धविश्वास, इर्ष्या व तं दासिवल। इहिपा यानाम्ह कलाः दयेकं थः भाःत सुन्दरमानं मेम्ह मिसारमोला नाप जुइज्यूसा जिं जक मेपिं मिजंत नाप छाय् स्वतन्त्र जुया थः यत्थाय् वना यःत्यः छाय् याये मज्यू धकाः गजेन्द्र, टेड व मार्कनाप लसपस याना जुल। सुन्दरनाप पारपाचुका कयाः टेड अथवा मार्क ह्वना कायेगु मतिइ लुया वःथें थः भाःत जुयाच्वंम्ह सुन्दरमानयाके सहमति फ्वनं सहमति व स्वतन्त्रता बिया तल। तर इपिं नं मेमेपिं मिसा दुपिं जूगुलिं त्वःता छोत। गजेन्द्रयात ला वया वसः फुक्क त्वकाः न्हापा वं तःक्वमछिं बलात्कार यागुया बदलाकथं बलात्कार यानाः ख्वाः हे ब्वये मछ्ययेक पिछोत। तर चन्द्रलक्ष्मीयात छुकिं नं लय्ताः मवः। व झन विरक्त जुल, जीवन खना नं वयात वितृष्णा जुल। उथाय् वया मतिइ मिसा धयाम्ह न्ह्यल्लामसित सम्भोग याकेमाःम्ह घच्चायापुम्ह 'भ्वातिं' न्ह्यल्लाःपिं यःयःबले दुस्वः वइगु भ्वाथःगु पाःताः थें जुयाच्वंगु सःतः भाःपिल। सुन्दरमान चन्द्रलक्ष्मीया थुज्वःगु मनःस्थिति वाःचायेकाः वं मसीक थः मचा भ्ीके यानाः चन्द्रलक्ष्मीया न्ह्यःने हया नाप लाकाः बिल। वयाके नारीत्व व मातृत्व ग्वाना वल। वं थः काय् न्ह्यच्यानाः जीवन हनेगु क्वःछित स्टाय्च्यू अव लिबर्टी प्रतिमा सत्तिक न्ह्यानाच्वंगु खुसिया लखय् खनेदयावःगु वया काय्या किचलं नं चन्द्रलक्ष्मीयात जीवन हने मास्ति वयेका बिल। अनं वयात छेंय् लित ब्वना हल। थुभनं थ्व

उपन्यासय् 'भ्वाति' व 'सतः'या ज्वाल्ला थीगु मइपुगु पक्ष व ख्यूंगु मयपुइगु पक्षया प्रतिक अर्थ न्ह्यब्वयेभनं चन्द्रलक्ष्मीया जीवनय् घटित घटना व नुगलय् लूगु भावनात्मक अन्तद्वन्द (अपाय्चकं गम्भीरगु जटिलगु थ्यंक मखुसां) न्ह्ब्वया तःगु खने दु। चरित्र नायिका चन्द्रलक्ष्मी "तमसो मा ज्योतिर्गमयः" (ख्यंथाय् वनेच्वनेम्हां, चक्कंगु जलय् जीवन न्ह्याके) धाइम्ह जीवन ह्यःम्ह अस्तित्व ह्यःम्ह पात्र खः धयागु प्रमाणित जू। 'भ्वातिं' व 'सतः' थ्व उपन्यास छगूलिं थ्वहे सन्देशया संवाहक जुयाः न्ह्यलुयाच्वंगु दु। थनथाय् लाक मनन यायेबहगु खँ थ्व दनि - चन्द्रलक्ष्मीं थःयःम्ह मिजं अर्थात् भाःतयात ट्रफि याये मखु, थः भाःत छम्ह बाहेक मेपिं मिजं थः नाले मखु धयाथें थःयागु यौवनसुलभ सौन्दर्य-रुपय् अय्चा मिखां ताःक्यना स्वइम्ह मिजंयात, थःयात बलात्कार यायेत ताःक्यनाच्वंम्ह मिजंयात बंमनू भाःपियाः सतर्क जुसें त्याग याये धुंकूम्हं खः। व थःयात 'पार्वतीया च्वापुगुँ देशया म्ह्याय्मचा', 'हिन्दू कन्या', 'नेवाः छैंया चरित्रवती भमचा' व 'मनूयात जन्म बीम्ह मातृजाति' भाःपिया च्वंम्हं खः। उजोम्ह चरित्र नायिका चन्द्रलक्ष्मीं उभनं 'पाश्चात्य स्वतन्त्र जीवन छाय् महने ?' धकाः गजेन्द्र, टेड व मार्कनाप सम्पर्क संसर्ग लसपस याना जूगु वयागु चरित्र व्यक्तित्वयात मलवः ला धया थें च्वं। स्वभावं व व्यवहारं यातुसच्वंम्ह चन्द्रलक्ष्मीं थः भाःत सुन्दरमाननाप इर्ष्या व ब्वला सायेत उजोकथंया पलाः छीमाःगु ला मखु थें च्वं। अदव अनुशासन, धैर्य, संयम, व शिष्टता गुण व्यवहार न्ह्यब्वया च्वंम्ह चरित्र नायिकां उलिभनं 'स्वतन्त्र' जुयाक्यंगु अजुगति चायापु जुल ला धयाथें च्वं। मेगु खँ, थ्व उपन्यासय् शुरुंनिसें निधाःतक उपन्यासकारं धैर्य, संयम, एकाग्रता व लगनधूनं उपन्यासया बाखं धाः न्ह्याकादीथें स्वधाः व प्यधाः थ्यंकाः थ्वयकः हथाय् चायादीगुलिं उलि क्वातु मजू थें च्वं। थ्वय्कः धूस्वां आपाथें उपन्यासय् क्वचाइ थाय् थ्यनेव हडबडाय् चाया दीगु खना मनिंगु प्रवृत्तिं ह्यकाः थें खना।

थ्व उपन्यासया मेगु बांलागु पक्ष चरित्र नायिकाया चरित्र विश्लेषण व देश प्रेम भाव -चिन्तन तथा देशया तत्कालिक परिस्थिति, देशय् न्ह्यलूगु ह्यूपाःलिसें ल्वाकज्याना खनेदयावःगु विकृतिप्रति व्यंगात्मक प्रतिक्रियाया अभिव्यक्ति-व्यंग्य कवितात्मक अभिव्यक्ति खः। थ्व उपन्यासया चरित्र नायिका चन्द्रलक्ष्मीया चरित्र व्यक्तित्वया न्ह्यःने मेमेपिं पात्रत मध्ये सुयागुं चरित्र-व्यक्तित्व उलि जहां मथी सक्रिय मजू, ब्वमिपिन्त प्रभावित यायेमफु, सहानुभूतिं म्हये फुपिं खनेमदु। एस.एल.सी तकया जक शैक्षिक योग्यता दुम्ह थ्व चन्द्रलक्ष्मीयाके थःम्हं ब्वना सयेका सीकातःगु शिक्षा ज्ञान वया ज्यां खं उस्त पिमब्वः। रामशरणया छेँज्याया भ्वातिं जुयाः च्वंच्वंम्ह, गनं पिहाँ वने मखंम्ह, जेनी छम्ह बाहेक पिनेया मेपिं सुंनाप हेमखेम संगत यायेमखंम्ह व बखुं-छेँ धुज्वःगु कोठाय् कय्कय्कुना च्वंच्वनेमाःम्ह, ज्या जक यायेमाःम्ह जूसां थ्वयाके बैंस जाया वःलिसे वंहे मचाय्क वयाके दुज्ञां जाया वःगु खने दु। व उस्त मेपिं नाप खँ ल्हाना जूगु खनेमदुगुलिं संगत यानाः जूगु खने मदुगुलिं वयाके उमेर बैस जायावःलिसें दुज्ञां गुबलें गुबलें जक वया ज्या-खं व व्यवहारं हे जक खःथें मखुथें न्यंक प्रकट जूगु खनेदु - वं सुनां सुनां थःयात अय्चाः प्याय्चाः मिखां स्वयाः ताःक्यनाच्वंगु खः उजोपिंत म्हसीकाः तापाकाः छख्यः लिकाः छोयेगु यानाच्वंगु दु। वं थःगु ज्याया लागाः गनतक गुलितक दु धकाः थुइकाः थःयात छुं द्वपंमदय्क कसाः यानाः इज्जत कायेत संपिं थः मालिक मालिक्नीपिनि न्ह्यःने मग्यासे मोलाहिजा मतःसे प्रतिकार यानांत्वःतल। थःगु सुरक्षाया निम्तिं थःम्ह भाःत जुइधुंकूम्ह सुन्दरमानयात फोनं सःता थःयात परेजूगु खँ कना सुरक्षित जुइगु सक्रिय पलाः छित। वया मालिक मालिक्नीनं वं ज्या द्वंकल स्यंकल धकाः अटेरी जुया मभिंगु आचरण यात धकाः वयात न्हापालिपा न्वाःगु द्वपं बिउगु थ्व उपन्यासय् गनं खनेमदु। न्यूयोर्क अमेरिकाय् रामशरणया छेँय् ज्याय् च्वंबलेया शुरुशुरुया अवस्थाय् वं थःगु छेँ, थः मांबौया आर्थिक स्थिति, थः किजाया

बरवादी, थः पासापिं, थःथितिपिं, यँ, यल, किपूया थाय्बाय् व अनया देगः, लँ, नखःचखः, कर्मकाण्ड कृत्य इहिपा आदि लुमंकाः च्वंच्वं, इमिके थःगु आत्मीयता नं बवयाच्वंच्वं। उजाःगु न्ह्यथनाय् वया लुमन्ति दुःख पीरं भ्रूचाःगु मनःस्थिति जक मखु थःगु देशया वास्तुकला सौन्दर्य व जातीय सभ्यता संस्कृतिप्रति स्वाभीमान, गौरव गरिमाया अनुभूति नं पिज्वः, छम्ह जागरुक स्वदेश प्रेमीया स्वस्थ स्वाभाविक देशभक्ति भाव नं पिज्वः। थुपिं गुणज्ञान वं ब्वना सयेकातःगु शिक्षा ज्ञानया रुपय् पिज्वय्का वयाके जन्मजात संस्कार गुणकथं लुयाच्वंगुथें च्वंक अपोथें न्ह्यलूगु खनेदु। अमेरिकाय् छुं दँ च्वना थःगु मां देशय् लिहां वयेधुंकाः खंगु थःगु जन्भूमि (विशेषत यल, किपू व यँ) देशया, समाजया, मनूतय् व्यवहारया विकृत रुपय् ह्यूपाःवःगु खना व यक्वं चिन्ति जू, आपालं वया अन्तरात्माय् कंहाः धयागु तथ्य वं प्रकट याकातःगु थुपिं कवितात्मक अभिव्यक्ति-उद्‌गारं स्पष्ट जू -

'संसारया सभ्यता शून्य आकाशय् यग्गाना च्वन।' (पौ १०९)

' सामा सय्का बीगु बुँया छाती न्हून्हूगु छैं सयाच्वन। ' (पौ १०७)

'लँय् लायातःगु व ल्वहं व ऐतिहासिक छैं व सांस्कृतिक देगः व दरबार, जिगु च्वसंया सर्गतय् ह्वाँय् ह्वाँय् ख्वयाच्वन। '(पौ १२६)

'विचरा मस्त ब्वनेत (स्कूल बसय् च्वनेत) ज्यान पाना वनाच्वन। कन्हय् ब्वने धुंकाः नयेत पुनेत, थःपरिवार यात म्वा सम्म म्वाका तय्त ज्यान हे पाइतिनि। ' (पौ १२७)

' पूर्वी सभ्यताया वातावरणयात पश्चिमया बासनां बलात्कार यायेत सनाच्वन।' (पौ १२२)

' राष्ट्र निर्माताजुं राष्ट्र वास्ता याःसां राष्ट्र दय्कीपिसं मनूतसें वास्ता मयाःगुलिं खवरदार धयाच्वंगु सालिकयात त्वःताः बस न्ह्यानावन।' (पौ १०८)

"छगः बसय च्वना नं छगू संसारय च्वना नं फुक्क फुकंया निम्तिं अपरिचित जुया च्वन।" (१०७) चन्द्रलक्ष्मि थः अमेरीकाय् छुं दं प्रवास जुइ धुंकालि थःयकि हीनताया भावना, निराशा व च्यः मनोवृत्ति संसकार रुपय हुयां हुइ मफुइगु दाग किना वःगु थें तायेकल। वं थःयात विचाः जक माइम्ह कम्प्यूटर थें तायकल। थयक स्वयेबले चन्द्रलक्ष्मि अमेरीकाय च्वना बलेया व अमेरिकां नेपाल लिहां वये धुका खंगु ह्यूपाः व विकृति उपन्यासकार धूस्वां साय्मीया अमेरिका भ्रमण याना दीबलेया धःगु हे अनुभूति प्रतिकिया नं चन्द्रलक्ष्मीःयागु हे थे. च्वंक प्वंके बिया नःगु खने दु। उपन्यासकार धूस्वाँ नं थ्व चरित्र नायिका चन्द्रलक्ष्मीयान थःगु विचार भाव प्रतिकिया व अनुभव प्वंकेगु न्वचुभः (mouth piece) थें च्वंक थ्व उपन्यासया थने हया तःगु धाये थाय् मदु (स्वधाःदुनेया प्यधाःदुनेया अशंया चन्द्रलक्ष्मीया धापू वाहेक)। थ्व उपन्यासया चरित्रनायक सुन्दरमान, आश्रय पात्र रामशरण व वया कलाः, कप्तान, गजेन्द्र, टेड, मार्क धाःपिनि थःथःया विशिष्ट चरित्र व्यक्तित्व स्पष्ट बांमलू। जेनी छम्ह छुं अंशय् चन्द्रलक्ष्मीप्रति सहानुभूति तयाः ग्वहालि यानाजूम्ह पासाकथं सक्रिय जुयाः न्ह्यलू। वयाके अमेरिकी मिसाया प्रतिनिधित्व याइगु थें जाःगु चरित्र विशेषता दु। रामशरणया परिवार व सुन्दरमानयाके अमेरिकाय् प्रवास जीवन हनाच्वंपिं नेपालीतय्के दइगु काव्य मनोवृत्ति खनेदु।

उपन्यासकार धूस्वां साय्मिया छता न्ह्यथनेबहगु लेखकीय गुण खः यल, यँ, किपू व अमेरिकाया थाय्बाय् व अनया निवासीपिनि स्वार्थप्रेरित व्यवहारया आलोचनात्मक टिप्पणी उपन्यासया बाखंचु व चरित्रनायिकाया चरित्र व्यक्तित्वया अभिन्न अंग थें यानाः न्ह्यब्वयादीगु थ्व ज्याय् थ्वयकलं दुनेपिनें क्वथीक निरीक्षण यासें तिफ्याना कयादी, सूक्ष्म चित्रण यानादी। चन्द्रलक्ष्मीं अभिव्यक्त याकातःगु 'जि तनावंसां नुगःपाय् कियातःगु जिगु नेपाः तनी मखु ' धयागु

उद्‌गार सकल नेपालवासीया देशप्रेमया मंकाःगु व्यवहारिक उद्‌गार नाले बहजू ।

थ्व जि भ्वातिं जि सतः उपन्यासय् उपन्यासकार धूस्वांनं किपू देशया समकालिक चित्रण वर्ण यायेया सिलसिलाय् आः यक्वस्यां ल्वःमंके थें धुंकूम्ह किपूया उबलेया छम्ह समाजसेवीयात नं थ्व उपन्यासया चरित्र नायिका चन्द्रलष्मीया पाजुकथं थःलाःम्ह छम्ह पात्र कथं न्ह्यब्वयातःगु दु (पौ १२९-१३०) । अन न्ह्यथनातःगु थुपिं भावउद्‌गार वर्णन हुलियां उम्ह पाजु धाःम्ह पात्र कीर्तिपुरया स्थानीय समाजसेवी तथा शिक्षाप्रेमी स्व. हिरानन्द जोशी खः । वय्कः समाजसेवीया चरित्र व्यक्तित्व व भाव आदर्श बांलुइक उपन्यासकारं थुकथं शब्दचित्रण यानातयादीगु सजीव जू -

'पुलांगु छगू फाइल लिकया विभिन्न समाचार पत्रया तुक्रा (टुक्रा) क्यँक्यं कीर्तिपुरया आधुनिक संघर्षया खं (किपुली) त्रिभूवन विश्वविद्यालययात थाय् जग्गा बीगु खँय् स्थानीय बुँथुवाः व बुँज्यामितय्‌त खँ न्यंकेगुया संघर्ष) कँकं व ल्यायम्ह जुयावल । वया ख्वाः च्याना वल.....न्हाय्‌मदु किपुमितय् थौं नं थःगु कीर्ति ल्वःमंगु मखुनि । ....'

'खः थौं वया म्हगस साकार जुया नं वया जीवन साकार मजू । कीर्तिपुरया ज्यामि व किसानतय्‌गु त्यागं कीर्तिपुरया स्वांमा (ब्वःलंकाः) ह्वय्‌के बीत संगु वया हि दथ्वी सुनानं लाकाकया वया जीवन नीरस दय्‌का बिल (जुइका बिल) । '

लुमंके बहजू - पाजुया छेँ, चुक, छेदि (छिंडी), वैठक कोठा, वैठक कोठाय् च्वंगु रेडियो, उबले निर्माण जुइत्यंगु त्रिभूवन विश्वविद्यालयया नक्सा, त्रिविवि सम्वन्धी समाचार पत्रया टुक्रा फाइल ब्याक्क वयकलं थःथाय् दुस्वः वइपिं विद्वान सज्जनपिंत क्यंक्यं थःम्हं सिक्वताक्व खँ न्यंकीगु अवस्थाय् वय्कःया च्यानावःगु ल्यायम्ह जोश जि थःम्हस्यां हे वरोवर खं । अन छेँय् कापः थायेगु व नेपाली भौंया फाइल व खाम दय्‌के ज्या जू । नेपाली भौंया खाम व फाइल दयेका मीगु यानादीपिं वयकःपिं (वय्कःया दाजु स्व. विष्णुमंगल जोशी) न्हापपिं (Pioneer) खः । स्व. हिरानन्द जोशीं न्यंकीगु किपुली त्रिभूवन विश्वविद्यालयया निम्तिं जग्गा प्राप्तिनिसें निर्माण ज्याया बाखं, यथार्थ संघर्षया खँ न्यनेधुंकूपिं गुलिखे सज्जन भद्रजन मध्ये छम्ह उपन्यासकार धूस्वां साय्‌मिया श्रष्टा नुगलं थःगु थ्व उपन्यासय् पात्ररुपय्-जीवन्त पात्र रुपय दुथ्याका दीगु दु । थ्व वर्णन अंश छगूकथं वयकःप्रति सहृदय उपन्यासकार धूस्वांया श्रद्धाञ्जलि भाःपिया ।

अन्तय् थथे खँ क्वछी - धर्मशास्त्र व पुराणग्रन्थया 'देवी' कथं प्रतिष्ठित यानातःपिं नारीजातियात विभिन्न काल खण्डय् 'भ्वातिं' व 'यौन प्याःचाः लंकेगु साधन' कथं अवहेला याइगु कुसंस्कार व दासदासी मनोवृत्ति कुसंस्कार शोषण दमनया विरोधय् जूगु मौन विद्रोह संघर्षय् विजयी जूम्ह चरित्र नायिका चन्द्रलक्ष्मीया विजय गाथा धाये बहगु बाखं खः, उपन्यास खः । थ्व जि भ्वातिं जि सतः उपन्यासं मिसा जाति ज्याय्, टहल सेवाय्, यःत्यः कर्मय् जोतय् जक जुइमाःम्ह भ्वातिं मखु, यःम्हस्या यःबले यलते यौन पित्याः लंकेगु साधन सतः जक मखु, मिसा धयाम्ह नं मनू खः, शक्ति खः, मनूयात जन्म बियाः दुरु त्वंकाः सुसाः कुसाः यानाः शिक्षा दीक्षा बिया ब्वलंकीम्ह मातृजाति खः धकाः उपन्यासकार धूस्वां नं थ्व उपन्यासय् सम्मानित व प्रतिष्ठित यानादीगु दु । थुजाःगु उपन्यासयात नेपालभाषा उपन्यास धयागु 'मनूया जीवनया कवितामय उपन्यास' खः धयागु धापू क्वातुक्क यचुक चरितार्थ यानादीगु दु । श्रष्टा उपन्यासकार धूस्वां साय्‌मियात शाब्दिक अभिनन्दन सुमन दुनुगलंनिसें घ्वछाया ।

ने.सं. ११२४ अनालागाः ११ बुधबार

●

नेपालय् वहुभाषिकताया समस्या

✍ डा. तेजरत्न कंसाकार
त्रिभुवन विश्वविद्यालय
Tej @ mail.com.np

१. न्ह्यखँ (Introduction)

थ्व लेखय् नेपाःया भाषिक व जातीय विविधिताया सामान्य खँ न्ह्यथनाः उकिया लिच्वः कथंया अवस्था न्ह्यब्वय्गु कुतः जुइ । थन मुलतः नेपालया वहुभाषिकता वया स्वंगू पक्ष वहुसंख्यक भाषितसें ल्हाइगु भाषाया ह्रास व विनासया कारणं संकटय्लाःगु भाषाया खँय् सहलह ब्याकेगु जुइ । च्वय् न्ह्यथनागु समस्या पुष्टी जुइकथं वहुभाषिकताया सन्दर्भय् वक्ताया तथ्याङ्क (वितरण आदि) त्यासा खँग्वः व भाषाया क्षेत्र (language function) नं न्ह्यब्वय्गु जुइ ।

२. नेपाःया वहुभाषिकताया पक्ष (Aspects of Multi lingualism in Nepal)

२.१ भाषिक विविधता (Linguistic Diversity)

मेमेगु पहाडी मुलुकय् थें नेपालय् नं यक्व सांस्कृतिक व भाषिक विविधता दु । ख्वीगुलिं (६० गू) अप्वः जातिं (Ethnic group) ल्हानाच्वंगु थीथी भाषां थनया विविधता यच्चुक क्यनाच्वंगु दु । यक्व हे स्वदेशी व विदेशी विद्वानतसें(स्वैदिसँ : मल्ल (१९८९) : ५६ गू भाय्, तोवा (१९९२) : ७० गू, ग्रीम्स (१९९१) : १०४ गू, नुनन (२०००) : १३० गू) नेपालय् ५६ निसें १३० गू भाय् ल्हानाच्वंगु दु धाःसां उकिया विश्वसनीय आधार खनेमदु । श्री ५ या सरकार, तथ्याङ्क विभागं १९९१ दँय् पिथंगु आधिकारिक आंकडाय् स्वीनिगू (३२ गू) भाषाया नां दुसा 'अन्य' धैगु महलय् न्यागू लाखं (५ लाख) मयाक मनूत लाकातःगु दु । सन् २००१ दँय् पिथंगु आँकडाय् नाटकीयतवरं भाषाया ल्याः ९३ गू थ्यंकूगु दु । थुकी Tibeto–Burman, Indo-Aryan, Austro-Asiatic व Dravidian थज्यागु प्यंगू भाषा परिवारयात प्रतिनिधित्व याइगु भाषा नापनापं बादी व कुसुण्डा थज्यागु छुं हे भाषापरिवार दुने मलाःगु याकःभाय् (Isolates) नं लाःगु दु । हान्सनं (१९९१) ४७ गू भाषा दु धैतःगु राइलिम्वु भाषाया श्री ५ या सरकारया आंकडाय् छगू जक भाषा दुने वर्गीकरण यानातःगु विश्वासनी मजू । टेवल-१ य् नेपाःया सच्छिगुलिं अप्वः भाषाभाषिकाया धलः ब्वयातःगु दु । नेपाःया भाषाभाषीतय्गु तथ्याङ्कय् (Demography) छगू आधारभूत खँ छु धाःसा चीनसँय् भाय् खलकय् यक्व भाय् दुसा इमि वक्ता म्हो, जबकि भारोपेली भाषा परिवारय् भाय् धाःसा म्हो तर वक्ता यक्व दु ।

टेबुल १ नेपालया भाषा

Tibeto-Burman (भोट वर्मेली - TB

बरहामु / बराम

भरामु

भुजेल/घर्ती

ब्यङसी

चेपाङ

दर्निया/दरिमिया
धिमाल
दुरा
घले
जिरेल
काइके
खाम
किराँती

आठपरे/आठपरिया	बाहिङ ? रमडाली	बान्तवा	बेल्हारे/बेल्हारिया
चामलिङ/रोडोङ	छथरे लिम्बु	छिन्ताङ	छौरसे/उम्बुले
छुलुङ	चुकवा	दुमि	दुङमाली
हायु/वायु/वायो	जेरुङ	खालिङ	कोइँवा
कोइ/कोयु	कुलुङ	लिम्बु	लिङ्खीय
लोहोरोङ	लुम्बा याक्खा	मेवाहाङ	मुगाली
नासेरिङ	फाङदुलाइ	पुभा	सम/साम
साङपाङ	सोताङ	सुनुवार	थुलुङ
तिलुङ	वालिङ	याक्खा	याम्फे
याम्फु			

लेप्चा
मगर
मेचे/बोडो
नेवार 'भाषिका'
ख्वप
चितलाङ
दालखा
यँ-यल
पहरी
फुरी
राजी
रङकास
राउटे
तामाङ्गी

छन्त्याल	गुरुङ्ग	मनाङवा	नरफु
तामाङ	थकाली		

सुरेल
थामि
तीब्वती 'भाषिका'

दाङगर	डोल्पा/डोल्पो	ग्लोस्काड/ल्होबा/लोबा
हेलम्बु शेर्ष/योल्मो	हुम्ला	भोटिया/दङ्गाली/फोके
काग/बरागाउले	कागते/स्युवा	ल्हासा तिब्वेतन/जोङ
ल्होमि		
मुगल (मुगाली)	शेर्पा	तिछुरोङ
भ्रार		

भारोपेली **(Indo-Aryan = IE)**

अबधि/अबधि/बैश्वारी	**कोजली**	**बेङ्गाली**
भोजपुरी	**बोटे/कुशर**	**दनुवार**
दरै	**गङ्गाइ**	**हिन्दी**
कुम्हाले/कुमाल	**मैथिली**	**माझी**
मारवारी	**नेपाली/गोर्खाली/खसकुरा**	**राजवंसी/ताजपुरी/कोचे**
थारु	**उर्दु**	

Austro-Asiatic / Munda (आग्नेय)

सन्थाली/सन्तार/होर	**मण्डारी**	**खरिया**
कोरुवा		

Dravidian (ड्राभिडीयन)

कुरुख/धाँगर/झांगर

Isolates (याकःभाय्)

बादी (?)	**कुसुण्डा**

म्हो जक नेपाःया भाषाया अभिलेख, ब्याकरण, कोश व थःगु हे लिपिं च्वैतःगु पाठ्यया भाषिक अभिलेखाङ्गन (linguistic descriptions) जूगु दु। थुखेपाखे ज्या जुलधाःसा आःतक मलूनिगु यक्व भाषा भाषिकाया न्हून्हूगु खँ लुयावयफु। नेपाः थज्याःगु १,४२,००० वर्ग किलोमिटर जक दुगु देशय् नं भाषिक, सामाजिक, सांस्कृतिक वा जातीय बिविधताया विशाल अध्ययनया संभावना दु।

२.२ भाषिक सम्पर्क व द्वैभाषिकता (Language contact and Bilingualism)

थीथी भाय् ल्हाइपिं मनूत नापलाना खँल्हाइबले अमिगु भाय् ल्वाकज्याइ (Converge) अथवा छगुलि मेगुयात किचः लाकी। अप्वयावंवनाच्वंगु आप्रवाशन, हवाइसेवा, विधुतीय सञ्चार प्रणाली थज्यागु आधारभुत कारणं थथे ल्वाकज्याइगु (Converge) जुइगु खः। सामाजिक, सांस्कृतिक व व्यापारिक सम्पर्कया कारणं भाषिक प्रभावयात प्रोत्साहित याःगु खनेदु। दसुकथं भारोपेली व नेपाःया थीथी भोटबर्मेली भाषां नेवाः भासाय् लाःगु प्रभाव

काय्‌फु । परिवर्तनशील सामाजिक, सन्दर्भय्‌ थःथवय्‌ लाइगु प्रभावं शाब्दिक व ब्याकरणीक (lexical and structural) त्यासा कयाः द्वैभाषिकता अथवा वहुभाषिकताया लँय्‌ यंकी । दसुकथं धाय्‌गु खःसा थौंया नेवाःसमाजय्‌ निता भाय्‌ मसःपिं मनूत माले हे माली । थथे त्यासा थीथीकथं काइ । टेवल २ स थुकिया धलः वियागु दु । थीथीकथंया त्यासाखँग्वः –

I. उच्चारणजक भतीचा हिला तप्यंक त्यासा गथेकि लम्फा 'lamp', फारम 'Form'

II. खँग्वःया छुं रुप हिलाः गथेकि ग्राहक > गाहाः, ज्योति > जति > जः ।

III. मंकाः खँग्वः अथवा आंशिक स्वदेशी व आंशिक त्यासा कैतःगु नाम वा क्रिया रुपायन जूगु (गथेकि स्या-पारी, मोमोचा, पाठ्‌य-सफू ?, पुलां नेवाःभाय्‌ - रक्षा-रपे, दण्ड-रपे)

टेवल २ नेवाःभासं थीथी भाषाय्‌ त्यासाकाःगु खँग्वः

श्रोत	नेवाः
नेपाली	
त्याःग्वः	एक, दुई, तीन, ई.
दिं	वृहस्पतिवार/विहीवार
तिथिमिति	फाल्गुन सात गते, २०५८
ग्यसु व दापु	पाउ, धार्नी < संस्कृत
मेच, पाप, आशा, जागीर	मेच, पाप, आसा, जागिर
घूस, भ्रष्टाचार	घूस, भ्रष्टाचार
राजदूत, भाग, अन्याय	राजदूत, भाग, अन्याः
फसाद, आपद	फसाद, आपत
मन्त्री, संसद	मन्त्री, संसद
अनुभव, चस्मा	अनुभव, चस्मा
घडी, कैची	घडी, कैची
नोकसान, गफसफ	नोकसान, गफसप
खाली, खोस्नु	खाली, खोसय्‌ याय्‌
संस्कृत	
ग्राहक	गाहा
आचार्य	आचाःगु
पलिस्था	पलिस्था
स्वर्ग	सर्गः
पाठ्‌यक्रम	पाठ्‌यक्रम
पाठ्‌य-पुस्तक	पाठ्‌य-सफू
पाठ, धर्मशाला	पाठ, धर्मशाला
स्त्री-पुरुष	निम्हतिपु
त्याग	त्याग

पश्चिम	पछिम
एकान्त	एकान्त
सुवाल	सुवा (blessing)
घृतम्	घ्यः
महीष	मेः
गोष्ठी	गुथि
हंश	हँय्
श्वाश	सासः
मर्कटा	माकः
धुप	धुं
देव	द्यः

प्राकृत < संस्कृत

ज्योति > जति	जः (-ल)
सोर > सोल	सः (-ल)
आगम > आगम्	आगँः (-म)
कोण > कुन	कुँः (-न)
जोर > जोर	ज्वः (-ल)
कर्कटक > ककलि	कःलि

हिन्दी < पर्सियन

रोगगार	लजगाः
लस्कर	लस्कर
सामान	सामान
सिकापे	रिकापी
सिपाहिं	सिपायि > सिपाइं
हप्ताह	हप्ता
ताकत	तागत

तिब्बती

स्या	ला
	मारस्या
	स्या-पारि
फिँः	फिँः
च्यारि	सँयच्या
मोमो	मोमोचा

अंग्रेजी

File	फाइल
form	फारम
lamp	लम्फा
Suitcase	सुटकेश

Rubber	रबर
Driver	दाइबर
Football	फुटबल
Brush	बुरुस
General	जर्नेल
colonel	कर्नेल
Bicycle	बाइस्कल
Computer	कम्प्यूटर
Radio	रेडिव:
Thermometer	डिग्री
Tractor	ट्याक्टर
Underwear	अण्डरवेल
Waistcoat	इस्कोट
Foreign	फोरन
Granm, kilogram	ग्राम, किलोग्राम
Class	किलास
School	इस्कुल
Stove	इस्टोभ
Toilet	ट्वाइलेट
Box	बाकस
Inch, Foot, Meter	इन्ची, फुट, मिटर
Film	फिलिम
Video, Antenna	भिडिव, एण्टेना
Glass, x-ray, injection	गिलास, एक्सरे इन्जेक्सन ।

थौंकन्हय् छ्यलाच्वंगु आपा:धैथें खँग्व: अंग्रेजी भासं त्यानाह:गु बांलाक सीदु। थथे त्यासा दकले आपा: नेपाली भासं का:गु खनेदु, जवकि व त्यासा थ:गु भासाय् खँग्व: दय्कं दय्कं हे का:गु खनेदु। थथे दुर्भाग्यपूर्ण विस्थापन जूगु खँग्व: धलखय् बियागु दु।

नेपाली	नेवा:
किताव	सफू
कलम	च्वसा
चिट्ठी	पौ
चन्द्रमा	तिमिला
प्रश्न	न्ह्यस:
जवाफ	लिस:
जहान/श्रीमती	कला:/तिरी
जिउ	म्ह
झोला	म्हिचा
परिवार	ज:
प्रकाशक	पिकाक
पत्रिका	च्वसामुना

विचार	धापु
प्रमाण	दसु
विभिन्न	थीथी
संपादक	मुनाक
सफा-सुग्घर	सुचुपिचु
स्थापना	पलिस्था
सम्पर्क	स्वापु
अखबार	बुखँपौ
आश्चर्य	अजुचाय्
अध्यक्ष	नाय:
उपाध्यक्ष	नोकु
सचिव	छ्याञ्जे
कोषाध्यक्ष	दांभरिं
सदश्य	दुज:
निमन्त्रणापत्र	ब्वनापौ

थुकिया अ:ख: त्यास ब्यूगु धा:सा म्हो जक खनेदु । गथेकि -

नेवा:	नेपाली
ज्याभ:	ज्यावल
ज्यास (सल)	ज्यासल
ज्यामि	ज्यामि
कपा: < संस्कृत	कपाल
देग:(गल)	देगल
बि-न्हा-बि	बिनाबि
क्वाति	क्वाँति/टि
सुकू	सुकुल
लप्ते	लपेस
भ्यालिंचा	भ्यालिंचा
ख्या:< हिन्दी	ख्याली
खराचा< हिन्दी	खरायो
बगींचा< हिन्दी< पर्सियत	बगैंचा

संयुक्तकरण

नेपाली	आगन्तुक	नेवा:
निम्च्याउनु	निम्ता याय्	ब्वन्-ए
कमाउ-नु	कमय् याय्	धेवा मुन्-ए
मात-नु	माते-जुय्	थ्वंका-ए> य्
हेप्-नु	हेपय् याय्	हिबाय् चबाय्
भाषण गर्-नु	भासन याय्	न्वचु बिय्

नेपाःथेंज्यागु अल्पसंख्यक व वहुसंख्यकया दथुइ द्वन्द विद्यमान देशय् आदिवासी/पुर्खौली भाय् त्वःता नेपाली भाषाय् रुपान्तरित जुयाच्वंगु खँ सीकेगु महत्वपूर्ण खः । नेपाली भाषा शैक्षिक, व्यापारिक व पेशागत कर्मकथं सिर्जनात्मक लेखन, मुद्रण तथा विधूतीय संचार माध्यमय् छ्यलेगुलि नं द्वैभाषिकता अप्वयावंवनाच्वंगु दु । नेपालया कुल जनसंख्याया ४९% (वच्छि) दुपिं अल्पसंख्यकतय्गु भाषाय् वैच्वंगु ऱ्हास नं ल्वःमंकेफैमखु । अल्पसंख्यक भाषाप्रतिया उपेक्षाया कारणं अस्थिर द्वैभाषिकता ब्वलंगु खःसा अमिगु प्रवीणता निगू भाषाय् असमान खनेदु । क्वय न्त्यथनेत्यनागु टेबल ३ य् सन् १९९१ या जनगणनाय् न्हापांखुसी मांभासं खँल्हाइपिं व जातीय पुचःया धलः विस्कं न्त्यथंगु दु । थ्व धलखय् वक्ताया ल्याः ग्यानापुक्क हे कुहांवनाच्वंगु/पाःजुयाच्वंगु क्यनातःगु दु । माझी (७९.४% पाःजूगु), मगर (६९.८%), दनुवार (५३.२%), गुरुङ्ग (४९.२%), दरै (३९.३%), नेवाः (३३.७%), चेपाङ (३१.५%) थज्यागु भाषाया विशेष वास्ता याय्माःथें च्वं । थव प्रतिवेदनं हायु, हुरा, कुसुण्डा, राउटे व दुमि थज्यागु संकट्यलाःगु भाषाया ल्याःचाःया वास्ता हे मयाः । त्रिभूवन विश्वविद्यालयया भाषा वैज्ञानिकतसें ग्वहालि याःगुलिं सन् २००१ या प्रतिवेदनय् नेपाःया भाषा/भाषिकाया पहिचान यानाः गुइस्वंगु (९३गू) तक क्वःछीफत । अल्पसंख्यक भाषीतय्गु वेचलनया कारणं भाषा स्यनावंगु व तनावंगु (languagedecay and language loss) लक्षण सन २००१ या तथ्याङ्कय् यच्चुक खनेदत । थ्वहे इलय् देशया थीथी थासय् च्वंपिं मनूतय्के (वहुसंख्यक अल्पसंख्यक जाति) असमान द्वैभाषिकता वृद्धि जूगु तथ्याङ्कय् खनेदु । १९९१ या जनगणनाकथं नेपालीभाषा १८% (३,३४७,२६१) मनुखं निगूगु भाय (Second lg.) कथं छ्यःगु खनेदुसा १९५२/५४ या गणनाकथं १३.३% मनुखं जक थथे निगूगु भाय्कथं छ्यःगु खनेदु । सन २००१ या अनुमानित आँकडा कथं ०.१२% मनुखं नेवाःभाय्यात निगूगु भाय्कथं छ्यलीगु खनेदु । जवकि थ्वहे इलय् नेपाली भाय् ८६.६% मनुखं छ्यलीगु अनुमान याःगु खः । मेमेगु भाषाय् ला द्वैभाषिकता तसकं हे म्हो खनेदु ।

टेवल ३

नेपाःया थीथी भाषी वक्ता पाःजुयाच्वंगु-जनगणना प्रतिवेदन १९९१

भाषा				प्रतिशत
१. माझी	५५,०५०	११,३२२	-४३,७२८	७९.४
२. मगर	१,३३९,३०८	४३०,२६४	-९०९,०४४	६७.८
३. दनुवार	५०,७५४	२३,७२१	-२७,०३३	५३.२
४. गुरुङ्ग	४४९,१८९	२२७,९१८	-२२१,२७१	४९.२
५ दरै	१०,७५९	६,५२०	-४,२३९	३९.३
६. नेवार	१,०४१,०९०	६९०,००७	-३५१,०८३	३३.७
७. चेपाङ	३६,६५६	२५,०९७	-११,५५९	३१.५
८. थारु	१,१९४,२२४	९९३,३८८	-२००,८३६	१६.८
९. राइ/किरात	५२,५५५१	४३९,३१२	-८६,२३९	१६.४
१०. लिम्बु	२९७,१८६	२५४,०८८	-४३,०९८	१४.५
११. तामाङ	१,०१८,२५२	९०४,४५६	-११३,७९६	११.१

टेवल ४ भाषी (वक्ता) ऱ्हास

भाषा	जात/जाती	वक्ता	ऱ्हास	प्रतिशत
१. माझी	७२,६१४ (०.३२)	२१,८४१ (०.१०)	-५०,७७३	६९.९
२. मगर	१,६२२,४२१ (७.१४)	७७०,११६ (३.३२)	-८५२,३०५	५२.५
३. दनुवार	५३,२२९ (०.२३)	३१,८४९ (०.१४)	-२१,३८०	४०.१
४. गुरुङ्ग	५४३,५७१ (२.३९)	३३८,९२५ (१.४९)	-२०४,६४६	३७.६
५ दरै	१४,८५९ (०.०७)	१०,२१० (०.०४)	-४,६४९	३१.२
६. नेवार	१,२४५,२३२ (५.४८)	८२५,४५८ (३.६३)	-४१९,७७४	३३.७
७. चेपाङ	५२,२३७ (०.२३)	३६,८०७ (०.१६)	-१५,४३०	२९.५
८. थारु	१,६२२,४२१ (६.७५)	१,३३१,५४६ (५.८६)	-२९०,८७५	१७.९
९. राइ/	६३५,१५१ (२.७९)	-		
१०. लिम्बु	३५९,३७९ (१.५८)	३३३,६३३ (१.४७)	-२५,७४६	७.१
११. तामाङ	१,२८२,३०४ (५.६४)	१,१७९,१४५ (५.१९)	-८३,१५९	६.५
१२. हायु	१,८२१ (०.०१)	१,७४३ (०.०१)	-७८	४.२

१.३ भाषानीति व भाषा विकास भाषिकस्थिति व भाषा योजनबारे पुलांगु जिगु लेखय् (कंसकार, १००६) छु नं अभिलेखवद्ध भाषानीति देशीय भाषा विकास व संरक्षण यायुगु स्थिर योजना सरकारं छ्यलेमफुगु खँ न्ह्यथनागु खः। सरकार न्ह्यचिला दय्कूगु छगू जक भाषा सम्वन्धी आयोग राष्ट्रिय भाषानीति सुझाव आयोगं नेपाःया भाषिक स्थितिया महत्वपूर्ण सूचना मुंकाः देश दुनेया भाय् खासयाना अल्पसंख्यक भाषा संरक्षण सम्वर्द्धन याय्त माक्व सुझाव ब्यूगु दु। ५८ गू थीथी शीर्षकया सुझाव मध्ये क्वय् न्ह्यथनागु निर्णायक सुझाव धाय्छिं -

१. नेपालय् छ्यलाच्वंगं भाय् थुलि हे दु धकाः सीकाः क्वछीत भाषिक सर्वेक्षण याय्गु।

२. भाषाया अभिलेखाङ्कन व भाषावैज्ञानिक वर्णन यानाः उमित शिक्षा, प्रशासन अले आमसंचारया माध्यमकथं छ्यलेगु। थथे यायेबले थःगु लिपि मदुगु भाय्या लिपि नं विकास याय्गु

३. संकटय् लाःगु भाषा म्हसीका उमिगु विनास मजूइकेत अभिलेखाङ्कन, संरक्षण व संवर्द्धन याय्त प्राथमिकता बीगु।

४. जातीय संरचनाकथं विशिष्ट क्षेत्रय् मातृभाषा व/अथवा नेपाली भाषा एक भाषा वा द्वैभाषी शिक्षाया प्रवर्द्धन याय्गु। थुकिंयानाः सकल मस्तसे माभासं, मांभाय् व नेपाली अथवा नेपालीं जक शिक्षा काय्गु अधिकार छ्यलेफै।

५. मातृभाषां शिक्षा बीत स्थानीय जनतां स्थापना याःगु प्राथमिक विद्यालययात श्री ५ या सरकारं स्वीकृति बियाः समर्थन याय्गु।

६. मातृभाषा शिक्षा बीगु ज्या कार्यान्वयन, संवर्द्धन व पाठ्यक्रम दय्केत शिक्षा मंत्रालय्, पाठ्यक्रम, पाठ्यपुस्तक, सुपरीवेक्षण विकास समिति अन्तर्गत अलग्ग प्रशासनिक एकाइ गठन याय्गु।

सन् १९७९ दँय् जूगु राष्ट्रिय जनमत संग्रहलय् नं थीथी भाय् छ्यलेगु खँवःगु खः, गुकिंयाना प्रत्येक जनजातिया थःगु भाषा व सांस्कृतिक पहिचान संरक्षण व सुदृढ याय्फै। सन् १९९० दँय् संसदीय व्यवस्थाया पुनर्स्थापना जुइधुंकाः दय्कूगु संविधानय् देशय् दक्व भाय्यात राष्ट्रिय भाषा या पहिचान बिलसा प्रत्येक समुदाययात थःगु भाषा, लिपि व संस्कृति प्रवर्द्धन

यायदेगु प्रत्याभूति बियातःगु दु। बहे संविधानय् प्राथमिक तर्गितक मस्तयूत थः मांभासं शिक्षा कायगु अवसरं वञ्चित मयाकेत थःथःगु समुदायं स्कूल चायकेफैगु मौलिक अधिकार निश्चय यानाबिल। तिब्बती, नेवाः, मगर व लिम्बु थज्यागु भासं थः मांभासं प्राथमिक तगिंया शैक्षिक सामग्री दयकेफुसां लिखित परम्परा अथबा कामचलाउ लिपि तक नं मदुगु अल्पसंख्यक भासां थथे यायफैगु तसकं थाकूगु खँ जुल। सरकारी संयोजन व प्रतिवद्धता मदयकं आपाःथें राष्ट्रिय भाषां साक्षरता कार्यक्रम न्ह्याकेगु संभव मदु। न्यून साक्षरताया प्राधान्यता खासयाना अल्पसंख्यक समुदायया कारणं नेपालया बिकास प्रयास अले सामाजिक-राजनैतिक संरचना विकास यायूत हाथ्या द हे दनि।

२. भाषा छ्यलेगु क्षेत्र

नेपाःया यक्व हे अलिखित भाषाया स्वरुप व प्रयोगय् तस्सकं म्होजक विकास जूगु दु। आपाःथेंथें भाषाया व्याकरण, कोश, शैक्षिक सामग्री थज्यागु साहित्य वा वर्णनात्मक सामग्री मदु। उकिं अल्पसंख्यक भाषा (वा भाषिक भेद) या साक्षरता सामग्री अले आमसंचार (रेडियो/टि भी वा प्रकाशन) सामग्रीया व्यावहारिक प्रयोग विकास ..यायूत लिसें भाषाया स्तर थकायूत सामाजिक व राजनैतिक रुपं न्ह्यचिले तसकं हथाय् जुइधुंकल। देशय् यक्व थासय् बहुभाषिकता विद्यमान जुयु अवस्थाय् छगू हे भाषाया सामाजिक अथवा क्षेत्रीय भाषिकाया कचा खनेदैगु स्वभाविक/सामान्य खँ खः। तःधंगु भाषिका पुचलं छ्यलीगु भाषिकायात सामाजिक, सांस्कृतिक व पेशागत उद्देश्यया निंतिं स्तरीय भाषा कथं नाली। लिखित साहित्य, शिक्षा (साक्षरता, विद्यालय, उच्चशिक्षा), भाषावैज्ञानिक वर्णन (कोश, व्याकरण) मुद्रण तथा विधुतीय संचार सामग्रीया विस्तारं नं भाषायात स्तरीयकरण यायफै।

भाषा सम्पर्कया महत्वपूर्ण पक्ष मध्ये छगू वा मेगु भाषाया ज्याया विशिष्टीकरण खः। गबले, गन, गुकथं ल्वयूक थ्येपुक छु भाय् छ्यलेगु धैगु खँ विशेष ज्या वा समुदायया समाजशास्त्रीय अध्ययनं जक यच्चुक उलाबीफै। टेवल ५ नेपाःया शिक्षित नेवाःतसें थीथी भाय् छ्यलीगु सन्दर्भया सरदर सार खः।

टेवल ५

ल्याः १-४ भाय् छ्यलेगु प्राथमिकताक्रम खः।
गथे १- न्हापांगु प्राथमिकता, ल्याः ४-दकले लिपांगु प्राथमिकता।

	नेवाः	नेपाली	अंग्रेजी	हिन्दी संस्कृत
१. खँल्हाबल्हा - सुलिसे -				
क. तिपु	१			
ख. मस्त		१	२	
ग. पासापिं/सहकर्मी		१	२	
घ. भारतीय/मेपिं विदेशी			२	१
२. सामाजिक अवसर				
क. नखःचखः व कयूतापुजा	१			
ख. जन्मन्हि, इहिपा	२	१		
३. शैक्षिक/पेशागत				
क. विभागीय मिटिङ		१	२	
ख. सभा गोष्ठी (राष्ट्रिय)		१	२	
ग. संगोष्ठी (अन्तराष्ट्रिय			१	

घ. न्चु, भाषण		२		१		
४. आधिकारिक / अर्ध-आधिकारिक						
क. सरकारी अड्डा, बैंक ई		१				
ख. विदेशी निकाय				१		
ग. अस्पताल	१		२			
५. वजार	२	१			३	
६. मुद्रण व विधुतीय संचार	३	१		२	४	
७. लेख्य भाषा						
क. सिर्जनात्मक लेखन	१	२				
ख. प्रतिवेदन		१		२		
ग. वैयक्तिक पौ-स्वैत ?						
नेवा:	१			२		
गैन्ह नेवा:		१		२		
८. प्रार्थना व धार्मिक संस्कार						१

१. छेँजःत नापलाइगु ई गथेकि दच्छियंक वैगु नखःचखः संस्कार (मचाजंक्व, कय्तापुजा, वुराजंक्वः)बले छेँय् दुने नेवाःभासं खँ ल्हाःगु खनेदु ।

२. निम्हतिपु दथुइ नेवाःभासं खँ ल्हाःसां मस्तयत नेपाली वा अंग्रेजी भासं ख ल्हाःगु खनेदु ।

३. गैन्ह नेवाः अथवा पाहावैगु ब्याहा, जन्मन्हिया भ्वजय् नेवाःभासं भतिभति खँल्हाःसा यक्व थें नेपालीं हे खँ ल्हाःगु खनेदु ।

४. शैक्षिक वा पेशागत क्षेत्रय् माध्यमकथं नेवाःभाय् म्होजक छ्यःगु खनेदु । सभा समारोह, भाषण याइबले नेपाली व अंग्रेजी आपालं छ्यःगु खनेदु । स्कूलय् नेपालीया माध्यमं शिक्षा बीगुलिं कक्षा दुनेपिने नेपाली हे छ्यःगु खनेदु ।उच्चशिक्षाय् धाःसा नेपाली स्वयाः आपाः अंग्रेजी छ्यःगु खनेदु ।

५. बजारय् नेवाःभाय् स्वयाः नेपाली आपाः न्यनेदु । तर नेपाःया दक्षिणी सीमाना दुनेपिनेया मनूत बजारय् ज्या याइपिं यक्व दुगुलिं हिन्दीभाय् आपालं ताय्दयावैच्वंगु दु ।

६. नेपाली व अंग्रेजी भासं नेवाः व हिन्दी भाय्यात क्वतेलातःसा मुद्रण व विधुतीय संचार माध्यमय् नेवाःभाय् बुलुहु ताय्दयावैच्वंगु दु ।

७. थौंनं नेवाःभाय् सिर्जनात्मक लेखन, वैयक्तिक कालविल यायुत छ्यलाच्वंगु दुसा आधिकारिक प्रतिवेदन अले नेवाः मखुपिन्त नेपाली वा अंग्रेजी छ्यःगु खनेदु ।

८. पुजाआजा, प्रार्थना याइबले गुरुजुपिसं संस्कृतभासं स्तोत्र, तुत ब्वनीसा मथूसां नेवाः जजमान सुम्क न्यनाच्वनी ।

टेवल ५ य् दुगु आधारभूत खँ

१. छम्ह शिक्षित नेवाःनं थः मांभाय् स्वयाः आपाः नेपालीं खँल्हाइ ।

२. शैक्षिक वा प्राविधिक ज्याखँय् नेवाः वा नेपाली स्वया आपाः अंग्रेजी भाय् छ्यली ।

३. नेवाः स्वया नेपाली छ्यलेगु थाय् तव्या खनेदु । अथेधैगु नेपाली भाय्या सांचारिक आवश्यकता यक्व खनेदु ।

४. नेवाः व अंग्रेजी भाय्यात उलि हे मौका बिलधाःसा अंग्रेजी भासं यक्व थासय् प्राथमिकता काइ।

५. राजनैतिक वार्ता, हिन्दी फिल्म, समाचार, भारतीय ब्यापारी, श्रमिक व पर्यटकत यक्व हे वय्वनेदुगुलिं नेपाःगालय्च्वंपिं मनूतसें हिन्दी थू। थुकिंयाना थौंकन्हय् नेवाःत नाप मेमेपिं नेपाःमितसें हिन्दी भासं बाँलाक खँल्हाय् सः।

७. संस्कृत भाय् गुरुजुं तुतः ब्वनीबले व कर्मकाण्ड याइबले जक छ्यःगु खनेदु। थौंकन्हय् ल्यायम्हतसें थथे तुतः ब्वनेगु न्ह्यकं यायुगु थज्यागु संस्कार याःगु खनेमदु।

च्वय्या खँ छु सीदतधाःसा राष्ट्रिय अन्तराष्ट्रिय सम्पर्कया कारणं थौंकन्हय्या नेवाःतसें ल्हाइगु भाषाय् विविधता खनेदय्धुंकल। नेपाःथेंज्यागु विविध भाय् ल्हाइगु देशय् नेवाःतय्गु थ्व आँकडा धैगु नमुना जक खः। थज्यागु नमुना प्रयोग नेपाःया विविध भाषीतय्त थीथी ज्याया सन्दर्भय् यानाः स्वय्ज्यू।

३ भाषाया संकट

३.१ भाषा ह्रासया कारण व लँ

च्वय् १.२ स न्ह्यथनाथें नेपाःया यक्व हे अल्पसंख्यक भाषीत पाःजुयावनाच्वंगु खनेदु। धलः १ य् दुगु स्वीगू (३०गू) लि आपाः भाषा न्याद्वःम्हसिन हे नवानाच्वंगु मदु। थज्यागु अवस्था जुइगुली भाषिक समुदायया यक्व ज्याखँ जिम्मेदार खनेदु।

क. अन्तरजातयि अधिकारिक संचार यायत सःस्यूपिं ल्यायम्हतसें नेपाली भाय् छ्यलायंकाच्वंगु दु। मस्तसे थःभाय् मसय्कुगुलिं थवंथवय् खँ ब्याकेत नं थःभाय् छ्यलेगु पाःजुयावंगु खनेदु।

ख. शैक्षिक उन्नयन, आधिकारिक ज्या अले बांलाःगु लजगाः ज्वनेत नेपाली भाषाय् दखल दय्हेमाः।

ग. चिचीधंगु भाषिक समुदाय यक्व दु। अल्पसंख्यक भाषीतय्त सरकारी ग्वहालि मदुगुलिं द्वैभाषिकता व गरीवी यक्व दु। उकिं राष्ट्रिय भाषाया माध्यमं जक जीवन हने साप हे थाकु। टेवल ३ व ४ भाय् ल्हाइपिं जनजातितय्गु क्वलाःगु धलः खः। यक्व भाय् थ्व धलखय् दुथ्याःगु तथ्याङ्कथं पाःजुयावनाच्वंगु व संकटय् लाःगु अवस्था ब्वयातःगु दु।

घ. ज्या मालेत यक्व मनूत शहरय् आप्रवासी जूगु दु।

ङ. अन्तरजातीय वा समुदाय विवाह अप्वयावंगु दु।

च. जनजाति व भाषा दथुया स्वापू संसारया यक्व थासय् क्वातुमजू। माझी, गुरुङ्ग व हायु थज्यागु जाति ल्यनाच्वंसां भाय् ल्हाय् मसःगुलिं भाषा न्हनावनी।

परम्परागत व भतिभति ल्यनाच्वंगु जातिप्रथा दुगुलिं जाति प्रथा ल्यनाच्वंगु खः।

थथे थीथी कारणं यानाः यक्व हे अल्पसंख्यक भाषा याकन तनावनेत ग्वहालि जुयाच्वंगु दु। सन् २००१ या जनगणनाय् न्यासःम्ह मनुखं हे मल्हाइगु भाय् नीप्यंगू (२४) दु। थुकी गुलिंला न्हापांखुसी आँकडाय् ब्वयातःगु खनेदु। गथेकि राउट (५१८ म्ह), बराम/बराहमु (३४२), कुसुण्डा (८७), कोचे (५४), कागते (१०), बुकी (९), छिन्ताङ (८), ल्होमि (४) ईत्यादि। लुमंकेमाःगु खँ छु धाःसा थुकी कुसुण्डा भाय् थःहे संकटय् लाःगु भाय् खः। थ्व भाय् विवादास्पद याकः भाय्या निम्हजक मनू फिरन्ते जीवन हनाः राप्ती क्षेत्रया मध्य-पश्चिम लागाय् चाःहिलाच्वन धैगु विश्वास दु। सन् २००१ या प्रतिवेदनय् १८४ म्ह कुसुण्डात लुइकूगु दुसा भाय् ल्हाय्सःपिं हे ८७ म्ह दु धैगु अजुचायापुगु खँ न्ह्यनेहल। थ्व आँकडा धात्थें आधिकारिक खःसा थुकिया लागि छगू अलग हे अध्ययन ज्या न्ह्याकेमाःगु दु। थुकिया अध्ययन थौंकन्हय् जुयाच्वंगु नं दु।

४. लिच्व

उपलब्ध भाषिक आंकडा व सूचना बःकयाः सरकारं स्थिर भाषानीति व योजना दय्काः थौंया नेपाःया भाषिक स्थितिया गथः फ्यनेमाः। गैन्ह सरकारी संस्था अथवा विश्वविद्यालयं क्वय् न्ह्यथनागु खँय् विशेष अध्ययन याय्माः

क. नेपाली व मेमेगु भाषाप्रति सरकारी नीति छु खः ? अंग्रेजी थज्यागु विदेशी भाषाया स्तर छु खः ? थ्व खँ थुइकेत क्वातुगु सूचना माः।

ख. शैक्षिक, प्रशासनिक, प्रेश व प्रकाशन (पाठ्य व शैक्षिक सामग्री, सफू व पत्रकारिता लेखन नापं) आन्तरिक व वाह्य वन्दव्यापार व अध्ययनया आँकडा सीकेमाः । मेकथं धायृगु खःसा थ्व आज्जु पूवंकेत गुगु भाय् गुलि गन छ्यलाच्वंगु दु सीकेमाः ।

ग. थीथी भाषा/भाषिका दुने थःथवय् ब्याकेगु व प्रयोगया व्यापकतां द्वैभाषीं काइगु फाइदा/बेफाइदा थुइकेत क्षेत्रगत सर्वेक्षण यायमाः ।

घ. सामाजिक व सांस्कृतिक सन्दर्भय् भाषा गुकथं हिली धैगु विशेष रुप सीके फै । अथेहे सामाजिक, राजनैतिक व शैक्षिक क्षेत्रय् भाषाया प्रभाव, भाषा नीति व कार्यान्वयन याय्त माःगु सामग्री सीकेत अध्ययन याय्फै । च्वय् न्ह्यथनागु राष्ट्रिय भाषा नीति सुझाव आयोग सरकारी योजनाविद्, शैक्षिक अधिकारी व मानव संशाधन व्यवस्थापन सम्वन्धी नीति दयूकीपिं प्रशासकतयूत पृष्ठभूमि सीकेबीगु छगू बांलागु सामाजिकभाषाविज्ञान अध्ययनया प्रारम्भ खः ।

लिधंसा (References)

Grimes, Barbara (ed) 1991 **The Ethnologue : The language of the world.** Arlington, Texas: Summer Institute of Liguistics.

Hale, Austin et.al 1992 *Sociolinguistic Survey of Nepal: A proposal,* Tribhuvan University Research Centre for Nepaland Asian Studies/Summer Institue of Linguistics.

Hansson, Gerd 1991 **The Rai of Eastern Nepal : Ethnic and Linguistic Groping Finding of the linguistic Survey of Nepal.** Edited and an introduction by werne winter kathmandu : Linguistic survey of Nepal/ CNAS, Tribhuvan university.

Kansakar, Tej R. 1993 *The Tibeto-Burman Languages of Nepal : A General Survey,* contribution to Nepalese studies 20:2, 165-173

" " 1996 a. *Multilingualism and language situation in Nepal* **linguistics of the Tibeto-Burman Area** 19:2, 17-30, university of california, Berkley.

" " 1996 b. *Language planning and Modernization in Nepal,* **Nepalese linguistics** vol. 13, 1-13.

" " 1998 *The sociology of Newar language,* **Newah vijnaana** : Tha journal of Newar studies No. 2 Nepal sambal 1119 (1998/1999), 17-27, portland : orevon, USA.

Malla, Kamal P. 1969 *Language and Society in Nepal in Kamal P. Malla* (ed.) **Nepal Perspective on continuity and change,** 445-446. Kathmandu : CNAS TU.

Matisoft, James A 1973 **The Grammar of lahu** Berkley & Lol Angeles. University of california press.

Noonan, Michael 1999 *Nar-phu,* in the sino-Tibetan Languages edited by Randy La polla and Graham Thurgood. Richmond, UK : Curzon press .

Population Census 1999 National Report. Kathmandu : Central Bureau of Statistics.

" " 2001 " " " "

Robins, Robert H. & Engenius Muhlenbeck (ed) 1991 **Endangered Languages.** oxford/Los Angeles : Berg.

Toba, Sueyoshi 1992 Language Issues in Nepal. Kathmandu : Samadan Books & Stationers.

The Challenges of Multilingualism in Nepal नांगु अंग्रेजी भाषाया मूललेख नेपालभाषाय् भाय् ह्यूम्ह ओमकार श्रेष्ठ खः ।

सांस्कृतिक नृतत्व शास्त्रया हलंज्वलं : प्रतीक

✍ तेजेश्वरबाबु ग्वंगः

सन्दर्भ

नृतत्वशास्त्रयात गुबलें गुम्हस्यां मानवशास्त्र नं धायेगु यानाच्वंगु दु। मानवशास्त्र धाय्बले मानव वा मनूया जक शास्त्र धयाथें अर्थ बोध जुइ। नृतत्वशास्त्र धाय्बले मनूनाप स्वापू दुगु मेमेगु खँपू नं धयागु अर्थ बोध जूवइ। संस्कृत भाषं नृ = मनू जुइ। तत्व = छुं नं वस्तुयात अस्तित्व बिइगु मूखँ जुइ। मनूतय्गु संस्कृति छगू वस्तु वा तत्व नाप जक स्वाःगु वस्तु मखुसे अनेक नाप स्वानाच्वंगु दु। मनूतनाप तप्यंक स्वापु दुगु तत्वशास्त्र वा शास्त्रतत्व मध्ये सत्तिक्क लाःवःगु १) भौतिक नृतत्व, २) पुरातात्विक नृतत्व, ३) भाषिक नृतत्व, ४) सांस्कृतिक नृतत्व नालाकाःगु दु। थौंतक नालावयाच्वंगु थुपिं प्यंगूकथंया ख्यःनापं मेगु मजुइ धाय् फइमखु। युग नाप थ्वया ख्यः चक्कना मवंमगाः। विज्ञानयात नृतत्वशास्त्रया ख्यः मखु गथे धाय्छिनी ? संस्कृति दुनेया कथंकथंछि सरोकार नृतत्वशास्त्रया क्वातुगु हुनि जुयाबिइ।

<u>भौतिक नृतत्व</u>

भौतिकशास्त्रया वैज्ञानिक स्वापूत मध्ये तप्यंक न्ह्योनेलाःगु सरोकार जीव वा प्राणिपिनि उद्भव अर्थात् सृष्टिया जूवःगु दु। मनू प्राणि मरुगु जूसा थपायजि विकास सम्भव मजुइगु खइ। मनूया सर्न्दभय् वाय्केत सृष्टिया दुवाः उलेगु कुतःजुया बिइ। उकथं जुल नं। पाश्चात्य संसारय् चार्ल्स डार्विन (सन् १८५९) सृष्टिया मूल कारकतत्व अमूर्तइश्वर मखुसे यान्त्रिक प्रकृतिया-विशुद्ध यान्त्रिक प्रकृया धाःसेलिं मनूतय् दैवी चेत वा धारणास ह्यूपाः वल। डार्विन (१८०९-१८८२) या On the origine of species by means of national select स जैविक स्वरुपया ह्यूपा वइगु कारकतत्व नापं प्राणिपिनि सृष्टि संरचनाया खँय् दुवालातःगु जुल।

थ्व न्ह्यो पाश्चात्य जगतय् नं सृष्टि संरचनाया कारकतत्व अमूर्त ईश्वरीय शक्ति जुयाच्वंगु विश्वव्यापि चिन्तनधारा जुया विइगु जुल। थुखे पूर्वीय, जगतय् विशेषयाना भारतीय उपमहाद्विपय् छगू चिन्तनधारा न्ह्यानाच्वंगु सिइदु। थुगु चिन्तधाराया विश्लेषन सुनानं याःगु नं खनेमदु। सुष्टि संरचनाया खँय् पूर्वीय संसारया भारतीय उपमहाद्विपय गुकथं विचाःहाय्कातल धयागु खँ थुकथं सिइदु। चिन्तनधाराया उगु श्लोक थुकयं दुः

भज मन नारायण रघुबर गोविन्दम्
प्रथम अवतार प्रभु मत्स्य रुप धारणम्
द्धितिय अवतार प्रभु कच्छप रुप धारणम्
तृतिय अवतार प्रभु बराह रुप धारणम्
चतुर्य अवतार प्रभु नृसिंह रुप धारणम्
पञ्चम अवतार प्रभु वामन रुप धारणम् आदि।

थुकथं संस्कृत भाषं चिनातःगु श्लोकयात अप्पो धर्मज्यास मङ्गलशुत्र वा धूनकथं हाला थाना वयाच्वंगुलिं थुकी धर्मया ध्यान जिनाबिल। धर्मया ध्यान जिना थ्वैत मेगु मिखा कुनं स्वयेगु कुतः तकं मजुया बिल। यथार्यय् थुकी दुवालय् बलय् विकाशकमय् जीव विकासकमया दुधंगु वैज्ञानिक विश्लेषण मखुसां वर्णन पक्का दुबिना च्वंगु दु। चार्ल्स डार्विणया विश्लेषण सच्छि व पीन्यादँया अभियान चिन्तन जुया बिउगु दु। तर थ्व संस्कृत श्लोकया पारायण भ्रीगु

उपमहाद्विपय् द्वलंद्व दँ न्ह्यो हे जुयावयाच्वंगु जुल ।

भज मन नारायण धाय् मात्रं नारायण द्यो भापिउ मन धैथें अर्थ छ्याय्गुयात फ्रीगु समाजं । तर, समाजं समाजकथं अर्थ छ्या:सां थुकी मेकथंया अर्थ विन्याश मरुगु मखु । भज मन नारायणया अर्थ नर आयण अर्थ मनू व:गु वा सृष्टि जूगु खँयात मनं वाय्की चाय्की धयागु अर्थ सन्दर्भ नं जुइफु । भाषाया भाषिक रुप युग पतिकं, पुस्ता पतिंक हिला वना च्वंगु दु । द्वलंद्व दँ न्हापाया भाषिक विश्लेषण याँउक, अपुक व तप्यंक जक छ्याय् छिनिला मछिनिला ? विचालं हनेबह:गु सन्दर्भ जुया विइ ।

धार्मिक युग सन्दर्भय् "प्रभु" शब्द वा खँग्व:या अर्थ ईश्वर जुइफूथें थौया युगं तक शक्तिशाली मनूतय्तं नं "प्रभु" धयावैच्वंगु दनि । थुकिया लागि फ्रीसं तापाक वने मा:गु मरु । फ्रीगु नेपाली समाजयात स्व:सा गानाविइ । सामाजिक, आर्थिक, धार्मिक राजनैतिक नाप वैज्ञानिक शक्ति मरुपिंसं दुपिन्त "प्रभु" सम्वोधन यानावयाच्वंगु ल्यं दनी । प्रथम अवतारयात "प्रभु" भा:पिइगु मात्र धर्म आस्थाया स्वापूदुगु चिन्तन मजूसे सम्वोधनया छगू दसू नं जुइ । प्रथम अवतार खँग्वलय् अवतारयात द्योया रुप-स्वरुप जक भा:पिये मा:गु नं मदया विइ । अवतार मात्र धर्मभीरुप शब्द नं मखु । न्ह्यागु नं सृष्टि वा संरचना छगू अवतार हे जुया विइ । सृष्टि-संरचना दुनय् छगू नं छगू अवतार अर्थात रुप-स्वरुप दुविना न्ह्य:लूवइ । थ्व शाश्वत खँ । थुकथं मिखालुना मनयात सालय्बेले मत्स्य रुप धारणम् खँत्वा:नाप स्वाय् अपूवइ ।

संस्कृत भाषाय् मत्स्य= न्या जुइ । रुप= आकृति जुइ । धारणम्= काय्गु जुइ । न्हापांगु सृष्टिया रुप-स्वरुप वा अवतार न्या जुया बिउगु तथ्य थुकिं उला बिउगु दु । गुगु खँ डार्विनं नं जेलीफिस (६ गू कथंया छ्लुबुलु न्या) धा:गु दु । कथंछि जल-थलचर विकास जूगु खँ डार्विनया नं उजं जुयाबिउगु दुसा काबल्या गुकियात संस्कृतं कच्छप् धाइ द्वितीय अवतार जुयाबिउगु दु । थन थुलि जक न्ह्यथना सृष्टि सन्दर्भ व नृतत्व शास्त्रीय मिखाकुं लुइगु याय्मालि ।

पुरातात्विक नृतत्व

जीवाणु भौतिक विश्लेषण नाप नृतत्वशास्त्रयात न्यनेकने याय्त पुरातात्विक सोध अध्ययन नं उलि हे मदय्क मगाना बिइ । नृतत्व मात्र स्वा:पिं मनूतय्गु विकासक्रमया सोध अध्ययन जक मखुसे न्हापा न्हापा म्वानावंपिसं या:गु मनू जीवनया ब्याक्क संरचना व विकास नाप रुप-स्वरुप, आकृति, म्हग्व:, म्हहाक: आदि नाप अमिगु थाय्बाय्, नासात्वसा, थलबल, तिसावस:, ज्याभ: आदियानं सरोकार जुयाबिइ । थुगु सरोकारयात पुरातात्विक उत्खनन् व वंशावली अध्ययनया हलंज्वलनं ब्वलंकी । मानव विकासक्रम अध्ययनया लागिं पुरातात्विक वस्तु-अध्ययन मया मगाना बिइ । थुगु अध्ययन दुनं प्रागऐतिहासिक प्राणि नापं मनूतय्गु अवस्था व संस्कृतियात चकंकेत अपुक छिनाबिइ ।

प्रागऐतिहासिक मनूतय्सं छ्यलावंगु ज्याभ:, थलभल, तिसावस:, आदियात स्वया: दुवालय्बलय् अप्पो खँया छुमां (संकेत) बिइ । ज्याभ:ज्वलं स्वया: ज्याया स्वरुप थुइके छिनाबिइ । त:जिगु वा चीजिगु ज्या थुकिं कनी । थलभलं नसा-त्वँसाया कथंछि परिकारयात न्ह्यलुइ । गन्यागु परिकारया लागि गुकथंया थलबल मालिइ वा छ्यलधैगु खँ उमिसं न:मवासे कनाच्वनी । नमवासे कनीगु वा न्ह्यथनाच्वनीगु बाखँ पूवंक न्यन्यकन्य सय्केगु विधि नृतत्वशास्त्रीय अध्ययन विधिया छगू पह: थ:कथंया जुयाबिइ । पूवंक स्वया: दुवालेगु विधियात अवलोकन विधि धाइ । अवलोकन तप्यंक स्वयेगु छगू विधि । स्वया प्रतिविम्वित यायेगु छगू प्रविधि । विधियात Method व प्रविधियात थौंकन्हे Technic धायेगु यानाह:गु फ्रीसं वा:चाय्कागु जुल ।

थुगु उत्खनन् अवलोकन विधि दुनं न्हापान्हापा दया नं न्हना: वनेधुंकूगु चिंपु लुइकेगु जक मखु, बरु उकियात स्वस्वं दुवालेगु प्रवृतियात उला बिउगु दु। अले दुवालेगु प्रवृति विकास नाप मेगु छगू प्रवृत्ति न्ह्य:ज्याके बिउगु जुल। दुवालेगु प्रवृत्ति दुनें पिदंगु थुगु प्रवृत्तियात पुनर्स्थापनकला वा पुनर्स्थापनशिल्प वा पुनर्स्थापन विधा न्ह्यागु धा:सां जियाबिइ। थुकथं पुनर्स्थापन यायेगु क्षमतां मानव सभ्यता व संस्कृतियात पुनर्जिवित याय्‌गु ज्याय् तसकं त:धंगु ग्वहालि बिउगु दु। थुकिं मनूतय्‌त मा:कथं मा:छि स्वापू हना तर्क पिथनेगु व कल्पनाशील जुइगुलि तिब: तंगु दु।

भाषिक नृतत्व

नृतत्वयात अध्ययन याय्‌गु छगू मेगु सशक्त तत्व भाषिक संरचना अध्ययन जुयाबिउगु दु। भाषाया माध्यमं मनू छम्ह व्यक्ति जकया ल्याखं मखुसे छभ्व: (परिवार), छगू समुदाय, छगू समाज नाप छगू राष्ट्र व छगू राष्ट्रया नातां अन्तरराष्ट्रिय समाजयात गुकथं देन बियाच्वंगु दु धयागु वा:चाय्‌के फइगु बुटी जुयाबिइ। चक्कंगु मिखाकुनं लुइकेगु छगू चासे भाषिक संरचना जुयाबिउगु दु। भाषा व भाषिक संरचनाया समष्टिगत अध्ययन विश्लेषण उकिं नृतत्वशास्त्रया छगू ज्याभ: जुयाबिइ। समकालीन संस्कृति व पुरातात्विक संस्कृतियात मालेत, थुइकेत, उलेत व न्यन्यकन्य याय्‌त भाषा व भाषिक संस्कार छगू आधारभूत तत्व जुयाबिउगु दु।

भाषिक संस्कारया मू नृतत्वशास्त्रया अध्ययतापिनि निम्तिं तसकं च्वजा:। दशौं लाख दँ न्ह्यो मनूतय् छ्यों व न्ह्यपु थपाय्‌जि (थौंकन्हेयाति) त:ग्व: मजू, विकसित मजू। शारीरिक अवयवया विकासलिसे छ्योंया आकारप्रकार नं उकथं हे भराय्‌न्हनावल। बोलि बचन व ध्वनी संस्कार मरुपिं प्रागैतिहासिक मनूतय् स: कथंकथंछि पिदनिगु जुयावल। सलं खँग्व: पिदन। खँग्वलं, खँत्वा:, खँत्वालं, खँपु पिदन। भाषा पिदना गुलि लख लिपा लिपा पिदन। लिपि लिपा गुलि द्वलंद्व दँ लिपा सफू। सफू लिपा ब्याकरण। ब्याकरण ल्यूल्यू भाषिक भाषाशास्त्र ब्वलन। तर, थ्व छगू निरन्तर प्रकृया जुयाबिउगुलिं थ्वया दिपा: नं मरु। भाषा हिलावयाच्वंगु दु। भाषाशास्त्र नं न्ह्योज्यानाव:गु दु। न्ह्योज्याना वनीगु भाषिक संरचना संस्कारलिसे नृतत्वशास्त्रया हनाभुना व लागा नं चक्कनाव:गु दु।

भाषा विकासया क्रम गतिकथं नृतत्वशास्त्रीतय् अध्ययन विधि नं चक्कना ह्यूपा: वल। ह्यूपा: पतिक न्हूसु-न्हूपह: सीमदय्‌क पिदनाच्वंगु दु। भाषिक नृतत्वशास्त्रया लागा: परम्पराकथं वर्णनात्मक भाषाशास्त्र (Descriptive linguistics), गुकिं भाषा गुकथं संरचित जुल नाप गुकथं छ्यलाहइच्वन धयागु खँय् विचा: हाय्‌की। उकथं हे स: अर्थात् ध्वनीयात गुकथं खँग्वलय् छ्यल, अले खँग्व:त गुकथं अर्थपूर्णगु धापुलिइ उर्पयुक्त जुयाबिल धैगुलिइ वाय्‌की। अथेहे भाषिक नृतत्वशास्त्रं मनूतय् विचा: व भाषा ल्वापुख्यापु धूथनेगु, मेलमिलाप यायेगु वाह्य समाजनाप सम्वन्ध तयेगु वा तइगु पह:चह: समुदाय व सामाजिक अंगया गुथियारपिन्त प्रभावतइगु ज्याखँय् निर्णायक क्वछिइगु प्रकृया आदि अमिगु अध्ययन वस्तु जुयाबिइ। उकिया कारणं अपुक, तप्यंक धाय्‌छिं कि जीवन, परिवार, समाज, समुदाय व राष्ट्र गुलि विविधतां भय्‌बिउ उलि हे संस्कृति विविधतां बिलिबिलि जा:। गन संस्कृति वैभिद्यं भय्‌बिइ अन संस्कृति खनेदुगु अर्थात् भेद्य (Tangible) संस्कार व सांस्कृतिक वस्तुयात वालेगु संस्कृतिया अध्ययता (Ethnographer) पिनि सरोकार जुयाच्वनी। अथेनं छम्ह हे अध्ययतां विविधतां बिलिबिलि जा:गु थपाय्‌जिगु संस्कृतिया सकता सकतां पक्ष याक:चां क:घाय् छिनिमखु वा क:घाय् फइमखु। थुगु कारणं छम्ह नृतत्वया स्यनामिं, ब्वनामिं, मालामिं (researcher) ब्याक्क पह:चह:यात क:घाय् थाकुइ। छम्ह Ethnographer भाजु/मय्‌जुं छगू जक विषय-वस्तुस

थःगु ध्यान छथाय्स मुंके वा केन्द्रीत याय्फइ, सकतासं न्यंकभनं मखु। थुकथं चक्कंगु सांस्कृतिक सरोकार तःगु (विविध) पक्षत मध्ये छगू विषयवस्तु बिइमालाबिइ। उदाहरण वा दसुकथं छता निता वस्तु ब्वय् : १) स्वजातीय ब्याहाबिति व मनूचेतया विकास, २) बुंज्या व ज्यामि जीवनया स्वापू, ३) धर्मया आस्था व देगःया स्वरुप, ४) बुसांनिसें सिसें तकया संस्कार व पद्धति, ५) मचाजंकु व ज्याथ-ज्याथि जंकुया स्वापू (सम्वन्ध) व पासू (अन्तर) आदि यथार्थय् सांस्कृतिक संचेतनायात थकाय्त थज्यागु अध्ययन अनुसन्धान ज्याधाः न्ह्यज्याकायंकेगु नृतत्वशास्त्रया थःगु मूकवः भाःपियेमाः।

संस्कृति दुने क्वसिया च्वंगु दुविनासार (underlying facts) लुइके, थुइकेगु कुतः गुलि कष्टसाक्टा उलि हे न्ह्याइपु नं। दुबिनाच्वंगु सांस्कृतिक सारतत्वयात लुइकेत लुकुं मबिसे मगानाबिइ। सांस्कृतिक दुबिना/रहस्ययात वालेत प्रतीकयात थिइफय्केमालि। प्रतीकवस्तु, खँग्वः, संकेत आदि सकतां दुने रहस्य दुबिनाच्वंगु दइ। सांस्कृतिक संस्कार दुने दुबिना क्वसियाच्वंगु रहस्ययात दार्शनिकतय्सं जीवन दर्शन धाइसा सांस्कृतिक नृतत्वशास्त्रीपिसं अमूर्त/दुर्भेद्य वा लुकुंबिनाच्वंगु (Intangible) सांस्कृतिक संस्कार धाइ थौंकन्हे। क्वसिनाच्वंगु रहस्ययात उद्‌घाटन याय्‌गु कुतलय् थयात न्ह्यलुइपिंत Ethnologist धाइ। खनेमदयेक लुकुंबिनाच्वंगु (Intangible) संस्कृतियात थुइकेत, लुइकेत प्रती व विम्वयात मथुइक मगानाबिइ।

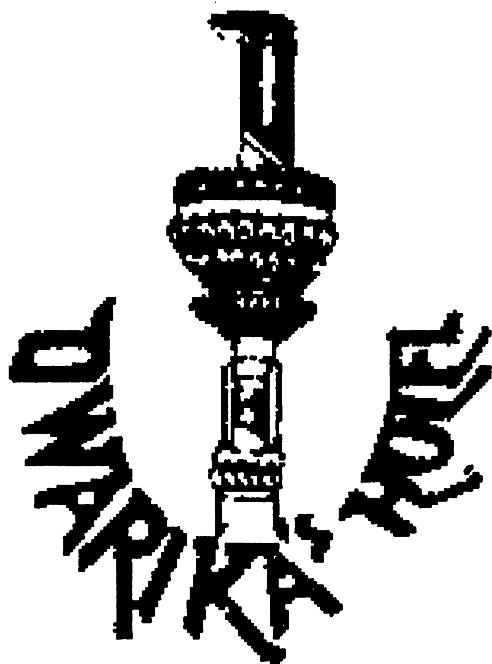
नृतत्वयात खँग्वःया भ्वलं (शाब्दिक विश्लेषणं) क्यने, कने यायेगु कुतःयात Ethnography धैतःगु दु। Ethno जाति/समुदाययात क्यनीगु अथबोधक खँग्वः खःसा graphy खँग्वलं रेखांकन/वर्णन याय्‌गुयात कःधाइ। Photo + graphy खँग्वलं किपाः काय्‌गु अर्थबोध याःथें logy खँग्वलं खँपुया धार/तर्क/विचाः न्ह्याकेगु खँयात कुत्तुकुलिइ। थज्यागु क्वसिनाच्वंगु दुःखयात तर्कसंगतकथं न्ह्यलुइ संस्कृतिया चहःपहः पतिकं छ्यलातःगु विम्व/प्रतीकयात पाय्‌छिकथं सिइके/थुइके मालाबिइ। संस्कार व संस्कृतियात पाय्‌छिकथं थुइकेत छगू संस्कृति दुने छ्यलातःगु/ब्वयातःगु/हनातःगु सांस्कृतिक विम्वयात सटिककथं थुइके मालाच्वनी। सटिक विम्व बोधं सटिक सांस्कृतिक अर्थबोध याय्त तसकं छिंकाबिइ। प्रत्येक संस्कृतिया अर्थबोध उगु संस्कृति दुने छ्यलातःगु विम्वं माःछिकथं कनी। थुकिया लागिं विम्ववोधि चिन्तन व अध्यवसाय मचाःमगाना च्वनी।

विम्व/प्रतीकयात छ्यलय् ख्यलय् यायेगु ज्या न्ह्यागु संस्कृतियानं ज्याः जुयाविउगु दु। अमेरिकी समाजय् विहाया इलय् कलातं लुइसे यच्चुगु, तःजिगु भौमचा वसतं पुनी। उगु तुइसे यच्चुगु वसःया दुनं छगू भाव, छगू अर्थ कनाच्वनी। मानो भौमचा जूम्ह मिसा तुइगुथें पवित्र, यच्चु, पूणित, पावन, शुद्ध कुमारीत्वं छाय्‌पाःतःम्ह तिनी। व्यवहारय् थथे मखय्‌फु, मजुइफु। तर, सांस्कृतिक अर्थवोध थथेहे जुइ। आः तुयुगु वसःयात नेपाल संस्कार व संस्कृतिकथं छकः स्वयादिसँ। तुयुगु वसः झीगु सांस्कृतिक विम्ववोधकथं विधवाया वसः वा बर्षिवसः जुयाबिइ। वस्तु, वहे छगू जुया नं विम्ववोध मेकथं जुइ। वस्तु वस्तु हे जुइ। सकस्यां लागि छगू हे। तर शब्द/खँग्वः फरक। झीगु भासं, संस्कारंबैधब्य्यया चिं, दसु, विम्व, प्रतीकगु तुयु वसः अमेरिकी/पाश्चात्य संस्कृतिस पावन जुल। अझ छकः हाकनं क्वथिइक दुवालादिसँ। तुयु वसःयात उख्यरं थुखेरं पुत्तुपुइकादिसँ। पूर्वीय वा पच्छिमी प्रतीकात्मक तुयु वसःया आर्य सामीप्य खनेदइ । पच्छिमी संस्कृतिं भौमचाया कुमारीत्वयात माःचाः दय्‌कल। पूर्वीय नेपाल संस्कृतिं वैधब्ययात झन पावन, शुद्ध व शालीन जुइमाःगु दर्शन संस्कारयात ब्वल। पवित्रता व प्रतिवद्धता जीवन संस्कारया अभिन्न व निरन्तर तिसा-वसःकथं ब्वल। थनथाय् हे खः गन प्रतीकात्मकताया अर्थ विन्याश छसिकथं उलागु सिइदइ।

थुकथं दुचाय्क दुवालय्बलय् भेद्य वस्तुया अभेद्यपक्ष खनेदइ । अभेद्य जीवन दर्शनया मर्मवोध जुइ । थुकिं, सकतां सकतां सांस्कृतिक पक्षनाप स्वानाच्वंगु विम्ववोध लिसे सांस्कृतिक संचेतना उजागर जुइ । सांस्कृतिक मा:चा: च्वजायाबिइ । संस्कृतिप्रति सकारात्मक दृष्टिकोण चक्कनी । अले सिइदइ, चासेवइ कि सकतां सकतां भेद्य स्पष्ट खनेदक्व प्रतीकात्मक वस्तु-भाव खनेदुथें खनेदक्व जक मखया बिइ । खनेदुगुया दुने हानं गुलिखे खनेमदुगु जीवन दर्शन लुकुंबिनाच्वंगु दनि । अलय् चाय्कं मचाय्कं हानं छक: मधा:मगाइ सकतांसकतां खनेदुगु दुने आपालं खनेमदुगु दर्शन लुकंबिनाच्वंगु दइ । आपालं आपा: अनेमदुगु विम्व दुने यक्व यक्व खनेदुगु, भाव, अर्थ, विम्व व दर्शन लसपस लसपस जुयाच्वंगु दइ । थुकियात पुस्तांपुस्तावारी थ्यंक अनन्तकाल पर्यन्त दुवालाच्वनेमाली, अधययन अवलोकन यानाच्वनेमाली । उकिं, सांस्कृतिक नृतत्वया मूदुवा: सांस्कृतिक प्रतीक/विम्व बोधिज्ञान जुल । जुइ ।

निष्ठाछेँ, सूर्यविनायकमार्ग,
सिपाडोल - १, ख्वप ।

न्हू दँ ११२५ या लसताय्
सकलसित दुनुगलंनिसें
॥ भिंतुना ॥

Dwarika's Hotel

Ambica Shrestha

Tel : 977-1-4479488, 4473724, 4479328

बुँख्याःचिया मनोविज्ञान

✍ प्रा. डा. अयनबहादुर श्रेष्ठ

बुँख्याःचा सा-द्वं ख्याय्त बुँ दथ्वी थनातइगु मनू आकार वःगु छगू कताँमरि खः । बुँख्याःचा गुगु विचारं किसानतय्सं स्थापित याःगु खः वहेकथं थ्वैत स्वकुमिपिंसं स्वइला मस्वइला धैगु न्ह्यसः जुइफु । थ्व छगू मनोविज्ञानलिसे स्वापू दुगु न्ह्यसः खः । थ्व न्ह्यसःया छु लिसः जुइफु धैगु विश्लेषण यायेगु कुतः थन यानागु जुल । मनोवैज्ञानिकतय्गु धापूकथं थ्व छगू प्रत्यक्षीकरण वा प्राणीतय्सं थःगु वातावरणयात गय् स्वइ व गथे थुइकी धैगु न्ह्यसः खः । थ्व न्ह्यसःया स्वापू मनूतय्गु संवेदना लिसे नं दु । उकिं थ्व न्ह्यसःया मनोवैज्ञानिक लिसःया विवेचना यायेन्ह्यो संवेदना व प्रत्यक्षीकरण गय् जुइ धैगु चिकिहाकलं न्ह्यब्वयेत्यनागु दु ।

मनोविज्ञानया विश्लेषणकथं बुँख्याःचा खनीगु छगू वस्तुप्रत्यक्षीकरण खः । वस्तुप्रत्यक्षीकरण क्वय् न्ह्यथनाकथं जुइ ।

बुँख्याःचा खनीबले न्हापां बुँख्याःचापाखें वइगु प्रकाशतरंग स्वयाच्वनीपिनिगु मिखाय् वनी । प्रकाश छगू उत्तेजना वा उद्दीपन खः । थ्व उद्दीपन भ्रीगु मिखाया मुख्यमुख्य अङ्ग जुयाः दुहावनी । अले प्रकाशलहर मिखाया रैटिनाय् थ्यनी । रैटिना तस्वीर खिचे यायेगु फिल्मथें छगू सालुसें च्वंगु पर्दा खः । रैटिनाय् आपालं संवेदनशील कोषिकात दु । प्रकाशलहर थ्व कोषिकाया सम्पर्कय् वय्वं विधुततरंग उत्पन्न जुइ । थ्व तरंगं दृष्टिस्नायुयात उत्तेजित याइ अले स्नायुप्रवाह उत्पन्न जुइ । थ्व स्नायुप्रवाह कपाःया दुनेच्वंगु न्ह्यपुइ वनी । स्नायुवेग न्ह्यपुया दृष्टिकेन्द्रय् थ्यनेवं अन छुं छुं रासायनिक-विधुतीय प्रक्रियात जुइ । अले तुरंत हे भ्रीसं थःगु वातावरणय् छुं खनी । थ्व दृष्टि संवेदना खः । दृष्टि संवेदना जूथेंहे मेमेगु संवेदना - श्रवण, घ्राण, स्पर्श इत्यादि संवेदना नं जुइ । संवेदना वातावरणया ज्ञान कायेगु भौतिक-स्नायुविक प्रक्रिया खः । थ्व वस्तुज्ञान वा वस्तुप्रत्यक्षीकरण यायेत मदयेक मगाःगु प्रक्रिया खः । तर संवेदना हे वस्तुज्ञान मखु । संवदेना व प्रत्यक्षीकरणया दथुइ भिन्नता दु । छाय्धाःसां संवेदना छगू भौतिक-स्नायुविक प्रक्रिया जक खः । थ्व प्रक्रिया वातावरणया ज्ञान कायेत माः तर पर्याप्त मजू । छाय्धाःसां संवेदनां स्नायुमण्डलयात उद्दीपित याइ, वस्तुया ज्ञान उत्पन्न याइ मखु, मदत जक याइ । संवेदनिक स्नायुप्रक्रिया आपालं दु । प्रत्येक भौतिकतत्वं बिस्कं बिस्कं संवेदना उत्पन्न याइ । तर वस्तुया ज्ञान सम्पूर्ण रुपय् जुइ । गथेकि सुन्तलासी छगू फल खः । उकी आकार दु, गन्ध दु, स्वाद दु । आकार, गन्ध, स्वाद इत्यादि सुन्तलाया बिस्कं बिस्कं संवेदनिक तत्वत खः । तर सुन्तलासीयात भ्रीसं अलग्ग अलग्ग वस्तुया रुपय् मखु छगू हे वस्तुया रुपय् खनी । अथेहे बुँख्याःचाया तुति दु, ल्हाः दु, ख्वाःपाः दु । थ्व फुक्क अलग्ग अलग्ग अङ्गत खः । तर बुँख्याःचायात भ्रीसं सम्पूर्ण रुपय् खनी । उकिं न्ह्यसः दनी कि बुँख्याःचायात पूर्ण रुपय् खंकीगु ज्या सुनां याइ, गथे अलग्ग अलग्ग वस्तुत छगूहे पुचलं खनीगु ज्या जुइ ? वस्तुज्ञान गय्, गथे प्राप्त जुइ धैगु न्ह्यसःया लिसः भौतिकशास्त्र तथा स्नायुशास्त्रय् मदु । थ्व न्ह्यसःया लिसः मनोविज्ञानय् लुइकेमाली ।

आधुनिक मनोविज्ञानया जन्मदाता जर्मनिया भुँद् (W.Wundt) खः धैगु माने यानातःगु दु । वय्कःया धापूकथं संवेदना यक्व दु - दृष्टि, श्रवण, स्पर्श इत्यादि । प्रत्येक संवेदनाया छुं छुं थःगु विशेषता दु । गथेकि दृष्टि संवेदनाया आकार, रंग, चहक, तापाःसती इत्यादि विशेषता दु । भुँद्या धापूकथं प्रत्येक संवेदनाया दुने न्यागू विशेषतात दयाच्वनी - गुण(quality), तिब्रता (intensity), तनाव (tension–relaxation), जागृति (excitement–depression)व सुखदुखानुभूति (pleasant–unpleasant)। भुँटया विचारय् थ्व प्रत्येक संवेदनिकतत्वया थःथःगु हे स्वतन्त्र अस्तित्व दु । थुकिंयानाः संवेदना अलग्ग अलग्ग नं अनुभव यायेफै । तर अर्थपूर्ण

जुइमखु। फुकं संवेदनाया संयुक्त रुपं जक अर्थपूर्ण ज्ञान पिहांवइ। वस्तुया सम्पूर्ण व संयुक्तज्ञान हे प्रत्यक्षीकरण खः। प्रत्यक्षीकरण अर्थपूर्ण संवेदना खः। ल्हाः, तुति, ख्वाः अलग्ग अलग्ग स्वयाः बुँख्याःचा खनेदै मखु। उकिं न्ह्यसः जुइ बुँख्याःयात संयुक्त रुपय् खंकेगु ज्या सुनां याइ, गथे जुइ ? थ्व न्ह्यसःया लिसः भुँट्या धापूकथं सम्बन्धन(association)खः। थ्व धापूकथं बुँख्याःचा खनीबले ल्हाः, तुति, ख्वाः फुक्क छक्वलं खनी व उकिया दुने सम्बन्ध स्थापना जुइ। थुकिं यानाः बुँख्याःचाया मूर्ति खनेदै। तर थ्व धापू जर्मनीया गेष्टाल्टवादी मनोवैज्ञानिकतय्त स्वीकार्य मजू।

गेस्टाल्टवादया जन्म र्जमनी नीगू सदिया आरम्भकालय् जूगु खः। थ्व मनोविज्ञानया जन्मदाता वर्दाइमेर (Max Wertheimer) व वया चेलात कोफ्का (Kurt Koffka) व कोहलर (Woyang Kohter) खः। गेस्टाल्टवादया जन्म आकाभाकाय् जूगु खनेदु। छन्हु भाजु वर्दाइमेर र्जमनीया छगू शहरय् यात्रा यायां भ्यालं पिने स्वःबलय् पिनेच्वंगु छैं ,सिमा, पहाड फुकं उल्टा दिशाय् ब्वाँय् वनाच्वंगु खनादिल। तुरंत अकस्मात वय्कःया दिमागय् स्थिर वस्तुतय् दुने गति उत्पन्न जुल धैगु प्रश्न वल। थ्व न्ह्यसःया लिसः लुइकेत वय्कलं अनेक प्रयोगत यानादिल। प्रयोगया निष्कर्ष थ्व सिद्ध जुलकी यदि स्थिर वस्तुयात छुं निश्चित गतिलय् भीगु मिखाय् क्यनाबिल धाःसा स्थिर वस्तुनं गतिशिल वस्तुथें खनेदयावइ। गथेकि भीसं सिनेमा हलय् क्यनीगु चलचित्रयात कायेफु। चलचित्रया तस्वीर तय्त अलग्ग अलगा स्वलधाःसा उकी गति खनेदै मखु। तर फुकं छक्वलं क्रम मिलेयाना स्वलधाःसा गतिहीन तस्वीर त गतिवान जुयाः पिहांवइ। उकिं तस्वीर अलग्ग अलग्ग स्वयेगु व छक्वलं स्वयेगुया गुण पाः। अलग्ग अलग्ग स्वयेबलय् मदुगु गुण विशेषता अर्थात गतिशीलता छक्वलं संयुक्त रुपं स्वयेवलय् पिहांवइ। उकिं सम्पूर्ण संयुक्त दृष्टिखय् गुगु विशेषता दु व आंशिक दृष्टिइ मदु। पूर्ण दृष्टि व आशिंक दृष्टि वहेमखु। कविताया भाव पूर्वक न्यनेबलय् जक पिहांवइ। भाव गति इत्यादि संवेदनिक प्रक्रिया मखु। भीसं वातावरणया दुने छु खनी धैगु प्रश्नया उत्तर वातावरणं भीत गथे उद्दिपित याइ धकाः जक स्वलधाःसा लुइके फै मखु। थुकियागु लिसः प्रत्यक्षीकरण प्रक्रियांजक विइफै। प्रत्यक्षीकरण संगठनात्मक व चयनात्मक प्रकिया खः। गेस्टाल्टवादीतय् मूल धापू प्रत्यक्षीकरण पूर्ण, संयुक्त, संगठित तथा चयनात्मक जुइ धैगु खः। प्रत्यक्षीकरण गय् पूर्ण, संगठित चयनात्मक इत्यादि जुइ धैगु सन्दर्भय् गेस्टाल्टवादीतय्सं छुं सिदान्त वा नियमत पितहःगु दु। थ्व गेस्टारवादी प्रत्यक्षकरणया नियमित मुख्यमुख्य समानताया(similarity)नियम समीपताया (proximity) नियम समापन वा बन्द(closure)या नियम, सन्तुलन वा सममिति(symmetry)या नियम खः। समानतया नियमकथं अथेहे अथेहे च्वंगु वस्तुत छक्वलं संयुक्त रुपं खनी। अथेहे समीपता नियमकथं नापच्वंगु वस्तुतय्त तापाकाच्वंगु वस्तुसिबे आपा संगठित जुइत स्वइ, बन्दया नियमकथं प्रत्यक्षीकरण पूर्ण रुपय् जुइ व सममितिया नियमकथं प्रत्यक्षीकरण संतुलित संगठित जुइ।

गेस्टाल्टवादीया धापूकथं प्रत्यक्षीकरणया नियम अभ्यास सर्वव्यापक व सर्वमान्य(universal) जुइ। मनूतय्सं बुँख्याःयात गुगु रुपय् खनी अथेहे सा-द्वँतय्सं नं खनी। थ्वहे अभिप्राय कयाः किसानतय्सं बुँख्याःचित बुँया दथुइ थनेगु ज्या याःगु खः। तर थ्व धापू पूर्णतः तथ्य-सत्य प्रमाणित जुगु खनेमदु। प्रत्यक्षीकरणया नियमत छुं छुं जन्मजात जूसां अपालं अनुभव व शिक्षां निर्धारण जुइ धैगु खनेदु। बुँख्याःचित स्वइपिंसं थ्वयात छगू मनूथें च्वंम्ह मूर्तिया रुपय् खंसां तविनं थ्व मूर्तिया अर्थ थःथःगु कथं थुइकाच्वनी। सा-द्वं नं बुख्याःचित वहे अर्थय् थुइकी मखु गुगु अर्थय् किसानतय्सं थ्वयात स्थापित यानातल। बुँख्याःचित सोया गुगु अर्थ नेपालीतय्सं पिकाइ वहे अर्थ थ्वयात स्वइपिं विदेशीतय्सं नं थुइके फइमखु। बुँख्याःचाया अर्थ सन्दर्भ स्वइपिनिगु सामाजिक सांस्कृतिक परिवेश अनुभव उत्प्रेरणा इत्यादि अनुरुप फरक जुइ। बुँख्याःचिगु प्रत्यक्षीकरण संवेदनात्मक प्रक्रिया जक मखु स्मरण चिन्तन-मनन व सम्पूर्ण व्यक्तित्वलिसे स्वापू दुगु प्रकिया खः। वर्दाइमेरया धापूकथं थ्व छगू रचनात्मक चिंतन खः पूर्ण दृष्टि खः। पूर्णदृष्टि स्वतः उत्पन जुइ। कारण संगठन सर्वसामान्य प्रकिया खः।

थक्वाः देया आदिनारायणया विवरात्मक परिचय

✍ डा. चुन्दा वज्राचार्य

न्ह्योखँ -

यँया ७ किलोमिटर पश्चिम दक्षिणय् लाःगु थक्वाःयात थौंकन्हे थानकोट धकाः नं धायेगु याः। थ्व थाय् धार्मिक, ऐतिहासिक, सांस्कृतिक, राजनैतिक, भाषिक आदि थीथी कथं महत्वपूर्णगु थाय् खः। थक्वाःयात न्हापा थक्वाठ धायेगु याःसा नेवाःतय्गु पुलांगु वस्ति दुगु थाय् जूगुलिं थक्वाःदे धकाः नं धायेगु याः थक्वाथय् च्वंगु आपालं अभिलेखय् थक्वाठदे धकाः उल्लेख यानाताःगु दु। थौं तक्कनं उगु थासय् थक्वाः धायेगु व थक्वाःया क्वाथ धकाः दनी। गोपालराज वंशावली कथं नेपालय् दकले न्हापा शासन याःगु जात गोपालीत खः। थौं तक्क थ्व थासय् थुपिं वसोवास यानावयाच्वंगु दनि। स्थानीय वासिन्दातय्गु धापूकथं थ्व थासय् वाणासुरं राज्य याःगुलिं राक्षसतय्गु वसोवास याःगु थाय् धायेगु याः। इतिहासकार पिसं गोपाली व महिषपालयात त्याकाः नेपालय् किराँत शासनया शुरु यात। किराँतया न्हापांम्ह जुजु वाणासुर धकाः नं धायेगु याः (किराँत इतिहास, २०५१:५)। थौं तक्कनं थ्व थासय् राक्षसतय्गु लुखा धकाः ल्वहंया लुखा बां दुगु थाय् दनी। किराँती जुजु यलम्वरया काय् पबिं (पलम्व) राज्य स्थापना यानाः थ्व थाय्या नां सुप्रभा धकाः नामाकरण याःगु खः (किरात इतिहास, २०५१ : ६)। कर्क पाट्रिकया An Account of the kingdom of Nepal या पृ. २५७ य् नं पबिं राज्य स्थापना यात धयागु खँ उल्लेख यानाताःगु दु। स्थानीय वासिन्दातय्गु धापूकथं हे नं थक्वाःयात स्वणितपुर धकाः नं धायेगु या नापं थन राज्य यायेगुली यलया खुम्ह प्रधांनपिं मध्ये छम्ह थक्वाः वयाः राज्य सञ्चालन यायेत माःमाःपिं प्रशासकपिंनिसें श्रेष्ठ, जोशी, ज्यापु जोगी, नाय् आदि जातित वयाः वसोवास याःवल धयागु धारणा दु। थौं तक्कनं उगु थासय् लाय्कूया छैंय् श्रेष्ठ जातपिनिगु जुयाच्वंगु दु। मल्लकालय् अप्पो धयाथें थक्वाःयलया राज्य दुने लानाच्वंगु इतिहासं प्रमाणित यानाच्वंगु दु।

आदिनारायणया आकृति :

थक्वाःया महत्वपूर्णगु द्यः मध्यय् छगू आदिनारायण द्यः खः। आदिनारायण मेमेपिं नारायण स्वयां पाःम्ह द्यः खः। आदिनारायणया मूल विशेषत धयागु वुढानिलकण्ठ लखय् शयन यानाच्वंम्ह नारायणया शीरय् वुद्धया मूर्ति दुसा आदिनारायण द्यःया शीरय् शिवलिङ्ग दु। हाकुगु ल्वहंया २३ इन्चया हाकः १७ इन्चया ब्याया आदिनारायण ल्वहंकथं धायेगु खःसा लिच्छवीकालीन ल्वहंया मूर्ति कलाकथं खनेदुसा ल्हाःतुति, म्हगः आदि स्पष्ट खनेदुसा ख्वाःया आकृति दु तर न्हाय् म्हुतु, मिखा छुं सी मदु अथेतुं लिच्छवीकालीन मूर्तिकलाय्थें ल्हाः तुति छुं आभूषणया आकृति मदु। अथेजूगुलिं स्थानीय वासिन्दातय्सं आदिनारायण लिच्छवीकाल स्वयां न्हापांगु मूर्ति जुइमाः धकाः धायेगु यानाच्वंगु दु।

आदिनारायणया छ्यनय् शिवलिङ्ग :

आदिनारायणयात स्थानीय वासिन्दातय्गु धापूकथं कृष्णया अवतार मध्यय् नारायणया छगू अवतार खः। कृष्णं नारायणया अवतार कयाच्वंबलय् उपत्यकाय् पुखु जुयाः लः जायाच्वंगु लः फुकं पित छ्वयेधुंकाः लखय् दुने महाद्यः च्वनाच्वंगुलिं उम्ह महाद्यःयात थःगु शीरय् तयाः आदर याःगुलिं नारायणया छ्यनय् शिवलिङ्ग दुगु धकाःनं धायेगु याः।

द्वापर युगय् थ्व थासय् राक्षसतय्सं राज्य यानाच्वंगु इलय् जनतातय्त दैत्यतय्सं यक्व दुख बियाच्वंगु जुयाच्वन । दैत्यतय्त न्हिं छम्ह छम्ह भोग ब्यू वनेमाःगु जुयाच्वन । अथेजूगुलिं जनतातय्सं द्यःतमध्यय् तःधंम्ह द्यः महाद्यःयात पुकारे यानाः दैत्यपाखें बचय् जुइगुया लागि भक्तिभाव यात, अथेयाःगुलिं महाद्यवं राक्षसत नाप ल्वानाः पराष्ट यानाः जनतातय्त राक्षसपिंपाखें मुक्त यानाबिल । अथे जनतातय्त बचय् यानाब्यूगुलिं नारायणं महाद्यःयात थःगु शीरय् तःगुलिं नारायणया शीरय् शिवलिङ्ग दुगु धकाः नं धायेगु याः । उकिं स्थानीय वासिन्दातय्सं आदिनारायाणयात द्वापरयुगया द्यः धकाः नं धायेगु याः । इतिहासकारतय्गु धापूकथं नेपाःया किरातकाल धयागु महाभारतकाल खः । महाभारत जुयाच्वंबलय् किराँत जुजु यलम्वरं थःगु दलबल सेनात ज्वनाः ब्वति काःवंगु खः, तर नेपाःया जुजु गुखे पँलिल उखेच्वंपिं विजय जुइगु जुयाः कृष्णं थःगु व्रम्हां खंकाः महाभारतय् किराँत जुजुयात ब्वति कायेके मब्यूसे छय् छग्वलं जक आकाशं स्वके ब्यूगुलिं आकाश भैरव अर्थात् आजुद्यःया छ्यं जक जूगु खः धकाः उल्लेख यानातःगु दु (किरात इतिहास, २०५१:५ । आजुद्यःयात न्हापांम्ह किराँति जुजु यलम्वर धकाः नं धायेगु याः ।

स्थानिय वासिन्दातय्गु धारणाकथं महाभारतय् उल्लेख जुयाच्वंगु खँयात थथे धायेगु याः वाणासुरया म्स्याय् उषां म्हगसय् छम्ह मिजं खनाः उम्ह मिजं सु धकाः चित्रलेखायात मायके व्यूबलय् कृष्णया छय् अणिरुद जुयाच्वन । उषां अणिरुद्रयात हरण यानाः हयाः थः निनिया थाय् फर्पिडय् तयातल । लिपा अणिरुद व वाणासुरया दथुइ घमासान यद्ध जुल । वाणासुरं अणिरुद्रयात नागपाशं चिनातल । कृष्णया थः छय्यात वाणसुरं थःगु राज्य सुप्रभापुरय् नागपाषं चिनातःगुलिं मुक्त यायेगुया लागि वःगु खः । कृष्णं मुक्त यानाः विइधुकां अनिरुदं गया खुसी ख्वाः सिल उगु ख्वाःस्यूगु थाय्यात भाजुख्वाःखुसि धायेगु जुल । उगु खुसिइ आदिनारायणया जात्रावलय् ख्वाः सिलाः आदिनारायणया दर्शन यायेगु चलन दु । वाणासुर अनिरुद्रनाप ल्वापु जुया कृष्ण अनिरुद्रया मुक्त याये धुकाः वाणासुर महाकालद्यः जुया सिद्ध जुल । थन च्वंम्ह महाकाल द्यःहे लिपा वनाः यँय् सालायंकल धायेगु चलन दु ।

थुकथं थीथी आदिनारायणया छ्योनय् शिवलिङ्ग दुगु जनस्तुती दुसां आदिनारायणया मन्दिर दुने छगु प्रागऐतिहास थाय् धकाः प्रष्ट याः । व खः लःया कुण्ड स्वयम्भू पुराणकथं उपत्यका दुने लःमुनाच्वंगु महामञ्जुश्री विज्याना च्वभारया डाँडा य् खड्गं छेदन यानाः लः पितछ्वयाः मनूतय्गु वसोवासयात धाइसा हिन्दु परम्परा अनुसार विष्णु भगवानं उपत्यका या लः च्वभारय् पहाडयात सुर्दशन चक्र क्षेदन यानाः लः फुक्क पितछ्वल अले थन मनुतय्सं वसोवासयात धाइगु विश्वास दु । विष्णु भगवान धयाम्ह हे नारायण खः । अथे उपत्यकाय् च्वंगु लः पितछ्वय धुंकाः लखय् दुने न्हापानिसें च्वनाच्वम्हमहाद्यःयात नारायणया छ्योनय् तयेगु याःगुलिं आदिनारायणया छ्योनय् शिवलिङ्ग दुगुनं धायेगु याः ।

थक्वाः देय्यात वाणसुर वा राक्षस तय्गु दे धकाः नं धायेगु याः । जनतातय्सं राक्षसयात न्हि छम्ह छम्ह मनू वनाः आहारा जू वने माःगुलिं महाद्यःयात राक्षेसपाखें मुक्त जुइत भक्तिभाव यात । अथे जनतां महाद्यःयात भक्तिभाव याःगुलिं महाद्यः राक्षसनापं ल्वाना राक्षसयात स्याना जनतातय्त भयपाखें मुक्त यानाव्यूगुलिं नारायणं महाद्यःयात छ्योनय् तःगुलिं आदिनारायणया छ्योनय् शिवलिङ्ग दुगु नं धायगु याः ।

दनाच्वंम्ह आदिनारायणया जवं खवं दनाच्वंपिं नारायणया जँय्तक्क थ्यंपिं दनाहे च्वंपिं लक्ष्मी व सरस्वतीया मूर्तिनं छगू हे मूर्तिइ दुथ्यापिं द्यःपिं खः । प्यपाः ल्हाः दुम्ह नारायणया जवगु न्हापांगु ल्हातय् चक्र ज्वनातःगु दुसा निपागु जवगु ल्हातं अभयमुद्रा ज्यानाच्वंगु दु । देपागु न्हापांगु ल्हातय् गद्दा दुसा निपागु देपागु ल्हातिइ शंख ज्वनाच्वंगु दु । नारायणया छ्योनय् दुगु शिवलिङ्गयात न्ह्याबलें स्वांनं त्वपुका तःसांनं प्राचीन मूर्तियात भक्तजनपिंसं वि.सं २०३८

आश्विन शुक्ल पूर्णिमा खुन्हु श्री कोमल जुजुया पुजारीया आज्ञां थानकोट आदर्श गाउँ पञ्चायतकालय् आसन स्थापना यात धकाः च्वयातःगु लुँसियातःगु लीया कलात्मक नारायण द्यःया क्वसं च्वयातःगु दु । नारायणयात न्ह्यम्ह नागं कुइकातःगु दु । उगु न्ह्यम्ह नागं कुइकातःथाय् शिवलिङ्ग स्पष्ट जुइक खनेदयेक तयातःगु दु । आदिनारायण उगु आसन जवंखवं सिंह छचाखेरं नाग व स्वांया लहराया वुट्टा दुगु जूसा नारायण न्ह्योने हे क्वसं गरुडया मूर्ति नं दुथ्याकातःगु दु । आदिनारायणया ल्वहँया मूर्तिइ छुंहे आभूषण मदुसांनं भक्तजनपिंस ल्वहंया मूर्तिइ नागमाः व दांयामाः छ्योनंनिसें क्वखायेकातःगु दु । द्यःया आसन च्वये मतू , छत्र, गजू आदि दु । नापं द्यःया छ्योनय् पाय्छि जुइक मतू व ल्हातय् बाला व तुती कल्ली न्ह्याकातगु दु । आसनदुने जवंखवं ढलौटया बालगोपालया मूर्ति नं तयातःगु दु ।

गरुड नारायणः-

नारायणया वाहन गरुड खः । तर आदिनारायणयाके धाःसा गनं गरुड मदु । अथे जुगुलिं जुइफु आदिनारायण मुख्यम्ह उगु थाय्या नारायण जूसानं मूम्ह द्यःया जव पाखें ल्वहंयाम्ह हे गरुड गयाच्वम्ह १५ इन्च हाक व १० इन्च ब्याः दुम्ह गरुडनारायण छम्ह नं मन्दिर दुने हे तयातःगु दु । थुम्ह गरुडनारायण धाःसा गरुडया म्हय् गयाः फ्यतुनाच्वंम्ह खः ।

नारायण दुगु इलाः-

आदिनारायण मूलम्ह नारायण जूगुलिं उम्ह नारायणया च्वय् फुसय् १८.५ इञ्चया प्यकुंलाःगु कलात्मक इलां दथुइ लाक्क ४.५ इञ्च हाकःगु ३ इञ्च चौडाइया नारायण दथुइ तयातःगु दु ।

जात्रा याइम्ह आदिनारायण :-

मूलम्ह आदिनारायण लिकाय् ज्यूम्ह द्यःमखु । चांगुनारायण थासय् च्वंम्ह छम्ह जूसा जात्रा याइम्ह चांगुनारायण मेम्ह हे खः । अथे धायेथेंतुं नारायण मध्यय् दकले न्हापांम्ह धयातःम्ह आदिनारायणया जात्रानं यायेगु चलन दु । थ्वया जात्रा कार्तिक शुक्ल पूर्णिमा अर्थात सकिमिला पुन्हीखुन्हु जात्रा याइम्ह आदिनारायण सिजःयाम्ह नारायण लुँसियातःम्ह खः । २३ इञ्च हाकः व १६.५ इञ्च ब्या दुम्ह सिजःया आदिनारायणया जात्रा न्हापानिसें चले जुयावःगु खः ।

जात्रा गुबलेनिसें न्ह्यात, छाय् न्ह्यात धयागु खँय् थथे न्यनेदु । मेघवहान दैत्यं विष्णुभगवानया तच्वतं कठोरगु तपस्या यानाः प्रशन्न याना वरदान फ्वंगु धयागु गुबलें सीम्वालेमाः धकाः खः । विष्णुभगवानं मेघवहान दैत्ययात सीम्वालीगु वरदान ब्यूबलय् आदिनारायया पादुकां प्यंकल धाःसा सी मखुसा सी मखु धकाः वरदान ब्यूगु जुयाच्वन । अथे आदिनारायणया पादुकां जक सीम्ह मेघवहान दैत्यं जनतातय्त तच्वतं दुख बियाः शास्ना यानाच्वंगुलिं जनतां आदिनारायणयात थःपिन्त रक्षा यायेमाल धकाः भक्तिभाव याःवंपिं जनतातय्त रक्षाया लागि मेघवहान दैत्ययात स्यानाः जनतायात वचय् याःगु दिन धयागु कार्तिक शुक्ल पूर्णिमा कुन्हु खः । जनतातय्त थथे वचय् याःगुलिं आदिनारायणयात जात्रा यात । उबलय्निसें कार्तिक लछि प्यम्हनारायणया मेला थें आदिनारायणया नं मेला यायेगु जूगु खः ।

जात्रा याइम्ह आदिनारायण व मूलम्ह आदिनारायणया आकृतिइ छुं भचा फरक दु व छु धाःसा मूलम्ह

आदिनारायणया जवगु निपागु ल्हाः अभय् मुद्रा जूसा जात्रा याइम्ह आदिनारायणया मूर्तिइ अभय् मुद्राया नापनापं अभय् मुद्रा ज्यानाच्वंगु ल्हातय् पलेस्वां ज्वंकातःगु दु ।

भाजुख्वाः खुसि मेघवहान दैत्यं स्नान यानाः विष्णुभगवानया स्तुति यानाः थःगु मनोकामना पुर्ण जूगुलिं थौं तकनं सुनानं उगु भाजुख्वाः खुसि स्नान यानाः नारायणया दर्शन यातधाःसा मनोकामना पुरा जुइ धयागु धापु दु । विष्णुयात लुमंकाः ख्वाःस्यूगुलिं उगु खुसियात विष्णुमती नं धायेगु चलन दु । भाजुख्वाःखुसि वा विष्णुमती आदिनारायण मन्दीरया लिउने लाःगु खुसि खः । उगु खुसिया लः थक्वाःया मुहानंनिसें क्वथ्यंक न्ह्यानाच्वंगु दु ।

थ्व खुसि आदिनारायणया लिउने भाजुख्वाःखुसि जूसा थक्वाःया हाइवेया छुं भचा च्वय् गया खुसि नं धायेगु याः स्थानिय भाषां गयाखुसियात गचाखुसि नं धायेगु याः । गयाखुसि धायेगु याःगुया मूखँ वाणासुरया म्ह्याय् उषा गुम्हसिया कृष्णया छय् अनिरुद्रनाप इहिपा जुल । उम्ह उषायात म्वः ल्हुइत धकाः वाणासुरं गयांनिसें ल्वहं छपाः हयाः उगु खुसिइ तयाबिइगुलिं अनंनिसें उगु खुसियात गःचाखुसि धायेगु याःगु खः । गया वनाः सराद् यायेमाःपिनि उगु ल्वहं दुगु थासय् सराद् यानाः गयाय् सराद् यायेगुथें पुण्य प्राप्त यानाः पृतात्मातयूत मुक्त यायेगु याः । सराद् यायेगु थाय् कथं उगु खुसिया न्ह्योने छगू फल्चानं दु । उगु फल्चाया नां हे गयाफल्चा वा गफल्चा धायेगु याः । थ्व खँ चलन चल्तिइ वयाच्वंगु खः ।

आदिनारायणया मन्दिर :

१२८.५ इन्चया चारपाटे देगःया आकार शिखरशैली दुगु थाय् पूर्वय् कल्पेश्वर महाद्यः दुगु ननिचा महाद्यः, उत्तर पाखे उत्तर, पूर्व व पश्चिमया स्वखें भ्याः दुगु भ्यालं फल्चा जुसा दक्षिणय् लँथँ लाछि, दक्षिण व पश्चिमया कुनय् स्वन्ह खुट्टे पाटी व दक्षिण पश्चिमय् स्वधाः ल्वहंहिति, पश्चिमय् बद्रिनाथया द्यगः दुगू छचाख्यरं पखा दनाः दक्षिण व पश्चिमपाखें व लुखाय् सुरक्षितया लागि गृल तयातःगु थाय् खः । पलेस्वांलय् दिनाच्वंगु गजुलय् प्यंगु कुनाय् प्यम्ह लुँया नागं कुइकातःगु दुसा गजूलिंनिसें आदिनारायणया न्ह्योने थ्यंक वयक ताःहाकःगु पताः छ्यनातःगु दु । द्यःया न्ह्योने थ्यंक च्वंगु पताःया छ्योनय् न्यागू कुं दुसा पतालय् नारायणया चित्र अङ्कित यानातःगु दु ।

गजूया च्वसं कलात्मक ग्वलाकारय् पा दुम्ह गरुड (सिंह या ख्वाःपाः) व ख्वापाःया दथुइ दथुइ सूर्द्यः व चन्द्रमा व चित्र दुगु भारतीय शैलीं दय्कातःगु खः । ग्वलाकारयात चारपाते वज्रं पानातःगु राणाकालीन शैलीं दय्कातःगु खः । देगलय् लुखाय् दुहांवनेथाय् तग्वःगु गोलाकार खम्वाय् तक च्वय् तायलं चिनातःगु छत् दुगु मन्दिरय् छचाख्यलं च्यय्च्याप्वाःया चाकःमत दुसा उगु चाकःमतया प्यकुनय् सिंह छम्ह छम्हनं तयातःगु दु । थुगु देगः ने.सं. ८०१ य् धर्म्मसिं दुवाल भारों दय्कूगु खःसा वया छय् हाकुदेव दुवाल भारो प्रमुख जुया ल्वहंया फः दयेकल धकाः च्वयातःगु अभिलेख आदिनारायणया मन्दिरया उत्तरपाखे लिकाय् मजिक तिकातःगु खः । थ्व अभिलेखय् थथे च्वयातःगु दु ।

'श्रेयोस्तु सम्वत ८०१ माघमासे शुक्लपक्षे पूर्णमास्यांन्तीथौ पुस्यप्ल अनुराधानक्षेत्र आयुस्माण्ल सौभाग्य योगे आदित्यवासरे मकर रासिकते सवित्रि, कर्कटं रासिकते चन्द्रमासि' ल्हांअजा धर्म्मसिं दुवाल भारोन देवर दय्कास थव छय् हाकुदेव दुवाल भारो प्रमुखन थ्व परमेश्वर श्रीमत श्री आदिनारायणया लोहोन फल चिनकं लिथ छुत जुल सर्व्वसेन ङाव ल्होन चिन्ता गुथिस, शरकोस्यन जुरो ॥ .... ॥

थुबलय् दय्कूगु ल्वहंया फः द्यःया दर्शन यायेत स्वंगू त्वाथःचाया जवंखवं निम्ह सिंह दु । सिंहया क्वसं च्वयातःगु कथं ने.सं. ८०९ बलय् तःगु खनेदुसा सिंहया क्वय् छपाः नेपाललिपिं च्वयातःगु तर वांलाक अध्ययन यायेमफयेक

ज्यलाच्वंगु अभिलेख दु । त्याथलं थाहावनाः आदिनारायणया लीया ३५ इञ्चया ब्या ४८ इञ्च हाकःया चिदुवागु कलात्मक लुखा दु । थ्व लुखा धनकृष्ण लक्ष्मीं वि.सं. १९३४ स तःगु धकाः लुखाया जवगु मिखाय् च्वयातःगु दु ।

'सं १९३४ साल मार्ग सुदि ८ रोज ५ मासै जनस्मै धनकृष्ण लक्ष्मी आदिनारायणं प्रीति गरि पितलको ढोका वनाञ्या ॥ शुभं ॥

लुखाया च्वय् मलखं कुइकाच्वंम्ह नारायण दुगु ३४ इञ्च ब्या, २० इञ्च हाकः व ५६.५ इञ्चया गोलाकार दुगु लीयागु हे तोलं सम्वत १९३४ सालं सिंद्धिश्वरी थाय् लक्ष्मीनारायण व म्ह्याय् नन्दकुमारी आदिपिंसं तःगु खँ लुखाया मिखाया देपागु मिखाय् च्वयातःगु दु । थ्व थथे खः ।

'......१९३४ साल मिति मार्ग सुदि ८ रोज ५ गते २ ......नक्षेत्र थान्कोट गाछे तोल....सिंदीश्वरि पुत्र लक्ष्मीनारायण पौत्री नन्दकुमारी अमीरामाया समोह भै ......पितलको तोलं परमेश्वारार्दु प्रीति गरि चदायाको ॥ शुभ ॥

लीया पाताय् च्वयातःगु अभिलेखय् कुं गयाच्वंगु व जवपाखे देगः भचा तुनाच्वंगु सीदु छाय्धाःसा च्वयातःगु उगु लीया पाता धाःसा आखः दुगु ब्वहे छुं क्वय्पाखे दुहां वनाच्वंगु दु ।

शिवलिङ्ग व पार्वती :

आदिनारायणया देगःया ल्वहंया फः जवं खवं शिवलिङ्ग व पार्वतीया मूर्ति अवस्थित जुयाच्वंगु दु । देगःया देपापाखे ग्वाखंप्वाःथें ज्यागु प्वाःया दुने शिवलिङ्ग छग्वः दु । गुम्हगुम्हसिनं थ्व शिवलिङ्गयात लुकुमाःद्यः धायेगु याः । देपापाखे ग्वाखं प्वाः जायेक कलात्मक ल्वहंया मूर्ति तया प्वाः तिनातःगु स्पष्ट सी दु । उगु प्वाः दुने पार्वतीया मूर्ति दुगुलिं द्यःने च्वंगु मूर्तियात नं पार्वतीकथं पूजायायेगु याः । सांस्कृतिक एवं धार्मिक परंपराकथं मिजंम्ह जवय् च्वनेगु याःसा मिसाम्ह देपापाखे च्वनीगुथें थ्व देगलय् नं जवय् शिवलिङ्ग व देपाय् पार्वती स्वभाविक खः शिवलिङ्ग दुगु ग्वाखंप्वालय् न्हापा पार्वतीया मूर्तिथें हे मूर्ति दुगु जुइमाः अथेंतुं कताकातःगु लिकयातःगु वांलाक सी दनी । जुइफु महाद्यःया मूर्तियात थिना गनं यकंल जुइमाः । आदिनारायणया शीरय् शिवलिङ्ग दुगुलिं थ्व थासय् प्राकृतिक शिवलिङ्ग दयेमाःगु नं स्वाभाविक खः ।

कुण्ड :

शिवलिङ्गया न्ह्योने न्ह्याबलें लः जायाच्वनीगु छगू प्राकृतिक प्राचीन कुण्ड छगू दु । उगु भेगया मुख्यम्ह नाग राजा वासुकीनागराजां कुण्डया छचाखेरं चाहिलाच्वंगु अथवा सुरक्षा बियाच्वंगुया प्रतिक कथं दहया छचाखेरं नागं चाहिकातःगु खः । न्हापा न्हापा प्राकृतिक कुण्ड जूसा आः उगु कुण्डया प्राकृतिकतायात संरक्षण जुइकथं न्ह्याबलें लः जायेकेगु व्यवस्था आधुनिककथं यानातःगु दु । अझ सरसफाइया दृष्टिं सुव्यवस्था यानातःगु दु ।

नारायणया छ्योनय् शिवलिङ्ग दुगुया उत्पतीया बारे थ्व कुण्ड शिवलिङ्ग व नारायणया प्राचीनकालया खँयात लुमंकेत यक्व ग्वाहाली जूवंगु खनेदु । उपत्यका लखं जायाच्वंगु इलय् महाद्यः लखय् च्वनाच्वंम्हसित विष्णुभगवानं लः उपत्यकां पितछ्वया बीधुंकाः न्हापानिसें बसोबास यानाच्वंम्ह महाद्यःयात नारायणया छ्योनय्तःगु खँ लुमंकेत थ्व शिवलिङ्ग व कुण्डं यक्व ग्वाहालि जूवं । कुण्ड तःजाःगुलिं छुं दुर्घटना मजुइमा धकाः दण्डीया पुसा तया छखें सुरक्षीत कथं तयातःगु दुसा मेखे कुण्डया स्वरुप वांलाक खनेदय्क तयातःगु दु । आदिनारायण मन्दिरया खवय् ल्वहंया थामय् गं घानातःगु दुसा ल्वहंया थां पुलां जूसांनं गं उलि पुलां मजू । जवय्च्वंगु नंया पाइपय् घानातःगु गं धाःसा तच्वतं न्हूगु खः ।

तुल्सीफः/लक्ष्मीनारायणया देगः

आदिनारायणया न्ह्योने देपापाखे प्यकुंलाःगु तःजागु तुल्सीफः क्वय् फ्यतुइ जीक व थाहांवना च्वये पूजा यायेछिंक दयेकातःगु दु। दथुइ ल्वहंल्वहंनं जक करीव ३ फिटया प्यकुंलाक दय्कातःगु दु। उकीया छ्चाखेरं तुल्सी पी छिंक थाय् ल्यंका दथुइ कलात्मक शिखरशैलीया हे गजू तयाः द्यःया मन्दीर दयेकातःगु खः। तुल्सीफःया पश्चिमपाखें उगु फः यलया जुजु योगनरेन्द्र मल्लयापालय् ने.सं. ८१० य् तुल्सीफः दयेकूगु अभिलेख तयाः दनातःगु खः। आषाढ कृष्ण द्वादसी कुन्हु तुल्सी पीगु व तुल्सी पीगुया दथुइच्वंगु देगलय् लक्ष्मीनारायण स्थापना यानाः दँय्दसं तुल्सी पीगु व नारायणयात पुजा यायेगु व ब्राम्हणतय्त दान धर्म यायेगु उकीया लागि आयस्थाया ब्यवस्था यानातःगु खँ दु।

'ॐ नमो नारायणः ॥ स्वस्ति सम्वत ८१० जेष्ठ मासे शुक्लपक्ष षष्ठयान्तथो ......सोमवासरे मिथुन रासिकते सवित्रि, सिंहरासिगते चन्द्रमसि आसिन दिने याषाना निर्म्मित तुलशीफलेस देवर दयकं श्रीमत् श्री ३ लक्ष्मीनारायण प्रतिष्ठा यानादिन जुरो ॥ आय् प्रत्याय दुन्ता भाषा थ्वते, लुफ्रल बु रोव ३ थोति बुया बलशानन जुथे वर्षप्रतिया ल्याखन पिन्तेयात भाषा थ्वते जुरो आषाढ शुक्ल द्वादशी कुन्हु तुलशी पियमाल पंचामृत दयकं श्रीनारायण पूजा यायमार .....॥ तुलशी पिङा कुन्हु ब्राम्हण भोज्य मार.........थ्व बेलस श्री ३ योगनरेन्द्र मल्ल महाराजा प्रज्यायस ....

थ्व अभिलेख कथं अभिलेख च्वःम्ह थक्वाःदेया पुरोहित हरिनारायणया किजा श्री शिवनारायणं च्वःगु खः। थ्व तुल्सीफलय् थौं तकनं हरिशयन एकादशी कुन्हु दँय्दसं तुल्सी पीगु यानावयाच्वंगु दनी।

गरुदनारायण खम्बाः

आदिनारायण मन्दिरया मूलुखां दुहां वनेसाथं न्ह्योनेसं तःजाःगु ल्वहंया खम्वाय् च्वय् नारायणया वाहान गरुद द्यःपाखे स्वया छपा पुलिं चुयाः भक्तिभावं नमस्कार यानाच्वंगु दुसा गरुडया क्वय् आभूषण तिनाः फितां चिनातःम्ह छम्ह मिजं व आभूषण पुनातःम्ह छम्ह मिसा व अमिगु क्वसं फितां हे चिनातःम्ह छम्ह भक्तिभाव यानाच्वंम्ह मिजंमह ल्वहंतय् कियातःगु दु। आदिनारायण दुने छुं नारायणया वाहान मदु। थये मरु गणेद्यःया न्ह्योने तिंछु, पशुपतिनाथया न्ह्योने द्वह तयेथें नारायणया वहान गरुड तयेगु धयागु धर्म यायेगु खः। थज्यागु हे धर्मया आस्था दयाः ने.सं. ७८८ थक्वाःयाहे शिवराम भारो व वया तःधिकम्ह काय् मोतिराज भारों ल्वहंया पलेस्वांया आकृतिइ गरुड तयाः वैकुण्ठवास लायेमा धकाः कामना यानातःगु खनेदु।

'.....श्रेयोस्तु ॥ सम्वत ७८८ ज्येष्ठ मास कृष्ण पक्ष प्रतिपदा ..... ॥ थ्व कुन्हु थंक्वाठ देश .....लयु यता गृह शिवराम दुवार भारो थ्वम ज्येष्ठ पुत्र मोतिराज भारो ....वैकुण्ठ सिवासार्थ श्री ३ नारायण प्रीति थ्व लोहो खम्वा गरुड दुन्ता जुरो' ....

थन तयातःगु खम्वाय् न्हापांनिसें भक्तजनपिंसं किसि चीगु याइगुलिं खम्वाय् च्वय् च्वंम्ह गरुड कुतुंवल नं धायेगु याः। गुम्हसिनं भ्वखाय् ब्वयाः खम्वाय् च्वय् च्वंम्ह गरुड कुतुं वःगुलिं लिपा हानं ने.सं. ९९४ य् न्हूम्ह गरुड दयेका च्वयेतल धयागु धापू दु। नेपालय् तःभ्वखाय् ब्वःगु धयागु वि.सं. १९९० खः वया स्वयां न्हापा तःभ्वखाय् ब्वःगु धयागु वि.सं. १८९० खः। थ्व धायेबलय् १९९० सालया जुलधाःसा ७१ दँ जूसा वि.सं. १८९० जूसा १७१ दँ जूवः। तर ल्वहंया खम्वाय् गरुड तयाच्वयातःगु ई धयागु ने.सं. ९९४ खनेदुगुलिं राणाकालय् राणात वयाः थन किसि चिना सफर वनीगु

खँ न्यनेदुगुलिं किसिं हे याना: खम्वाय् च्वय्च्वंगु गरुड कुतु वया वयात लिपा ने.सं. ९९४ य् दयेकात:गु जुइमा: । उगु अभिलेखकथं ध्वसिं भारो जिर्णोद्धार याना: प्रतिस्था या:गु खनेदु । स्वभ्व:या उगु अभिलेखय् श्री ३ आदिनारायणयात नमस्कार याना: प्रतिस्था या:गु खँ च्वयात:गु दु ।

श्री ३ आदिनारायण नम: सम्वत ९९४ कार्तिक शुदि...कुन्हु श्री स्वप्न भ्रात्तिपुर देशया .....ध्वसिं भारो....वेसक दवत्वं रक्षा पालस.....जिर्णउद्धार याना पलिस्था यानाव थापना याना शुभमस्तु '

न्हापा ने.सं. ७८८ वलय् त:गु गरुडयात मन्दिरया चुक:या लुखाया जवपाखे नारायणपाखे स्वका: वि.सं. २०५१ सालय् छ्चाखेरं प:खा: दयेकूबलय् अंगलय् ग्वाखं तया: लिकाय् मजीक तयाबिल ।

खम्वाया क्वय् मिसा व मिजंया मूर्ति धा:सा ने.सं. ८०१ सालय् त:गुली नारायणयात प्रशन्न यायेगु लागि देशाहिटीया श्री हमेभिराज भारो व वया न्हापांम्ह कला: सुमती व लिथु रामवतीया ख: । धार्मिक एवं सांस्कृतिक परंपरा कथं धर्मकर्मय् मिजंया न्हापांम्ह कला: नापं तयेगुनं चलन दु । नापं ग्वम्ह कला:पिं दुगु ख: अपिं फुक्कनं तयेगुनं चलन मदुगु मखु अथेसां नापं न्हापांम्ह हे कला: तयेगु चलन दु । मिजंम्हसिगु क्वय् छभ्व: नेपाललिपिं च्वयात:गु अभिलेख दुसा मिसाम्हसिगु शालिकया क्वय् प्यभ्व: नेपाललिपिं नेपालभाषा च्वयात:गु अभिलेख ख: ।

मिजंम्हसिगु क्वय्च्वंगु अभिलेखय् थथे च्वयात:गु दु ।

१. श्रेयोस्तु सम्वत ८०१ मार्ग्गमासे कृष्णपक्षे

२. चतुर्द्धस्यान्तिथौ आदितवार कुन्हु ॥ ध्वत नामन

३. रोङलान प्रतिमा दयकं श्री विष्णु प्रितिन दुन्त

४. जुरो दानपति देसाहिति उत्र श्री हमेभिराज

५. भारो तसे भार्ज्या सुमति दितिय भार्ज्या रामवति

६. थुतिसन दयका दोहरपा जुरो ॥

खम्वा छगू जूसां ने.सं. ७८८, ने.सं.८०१ व ने.सं. ९९४ याना: स्वंगू तिथिमिति जूगुलिं स्वक्व हे इलय् त:गु खनेदुगु ख: । मिसाया क्वय् च्वंगु अभिलेख हेरचाह यायेमा:गु व मयात धा:सा पञ्चमहापाप लाइ धका: च्वयात:गु दु ।

महामञ्जुश्री व सरस्वतीया छगू हे मूर्ति :

आदिनारायण मन्दिरया उत्तर व पश्चिमय् ने.सं. ७८० या अभिलेख कथं फल्चा दयेका ४८ सेमि हाक: ३६ सेमि ब्याया महामञ्जुश्री व सरस्वतीया मूर्ति छथासं नापच्वनाच्वंगु मूतिं माधवसिंह भारो वया कला: फिकुनीभनं, प्रतिस्थापन या:गु ख: । स्वयम्भू पूराणकथं उपत्यकाया ल:यात थ:गु खड्गं कीपूयाया पहाड छेडन याना: ल: छ्वया वस्ती यायेगु प्रारम्भ या:म्ह महामञ्जुश्रीयात उपत्यकाया वसोवासया उत्पतीनाप स्वापू दुगु आदिनारायण मन्दिर दुने चुकय् दैगु धयागु वौद्धधर्मयात नं धार्मिक सहिस्नुताकथं क: घाना: त:गुया प्रतिक ख: । महामञ्जुश्री विद्याया गुरुया द्य:कथं कायेगु या:सा सरस्वती विद्याया देवीकथं कायेगु या: थज्यागु महामञ्जुश्री व सरस्वती छगू हे थासय् तच्वतं म्हो जक स्वयेदैगु मूर्ति थन दुगु धयागु विस्कंगु खँ ख: । आदिनारायण क्षेत्र दुने दुगु अभिलेख मध्यय् दकले पुलांगु अभिलेख धयागु लिच्छवीकालया वसन्तदेवया अभिलेख धुंका: थ्वहे ख: ।

नेवा:तय् परंपराकथं श्रीपञ्चमीया छन्हु न्ह्यो वहनी महामञ्जुश्री ल्हासां व:गु धका: ससुपुजा याये न्ह्यो व

श्रीपञ्चमीया वहनी द्यःयात चिकं थाकेगु परंपरा दु। थज्यागु परंपरा थ्व थासय् नं दैगु स्वाभाविक खः आदिनारायण चोकय् च्वंगु फुक अभिलेखय् पुजा यायेगु परंपरा दुगु समाजय् सरस्वती व महामञ्जुश्रीयात नापंनापं अभिलेखयातनं चिकं थाकेगु यायेगु याःगुलिं चिकंलय् धू थाइगु स्वाभाविक खः। धू, कुँ पाँय्पाँय् थानाच्वंगु अभिलेखया आकृति जक खनेदुगु थ्वयात स्थानिय वासिन्दापिसं सावुं तयाः थाना सिलाब्यूबलय् फुक्क आखः स्पष्ट जुइक खनेदुगु खः। उगु अभिलेखय् इन्द्रयात मत च्याकेगु गुथिया व्यवस्था यानातःगु दु। अभिलेखय् फल्चायात हेरचाह याइपिं भवानीदास भारो, देव भारो, सागरसिं भारो व शिवसिं भारो खः। थ्व थासय् इन्द्रयात पूजा यायेगुनं स्वभाविक खः यँयाःबलय् पिदनीगु दागिंया जात्रा सिधयेकाः दागिनाप थः छैंया जहानपिं स्वर्गे जूपिन्त स्वर्ग थ्यनेमा धकाः दागि नापनापं वनाः वःपिं थक्वाःया ईन्द्रदह अथवा यंकीदहलय् म्वःल्हुया छैंय् दुहांवयेगु यँया नेवाःतय्गु परंपरा खः। उकिं इन्द्रया नामय् पूजा यानाः फल्चाय् मत च्याकेगु गुथि नं स्वाभाविक खः। थ्व फल्चाय् न्हिंन्हिं सुथय् सन्ध्याकाइलय् आदिनारायण भजन खलकं भजन याना वयाच्वंगु दु। उगु अभिलेखय् फल्चा स्यंकल धायेवं पञ्चमहापाप लाइ धकाः नं च्वयातःगु दु। अभिलेखया पूर्ण विवरण थथे दु।

१. श्रेयोस्तु सम्वत ७८० वैशाख मासे शुक्ल पक्षे ॥
२. त्र(योदशी)(न्ति) थौ हस्त नक्षत्र हर्षण योगु शु
३. क्र (वासरे) कुन्हु श्री थक्वाठ दथु त्वारस येता छे
४. माधव सिङ भारो भर्या फिकुनी मयि भरि थ्व ने
५. म्ह स्त्री पुरुषसन लाछ वन्तास फर दयकं श्री
६. श्रीश्री मञ्जोश्री श्री ३ सरस्वती नेम्ह थाप्ना या
७. ङा प्रतिस्या याङा दिन जुरो ॥ शुभमंगल भ
८. वतु ॥ थ्व फरेन श्री इन्द्रयातन मत छोयके माल 'गुथि चिन्ता याक
९. भवानीदास भारो, देवभारो, सागरसिंह भारो शिवदास भारो
१०. थ्वते गुथि भारोसन चिन्ता याङ पंजन भारो ॥
११. थ्व फरे सेनकरसा पञ्चमहापातक राव
१२. जुरो गुथि भारो पनिसेन सि दान याय माल ॥
१३. ॥ ॥ भवानि जुया म्वात १ मि तया जुरो ॥

फल्चा सुरक्षाया लागि गृल तयाः मालीमालीबलय् जक चायेकेगु यानाच्वंगु दु। आदिनारायणया मन्दिरया पश्चिमपाखेया गरुड वाहेक फयेतुनाच्वंम्ह गरुडनारायण व दनाच्वंगु नारायण मूर्ति नं दु। पूर्व व पश्चिमपाखे पःखालय् प्वाःप्वाःतया चीचीधंगु वालगोपालया मूर्ति तयातःगु दु। थ्व वालगोपालया मूर्ति फुकं न्हापा नारायणया मन्दीर दुने हे तयातःगुयात वि.सं. २०५१ सालय् आदिनारायणया पर्खाल निर्माण समितिं पःखा दना पिने तयेहःगु खः। वि.सं. २०५९ सालय् आदिनारायण दुने तुयुगु टाइलया नापनापं गणेश, कृष्ण व महाद्यः पार्वती अंकीत टाइल नं आदिनारायणया लिउने फुसय् तयाः तिकातःगु दु। उलि जक मखु कृष्णाष्टमीकुन्हु जात्रा याइम्ह लुँसियातःम्ह कृष्णनं मन्दिर दुने हे तयेगु यानातःगु दु। छखेला थथे छगू द्यःया मन्दीर दुने तयेगु धयागु सुरक्षितया रुपय् बां हे लाः मेखे दक्व धार्मिक सहिष्णुपिं भक्तजनपिन्त सद्भावना थनेगु परंपरा जुयाच्वंगु खनेदु।

धार्मिक समन्वयया प्रतिक :

कृष्णया भिगू अवतार मध्ययय् छगू अवतार नारायण जूगुलिं नारायणया मन्दिरय् कृष्णया मूर्ति नं पायछिगु हे खः । छम्ह हे द्यःयात छगू धर्मालम्वीपिन्सं छगू द्यःकथं माने यायेगु जुसा मेगु धर्मालम्वीपिसं मेगु हे द्यःकथं माने यानावयाच्वंगु दु । गथे वौद्धधर्मालम्वीपिसं बुंगद्यःयात लोकेश्वरकथं माने यायेगु याःसा हिन्दुधर्मालम्वीपिंसं रातोमच्छेन्द्रनाथ कथं मानेयायेगु जूसा अथेंतुं हिन्दुतय्सं चाँगुया नारायणयात चाँगुनारायणकथं मानेयायेगु याःसा वौद्धधर्मालम्वीपिसं हरि हरि हरि हरि हर वहाणलोकेश्वर कथं मानेयायेगु चलन दुथें आदिनारायणयात नं वौद्धधर्मालम्वीपिसं लोकेश्वरकथं नं माने यायेगु याः । अभ्र आदिनारायणया शीरय् शिवलिङ्ग दुगुलिं शैव धर्मालम्वीपिंसं शिवयात मानेयायेगु याःसा वैष्णवधर्म मानेयाइपिसं नारायण माने याइगु नं स्वभाविक खः ।

लिच्छवीकालीन अभिलेख :

आदिनारायण मन्दिरया उत्तरपाखे द्यःया ल्वहंया फःनापसं मानदेवया छय् श्रीवसन्तदेवया शकसम्वत् ४२८ या अभिलेख खः । थ्व अभिलेखय् वसन्तदेवया केहैं जयसुन्दरीयात वया सन्तान दरसन्तानपिसं उपभोग यायेजीक जग्गा च्वया उकीया चारकिल्ला खोले यानाब्यूगु दु । चारकिल्लाय् थथे च्वयातःगु दु 'शीतारी गुल्मया पश्चिमपट्टिया खुसिंनिसें पहाडया पश्चिमपाखेया पहाडया च्वकातक्क, दक्षिणपाखे नं वहे खुसिया....पश्चिम.....हस्तिमार्ग तक्क, अनं हस्तिमार्गया....पश्चिमपाखे पहाडया च्वकाय् तक्क पश्चिमया पहाडया च्वकाय् पूर्वपाखे लःया भरना तक्क पश्चिम-उत्तरपाखे शिवकदेवकुल (मन्दिर) या दक्षिणपाखेया हितितक्क उत्तरय् थेचोगांया दक्षिणपाखेया तब्याःगु सडक तक्क, पूर्व-उत्तरपाखे नवग्रामया दक्षिणपाखेया लँ, पूर्वपाखे खुसिचा धकाः उल्लेख यानातःगु दु । (लिच्छविकालका अभिलेख, २०५३ : ९३) । उगु अभिलेखकथं उगु इलय् १८ गू जात वसोवास यानावयाच्वंपिं न्हापा गथे च्वनाच्वंगु खः अथेंतुं तयेगु व न्हूपिं वसोवास याः वनेच्वने न्ह्याःपिन्त च्वनेगु व्यवस्था यानातःगु दु । तर अभिलेखय् शिवक देवकुल धकाः उल्लेख यानातःगु उगु इलय् आदिनारायणयात माने यायेगु परंपरा दुगु च्वछैं त्वाःया चालंपाटीया लँ दयकेगु भ्वलय् लूगु शक सम्वत ४८२ सालया अभिलेखया दकले च्वय् जवंखवं शंष चक्र दथुइ अङ्कीत यानातःगु धयागु नारायणया स्थान जूगुलिं उकियात महत्व बियाः अभिलेखया शीरय् तयातःगु खः । आदिनारायणया पूर्व-दक्षिणया ल्वहं हितिनापसं च्वंगु फल्चाया क्वसं लःया धः नापसं तयातःगु उगु अभिलेखय् राजा गणदेवं, सर्वदण्डनायक, महाप्रतिहार, श्री भौमगुप्तं लिङ्गवल व माप्चोक अधिकरणं याइगु ज्या पञ्चामराध समेत फुक स्थानिय वासिन्दायात अधिकार लःल्हाइगु खँ उल्लेख यानातःगु दु (राजधानी दैनिक १५ कार्तिक २०६१) ।

लिखँ :

स्थानीय वासिन्दापिनिगु धार्मिक आस्थाया केन्द्र आदिनारायण खः । सुथय् सु मचा सु ल्याय्म्ह, सु वुढा सु वुढी फुक्क फुक्क हे गुम्हं पूजाभलय् जाकिस्वां सिन्ह, नैवद्यः तयाः पूजा याःवइगु थाय् खः । पूजा वःपिं पःखाःया ग्वाखनय् च्वंम्ह गरुड नारायण तक्कं न्ह्याय् मदुम्ह मिसामचानिसें न्हाय्पनय् निक्व स्वक्व तक्क जंकु यायेधुंकूगु चिं स्वंगू मुन्याचा सुयातःम्ह वुढा तकनं तुतामं चुया द्यःया दर्शन याः वयेगु याः । उलिजक मखु मन्दिरया पिने च्वंगु ल्वहंहितिइ ख्वाःसिला ख्वाः हुहुं ल्याय्म्हपिं नं उगुकथं हे भक्तिभावं द्यःया दर्शन याःवयेगु धयागु द्यः प्रति श्रद्धा व भक्तिभाव खः । नारायणया नित्यपूजाया लागि ने.सं. ८०१ ल्वहंया फः दय्कूबलय् नित्यपूजा याइम्ह व्राम्हणयात न्यागू रोपनी जग्गाया व्यवस्था

यानातःगु दु । थौं तक्कनं नित्यपूजा याइपिं पुरोहिततय्त आयब्यवस्था जुयाच्वंगु दनी ।

लिच्छवीकालंनिसें कयाः प्रजातन्त्र पुनरस्थापना जुइ धुंकाः तक्कया अर्थात शक सम्वत ४२८ निसें वि.सं. २०५९ साल तक्कया थीथी खँ दुथ्याःगु मन्दिर दुने हे जक कूल भिंच्यापाः मछि अभिलेख दु । उकि मध्यय् लिच्छवीकालया छपाः, मल्लकालया च्यापाः अभिलेख अले मेगु शाहकालया अभिलेख खः ।

थौं मिसा व मिजंया समान व्यवहार मजुगुया कारण मिसापिंसं थःगु अधिकारया लागि संघर्ष यायेमाःगु इलय् थन मन्दिरया दुने जक तयातःगु द्यःया मूर्ति श्रद्धाभावं द्यःयात समर्पण यानातःगु शालिक अभिलेखं लैगिङ्ग समानताया अभास दुगु थाय् खः । मिसा मिजंयात समान याये मसःपिन्त थन दुनेया द्यःद्यःपिनिगु मूर्ति मिसामिजंया शालिक व अभिलेख अध्ययन यात धाःसा थःगु व्यवहारय् परिर्वतन हयेगु मनसाय पिदनेमाः । गथे महाद्यः पार्वती , महामञ्जुश्री सरस्वती आदिनारायण व लक्ष्मी सरस्वती, मनूतयेगु शालिक आदि खः ।

थज्यागु महत्वपूर्ण थाय् जुगुलिं इलय् ब्यलय् द्यःया मूर्ति नं खुयायंकू जुइ धयागु लुकमाः (प्राक्रितिक महाद्यः)या प्वालय् थिनातगु चिं व पार्वतीया प्वालय् त्वपुक तयातःगु मूर्ति स्पष्ट याः । अथे जुगुलिं स्थानिय मनूत सचेत जुया आदिनारायणया मूल लुखा, फल्चा, मूल मन्दिर, वासुकीनागराजं चाहिलाच्वंगु कुण्ड फुक्क थासय् नंया गृल तयाः सुरक्षाया ब्यवस्था यानातःगु नमूना खः । दँय्दसं सकिमिला पुन्ही कुन्हु जात्रा याइम्ह सिजःया आदिनारायण हे नं निक्वः निक्वः खुयायंके धुंकूगु खः । थौंकन्हे जात्रा याइम्ह लिपातिनि दयेकूम्ह खः ।

थ्व थासय् आःतकनं सम्पदा संरक्षण व संवर्द्धण याइगु थासं छुं च्यूतातःगु मदुनी । गुलियात व फुकं स्थानिय जनतापिसं हे जक यानाच्वंगु दु । सम्पदाया पुलां पुलांगु मूर्तिइ मिखा थ्व थासय्नं मवं धायेमज्यू छाय्धाःसां थन नं इलय्बलय् मूर्ति तनेगु ज्या जू । सुरक्षित यानाच्वंपिं स्थानिय जनतापिंसं सम्पदाया मू उलि मथुगुलिं हे जुइमाः आदिकालंनिसेंया आदिनारायण धकाः धायेगु यायेसः तर आधुनिक धंगंया द्यःदुनेया क्वथाय् छकुतिं टाइल तयेगु जक मखु आदिनारायणया च्वयेच्वंगु मन्दिरया स्वरुप हे एकदम न्हूगु धंगं दयेकातःगु दु । देगःया धांचा स्वयेबलय् हे मर्स्यापिसं सिमेण्ट तयादयेकातःगु गोलाकारय् सिंह व सूर्य चन्द्रमा ख्वाःपाः पल्लि पाता पाता यानाः सिमेण्टया धंगं दयेकातःगु ल्वः मजूगु खः । आदिकालया नारायणया मन्दिर म्होतिनं चाँगुनारायणया देगःया शैली दयेमाःगु खः जितः थनथाय् छगू खँ लुमन व छु धाःसा जुजु जयप्रकाश मल्लं दयेकूगु कुमारी छें वज्रं छेंय् पानाः गद्दीवैठकया ज्वःलाक तुइस्यच्वंगु छेंय् वज्र फुकं प्वला थौंकन्हे न्हापाया स्वरुपय् हे हयाविल । गनं आदिनारायणया मन्दिरनं कुमारीया छेंथें पुलांगुलिं न्हू याना छाय्प्यूगु खःसा वहुमूल्य हिरायात त्वपुइथें जुइगु खःलाथें ? देगःया स्वरुपयात स्वलधाःसा ५० दँ नं पुलांगुथें मच्वं तर द्यःया स्वरुपया नापनापं अन थीथी थासय् दुगु अभिलेखं आदिनारायण लिच्छविकाल तक्क हे प्रमाणित कथं क्यनाच्वंगु दु । पुलांगुयात त्वपुया न्हूगु वांला धायेगु पाय्छि मखु थःथःगु थासय् थःथःगु महत्व दु । उकिं स्थानिय जनतां सुरक्षा याना धकाः न्हून्हूगु शैली पर्का मखु पुलांगुया मौलिकतायात यथावत तयाहे तयेमाः मखुसा पुलां धकाः स्यूपिं कन्हे मदयावनी वलय् थ्व द्येगःयात १०० दँ हे पुलां धकाः धाये मछिने फु । न्हूगु विकास पुलांगुयात त्वपुइत मखु न्हूगु हे दयेकेत खः उकिं पुलांगुया महत्व थुइका ज्या सनावन धाःसाजक भीगु सम्पदा ल्यनाच्वनी । पुलांगु सुरक्षित यायेगु ज्या स्थानीय जनतातय्गु जक मखु राष्ट्र्या खः विश्वया खः । उकिं लिच्छविकाल स्वयां न्हापांया इतिहासनिसें दुविनाच्वंगु आदिनारायणयात विश्व सम्पदा दुने दुथ्याकेमाःगु भीगु माग खः ।

सन्दर्भ धल:

अमात्य, साफल्य, 'संस्कृति र संरक्षण'; काठमाडौं, माधुरी अमात्य : वि.सं. २०४५

खनाल, मुक्तिनाथ (अनु.) 'नेपाल महात्म्य'; काठमाडौं, नेपाल राजकीय प्रज्ञा-प्रतिष्ठान वि.सं. २०२८ ।

नेपाली चित्तरञ्जन र अन्य (सं), 'नेपालको इतिहासका विविधपक्ष'; काठमाडौं, नेपाल राजकीय प्रज्ञाप्रतिष्ठान : वि.सं. २०५८ ।

पेट्रिक, कर्नेल कर्क, 'एन एकाउण्ट अफ द किङ्गदम अफ नेपाल'; लण्डन : १९११ ।

भण्डारी, प्रो दुण्डिराज, 'नेपालको उदभव तथा विकासको विश्लेषणात्मक इतिहास'; काठमाडौं, प्रकाश प्रकाशन : वि.सं. २०४६ ।

मुनकर्मी, लीलाभक्त, 'नेपालको सांस्कृतिक तथा ऐतिहासिक दिग्दर्शन'; भक्तपुर, श्रीमती भवानी केशरी मुनंकर्मी : वि.सं. २०४१ ।

राजा गणदेवको अभिलेख फेला पर्‍यो -राजधानी दैनिक : १५ कार्तिक २०६१ ।

रेग्मी, जगदीचन्द्र, 'लिच्छवी संस्कृति'; काठमाडौं, रत्नपुस्तक भण्डार : वि.सं. २०२६ ।

वज्राचार्य, डा. चुन्दा, 'नेवा: तजिलजिइ नख:चख:'; यें, नेपालभाषा एकेदमि : वि.सं. २०५७ ।

वज्राचार्य, धनवज्र एण्ड मल्ल, कमल पि, 'द गोपालराजवंशावली'; काठमाडौं, नेपाल रिसर्च सेन्टर : सन १९९५ ।

वज्राचार्य, धनवज्र, 'लिच्छविकालका अभिलेख'; काठमाडौं, नेपाल र एशियाली अनुसन्धान केन्द्र, त्रि.वि.वि. : वि.सं २०५३ ।

वज्राचार्य, धनवज्र, 'मध्यकालका अभिलेख'; काठमाडौं, नेपाल एशियाली अनुसन्धान केन्द्र, त्रि.वि.वि., वि.सं. २०५६ ।

मिम्ह नारीवादी मिसापिं

" one is not born, rather becomes, a woman." *-Simon De Beauvoir*

✍ प्रा. नर्मदेश्वर प्रधान

१. साइमन द विभो

द्वितीय विश्व युद्ध (ई.सं १९३५ - १९४५) लिपा खनेदूगु उग्रनारीवाद ख्यलय् कान्तिकारी भूमिका म्हितूम्ह मय्जु खः फ्रान्सया साइमन ड बुभो (Simon De Beauvoir) । वय्क:या प्रसिद्ध सफू खः ' द सेकेण्ड सेक्स (The Second Sex, 1949) । थ्व सफूयात नारीवादया गीता धाइ , थ्व करीव ७०० पेज दूगु अतिकं त:पंगु सफू खः । थ्व सफू पिहाँ वय्वं थुकिया चर्चा विश्व न्यंक जुल, थ्व सफू तसकं चूल । नारीवाद विषयया थ्व युगान्तरकारी सफू जुल । पुरुषप्रधान समाजय् मिसातसें फय्मा:गु दमित, शोषित जीवनयात थ:गु सफूती बिभों विश्लेषण याना क्यना बिल । मिसातसें थ:गु अस्तित्वया निम्ति न्ह्यावने मा:गु खँय् वं मिसातय्त ह:पा बिल ।

साइमन द विभोया नारीवाद अस्तित्ववादय् लिधना च्वंगु दु । विभो प्रसिद्ध अस्तित्ववादी दार्शनिक व च्वमि सार्त्रेया प्रेमिका खः । विभो व सार्त्रेया इहिपाया बन्धनय् मलासां, इमिगु व स्वापू लिपातक्कनं सत्तिना च्वन । साइमन द विभोया दर्शन अस्तित्ववादय लिधना च्वंगुलिं वया न्ह्यब्व:गु नारीवाद मूलभूतरुपं अस्तित्ववादं प्रभावित जुया च्वंगु दु ।

अस्तित्ववादी नारीवादयात थुइके न्ह्यो अस्तित्ववाद छु खः स्पष्ट जुइमाली । अस्तित्ववाद थुइकेत हानं थ्वया ठीक अ:ख:गु दर्शन सारवाद (essentialism) यात नं छक: थुइके माली । भ्ही मनू जन्म जुइ, गुम्ह मिसा, गुम्ह मिजं जुया । मिसा, मिजं या जैविक (Biological) संरचना पा: । ज्या नं पा: । मिसातय् शारीरिक संरचना, अवयवत मिजंतय् स्वया पाइ । मिसातय् मचाछ्रैं दइ, इमि थी मत्यो जुइ, अथे हे इमिगु दुरुं मचातय् संरक्षण बी । तर थ्व खँय् मिजंतय् शरीरया गठन व ज्या मिसातय्स्वया पाइ । थ्व जैविक अन्तर प्राकृतिक जुइ । थ्व अन्तर यात यौन अन्तर (Sexual difference) धाइ । तर मिसा मिजंया समाजय् केवल जैविक भूमिका जक दयां मया । इमि सांस्कृतिक, समाजिक कियाकलाप, गतिविधि नं दया च्वनीं । मिसा, मिजंया वस: तिसा ज्याया ख्य: सामाजिक भूमिका, दायित्व नं पाना च्वनी । आ न्ह्यस: दनी मिसा मिजंतय् सांस्कृतिक सामाजिक संस्कार, सार थुपिं फुक प्राकृतिक, नैसर्गिक खः वा अर्जित ? थुथाय् लाक्क सारवाद (essentialism) व अस्तित्ववादया मूलभूत विचा: पाइ । परम्परागत धारणा कथं मिसात मिजंत जन्म जुइवले हे निश्चित सांस्कृतिक, सामाजिक भूमिका ज्वना वै, मिजं मिसा स्वया श्रेष्ठ जुइ, गुणी जुइ, मिसात प्राकृतिक रुपं हे कमजोर व हीन जुइ । थुजागु हे भाग्यवादय् निश्चयवाद लिधंसाय् समाजय् काय् म्ह्याय दथ्वी भेद, पक्षपातया जन्म जुइ । सारवादं धाइ । मिसा, मिजंतय् थ:थ: कथंया पा:गु तर निश्चित लक्षणत, विषेशतात, गुणत दैच्वनी । व पूर्वनिश्चित लक्षण, विषेशतां हे मिसा, मिजंया भेदया पुष्टि याइ, भावी जीवनयात निर्धारीत याइ । तर अस्तित्ववादं सारवादया थ्व विश्वासयात चुनौती बिइ । मिसा, मिजंया जन्मजात सार, लक्षण, विशेषता दइ मखु, मनू जन्म जुइ मात्र थ:गु अस्तित्व ज्वना, जन्म जुइबले वया अस्तित्व सार शून्य जुइ । सामाजिक, सांस्कृतिक संस्कार, सार धैगु मिसा, मिजंतसें जन्मं लिपातिनि आर्जन याइगु खँ खः । थ्वहे खँयात पुष्टि यासे अस्तित्ववादीतसें अस्तित्व सार स्वया न्हापा लुइ (Existence preceeds essence) धाइ ।

नारीवादी अस्तित्ववादीतसें यौन व लिङ्ग दथ्वी छु भेद दुगु खः पुष्टि याइ । मिसा मिजं दथ्वी दैगु जैविक अन्तर यौनिक (Sexual) अन्तर जक खः । समाजय् मिसा, मिजं दथ्वी खनेदैगु अनेक सामाजिक सांस्कृतिक अन्तर, भेदत जैविक यौनिक मखु व लैंगिक (gender) खः । मिसा मिजं दत्वी दइगु अन्तर भेद, पक्षपात, असन्तुलन व फुक्क

सामाजिक, सांस्कृतिक उपज खः । इपिं कृत्रिम खः । थौं मिसा मिजं दथ्वीया लैंगिक भेदभाव, परम्परागत दृष्टिं प्राकृतिक धका तायकी । थ्व पूर्णतया गलत खः, बरु व पूर्णतया सामाजिक, सांस्कृतिक निर्माण खः (Social or Cultural Construct) खः । मिसामिजं जन्म जुइबलय् इमि अस्तित्व दइ, तर निश्चित सामाजिक, सांस्कृतिक गुणया निश्चितता दइ मखु । गुज्योगु समाज, संस्कृतिइ इपिं जन्म जुई उज्योगु हे सार, संस्कार इमि लिपा विकाश जुइ । अस्तित्ववादीतसें उकिं सपष्ट याइ थौं संसारय् हर ख्यलय् हावी जुया च्वंगु पुरुष प्रभुत्तवाद मिसात प्रतिया अन्याय अत्याचार जन्मजात, जैविक मखु, समाज, सांस्कृतिया सिर्जना खः , मिसात जाग्रीत जुया थःगु अधिकार स्वतन्त्रताप्रति इपिं सजग सचेत जुइ फूसा इमिसं थ्व अप्राकृतिक लैंगिक भेदयात अन्त याय् फइ । यौनिक भेद व लैंगिक भेदयात स्पष्ट व्याख्या याना साइमन द विभों सकल नारीपिन्त थौंतक फय्माःगु सामाजिक सांस्कृतिक नकारात्मक भूमिकां मुक्त याय्त स्वै । मिजं गुलि स्वतन्त्र, मिसानं उलि हे स्वतन्त्र, थःगु मार्ग दय्केगु जीवन न्ह्याकेगु खँय् निखलंयाके हे समान स्वतन्त्रता दयेमाः, अस्तित्ववाद नारीवादं धाइ । तर गुलिखे तःतःधंपिं दार्शनिक विद्वानपिं नं मिसातय्त अस्तित्ववादया मिखां मस्वःसे सारवादी मिखां स्वैपिं दु । प्रसिद्ध ग्रीक दार्शनिक अरिस्टोटल, अथे हे प्रसिद्ध मजोवैज्ञानिक सिगमण्ड फ्रयड , प्रसिद्ध समाजशास्त्री कम्टे थुज्योपिं विचारकतय् मिसाजाति प्रतिया धारणा नकारात्मक व सारवादी खनेदु । मिसा वर्गयाके जन्मजात कमी कमजोर दइ धैगु धारणा थुमिसं थ्वीकी । थुमि विचाः पुरुष केन्द्रवादी खने दइ । तर थौं नारीवादीतसें पुरुष केन्द्रवादयात जगंनिसें थुने माःगु खँ न्ह्यब्वइ । मिसातसें फय्माःगु दुःख, कष्टया व्याख्या जक थौंया उग्रनारीवादीतसें याइ मखु, थःगु अस्मिता अस्तित्वया निम्ति संघर्षशील जुइमाःगु खँय् नं इमिसं उतिकं हे जोड बिइ ।

थौं समाजय् मिसातय् मिसा धैम्ह थथे जुइ अथेजुइ धैगु परम्परागत रुढ निश्चित रुप दइ च्वनी । इमिगु सम्पूर्ण रुप मिजंतय् प्रभूशतां दमित जुया च्वनी । समाजय् मिसाया थःगु स्वरुप व्यक्तित्व दइ मखु, मिजंया मूल्य मान्यतां वइगु व्यक्तित्व, स्वरुप निर्माण याना बिइ । मिसा स्वयं मिसा जुया म्वाय् दइ मखु , मात्र मिजंतय् सहयोगी वा ग्वहालिमि बिइ कथं जक व म्वाय् फइ च्वनी । समाजय् मिजंतसें मिसातय्त अन्या वा मेपिं (Other) कथं जक स्वइ । मिजंत न्ह्याबलें केन्द्र जुया मिसा सिमान्त (margin) जुयाच्वनी । साइमन द विभों थःगु सफूया नां 'The Second Sex ' तःगु थ्वहे मिसातय् सामाजिक सांस्कृतिक पराइया स्थितियात संकेत यायेत खः । थौंतकया सामाजिक सांस्कृतिक संरचना, व्यवस्था कियाकलापय् मिजं वर्गत 'प्रथम सेक्स' (First Sex) जुयाच्वनी, तर मिसात धासा 'सेकेन्ड सेक्स' अर्थात् महत्वहीन, परनिर्भर, द्वितीय स्तरया नागरिक जुइ । मिजंतसें जीवनय् हर मूल्य मान्यताय् केन्द्रीय भूमिका म्हिती, तर मिसात उकिया जःखः गौण रुपं जक सक्रिय जुइ खनी ।

विश्वया इतिहास पुइकाः स्वसा मिजंया इतिहास जक दइ, मिसाया इतिहास खने दइ मखु । इतिहासय् मिसात दइ तर इमिगु महत्व मिजंया पुचलय् मिजंया जःखः जक दइ । थुकिं परापूर्वकालंनिसें मिसात गुलि उपक्षित अवहेलित, मिजंया प्रभूत्वं इपिं दमित धैगु खँ स्पष्ट याइ ।

'मिजं' 'मिसा' या खँग्वया अर्थय् हे तधंगु अन्याय् लैंगिक अन्याय दुगु खँयात नं साइमन द विभों प्रष्ट याइ । 'मिजं' खँग्वले पुरुषवर्गयात जक मखु 'सम्पूर्ण मानवतायात' हे ज्वनी, थी । थ्वया विशाल व विराट अर्थ दइ । तर मिसा खँग्वःयाअर्थ सकीर्ण जुइ, व्यापक जुइ मखु । व मिसा वर्गसं हे जक सीमित जुया बिइ । थुकिं स्पष्ट जुइ मिजंतसें भाषा ख्यलय् गुलि प्रभाव लाकूगु दु । अथेहे भाषा अर्थ संस्कारय् मिसातय् स्थिति गुलि कमजोर हीन, सिमित व संकीर्ण धैगु खँ नं थुकें क्यनी ।

नारीवादं थौं वया शरीर राजनीति (Body Politics) या रुप काः वःगु दु । पुरुष केन्द्रीत प्रचलित मूल्य मान्यतां मिसातय्त थःगु म्हँ अर्थात् शरीरप्रति अधिकार बिइ मखु । इमिगु म्हँ मिजंया इच्छां निर्देशित जुइ । मिसायात मचाछें (Womb) वा मचा बुइकेगु यन्त्र जक खंका इमिगु बौद्धिक, सृजनात्मक स्वायत्ततायात मिजंतसें महत्व बिइ मखु ।

मचा दयेकेगु, यौनकार्य, परिवार नियोजन यायेगु इत्यादि खँय् मिसातसें थःगु शरीरयात थःगु कथं छ्यले मदु, मिजंनं धाःकथं छ्यले माः। मिसाया शरीरयात अफ रुढ धर्मशास्त्रंला पापया ग्वारा कथं खंकेगु नं चलन दु। मिसा मिजंतय् स्वापूयात नीजि समस्या कथं वकालत याना अन सुं प्रवेशयाय् मज्यूगु विचाः काइपिं पुरुषवादी नं दु। तर थुज्योगु पुरुष केन्द्रीत सोचं मिसापिं गाक्क शोषित जुइ। थौंया रुढ विवाह प्रथां नं मिसायात थःगु अङ्ग प्रत्यङ्ग मिजंया उपभोग्य वस्तु सरह रुपान्तरित याय् मायका बिइ। तर थौंकन्हे नारीवादीत मिसातय् शरीर प्रतिया अधिकारपाखे नं उतिकं सचेत जुजुं वइच्वंगु दु। पुरुषया कला लिस्यया शारीरिक स्वापू मात्र निजात्मक व गोप्य जुइ फइ मखु। उकिया नं सामाजिक राजनैतिक औचित्य दय्माः धैगु खँय् थौं सचेत नारीवादीतसें सः थ्वय्का हैच्वंगु दु। कोठाय् दुने नं मिसाया थःगु शरीर प्रतिया अधिकार सुरक्षित जुइमा, मिजंया अनुचित शोषणया शिकार मिसाया शरीर जुइके मज्यू धैगु चेतनां नारीवादी आन्दोलनय् शरीर राजनितिया (Body Politics) या आयाम विकाश जूगु खः। "व्यक्तिगत धैगु राजनैतिक नं जुइ (Personal is Political) धकाः नारा बिया थौं मिसावादीतसें कोठाय् दुने नं पुरुषपाखें जुइगु शोषण, अन्याय, अत्याचरयात राजनैतिक न्ह्यसःया रुपय् सार्वजनीकरण यायत स्वइच्वंगु दु। मिखा तिस्सिना फुक सह यायेगु हे धर्म, आदर्श खः धैगु पुलांगु मान्याता पिने वया थःगु स्वतन्त्रता, स्वायत्तता पाखेर सचेत जुइ माःगु विचारं थौंया नारीवादयात गाक्कं प्रभाव लाकूगु दु।

साइमन द विभों साहित्यय् मिसातय्गु थाय् गुकथं जुया च्वंगु दइ धका अनेक नांजापिं उपन्यासकार तय्गु उपन्यासत ब्वन, अन मिसा पात्रतय्त गुकथं न्ह्यब्वया तल उकिया अध्ययन विश्लेषण याना स्वल। उपन्यासकार डि.एच लरेन्स, हेनरी मिलर थुज्योपिं च्वमिपिं नारी स्वचन्त्रताया पक्षधर कहले जूपिं कान्तिकारी च्वमिपिं ख। कान्तिकारी च्वमि जूगुलिं थुमिगु च्वसुइ मिसापिन्त पितृसत्तांग्रस्त मूल्य मान्यतां पित हया न्ह्यब्वय माःगु खः, तर इमिगु रचनाय् नं मिसातय्त पितृसत्तां पीडीत परम्परागत रुपय् हे (Stereo type Women) जक प्रस्तुत जूगु खनेदत। मिसायात कमजोरी व हीन वर्ग कथं इमिसं पित हःगु खःने दत। विभों थुथाय् लाक्क अतिकं व्यंग्यात्मक पारां थ्व खँ थन न्ह्यब्वइ। न्ह्याक्व हे कान्तिकारी चेतनाशील च्वमिपिं नं पिनें नारीपक्षधर खने दया नं इमित पितृसत्तात्मक संस्कारं प्रभावित याना च्वनी अले इमिसं मिसाया भूमिकायात गौण महत्व जक बिइ धैगु खँयात विभो स्पष्ट यायेत स्वइ।

साइमन ड विभो छम्ह अस्तित्ववादी जूगुलिं व मिसा जातिया स्वतन्त्रता मुक्तिया पक्षय् अभिव्यक्ति बिइगु स्वाभाविक खः। मिसातय् स्थिति, भूमिका विषय समाजय् दइगु अनेक भ्रमात्मक व अनुचित मिथकतय्त (Myth) थुना मिसातसें स्वतन्त्र कथं थःगु व्यक्तित्व विकास याय् माःगु खँय् विभों जोड बिइ। मिसा व्यक्तित्व विकास धइगु हे पुरुष प्रभूत्वं थःगु गतिविधि, थःगु व्यवहारयात मुक्त याय्गु खः विभों स्पष्ट याइ।

२.केट मिलेट (kate Millette)

" The essence of politices is Power"

सायमन द विभो फ्रेन्च नारावादी खःसा, विभोया हे समान जोश ज्वनां अमेरिकाय् नं उग्र नारीवादया सः थ्वय्कूम्ह मेम्ह नांजाम्ह नारीवादी खः केट् मिलेट (Kate Millette)। केट मिलेटं च्वःगु अतिकं लोकं ह्वागु सफू खः (Sexual Politics) 'यौन राजनिति'। थ्व वय्कःया पि.एचडीया थेसिस खः। थ्वया प्रकाशन लिपाः थ्वं तःतधंगु हलचल हल। १९७० या दशक लिपा थ्व सफूतीं गाक्कं गति काल।

मिसावादी धयां जक मज्यू, सकलें मिसावादीत उग्रवादी मजू। सबिद्यमान सामाजिक सांस्कृतियात सुधार याना, छुं छुं हीका, सहिष्णुताया भाव छ्यला नं नारीतय् उत्थान याये फइ धैगु सुधारवादी विचाः ज्वनीपिं नारीवादीतनं दु। अथेहे नारी पुरुष छम्ह मेम्हलिस्य समन्वय् यानाः वनेमाः, नारीत्व पुरुषयाके नं दइ, पुरुषत्व नारीयाके नं दइ, थुपिं

दथ्वी गुणात्मक भेद मदु संघर्ष व द्वन्दया भावं मखु सहायोग व समन्वयया भावं मिजं मिसा न्ह्यावनेमाः धाइगु भर्जिनीया उल्फं न्ह्यब्वगु नारीवादयात उग्रनारीवादीतसें नारीवाद कथं हे स्वीकार मया । भर्जिनीया उल्फया नारीवाद मध्यममार्गी व नरमपन्थी खने दुगुलिं वइत उग्र नारीवादीतसें विशुद्ध नारीवादी कथं नाला कायेत थाकू चाःगु जुइमाः ।

उग्र नारीवादीतसें नारीवादयात अनेक आयामत छ्यला पुरुष प्रभुत्वलिस्य संघर्षयाय् माःगु खँ न्ह्यब्वैगु । केट मिलेटं सुधारं जक नारीवाद सफल मजुइ खँ न्ह.थना नारीमुक्तिया लागि सामाजिक क्रान्ति हे याय् माःगु आग्रह याइ ।

केट मिलेटया सफूया नां हे 'यौन राजनिति' जूगुलिं थन यौन समस्यायात राजनैतिक आयाम बिया चर्चा जुया च्वंगु दु धैगु खँ अनुमान जुइ । केट मिलेटया नारीवाद दुने दुहाँ वने न्ह्य समाजय् राजनितियात प्रभावित याइगु महत्वपूर्ण तत्व छु खः धैगु विषय वया धारणा यात निं थुइके मालि । राजनिति शक्तिं निर्देशित जुइ, प्रभावित जुइ धैगु केट मिलेटया क्वात्तुगु धारणा खनेदु । शक्ति गन दइ, शक्ति सुना उपभोग याना च्वनी वं राजनिति संचालन याइ, वं थःगु प्रभाव समाजय् जमेयाइ धैगु तर्क न्ह्यब्वसें मिजं मिसाया यौन स्वापूती नं शक्तिया हे निर्णायक भूमिका दइ च्वनी धैगु केट मिलेटं धारणा प्वंकी । मिसामिजंया स्वापू पूर्णरुपं पितृसत्तात्मक मूल्य मान्यतां संचालित, नियन्त्रित जुया च्वनीगुलिं स्वभावत 'यौन राजनिती' मिसा स्वया मिजं गाक्कं शक्तिशाली जुइ । पितृसत्तात्मक व्यवस्थां ब्युगु शक्तिया आधारय् मिजं नं मिसाप्रति दवाब तइ, शोषण, दमन याइ । राजनिति शक्तिया खेल जूगुलिं नारीवादीतसें पुरुष प्रभुत्वं मुक्ति प्राप्त याय्त मिजंतयेके च्वंगु अधिकार हे लाका काय् माः । थुकिया निम्ति राजनैतिक स्तरय् हे संघर्ष यायमाः केट मिलेटं धाइ । केटमिलेटं थुकथं नारीवादयात राजनैतिक आयाम बिया 'राजनैतिक नारीवाद' न्ह्यब्वइ ।

केट मिलेट छम्ह राजनैतिक नारीवादी खः । नागरिक अधिकार अथे हे अनेक प्रतिरोधया आन्दोलनपाखें प्रेरित जुया मिलेटं नारी स्वतन्त्रताया वकालत यासें न्ह्यांवःगु खः । नारीवादीतय् मू आक्रमण पितृसत्ता, पितृदमन प्रति खः । पितृसत्ता, पितृदमनया लक्ष मिसाजातियात क्वह्यंका स्वय्गु अले हीनवर्ग कथं व्यवहार याइगु जुइ । नारीवादीत सकस्यां मिसात प्रतिया दमन शोषणया विरोधया खँय् उत्थेंया मत खने दइ । मिजंत दमनकर्ता (Oppressor) सा मिसा जाति दमित (Oppressed) खने दइ । मिसा मिजं तय् स्वापू शोषण असमानताया आधारय् न्ह्यां वइ च्वंगु दु । मिसातय शोषित दमित भूमिका परापूर्व कालं निसें हे समाजय् विद्यमान जुया च्वंगु दु । यथार्थय् नारीजातितय यौन व संस्कृति, मोवैज्ञानिक पक्ष धैगु वहे मखु । यौनपक्ष धैगु जैविक (Biological) खः, व प्रकृतिं निर्णय याइ ,व खँय् पुरुष व महिला दथ्वी नैसर्गिक अन्तर दइच्वनी । तर पुरुष व महिलातय् दथ्वी दैगु संस्कृतिक, समाजिक, मोवैज्ञानिक भेद धैगु जैविक मखु, व समाज संस्कृति व यौन राजनितिया लिच्वः जक खः । सामाजिक, मनोवैज्ञानिक, सांस्कृतिक स्तरय् मिसावर्गयात कमजोर हीन खंका मिजं जाति बलवान साबित याइगु , खंकीगु प्रचलन मानव सिर्जित खः, ध्व दैवीय मखु । प्रसिद्ध मानवशास्त्री मार्गर मिड (Margret Mead) अनेक गैरपश्चिमी समाजिक व्यवस्थाया अध्ययन याना निष्कर्षय् वल कि गुलिखे समाजय् मिजंत शान्तिप्रिय, कोमल खनेदया मिसात उग्र, बलवान शुरवीर नं जुया च्वनी । पितृसत्ता नालीगु समाजय् थें मिजं बलवान व मिसा कमजोर धैगु मूल्य मान्यता थुज्योगु समाजय् खने दइ मखु । थन मिसात निष्कृयता व शिथिलताया प्रतिक मजूसे मिजंत स्वया नं अप्वः आक्रमक जुया च्वनी । थुकथं नृशास्त्रीतसें धाइ पितृसत्ता धैगु शाश्वत वा प्राकृतिक खःगु सा नृशाश्त्रीतसें पितृसत्तां अप्रभावित सामाजिक संरचना सांस्कृतिक, मनोवैज्ञानिक स्वरुपत गनं हे लुइके मफय् माःगु खः । थुकिं प्रष्ट याइ थौ. मिसा मिजंत दथ्वीया अनेक असमानता व अन्यायपूर्ण भेद पितृसत्तांया प्रभावं हःगु खः । पितृसत्ताया आदर्श व शक्तिया लिधंसाय् मिसा जातियात क्वथनेगु व शोषण यायेगु चलन वःगु खः । थुकियात हे केट मिलेटं 'सेक्स्यूल पोलिटिक्स' अर्थात् यौन राजनिति धाःगु खः ।

केट मिलेटं विश्व प्रसिद्ध साहित्यकारतय् कृति रचनाय् यौन राजनिति हावी जुया च्वंगु खंकल । आधुनिक साहिन्यकारतय्गु च्वसुइ नं मिसातय्त व्वइबलये परम्परागत मान्यतायात हे नाला च्वंगु खने दइ । मिजं पात्र तय्त

उच्च व शक्तिशाली थाय् बिया मिसातय्त कमजोर वा कोमल भूमिका बीगु पितृसत्तात्मक दृष्टिकोण पाखें प्रसिद्ध साहिन्यकारत नं मुक्त मजूगु खँ केट मिलेटं प्वंकी । डि.एस लरेन्स, हेनरी मिलर, नर्मन मेलर, जीन गेनर थुज्योपिं प्रसिद्ध साहित्यकारतय् कृति रचनाया विवेचना याना केट मिलेटं इमिगु च्वसुइ थुज्योगु लैंगिक भेद खंकी । अथेहे साहित्य जक मखु साधारण विज्ञापनय् नं यौन राजनितिं प्रभावित याना च्वंगु खँ केट मिलेटं न्ह्यब्वइ । टि.भी., रेडियो वा गनं नं हे न्ह्यब्वइगु विज्ञापन मूलत मिजंया दृष्टिकोणयात प्रमुखता बिया हे याना च्वनी । पाउडर, साबोंया विज्ञापनय् छम्ह बांलाम्ह मिसाया ख्वाः न्ह्यने तय है , अथेहे मिसातय् अनेक अङ्गत क्यना नं अनेक कथंया विज्ञापन जू । विज्ञापन निर्माताततसें मिसायात वस्तु कथं छ्यली जवकि मिजंतय्त स्वतन्त्र प्राणी कथं नाली । थ्व खँ थौं विज्ञापनय् मिसातय्त छ्यलीगु ढंगं प्रमाणित याइ । मिजंतय् आनन्दया श्रोत खः मिसात, मिजंत थें स्वतन्त्र वर्ग नं इपिं मखु धैगु धारणं हे मिसातय् दृष्टिकोणयात स्वतन्त्र थाय् मब्यूगु खः । समाजय् संस्कृतिया ख्यलय् मिसात प्रति गुज्योगु क्वह्यंगु धारणा दु धैगु खँ मिलेटं प्रष्ट याइ ।

साहित्यकार, विज्ञापन निर्माता, सिनेमाया च्वमि वा समाजया गुगुं ख्यलय् नं शक्ति पुरुष वर्गयाके केन्द्रीत जूइगुलिं पुरुष मूल्य मान्यतां हे थाय् कया च्वंगु खः । छम्ह पुरुष साहित्यकारं च्वैबलय् वैगु मानसिकता निश्पक्ष मजूसे, पितृसत्तात्मक संस्कार अन सक्रिय जुया च्वनी । लिच्वः कथं व पुरुष श्रेष्ठता क्यनी, अले मिसातय्त यौन उपभोगया वस्तु कथं ब्वइ । केट मिलेटं थ्व हे खँय् अनेक साहित्यकारतय्त कूं खिनी आक्रमण याइ । केट मिलेटं पितृसत्तांग्रस्त साहित्यकारतय् मिसात प्रतिया संकीर्णतायात कया भण्डाफोर याय माःगु खँ न्ह्यथनी । थुकथं साहित्यय् नारीवादी आलोचनां छ्यं ल्ह्वना है ।

साहित्य सिर्जना धैगु समाज संस्कृति, इतिहास निरपेक्ष खँ मखु । समाज, संस्कृति इतिहासं गुगु मूल्य मान्यता ज्वनी वहे साहित्यय् प्रतिविम्बित जुयाच्वनी । नारवादी समीक्षां साहित्ययात समाज, संस्कृति, इतिहास सापेक्ष तया स्वइ । समाज, संस्कृति, इतिहासया राजनिति ख्यःया शक्ति मिजंतयके केन्द्रीत जुया अन मिसात शाशित जुया च्वनिगुलिं उगु समाज, संस्कृति व इतिहासय् ब्वलंपिं साहित्यकारत नं व हे सामाजिक सांस्कृतिक राजनैतिक खेलं पूर्वाग्रहित जुया च्वनी । थुथाय् लाक्क भाजु केसरलाल कर्माचार्यया 'संस्कार' बाखँ लुमंके फइ । क्रान्तिकारी, प्रगतिशीलताया न्ह्याक्व हे वकालतयासां सामाजिक संस्कारं मनूतय्त क्वत्ेला हे बिइ । थुकथं ततःधंपिं प्रगतिशील, क्रान्तिकरी च्वमिपिनि रचनाय् नं मचाय्क सामाजिक, सांस्कृतिकसंस्कारं नियन्त्रण याना च्वने फु । 'यौन राजनिति' या सिद्धान्त कथं यौन व शक्तिया दथ्वी क्वात्तुगु स्वापू दइ । यौनया संचालन शक्तिया आधारय् जुइ । समाजय् मिसा मिजं दथ्वी शाक्ति विभाजन गुकथं जुया च्वंगु दु उकिं यौन राजनिति क्वछ्यी । परम्परागत सामाजिक, सांस्कृतिक, ऐतिहासिक मान्यताकथं मिजं मिसा दथ्वी शक्ति सन्तुलन न्ह्याबलें मिजं पक्षय् खने दइ, उकिं यौन राजनिती न्ह्याब्लें मिजं वर्ग शासक व विजयी अले मिसा शोषित व पराजित खने दइगु खः । जबतक शक्ति विभाजनय् परिवर्तन वइमखु, सन्तुलन खने दइ मखु उबलेतक पुरुष प्रभूत्व कायम हे जुया च्वनी, मिलेटं 'यौन राजनिति'या व्याख्या यासे धाइ ।

मिजंतय् सार्वजनिक ख्यलय् छु विचाः खने दइ व स्वया वया निजी संस्कारय् छु ह्यूपाः वल उकिया महत्व जुइ । मनूया निजी सोच विचारं हे सामाजिक रुप काइ, समाजयात प्रभावित याइ । छम्ह च्वमि वया निजी संस्कारय् गुगु मानसिकताय् दु उकिया किचः वया कृति रचनाय् लाना च्वनी । उकिं समाजय् निजी, सामाजिक, राजनितिक धैगु थीथी अलगग ख्यः मजूसे अन्योन्याश्रित जुया च्वनी । छम्ह नारीवादीं धाइ "जिं न्यायाधिश व अपराधि दथ्वी छुं अन्तर मखना" ध्वया अर्थ छु ? न्यायधिश न्याय् बीम्ह खः, अपराधि दोषी जुइ । इपिं गय् समान जुइ फइ ? थ्व धापू विरोधाभाषपूर्ण खने दइ , तर थन न्यायधिश व अपराधि निम्हं पुरुष, आखिर पितृसत्तात्मक पुरुष संस्कारसं इमिगु मिलन बिन्दू दइ धैगु स्याचूगु ध्याचू थन नारीवादी याःगु खः । थौंकन्हे स्वैगु विचाःयात व्यक्तिगत निजी धका मिखां तिस्सी फइ मखु । व्यक्तिगत, निजी संस्कारं हे अन्तय् वना समाज राजनितियात संचालन याना च्वनी । 'व्यक्तिगत

धैगु राजनैतिक जुइ' (Personal is Politics) धैगु धारणा थौं नारीवादया ख्यलय् लुया वइच्वंगु दु । 'यौन राजनिति' यात मिसा न्याय पाखेर न्ह्याकेगु ख:सा नारीवादी आलोचनां व्यक्ति, समाज, राजनितिया अन्तर्स्वापू यात वाचाय्का फुक्क स्तरय् आक्रमण यायेत स्वइ ।

केट मिलेटं नारीवादया समस्यायत राजनैतिक समस्या कथं खंकी । शक्तिया राजनितिं ध्व संचालित जुया च्वनीगुलिं थुकिया समाधान राजनैतिक संघर्ष, राजनैतिक तयारी याय् मा:गु खँय् जोड बिइ । थुकिया लागि मिसा वर्गतय्के राजनैतिक चेतना मा:, राजनैतिक स्तरय् इपिं परिचालित जुइमा: । मिजंमिसा दथ्वीया थौंया पितृसत्तात्मक शक्ति विभाजनयात विघटन याना मिसातसें थ:गु ल्हाती शक्ति काय्मा: । थुकिया लागि मिसात राजनैतिक स्तरय् हे मुक्ति आन्दोलनय् न्ह्या वनेमा: केट मिलेटं धाइ । ●

आशा सफूकुथिइ छपुलु

✍ राजा शाक्य

भाषानिभाः प्रेमबहादुर कसाःया अबुजु आशामानसिंह कसाःनं न्हापांनिसे हे पुलांगु ध्यासफू व मेमेगु अभिलेख सफू नं मुंका च्वनादीगु। थ्व हे हःपाः भाषानिभाः प्रेमबहादुर कसाःयात नं दत। मचायेक वय्‌कलं भाषा, साहित्य, कला व संस्कृति अध्ययन यायेत साहित्य देगः दयेकेगु नुगलय् स्वनातःगु जुयाच्वन।

वय्‌कः छम्ह नेवाः राजनितिज्ञ। छम्ह शिक्षा प्रेमी। कला, साहित्य, संस्कृतिया न्ह्यलुवाः। नेवाः संस्कृतिया न्ह्यब्वयाः हे राष्ट्रिय उत्थान यायेगु वय्‌कःया कुतः खः। उकिं हे ने.सं. १०९१ पाखे पंचायती सरकारं वय्‌कःयात 'घः खुँ' धकाः आरोप बियाः चरित्र हत्या यायेगु कुतः यात। वय्‌कलं साहित्य देगःया निम्तिं मुंकातयादीगु ९१४ गू थी थी बिधाया पाण्डुलिपि सफू जफत यानाः ज्वना यंकल। लिपा वय्‌कःया देश व जनता प्रति जुयाच्वंगु सेवाया कदर स्वरुप जनताया बलय् उगु सरकारं छ्यं क्वछुनाः सफाइ बी माल। ९१४ गू पाण्डुलिपि सफू यंकूगुलिइ च्यासः व चाःचू जक लित बियाः मेगु गन छ्वः गन छ्वः यानाबिल। न्यने दु, थजाःगु पाण्डुलिपि सफुत नेपाल राष्ट्रिय अभिलेखालयय् नं मदुगु जुयाच्वन। थ्व घटनां वय्‌कःयात सफू मुंकेगुलिइ भ्रन अप्वः जोश वल।

ने.सं. १०९५ या बैशाख पुन्हि, च्वसापासाया नीन्यादँ वुदिं। थबलय् वय्‌कलं साहित्य देगः दनेगु धोषणा यानादिल। तर जग्गा बीपिं दातापिं दतं नं पंगलःत वयाः पूवने मफुत।

ने.सं. १०९८ पाखें अनेक विदेशी विद्धानपिन्त नेपालभाषा लिसें नेवाः कला व नेवाःसंस्कृति ब्वंकेगु भ्वलय् अमेरिकाया भाजु इयन अल्सप नांम्ह विद्यार्थी चूलात। छन्हु वय्‌कलं जापानया टोयोटा फाउण्डेशनपाखें एशियाया जाति, भाषा, कला व संस्कृति संरक्षण यायेगुलिइ तिबः बियाच्वगु खँ कुला दिल। "जुइगु जूसां मजूसां छुं स्यनी मखु" धयागु भावनां टोयोटा फाउण्डेशननाप पौ कालबिल जुल। अले फाउण्डेशनया प्रोग्राम मेनेजर मय्‌जु इबामोतो बिलि बिलि जाःगु आश्वासन ज्वनाः नेपाः भ्राल। च्वसापासाया ज्यासः भाषानिभाः प्रेमबहादुर कसाःया छेँय् महत्वपूर्णगु छुं छुं नमूना पाण्डुलिपि व ताडपत्रया तमसुक थू क्यनेवं वय्‌कलं ग्वाहालि बीगु बचं बियादिल। वय्‌कलं 'थुपिं ब्याक्क नेपाःया जक सम्पत्ति मखु, बिश्वयागु सम्पत्ति खः' धया दील।

वय्‌कःया सल्लाह साहुति कथं थीथी ग्वसाःया ज्या कःघायेत थीथी स्वतन्त्र समिति स्वनाः ने.सं. ११०० सिल्ला पाखे च्वसापासाया ग्वसालय् (क) नेपाल पाण्डुलिपि संरक्षण व अभिलेखन समिति (ख) पुलांगु नेपालभाषा खँग्वः धुकू निर्माण समिति, व (ग) जापानी भाषा अनुवाद समिति धकाः ज्या याय्‌गु निर्देशन जुल।

थुकथं स्वंगु समितिया हामा मध्ये नेपाल पाण्डुलिपि संरक्षण व अभिलेखन समितिया नायः भाजु स्वयम्भूलाल श्रेष्ठ जुया दिल। वय्‌कःयात नायः यानाः थुगु समितिइ क्वय् च्वयाकथं दुजःपिं ल्ययेगु ज्या जुल।

(१) भाजु स्वयम्भू लाल श्रेष्ठ (नायः)

(२) भाषानिभाः भाजु प्रेमबहादुर कसाः

(३) डा. जनकलाल बैद्य

(४) भाजु काशीनाथ तमोट (छ्याञ्जे)

(५) भाजु पद्मरत्न तुलाधर

(६) राजा शाक्य (दांभरिं)

(७) भाजु इयन अल्सप

थ्वयात ज्याय् न्ह्यज्याकेत भाषानिभाः भाजु प्रेमबहादुर कसाःनं थः याकःचां मुंकातःगु ब्याक्क पाण्डुलिपि सफूत विधिपूर्वक ने.सं. ११०५ अनलागा ३० सं न्हापां च्वसापासाया नामय् लःल्हानादिल। थः मदुम्ह अबुजु

आशामानसिंह कसाःया नामं लःल्हानादीगु थुगु दानपत्रय् वय्कलं अभिलेख ग्रन्थ गुथि दयेकाः थुकिया गुथियारतय्त भाला बियादिल । गुथ्याःत क्वय् च्वया थें खः –

१. स्वयम्भू लाल श्रेष्ठ, २. डा. कमलप्रकाश मल्ल, ३. हेमराज शाक्य, ४. धनबज्र बज्राचार्य, ५. पद्मरत्न तुलाधर, ६. माधव लाल कर्माचार्य, ७. राजा शाक्य, ८. काशीनाथ तमोट, ९. भक्तिदास श्रेष्ठ, १०. इयन अल्सप, ११. सत्यमोहन जोशी, १२. पीयुष बहादुर अमात्य, १३. कमलबहादुर कसाः, १४. प्रेमलता तुलाधर, १५. राजबहादुर कसाः व १६. प्रेमबहादुर कसाः ।

थुकथं ब्याक्क अधिकार थुगु गुथियात लःल्हानाः बोर्ड स्वयाः मेपिं मालावन धाःसा गुथिया दुजः तनेज्यूगु नुगःखँ ब्वयाः आशा सफूकुथियात थःम्ह मुंकातःगु थीथी ६०८ गू पाण्डुलिपि सफू विधिपूर्वक ने.सं. ११०६ बछलागा ९ कुन्हु लः ल्हानादीम्ह भाजु धर्मरत्न बज्राचार्ययात नं दुजःयानाः दुथ्याका दिल ।

ने.सं. ११०५ स स्वद्वः पाण्डुलिपिया वर्णनात्मक धलःपौ दयेकेत ग्वाहालि वल । ने.सं. ११०६ तछलाथ्व १० कुन्हु आशा सफूकुथिया निम्तिं छेँ न्यायेत ग्वाहालि वल । अले थ्वहे कुलांभुलुया छेँय् न्हापांगु मुँज्या च्वनाः १४ गूगु विश्व बौद्ध सम्मेलनय् बौद्ध अभिलेख सफूत जक मुनाः चालं नोभाक भाजुं दयेकादीगु छगू परिचयात्मक क्याटलग सफूचा पिथनाः भब्य कथं ब्वति कायेगु जुल ।

तर नुगः मछिंसे च्वंगु खँ, आशा सफूकुथिया जवल्हाः जुया च्वनादीम्ह भाषाजवाः स्वयम्भूलाल श्रेष्ठ ने.सं. ११०७ पोहेलाथ्व १५ स आकाभ्काकां मन्त । थुकथं आशा सफूकुथिया बोर्ड नायः व अभिलेखन समितिया निम्तिं नायः व योजना प्रमुख मदयाः ह्याकिं वनाच्वंगु थासय् बोर्डया दकले थजिम्ह दुजः कथं आशा सफूकुथिया संस्थापक भाषानिभाः प्रेमबहादुर कसाःयात हे नायः ल्ययेगु क्वःजित । अले थुगु दँया गुंलां अभिलेखन समितिया दुजः छ्याञ्जे भाजु काशीनाथ तमोटं राजीनामा बियादीवं थुगु समितिया दांभरि व छ्याञ्जे पदय् भाजु राजा शाक्ययात ल्ययेगु जुल ।

आशा सफूकुथिया पुलागु छेँ व क्यबया भिंकेज्या क्वचायेवं ने.सं.११०८ थिंलागा २ स टोयोटा फाउण्डेशनया बोर्ड अफ डाइरेक्टरया छम्ह दुजः प्रो. युजिरो हायाशिया बरद ल्हातिं आशा सफूकुथिया उलेज्या जुल । अबलय् वय्कलं आशा सफूकुथिया महत्वपुर्णगु अभिलेखत सुरक्षा यायेत माःगु छेँ व थाय् मदुगुया बारे जापानी उखान न्ह्यबयाः धयादिल – "Ploughing the field and forgetting the seed." बुँ ज्यायानाः पुसा ल्वःमंकेगु । थ्वया अर्थ खः– बुँ (थाय्) यक्को दु, तर पुसा (सम्पत्ति) मदु । तर थ्वया पाय्छि अःखः भ्फीके यक्व सम्पत्ति दु, तर , तर थ्वयात संरक्षण यायेत ल्वःगु छेँ (थाय्) मदु ।

थुगु सफूकुथि न्हिंन्हिं थें न्ह्याकावं वनेत सफूकुथिया नायः (पुस्तकालयाध्यक्ष) जुयाः भाषानिभाः प्रेमबहादुर कसाःनं प्यदँ तक देश विदेशया न्ह्यःने प्रभावशाली व्यक्तित्व ह्वलाः ज्या याना दिल । तर वय्कःया शरीर तसकं कमजोर जुजुं वन । वासः यायेत अस्पतालय् भर्ना जुयाच्वने माल । अबलय् निला प्यला ति आशा सफूकुथि तिना हे तये माल । वय्कःया म्हं न्हापा थें न्ह्यज्यानाः ज्या याये फइ मखुगु खनेदत, अले आशा सफूकुथि अथे तिनां तये मज्यूगु तायेकाः भाजु राजा शाक्ययात आशा सफूकुथिया ताःचा लःल्हानाः पुस्तकालयाध्यक्ष जुइगु भाला बिल । लिपा छन्हु ने.सं. ११११ गुंला थ्व १४ स समितिया मत फ्वाक्क सिना ब्यू थें भाषानिभाः लुकुबिना वंगु हसना वल । थनं लिपा आशा सफूकुथिया नायः पद्मरत्न तुलाधर, दांभरिं डा. कमलप्रकाश मल्ल अले छ्याञ्जे राजा शाक्य तुं जुयाच्वन ।

ने.सं. ११११ कौलागा ११ स आशा सफूकुथिइ मुनाच्वंगु स्वद्वः पाण्डुलिपित तःदँ बिकाः भाषानिभाः प्रेमबहादुर कसाः व डा. जनकलाल वैद्यं वर्णनात्मक धलःपौ दयेके क्वचायेका दीगु दुने ५४७ गू उल्लेखित पाण्डुलिपि सफूया धलः दुथ्याका " आशा सफूकुथिया वर्णनात्मक धलः सफू" धकाः पिथनीगु ज्या जुल । थुकेया पितब्वज्या शिक्षामन्त्री भाजु रामहरि जोशी पाखें विधिपूर्वक जुल ।

आशा सफूकुथिया भिंचितापिं मध्येय् जापानया स्यूचो ताकाओकायात ल्वःमंके मज्यू । ने.सं. ११०६ बछलागा

९ कुन्हु भाजु धर्मरत्न बज्राचार्य ६०८ गू थीथी बौद्ध व हिन्दु धर्मया पाण्डुलिपि सफूत ल:ल्हा:गुलिइ वसपोलया यक्को नुग:क्वसा:गु दु । वसपोलं थन मुनाच्वंगु ब्याक्क सफूत लिपा लिपातकं सदां म्हालासाला तयेया निम्तिं आशा सफूकुथि लिसे सम्झौता याना: सन् १९९७ निसें सन् २००० तक या (ने.सं.१११७ निसें ११२०) दुने फोटो कपी बाहेक ब्याक्क क्याटलग जुइ धुंका: डिजिटल प्रोजेक्ट (DNP) ५३०गू पाण्डुलिपि सफूयात स्क्याय्निङ्ग याना: सफ्टवेयरय् तयेगु ज्या जुल । थथे डिजिटाइज जुइ धुंका:या विवरणात्मक कथं शर्ट क्याटलग धल: सफू "आशा सफूकुथिया धल:सफू" धका: ने.सं. ११२० कौलागा १३ स पिकायेगु ज्या जुल ।

थुकथं हे सन् २००१ जनवरी (ने.सं.११२० सिल्ला) निसें मेगु न्हूगु पाण्डुलिपि सफू १७५० गू क्याटलग जुइ धुंका: डिजिटल किपा कया: ब्याक्क न्हापा स्क्याय्निङ्ग यानागु १२८ चा: सी.डी. व मेगु न्हूगु १७५०गू डिजिटल फोटो कयागुया २४० चा: सी.डी. दयेके धुंकल । आ: ब्याक्क याना: ३६८ गू सी.डी. चा: दु ।

थनया क्याटलग जुइ धुंकूगु सफ्टवेयरय् तये सिधयेवं सुं अध्ययनकर्तातय्त मालधा:सा फोटोकपी यानाकायेगु सुबिधाया पलेसा लेजरप्रिन्ट हे बीगु व्यवस्था जूगु दु । ई कथं लिपा मा:मा:पिन्त सी.डी. ध्वाना: तकं बीगु ग्वसा: दु । थ्व ग्वसा: ने.सं. १११९ कछलाथ्व १२ निसें कछलागा १ तक नेपाल मण्डलया नेवा: बौद्ध संस्कृति सम्मेलनया झालय् न्ह्यब्वये धुंगु ख: । तर डिजिटाइज धुंकूगु पाण्डुलिपि त्व:ता: डिजिटाइज मजूनिगु पाण्डुलिपि व फोटोकपी सफूत फोटोकपी यायेगु सेवा बीगु ग्वसा: दु । अय् धायेबलय् मेगु धल:पौ दयेके मधुंनिगु प्यस: न्यास: पाण्डुलिपि, अले ३१४ गु फोटोकपी सफूत क्याटलग दयेके धुंकूसां मालधा:सा फोटोकपी हे जक बी फइ । थुकथं आशा सफूकुथिइ धल:पौ दयेका: संग्रहित जुयाच्वने धुंकूगु ब्याक्क पुलांगु सफूत ७३७३ गू ख: । थुगु संग्रहित पाण्डुलिपि सफूया दुने थीथी बिधाकथं अवदान, सूत्र, तन्त्रमन्त्र बिधि, चचा विनय, वास:, तुत:, दर्शन, महात्म्य, पुराण, ज्योतिषी, तर्कशास्त्र, नीति, इतिहास, भूगोल, भाषा, साहित्य, कला, व संगित आदि आदि दुथ्यानाच्वंगु दु । सफूया धाँचाकथं पुथि पौ, थ्या सफू, तार पौ, हाकु पौ, नील पत्र व बाकू पौ ख: । थुपिं लिसें छुं छुं सिज:पौ, मण्डल व देग: कासा पौ नं दु । अन्दाजि १२०० गू ति ताडपत्र तमसूक थूत नं दु । १००० गू ताडपौ तमसूकया बारे मू मू खँ न्ह्यब्वया: क्याटलग पौ दयेकात:गु दु । गुकें इतिहास, भूगोल, आर्थिक भाषा, धर्म, पारिवारिक स्वापू दुगु आदि तथ्य तथ्य खँ सीके फइ ।

थन मुनाच्वंगु पुलांगु सफुत मध्ये दँ ल्या: छ्याात:गु कथं "ग्रह भुवन वदन" धका: खँग्व: ल्याखं (शब्दाङ्क) ने.सं. २३९ या निष्पन्न जोगाम्बर तन्त्र नांगु बौद्ध सफू ख: । अथेहे जुजुपिनि ब्यागलं च्वंगु सम्पत्तिया विवरण दुगु मिटरं मिटर ता:हाक:गु बन्दा पत्र, स्वयम्भू प्रतापपुर देग:या नक्सा व विवरण, निलांगु ब्या व स्वलांगु हाक:गु थ्यासफू अले खुकुंला:गु नगु धाँचायागु सफूत न्ह्यथनेबहजु ।

पुलांगु ल्हातं च्वयात:गु पाण्डुलिपि अभिलेख बाहेक नेपालभाषां ध्वाना: पिथनात:गु थीथी पत्र–पत्रिका, थीथी विधायागु ध्वाना: सफू २६५० गू थेसिस पौ (अनुसन्धानात्मक शोध पत्र), बौद्ध धर्म नेवा: जाति व नेपाल सम्बन्धी थीथी भाषायागु सफू ७५५ गू संकलन जुयाच्वगु दु ।

आशा सफूकुथियात सुथांलाक न्ह्याकातयेया लागि स्वनात:गु गुथिया मुँज्या दच्छिइ छक्व न्हूगु बजेट दयेकेगु व खर्च जूगु ल्या:चा: लेखापरिक्षण याका: क्व:छिना नालाकायेगु व आशा सफूकुथिया दच्छि तक मोटामोटी ज्याभ्व: क्व:छीगु याइ ।

भाषानिभा: प्रेमबहादुर कसा:नं गुथि स्वंबलय् दुपिं दुज: पुचलय् मज्जी मगा: तायेका: विद्वान डा.जनकलाल बैद्य व विद्वान धर्मरत्न बज्राचार्यपिं तना: आ: आशा सफूकुथिइ गुथिइ १५ म्ह दुज:पिं दु । नत्र मदयेधुंकूपिं दुज:पि स्वयम्भूलाल श्रेष्ठ, प्रेमबहादुर कसा:, धनबज्र बज्राचार्य व कमलबहादुर कसा:पिं दुगु जूसा १९ म्ह दुज:पिं दइगु जुइ ।

आशा सफूकुथि व आशा सफूकुथि गुथि नितां क:घाना: सुथांलाक न्ह्याकायंकेत मा:मा:गु नियमत दुथ्याका: "आशा सफूकुथिया विधान" दयेकात:गु दु । थ्व विधानय् १. गुथिया नां, २. चिं, ३. थाय्वाय्, ४. मूज्या, ५. गुथिया

स्वरुप, ६. दुजः, ७. दुजःपिनिगु अवस्था, ८. गुथिया अधिकार, ९. स्थायी समिति, १०. समितिया अधिकार व ज्या, ११. नायःया अधिकार व कर्तव्य, १२. छ्याञ्जेया अधिकार व ज्या, १३. दांभरिंया अधिकार व कर्तव्य, १४. गणपुरक ल्याः, १५. आशा सफूकुथिया सञ्चालन, १६. पुस्तकालयाध्यक्षया अधिकार व ज्या, १७. सहायक पुस्तकालयाध्यक्षया अधिकार व ज्या, १८. आर्थिक स्रोत व संचालन आदि आदि बुंदाया दुने ब्वथलातःगु दु ।

जनस्तरं न्ह्यानाच्वंगु थुगु आशा सफूकुथि थुलिमछि व्यवस्थित जुयाःनं थ्वयात नेपाल राष्ट्रिय व अन्तर राष्ट्रिय सम्पदा व निधि तायेकाः माला कायेमफुगु छगू दुर्भाग्यपूर्ण खः । सायद थ्वहे खँयात वाःचायेकाः ने.सं. ११२४ कौलाथ्व १ कुन्हु माननीय राज्यमन्त्री नेपाल संस्कृति प्रति नुगःह्स्वाःम्ह भाजु कृष्णगोपाल श्रेष्ठ मूपाहाँ कथं हनाः जूगु जग पुज्याना शिलान्यास, वय्कः मन्त्रीलिसें आशा सफूकुथिया दाता प्रतिनिधि, आशा सफूकुथिया नायः व प्रतिस्थित विद्वान दुजःपिसं न्हू छेँया जग नी स्वने ज्या जूगु दु । आशा दु, आशा सफूकुथि, छगू अभिलेखालय जक मजुसे ब्याक्क देश विदेशया हक दुगु भाषा, साहित्य, कला व संस्कृति आदि आदिया पवित्र देगः भाःपाः सकसिगुं ग्वाहालिं थ्व ज्या याकनं पूवनी ।

●

ह्याउँनिभा जलय्

✍ डा. कमलप्रकाश मल्ल

लक्ष्मण राजवंशी जु यागु सफू ह्याउँ निभा थौं पितब्वयेगु ज्या जुल । थ्व सफू थनिं झिंन्याला न्ह्यो सन् 2001 March 9 तारिख खुन्हु छगु पाण्डुलिपि या रुपय् जिगु ल्हा:तय् ला:गु ख । लेखक भाजु थुकिइ छगु विशेष आग्रह कथं थ्व पाण्डुलिपिया वारे छगू दुग्यंगु मन्तव्य व्यक्त यानाबियादीसा ज्यू धका: जित: बियादीगु ख: । थ्व पाण्डुलिपि जिं ब्वना जिगू सुझाव बिया । दकले न्हापां, उकिया भाषाया व्याकरणीक एकरुपता, उकिइ हिजजे प्रणालीयागु एकरुपताय् प्रयास यायेगु यको हे बांला जु धका सुझाव बिया । अथेहे जिगु निगूगु सुझाव वेकलं मुनादीगु थुगु सफुतिई मुकं झिंखुपु बाखं दु गुगु दयि दुने (ने.सं. ११२० पाहाँचन्हे ने.सं. ११२१ सिल्लापुन्हि) तक मुकां च्वैदीगु जुया च्वन । व झिंखुपु बाखं च्व:गु थाय् हे तिथिमितिनं वेकलं च्वयातैदीगु जुयाच्वन तर वेकलं वि.सं.या गते, महिना प्रयो यानादीगु जुयाच्वन । जिं सुझाव बिया थ्व वि.संयात हिला: ज्यूसा नेपाल संवत् या तिथि, महिना प्रयोग यानादीसा बेस ज्वी धाया: सुझाव बियागु ख: । आ थ्व सफू पिदंबले वेकलं थ्व सुझाव यात कदर याना दीगु खना जि तसकं लय्ता: ।

थ्व सफूया बारे छुं धायेगु स्वया: न्हापां थन "समालोचक डा. कमलप्रकाश मल्ल" धका: ब्वना पतिई उल्लेख जुयाच्वंगु दु । समालोचक धैम्ह व्यक्ति छुं अलौकि व्यक्ति मखु । समालोचक धैम्ह नं छम्ह सामान्य पाठक ख: । "The Ideal Critic is the ideal reader" अर्थात आदर्श ब्वमि हे आदर्श समालोचक ख: धका: दिवंगत अँग्रेज समालोचक F.R. Leavisसं धै दीगु व Cambridge विश्व विद्यालय ब्वंकीम्ह ख: । वयूक: साहित्य ब्वंमीम्ह तसकं प्रख्यातम्ह समालोचक ख: । झी ब्वमिपिसं वाखं ब्वनीबलय् बाखनय् छु खनीगु ख: अले बाखनय् झीगु Expectation झीसं छु आस यानागु ख: बाखं ब्वना: व प्राप्त जुलला मजुल वहे वास्तवय् समालोचना ख: । वास्तवय् संसारय् आ: आदर्श पाठक धैम्ह गनं नं मदु । आदर्श समालोचक धैम्ह नं मदु सामान्य पाठक The Common Reader/ common critic जक दु । छाय् धा:सा हरेकपाठकया छगू सीमा हरेक ब्वमिया थ:गु परिवेश पृष्ठ भूमि दयाच्वनी । वं बाखनय् छुं चीज मलाच्वनी खंका च्वनी, स्वैच्वनी अले वहे अनुसार वं थ:गु प्रतिक्रिया थ: म्ह बांला: बांमला:, ठीक बेठीक धका: धैगु खँ स्वयाच्वनी । उकिं दकले न्हापां थ्व झिं खुपु बाखं मुना उकिया बारे छुं धायेसिबें न्हय: जिं छु अनुरोध याये धा:सां लक्ष्मण राजवंशीजुया थुगु न्यागूगु बाखं सफू नापं वयानां वेकलं सालाखाला च्येपु बाखं च्वय् धुंकूगु ज्वीमा: थ्व च्यय्पु बाखंया दुने थ्व झिंखुपु बाखंया अर्थ छु ? वेक:या थ:गु हे व्यक्तिगत परिवेशय् मालास्वयेबले थ्व बाखं मुनाया अन्त्य गन थाय् लाकि ला:, थ्व बाखं मुना छपला: न्ह्यच्यूगु छुकि छपला: लिच्यूगु दु कि थ्व बाखंमुना अझ धायेमाल धा:सा झी नेपालभाषाया बाखं साहिंत्य गुगु चित्तधर हृदय जुया "खुपु बाखंचा" धैगु ने.सं. १०६७ (ई.सं.१९४७) स पिदंगु सफूया इलं निसें न्ह्या:गु बाखंया प्रवाहया सन्दर्भय् लक्ष्मण राजवंशी बाखं च्वमि गनथाय् लाक ला: वेक:या थ्व कृति झीगु बाखं साहित्यया इतिहासय् गनथाय् लाक ला: अले व स्वया: नं वेकया ज्वलिज्व:पिं वेक:या समकालीन वेक: नापनापं बाखं च्वैदीपिं मेमेपि. च्वैदीपिंसं ज्वनादीगु शैली विधि विधात प्रवृक्ति, शील्प, लक्ष्मण राजवंशी लिसे गुलिपा: मपा: वा गुलि च्वन्ह्या: धैगु विश्लेषण व दाना स्वयेगु अर्थात Comparisism व Analysis तुलना व विश्लेषण यायेगु दुने थ्यंक दुवाला: उकि हे न्हूगु चीज छु दु ? लक्ष्मण राजवंशीजुं झीत थ्व बाखं पुचलय् छुछु बीत्यंगु धका: स्वयेगु कुत: सजग सचेत पाठकपिसं यायेमा, यानाच्वनी । अवश्य ख: लक्ष्मण राजवंशी, छम्ह न:लिम्ह, नच्चाम्ह वाखंच्वमि मखये धुंकल । वेकलं बाखं च्वैदीगु हे छुं मखुसां झिंन्यादँ दयेधुंकल । झिंन्यादँया दुने वेकलं यानादीगु प्रयोग वेकलं ज्वनादीगु प्रविधि वेकलं थ्वीकीगु शैली व शैलीभाव प्रविधि व विधियात झीसं बांलाक दुवाला: स्वयेमा: थें च्वं । अय्

धाय् बले जितः छम्ह पाठकया हैसियतं छम्ह ब्वमिया हेसियतं जितः छतानिता मत्तिइ लूगु खँ छिकपिंनापं सहलह ब्याकेगु मनतुंना ।

दकले न्हापां ला लक्ष्मण राजवंशीजुं यागु बारे उपोसिनं निता खँ नवाइ न्ह्याम्ह पाठकं नं छता खँ नेवाः समाज नेवाः संस्कृति अझ धाये नेवा Psychology नेवाः तयेगु मूल्य-मान्यता यागु छगू Understanding वा वैत झीसं अन्तरदृष्टि वा Insight दुग्यंक वैगु गुगु Understanding खः व Understanding वेकःयागु छपु छपु बाखंनय् खासयानाः थ्व ह्याउँनिभाः धैगु बाखं पुचलय् यकों खनेदु । छिकपिसं थ्व भिंखुपु ।बाखं ब्वनादिल धाःसा छपु हे अज्याःगु बाखं वै मखु गनकि नेवाः पात्र मखुपिं नेवाः Psychology या प्रतिबिम्ब मखुपिं नेवाः तयेगु मनोबिज्ञान वा नेवाः तयेगु मनयागु Psyche यात ब्याक्क बाखं छपु छपुपतिकं वेकलं प्रतिनिधित्व यानादीगु दु । अनं मेगु वेकःया थ्व विशेषता जिं खना - नेवाः तय्गु संस्कृति अले उकिई वैच्वंगु हिउपाः वैत वैच्वंगु चुनौति अले उकिइ गुकथं संकट वैच्वन धैगु वेकःयागु Perception, वेकःया बाखं पुचलय् विशेषयानाः "थःने याः" धैगु बाखं नं छिकपिसं ब्वनादिल धाःसा अन कुमार ी अजिमा कुमारी माजु व आजु द्योया दथु यागु Dialoge ब्वना दिलधाःसा पाठकत अलौकिक द्यो कुमारी माजु आजु द्यो पात्र तर अन विषयवस्तु थनयागु Culture खः । धात्थें माल धाःसा नेवाःतयेगु सांस्कृतिइ वै च्वंगु गुगु Crisis खः वैत वेकलं चित्रण यानादीगु दु । अथेहे धैथें वेकःयागु बाखं संग्रहलय खासयानाः तसकं हे ब्वये वहःगु पक्ष अले मेमेगु संग्रहलय् नं, मेमेगु बाखं मुनाय् नं तसकं हे ब्वये वहःगु पक्ष धैगु हे भाषा शैली खः । सुं नं लेखक नेपालभाषाया न्हूम्ह नःलिम्ह लेखक. नेवाः भाषां गथे च्वयेगु धकाः सयेकेगु खःसा जि. सिफारिस याये व च्वमि लक्ष्मण राजवंशीजुयागु बाखं ब्वनादिल धाःसा नेवाः भाय् धैगु छु ? गथेयानफ च्वयेमाः ? गुकथं च्वयेमाः ? धकाः वैगु छगु थिय् नेवाः भाय, त्यासा भासं मथ्यूगु, नेपाली क्थलतबह सूं प्रभावित मनू अले संस्कृत शब्द तसकं हे दुर्लभ । सफुया छिकपिसं छपौ छपौ पुइका दिसा वेकःयागु भाषा शैलीइ संस्कृत शब्द तसकं हे दुर्लभ अपो नेवाः शब्द हे नेवाः Collkg idoiomatic Language थपाय्सकं वेकलं प्रयोग यानादीगु दुकि गुगु बाखंनय् ला मानो व बाखं च्वैदीगु आसा हे खालि नेवाः भाय्या idiomatic use यायेगु छगू लोभय Colloguial Language प्रयोग यायेगु लोभय् अलमले जुयादिइगु दुला धैथेंच्वं । गथेकि "जिगु म्हसीका" दकले न्हापांगु बाखं ब्वनादिल धाःसा वा बाखनय् Sentence after Sentence Clause after Clause हरेक Clause व sentnce य् छगू छगू Colloguial Expression छगू Similar Metapher यात प्रयोग यानावःगु छिकपिसं खनी । थपाय्सकं छगू या लिपा मेगु अभिव्यक्ति देदेतनाः वैच्वनी कि झी हे अलमले जुयाः छु धायेत्यंगु गथे धायेत्यंगु थें जूवनी । जिं धायेत्यनागु छु खँ धाःसा लक्ष्मण राजवंशीया शैलीयागु दकसिवे तःधंगु विशेषता धैगु हे वेकःया न्हाय्पं तसकं हे तेल्लाः व तिंस्वाः । वेकःया Ear तसक. हे Sharp मानो वेकलं हरेक Dialogue झी छेंय् छेँय् ल्हाइगु हे खासयानाः बाझं वंपि मिस्तेसं ल्हाइगु Dialogue, बाझं वंपिं मिजं तयेसं ल्हाइगु Dialogue मानो वेकलं HIFI टेपरिकर्डरं टेप यानातःगु दुला धै थें च्वं । वहे वेकलं हूबहू Reproduce याःगुला धैथें ज्याःगु अनुभूति जू । व छगू तसकं हे च्वछ्याःगु विशेषता खः वय्कःया । थ्व Linguistic Purity भाषिक शुद्धता, उकिइ प्रयोग जूगु शब्द Idion, Expression, Phrase आदिया Purity जिं वेकःया बाखखंनय् खना । लक्ष्मण राजवंशीजुयागु जितः दकले यःगु धैगु वेकःयागु बाखंया Social Content सामाजिक पृष्ठभूमि वा विषय वस्तु नं खः जितःला गबले गबलें छु लगेज्वीगु धाःसा वेकःयागु च्यय्पु बाखंनय् नेवाः तय्गु समाजयागू Portrat Gallery खः । छगू म्यूजियमय् वा चित्र संग्रहालयलेछि वनीबलय अन विभिन्न नां जाःपिनिगु तस्वीर खनाच्वनी गथेकि छि लण्डनय् झात धाःसा मादम तुसाद धैगु ध्वह न्वीभिचथ झाल धाःसा अन संसारय् प्रसिद्धपिं फुकं मनूतयेगु चित्र दई । दकोदको मनूतयेगु चित्र छिं खनी । अथे हे धैथे. छगू किसिमं लक्ष्मण राजवंशीया च्यय्पु बाखं नेवाः तय्गु Portrat Gallery खःला धैथें जिं ताया । छाय धाःसां उकिइ द तसकं हे यःगु पतिई चित्र वा चिरित्र समाजय् दकले प्रसिद्धिपिं मनूत मखु वइत लंग्रा दाई, कुलमां पाजु, ग्वारामरिं मैंचा, आदि आदि । वेकःया हे समाजय् हे वेकलं सर्वहारा वर्ग धैदिल । जिं धायेकि थ्व झीगु समाजय् सीति दकले क्वय् च्वंपिं मनूत खः

Social Pyramid य् तसकं हे तिरस्कितपात्र न. वेकलं वेकःया छम्ह चरित्र गथेकि थुकिइ ग्वारामरि मैंचा धैम्ह छम्ह पात्र दु । व चरित्र यात वेकलं थुजागु किसिमं ब्वये हैदीगु छु कि नेपालय् राजनैतिक क्रान्ति धैगु जू हे मजूनि । ७ साल नं मवःनि ४६ साल नं वःगु मदुनि, जन आन्दोलन नं जूगु मदुनि । उकिई भ्ती समाजय् दकले प्रसिद्धिपिं मनूतयेगु चरित्र चित्रण यायेत वेकलं समाजया कार्यकर्तात ल्ययाः ल्ययाः एकदम हे सजीव किसिमं न्ह्यब्वैदीगु दु । ध्व ह्याउँ निभा बाखं पुचःलय् वेकलं भतीचा वेकःया न्हापायागु प्रवृति वा Trend खः उकिइ वेकः भतीचा वनाच्ववंगु खनेदु थुकी खास यानाः निपु स्वपु राजनीतिक बाखं Explicity Political तप्यंक हे राजनीतिक किसिम या बाखं दु । ग्वारामरि मैंचा थय्क स्वयेबलय् अराजनीतिक विषय वस्तु थें च्वं व नं राजनीतिक विषय वस्तु हे खः । अथे हे धैथें वेकःया दकले अन्तिम Title Story "ह्याउँ निभाः" नं राजनीतिक बाखं हे खः । छम्ह नुगः द्यो धाःम्ह मनू थः कलाःयात त्वःताः पिहांवनी, गन वं गनव. बेपत्ता ज्वी, तर व छम्ह कार्यकर्ता जुयाः ज्या याःज्वी Explicity Political बाखं खः । लक्ष्मण राजवंशीया भ्फिंखुपुतिं बाखं उत्तिकं ग्यं । उकि नं निपु स्वपुति बाखंया बाखं ग्वसा विधि उलि क्वातु मजूगु जिं ताया । दकले न्हापां यागु Title बाखं "जिगु म्हसीका" य् च्वंम्ह Character रं थःत मू हाय्का वैतः म्ह दुगुचा द्योयात बलि बीत्यंम्ह दुगुचा, च्यागु सी दुम्ह दुगु चा धकाः वेकलं प्रतीक प्रयोग यानादील । अले थन कृष्णा तम्राकार जुं "भ्ती बुरा ज्वी धुंकल हला" धकाः धैगु मूल पात्रं थःत Define याना यंकीबले व Characrter Identity बांलाक स्पष्ट ज्वीक छुं हे मजु । गुलिगुलि Define यायेत स्वल उलिउलि हे बुलुया वनीगु । जि ध्व नं मखु ध्व नं मखु ध्व नं मखु छु छु ख, धायेबलय् मू हायेकातःम्ह द्योयात, बलिबीत्यंम्ह, च्यासी दुम्ह दुगुचा जक खः धैविल । अथेजूसा लेखक यागु म्हसीका, बैंस वने धुंकूम्ह मनूया म्हसीका उलिजक खःला ? ध्व खैं स्पष्ट मजू ।

अथे हे थन छपु मेगु बाखं "किपा" धैगु बाखंनय् छम्ह मिसा चरित्र छम्ह सुचिकारया म्ह्याय् खः व किपा बाखं ग्वइ बलय् व बाखंनय् निगू धार दु । Plot व Sub-Plot, Plot or Sub Plot छु ले ? किपा धैम्ह मिसामचा छम्ह नारी अधिकारवादी जुयाः नारीतय्त थनेगु, मिस्तय्त थनेगु, Activist जुयाः पिहां वै । तर व सुचिकाःया म्ह्याय् मचा Activist जुयाः पिहांवैगु अले उकिइ मूल Character छम्ह स्कूल मास्तर या जीवनया न्ह्यज्यागु किपाःया छु नं भूमिका खने मदु । निम्ह निका लाय् वन । छभ्फाः ध्वधूगु जक खनेदु ।

बाखं मुक्तया शीर्षक बाखं लक्ष्मण राजवंशीया लिपा वैगु प्रवृत्तिया छुमां खनेदु । थुकिइ विश्वास बापू आत्म-विश्वास व संघर्षमय् जीवन व भविष्य प्रति आशाया ह्याउँ निभाःया जः लुयाच्वंगु दु ल्वापुया लागां वःगु पतिइ ध्व हे संदेश दु :

"म्वाःसा लिहाँ वये । हानं हानं थुज्वःम्ह विराङ्गनाया प्वाथय् बाय् च्वंवय् । आज्जु मथ्यंबले वनावंच्वने । आला वंच्वने । ल्वावावां च्वनि । .... गुबलय् सर्गतय् पल्पसा थी उबलय् छं जिगु ख्वा खनी । गुबलय् पा मलखं कयफ चिकंलापात व प्यात चन्ननी उबलय् व पाया घाः जि हे धकाः थुइकि ।

"छंगु मचा छथुं लुकुंबिया च्वंम्ह भ्ती पुता लां गाकाः पिहाँ वइ । वं भासं थुलकि - "जिमि अबु सु ?" धका वं न्यंसा यताय् लूम्ह सुर्द्यःयात क्यना ब्यु । .... ह्याउं निभाः हे छं अबु खः ।"

ध्व बिन्दुइ वयाः लक्ष्मण राजवंशीया श्रृजना व क्रान्तिया पुसा छस्वा जुइ । अस्तु ॥

संसारया छुं प्राचीन लिपि

✍ उपप्रा.तुलसीलाल सिंह

पश्चिम एशियाया सिमेटिक देशया लिपि

हजरत नूहया बारे यक्व अलौकिक आख्यान दु । व हे हजरत नूह (Noah) या काय् सामया बंशया जातिया मनूतय्त सेमेटिक (Semitic) धाइगु खः ।

फोनेशियन (Phoenician) लिपि : फोनेशिया थौंकन्हय्यागु लेबनान व सिरियायात धाइगु खः । थ्व फोनेशिया २०० माइल हाकः व ३५ माइल ब्या दु । फोनेशियन जातिया मनूत खालेदिन (Chaldean) जातिया मनूत खः, गुपिं इब्राहिम नाप उर नगर (मेसोपोटामिया) पाखें ४२०० दा न्हापा थ्व थासय् च्वं वःपिं खः । थुमिसं मिश्र, साइनाई, क्रीट आदि थासं चित्रात्मक लिपि हयाः उकीयात ध्वनि तनाः अर्थात् थीथी चित्रयात ध्वनि बियाः ध्वन्यात्मक लिपि दय्कल । चित्रया न्हापांगु आखःयात (ध्वनियात) आखः दय्कल । ई.पू. १६०० पाखे व्यञ्जनया २२ गः ध्वन्यात्मक लिपि दय्कल । थथे ध्वन्यात्मक लिपि (Phonetics) दय्कूगुलिं थुमित फोनेशियन धाःगु जुल । फोनेशियन मनूतय्सं चित्रयात केवल ध्वनि बियाः ध्वन्यात्मक लिपि जक दय्कूगु मखुसे थुमिसं मसि, कलम व भ्वं समेत आबिष्कार याना बिल । फोनेशियनतय्गु लिपि जवं खवय् भ्वःलाक च्वइ । थ्वहे लिपिपाखें संसारया मेमेगु यक्व लिपि विकाश जुल । थ्व लिपिं व्यञ्जनया उत्पत्ति याःगुलिं थ्वया आखःया प्रत्येक नामय् व्यञ्जनान्त जुयाच्वंगु दु । गथे, Aleph, Beth, Gimel, Daleth आदि ।

हिटायट लिपि (Hittite) : हेब्रू भाषां पालेस्टाइनया मूल निवासीतय्त हित्थी वा बनी हेथ (कनआनया निम्हम्ह काय् हेथया सन्तान) धाइ । हिटायट शब्द जातिवाचक शब्द खःसा इमिसं ल्हाइगु भाय्यात नं हिटायट लिपि धाइगु खः । ४५०० दा न्हापा हिटायट साम्राज्य यक्व संख्याय् दूगु नगर देश खः । थुकेया मूख्य थाय् धैगु हाइटी खः । थ्व देश छगू इलय् शक्तिशाली साम्राज्य खः । तर ३५०० दा न्हापा छुं ईया लागि थ्व देश पतन जुल, हाकनं शक्तिशाली जुल । ७१० ई.पू. पाखे असिरियाया जुजु सरगांव द्वितीयपाखें कारकिमेशयात बुकाः थ्व देश नष्ट यात । थ्व लिपिया जन्म ३८०० दा न्हापा विकाश जूगु खः । थुपिं लिपि ई.सं. १८१२ य् उत्तरी सिरियाया हमाथ धैगु नगरय् उत्खनन याःबलय् अप्पाय् लुयावःगु खः । क्ष व न्भदि पाखे थ्व चित्रया वर्णमाला दय्के धुंकूगु दु ।

हेब्रू लिपि (Hebrew) : हेब्रू लिपिया उत्पत्तिबारे क्वःजिक धाये फुगु अवस्था मदुनि । छाय्धाःसा थ्वया उत्पत्तिबारे धार्मिक आख्यान थीथी कथं खने दु । छगू प्रकारया हेब्रू जेहोवां हजरत मूसायात (Moses) साइनाईया पहाडय् ई.पू. १६२० पाखे हेब्रू लिपिं च्वयेत आदेश ब्यूगु खः । थ्व आख्यान कथं न्हापांगु प्रकारया हेब्रू लिपि मूसाया इलय् दये धुंकूगु जुल । निगूगु प्रकारया हेब्रू लिपिं हजरत सुलेमान (King Solomon) पाखें ई.पू. ९८० पाखे जन्म जूगु खः । स्वंगूगु प्रकारया हेब्रू लिपि यहूदितय्पाखें जन्म जुल । ईरानया जुजु नेबुकद्रेजारपाखें बन्दी यानाः थुपिं यहूदितय्त ई.पू. ५८५ पाखे बेबिलोनियाय् तयातःगु जुल । पर्शियनतय्सं यहूदिया, जहूदिया वा जूडिया धयातःपिं थुपिं जूडियातय्सं हे स्वंगूगु हेब्रू दय्कूगु जुल । David Diringer या धापू कथं हेब्रू लिपिया जन्म ईसा पूर्व निगूगु शताब्दी अरमायक लिपिपाखें

विकाश जूगु खः, गुगुयात Square Hebrew धाइगु खः ।
आधुनिक हेब्रू भिगूगु शताब्दी उत्पत्ति जूगु खः ।

चैल्डियन (Chaldean) लिपि : सेमेटिक जातिया मनूत अरबपाखें वयाः मेसोपोटामियाय् छगू चिकिचा धंगु देश चैल्डिया दय्कल, गुगुया राजधानीयात उर धाइगु जुल । थुपिं मनूतय्गु नां व इमिगु भाषायात चैल्डिया वा खालेदिन (Chaldean) धाल । थन मूर्ति पूजा यायेगु चलन दु । थनया हे मूर्तिकार आजरया काय् हजरत इब्राहिम ४२०० दा न्हापा देश त्वःता कनआन धैगु थासय् वन । लिपा खालेदिन सभ्यता बेबिलोनया सभ्यतानाप मिश्रित जूवन । थ्व लिपिया विकाश २९०० दा न्हापा जूगु धैगु विश्वास यानातःगु दु ।

सामारिटन लिपि : समारिया धैगु छगू चिकिचाकूगु राज्य पालेस्टाइन लिक्क लाःगु राज्य खः । ईसा पूर्व भिगूगु शताब्दीयागु धयातःगु थुगु राज्य थौंकन्हय्या लेबनान दुने लाः वः । थ्व लिपि ई.पू. च्यागूगु शताब्दी उत्पत्ति जूगु कथं मानय् यानातःगु दु ।

सिरियन लिपि : सिरिया ई.पू. १६०० दा न्हापा छगू तधंगु ब्यापारिक केन्द्र जुयाच्वन । थन मिश्र, बेबिलोनिया, भारत, युनान आदि देशया ब्यापारित मुनीगु खः । इस्लामिक भाषां शाम धाइगु सिरियाय् न्हय्गूगु शताब्दीनिसें मुसलमान बादशाहतय्गु केन्द्र जुल । थनयागु पुलांगु लिपि च्यागूगु शताब्दीयागु खः । थ्व लिपि २२ गः आखःया वर्णमाला दय्कातःगु दु ।

मोबाइट लिपि : मोआब पालेस्टाइन राज्यया छगू प्रदेश खः । ई.सं. १८६८ पाखे उत्खनन याना स्वःबलय् ई.पू. भिःगूगु शताब्दीया लिपि लुइकूगु जुल । थ्व मोबाइट लिपि मोआबया छगू प्राचीन नगर डिबानय् लुइकूगु खः । थ्व मोआब शिलालेखया नामं प्रख्यात जू । मोआबया जुजुया नां मेशा खः, गुम्हसिनं इज्रायलया जुजु जेरहामया विरुद्धय् क्रान्ति यात । जेरहामया राज्य काल ८९६-८८४ ई.पू. खः । थन प्राप्त जूगु शिलालेख थ्वहे क्रान्ति बारे च्वयातःगु खः । थ्व लिपि फोनेशियाइ लिपिपाखें उत्पत्ति जूगु खः । थौंकन्हय् थ्व शिलापत्र पेरिस संग्रहालय् सुरक्षित दु ।

सैबियन लिपि : साबा देशया लिपियात सैबियन लिपि धाइगु खः । थ्व देशया निवासी व भाषायात नं सैबियन धाइगु खः । थ्व देश दक्षिण-पश्चिम अरब व अफ्रिकाया छुं भाग लाः । थ्व लिपि गुंगू शताब्दीया लिपि खः । फोनेशियाइ लिपिपाखें उत्पत्ति जूगु थ्व लिपिइ २८ गः आखः दु । प्रो एन्. गुयेकं सन् १९३८ य् अकाबा खाडीया उत्तरी समुद्रया सिथय् अवस्थित तेल-एल-खलीफा नगरय् उत्खनन यानाः लुइकूगु खः । थ्व जवं खवय् च्वइगु लिपि खः ।

इथियोपियाइ लिपि : थ्व लिपियात दक्षिण सेमेटिक लिपि नं धाः । मिश्र देशया दक्षिणय् लाःगु इथियोपिया देशया नां ग्रीक शब्द इथियोपिस पाखें वःगु खः । न्हापा न्हापा थ्व देश मिश्र देशया हे छगू भाग खः । ई.पू. ११ गू शताब्दी मिश्र पाखें थ्व देश स्वतन्त्र जुल । २७०० दा न्हापा अबेसिनिया थ्व हे देशया दुने लाः । इथियोपियाइ लिपिया उत्पत्ति २५०० दा न्हापा जूगु खः । दक्षिण सेमेटिक लिपि धयातःगु मेगु लिपि सैबियन लिपि पाखें इथियोपियाइ लिपि जन्म जूगु खः । प्यंगूगु शताब्दी जुजु एकजमं मेगु हे लिपि निर्माण याःगु खः, गुगु लिपि भिंस्वंगूगु शताब्दी मेकथं संशोधन याःगु जुल ।

जेण्ड लिपि : थ्व लिपियात पारसी (Persian) लिपि नं धा: । थ्व लिपिया जन्म न्यागू खुगू शताब्दी जूगु धका धयात:गु दु । सिकन्दर आक्रमण याना: पुलांगु ल्हा:तं च्वयात:गु सफू फुक नष्ट याना बिल । सन् २२६ स पर्सिया निवासीतय्सं क्रान्ति यात अले गवर्नर आर्डेशायरं (Artaxeres) हाकनं राज्य यात । पर्शियनतय्सं अग्नि पूजा याना: पर्शियन धर्म आरम्भ यायेगु नापनापं थ्व लिपिया पुन: प्रयोग यात । च्यागूगु शताब्दी मुस्मांतय्सं आक्रमण याना: हाकनं थ्व लिपि नष्ट याना बिल । लिपा थ्व लिपिया थासय् अरबी लिपि छ्यलेगु यात । जेण्ड लिपि पर्शियनतय्गु धार्मिक सफू जेण्ड-अवेस्ताय् च्वयात:गु दु ।

सिडान लिपि : टायर नगरया २० माइल उत्तर भूमध्य सागरया पूर्वी किनार प्राचीन फोनेशियायाया छगू नगर ख: । थ्व नगरया नां कनआनया काय् जिडारया नां च्वंगु नगर ख: । न्हापा थ्व नगरयात जिडार धाइगु ख:सा लिपा थ्व नगर सिडान जुल । थनया वर्णात्मक लिपि फोनेशिया लिपिपाखें ई.पू. ६०० पाखे जन्म जूगु ख: । थ्व लिपि रासशमरा धैगु थासय् उत्खनन याना: लुइकूगु ख: ।

अरमायक लिपि : अरमायक लिपियात अरामियन जातिया नामं अरामियन लिपि नं धायेगु या: । इब्राहिमयम किजा नोहर, नोहरया काय् शेम, व शेमया काय् अरम ख: ।

अरामियन मनूत दक्षिण अरबपाखें ३५०० दा न्हापा पूर्वी सिरियाय् च्वं वल । थुगु लिपिया जन्म च्यागूगु शताब्दी जूगु ख: । थ्व फोनेशिया लिपिपाखें विकाश जूगु लिपि ख: । सन् १९०४ य् हस्मातया जुजु जाकिरया शिलालेख लुइकूगु ख: । थ्व शिलापत्र ई.पू. ७७५ या ईयागु मानय् यानात:गु ख: । न्हय्गूगु शताब्दी थ्व अरमायक भाषा व लिपि ईरान, मेसोपोटामिया, सिरिया, एशियन माइनर आदि फुक्क थासय् प्रचलित भाषा (Lingua Franca) कथं छ्य:गु ख: । येशुं (Jesus) नं थ्व हे भाषां उपदेश बयूगु ख: । थ्व लिपिइ २२ ग: आख: दु । थ्व हे लिपिपाखें Square Hebrew ई.पू. निगूगु शताब्दी व खरोष्ठी लिपि ई.पू. खुगूगु शताब्दी विकाश जूगु ख: । थ्व लिपि जवं खवय् च्वइगु ख: ।

नबातियान लिपि : ई.पू. १६९-१०६ तक नबातियान धैगु छगू चिकिचाधंगु राज्य दु । थ्व राज्य थौंकन्हय्या जोर्डन दुने ला: । थ्व लिपि हेब्रू व फोनेशियन लिपिया संमिश्रण जुया: उत्पत्ति जूगु ख: ।

अरबी लिपि : थ्व लिपिया उत्पत्ति नबातियान लिपिपाखें जूगु ख: । थ्व लिपिया विकाशक्रमय् न्हापागु शताब्दीनिसें स्वंगूगु शताब्दीतकया दुने साइनाइटिक अरबी लिपिया विकाश जुल । निक:गु अरबी लिपिया विकाश प्यंगूगु शताब्दी जुल । स्वक:गु अरबी लिपिया विकाश खुगूगु शताब्दी जुल । प्यक:गु विकाश न्हय्गू-च्यागू शताब्दी जुल । थौंकन्हय् प्रचलित अरबी लिपि, गुकीयात नस्ख अरबी धाइ, न्याक:गु विकाश ख: । थ्व अरबी लिपि पाखें पर्शियन, सिन्धी व उर्दू लिपिया विकाश जूगु ख: । थ्व अरबी लिपिया प्यंगू कचा दूगु खा मानय् यानात:गु दु । थुपिं प्यंगु कचा ख:,

१. मक्की - थ्व मक्का थासय् प्रचलित जू ।
२. कूफिक - थ्व कूफा थासय् प्रचलित जू ।
३. मगरिबी - थ्व कार्डोबा व उत्तरी अफ्रिकाय् प्रचलित जू ।
४ नस्ख - थ्व थौंकन्हय् अरबी लिपिया नामं प्रचलित जू ।

नेपाःदेय्या नामं दुगु

छगू जक थःगु हे मौलिक संम्बत्

११२५

क्यंगू न्हूदँया लसताय् सकल

नेपाःमिपिनिगु सुख, समृद्धिया

भिंकामना

नापं

।। भिन्तुना ।।

भिन्तुना

पञ्चकन्या ग्रुप

कृष्णगल्ली, यल

नेपालभाषाया अनुसन्धान प्रबन्धया धलः

✍ इश्वरीमैंया श्रेष्ठ
ख्वाःछें, यल ।

नेपालभाषाया अनुसन्धान प्रबन्धया धलः धायेबले थन मुक्कं नेपालभाषां च्वयातःगु अनुसन्धान प्रबन्धत खः । थुकी दुने विद्यावारिधी (P.H.D.) या निंति प्रस्तुत जूगु प्यंगू व नेपालभाषा स्नातकोत्तर अनुसन्धान-प्रबन्ध कथं प्रस्तुत ७५ गू याना मुक्कं ७९ गू अनुसन्धान प्रबन्धया धलः दु ।

(क) विद्यावारिधिया निंतिं पिदंगु अनुसन्धान-प्रबन्धया धलः

१. नेपालभाषा प्राचीन काव्यया सिर्जनात्मक प्रवृत्तिया विश्लेषणात्मक अध्ययन- जनकलाल वैद्य । ११०४ (वि.सं..२०४१) .... पौ ।

२. नेपालभाषाया अनधुनिक नाटकया प्रंवृति व प्रवाह - चुन्दा वज्राचार्य । १११२ कउला (२०४९), २७२ + क-ध पौ ।

३. दोलखा नेवाः भाय्‌या वर्णनात्मक अध्ययन - रुद्रलक्ष्मी श्रेष्ठ । १११३ (२०५०), १७३ पौ ।

४. 'धुस्वां साय्‌मिया नेपालभाषा उपन्यासय् शिल्पविधि'- चन्द्रमान वज्राचार्य । ११२४, २६० पौ ।

(ख)नेपालभाषा स्नातकोत्तर अनुसन्धान प्रवन्धया धलः

०१. नेपालभाषाया न्हू चिनाखँ - कृष्णसुन्दर मल्ल । ११०२ चिला, २३४ पौ ।(डिग्री बाइ डिजर्टेशन)

०२. जितामित्र मल्लया पालय्‌या छगू धरत ग्रन्थ व उकिया भाषिक विशेषता - चुन्दा वज्राचार्य । ११०५ थिंला, ३४७ पौ । (नियमित कक्षाया प्रबन्ध)

०३. नेपालभाषा नासिक्य वर्ण - तुलसीलाल सिंह । ११०५ थिंला, २८ पौ ।

०४. झी लय्‌पौया च्वसु धलः व नेपालभाषा साहित्य ख्यलय् थ्व पौया देन - भूषणप्रसाद श्रेष्ठ । ११०५ थिंला, २५४ पौ ।

०५. थन सीसिकं म्वाय् थाकु (सिर्जनात्मक कृति) - तुयुबहादुर महर्जन । ११०५, ८९ पौ ।

०६. नेपालभाषा थःथिति खँग्वःया तुलनात्मक अध्ययन - रुद्रलक्ष्मी श्रेष्ठ । ११०५ पोहेला, ११२ पौ ।

०७. न्ह्सला त्वय्‌वं (सिर्जनात्मक कृति) - पुष्पानन्द शाक्य । ११०५ पोहेला, ५६ पौ ।

०८. क्वाः ब्वथला : छगू अध्ययन - हरिगोविन्द श्रेष्ठ । ११०५ पोहेला, ४९ पौ ।

०९. धर्मरत्न 'यमि' व वय्‌कःया कृति - जनककुमार नेवाः । ११०५ दिल्ला, १२७ पौ ।

१०. नेपालभाषा काव्य परम्पराय् 'छ्वास' - चन्द्रमान वज्राचार्य । ११०५, ७७ पौ ।

११. नेपालभाषाया काव्य परम्पराय् कवि व्यथितया काव्य - प्रेमशान्ति तुलाधर । ११०७, १७८ पौ ।

१२. जिगु धरती : जिगु सर्गः (सिर्जनात्मक कृति) - मंगलमान शाक्य । ११०८ थिंला, ५८ पौ ।

१३. नेपालभाषाया छगू 'हितोपदेश' व उकिया विश्लेषणात्मक अध्ययन - ज्वाला स्थापित । ११०९ चिल्ला, २३९ पौ ।

१४. निष्ठानन्द वज्राचार्य व वय्‌कःया ललितविस्तरया भाषा - प्रेमहीरा तुलाधर । ११०९ तछला, १६१ पौ ।

१५. ऋतुमे : बाह्‌मासे मे - मंगला कारंजित । १११०, १२५ पौ ।

१६. नेपालभाषा साहित्यय् 'धर्मोदय' लय्‌पौया देन व उकिया च्वसु धलः - बेलमाया ताम्राकार । ११११, १७५ पौ ।

१७. मल्लकालया नेपाललिपि प्रवृत्ति छगू ब्वँज्या वीरध्वजोपाख्यान - शरदवीर कंसाकार । १११४ कौला, २०२ पौ ।

१८. नेपालभाषाया विकासय् धर्मोदय सभाया योगदान - लक्ष्मीशोभा शाक्य। १११६तछला, १६८पौ ।

१९. नेवाः छुनाखँ - गीताराज श्रेष्ठ । ११११६, १०६ पौ ।
२०. मय्जु मोतिलक्ष्मी उपासिकाया व्यक्तित्व व कृतित्व -सरस्वतीलक्ष्मी रंजित । ११११६ तछला, १६७ पौ ।
२१. नेपालभाषा साहित्यय् श्रेष्ठ सिरपाया योगदान - ईश्वरीमैयाँ श्रेष्ठ । १११७ चौला, ११२ पौ ।
२२. धर्मादित्य धर्माचार्य व वय्कःया कृति - सुदर्शना दर्शनधारी । १११८ चौला, ११९ पौ ।
२३. घाँय्या नेवाः नां - मीनबहादुर जोशी । १११८, ५६ पौ ।
२४. नेपालभाषाया समालोचक प्रा. माणिकलाल श्रेष्ठ - श्रीलक्ष्मी श्रेष्ठ । १११८ गुंला, १७६ पौ ।
२५. नेवाः संस्कार व उकिया शब्दावली - वज्रमुनि वज्राचार्य । १११९ सिला, ११६ पौ ।
२६. नेपालभाषाया विकासय् 'धर्मदूत'या योगदान - तेजमान महर्जन । १११९ सिला, ४२३ पौ ।
२७. नेपालभाषा चित्लाङ्गया बलामि भाषिकाया क्रियारुप - राजेन्द्र शाक्य । १११९ सिला, ५८ पौ ।
२८. २०२२ सालया नेपालभाषा आन्दोलन - वन्दना शर्मा । १११९ सिला, १०५ पौ ।
२९. लुमन्तिइ लेहेंबूगु जिगु अनुभूति (सिर्जनात्मक कृति) -सुलोचना धिताल-मानन्धर ।१११९, ६५पौ
३०. नेवा नसाय् लाया परिकार व उकिया खँग्वःपुचः - उमा श्रेष्ठ । ११२० सिला, ८१ पौ ।
३१. नेपालभाषा रेडियो प्रसारण - अनुपसिं सुवाल । ११२० सिला, ६७ पौ ।
३२. दुर्गालाल श्रेष्ठजुया साहित्यिक जीवनी व कृति - बबिता मानन्धर । ११२०, ४८ पौ ।
३३. नेपालभाषा मुद्रण पत्रकारिता - राजेन्द्र मानन्धर । ११२० सिला, १४९ पौ ।
३४. ल्हातिंच्वया लय्पौ 'नेपाल' (वि.सं. २००१)या विश्लेषणात्मक अध्ययन - निर्मला श्रेष्ठ । ११२०, १५५ पौ ।
३५. दुर्गालालया एकांकी नाटक - माधवलाल प्रधान । ११२१ सिला, १३२ पौ ।
३६. नेवाः इहिपाया विधि व उकिया खँग्वःमुना - रीता राजभण्डारी । ११२१ सिला, १२४ पौ ।
३७. नेपालभाषा आधुनिक काव्यय् कवि पूर्ण वैद्यया 'सरासु' -तुल्सीबहादुर नेम्कुल।११२१, ११८ पौ ।
३८. पासा बाछिपौया च्वसु धलः व उकिया नेपालभाषाय् योगदान -पुनम मानन्धर ।११२१, ६८ पौ
३९. कृष्ण देगःया शिलालेख - माणिकरत्न शाक्य । ११२१ कौला, १२२ पौ ।
४०. गंप्याखं दुने लोक पक्ष - दिलीपकुमार जोशी । ११२२ चिल्ला, १७४ पौ ।
४१. मणिचूडावदान ने.सं. ९६४ - प्रकाशमान शाक्य । ११२२, १३७ पौ ।
४२. पशुपतिक्षेत्रया पूजाविधि (अभिलेख सम्पादन) - लेलिन शाक्य । ११२२ कछला, ८६ पौ ।
४३. नेपाली देवता कल्याण - पञ्चविंशतिका(अ.सं.) - मञ्जुतारा शाक्य । ११२२ कछला, ८७ पौ ।
४४. गीतगोविन्द (अभिलेख सम्पादन) - राजेन्द्रकुमार महर्जन । ११२२ कछला, ८६ पौ ।
४५. धान्यवती प्याखन (अभिलेख सम्पादन) - जीवनकुमार महर्जन । ११२२ कछला, १११६ पौ ।
४६. कुशोपदेश नीतिसार (अभिलेख सम्पादन) - सृजना शाक्य । ११२२ कछला, १०० पौ ।
४७. मुद्राराक्षस ने.सं. ८७३ (अभिलेख सम्पादन) - राजनलाल जोशी । ११२२ कछला, १४९ पौ ।
४८. भागवत पुराण (दशमस्कन्ध अध्याय १-५) (अ. सं.) - योगेन्द्र राजकर्णिकार । ११२२ कछला, ७१ पौ ।
४९. भजनावली (अभिलेख सम्पादन) - बिन्दुबाबा जोशी । ११२२ कछला, ६६ पौ ।
५०. नक्षत्रया लक्षण (अभिलेख सम्पादन) - शान्ति श्रेष्ठ । ११२२ कछला, ९७ पौ ।
५१. वसुन्धरा बाखं ने.सं. १०६४ (अ. सं.) - चन्द्रलक्ष्मी वज्राचार्य । ११२२ बछला, १२१ पौ ।
५२. यल नकबही लागाया ल्वहंपौ (अभिलेख सम्पादन) - रविसन शाक्य । ११२२ चौला, ७९ पौ ।
५३. यल न्याखाचुकया धंजुया छुं पुलांगु पौ व छुं बन्हःपौ -रविसन शाक्य ।११२२ चौला, ८० पौ ।
५४. भिक्षु सुदर्शनया पूधाः प्याखनय् बुद्धधर्मया प्रयोग -प्रकाशमान शाक्य । ११२२चौला, १०० पौ ।

५५. अमृतानन्द वन्द्य-व्यक्ति व कृति - मञ्जुतारा शाक्य । ११२२ बछला, ११४ पौ ।
५६. यँदेय्या स्यस्यःतय् संस्कार - शान्ति श्रेष्ठ । ११२२ चौला, १११ पौ ।
५७. कर्पावतीचरित्र नाटक - जीवनकुमार महर्जन । ११२२ चौला, ११६ पौ ।
५८. हरिभक्त माथेमा व वयक:या कृति - लेलिन शाक्य । ११२२ बछला, १४७ पौ ।
५९. नेवा समाजय् द्यःला जाति - राजनलाल जोशी । ११२२, १४६ पौ ।
६०. सिलुमेया सांगीतिक पक्ष - योगेन्द्र राजकर्णिकार । ११२२ बछला, ७७ पौ ।
६१. नेवाः समाजय् ध्याचु मे - सृजना शाक्य । ११२२ बछला, ११९ पौ ।
६२. कविरकुमारावदान (अभिलेख सम्पादन) - ज्ञानबहादुर । ११२३ पोहेला, १४३ पौ ।
६३. काशीविजय (अभिलेख सम्पादन) - राजितबहादुर श्रेष्ठ । ११२३ पोहेला, १५८ पौ ।
६४. गौरीविवाह प्याखन हुयूकल वाङाया धरोत (अ. सं.) -सुदीप महर्जन । ११२३ पोहेला, ११६ पौ ।
६५. छैंया लक्षण : छगू अध्ययन (अ. सं.) - अन्नपूर्णा दर्शनधारी । ११२३ पोहेला, ८३ पौ ।
६६. धर्म-युधीष्ठिर संवाद व तुलसीस्तव (अ. सं.) -सूर्यमान राजभण्डारी । ११२३ पोहेला, ११२ पौ ।
६७. नेपाललिपि प्रकाशन - राजितबहादुर श्रेष्ठ । ११२३ बछला, ७० पौ ।
६८. ख्वप भेलुख्यःया भिंचः गुथि छगू अध्ययन - सूर्यमान राजभण्डारी । ११२३ बछला, ५७ पौ ।
६९. बुद्धधर्म व नेपालभाषा पत्रिकाया धलःपौ - अन्नपूर्ण दर्शनधारी । ११२३ बछला, ५५ पौ ।
७०. ख्वपनगरया ल्वहं हिति जःखः सुलाच्वंगु ल्वहंपौ (अ.सं.)-महेन्द्रप्रसाद श्रेष्ठ ।११२४थिंला, ५ । पौ ।
७१. नवग्रह नक्षत्र मास तिथिचक्र फल : छगू ग्रन्थ अभिलेखया अध्ययन (अ.सं.) - त्रिप्रसाद धौभडेल । ११२४, थिंला, ४१ पौ ।
७२. ने.सं. ९०८ या स्वस्थानी (अभिलेख सम्पादन) - रत्नमेहेर श्रेष्ठ । ११२४ थिंला, ८६ पौ ।
७३. मुद्राराक्षस कथा : छगू अध्ययन (अ.सं.) - दीपक मास्के । ११२४ सिला, ८२ पौ ।
७४. मन्त्र खण्डकाव्य छगू अध्ययन - रत्नमेहर श्रेष्ठ । ११२४ तछला, ... पौ ।
७५. गणेशवहादुर कर्माचार्यया व्यक्तित्व व कृतित्व - महेन्द्रप्रसाद श्रेष्ठ । ११२४ तछला, ... पौ ।

विषयगत धलः

१. काव्य / मे साहित्य

०१. नेपालभाषाय् न्हू चिनाखँ	कृष्णसुन्दर मल्ल	११०२
०२. ऋतु मे - बाहमासे मे	मंगला कारंजित	१११०
०३. नेपाली देवता कल्याण	मञ्जुतारा शाक्य	११२२
०४. गीतगोविन्द (संस्कृत)	राजेन्द्रकुमार पुता	११२२
०५. भजनावली	(मैथिली) बिन्दुबाबा जोशी	११२२
०६. सिलुमेया सांगीतिक पक्ष	योगेन्द्र राजकर्णिकार	११२२
०७. नेवाः समाजय् ध्याचु मे	सृजना शाक्य	११२२

२. प्राचीन वाङ्मय

०१. जितामित्र मल्लया पालय्या छगू धरत ग्रन्थ (धरोत वाङ्मय)	चुन्दा वज्राचार्य	११०५

०२. नेपालभाषाया छगू हितोपदेश (बाखं)	ज्वाला स्थापित	११०९
०३. मणिचूडावदान (बाखं)	प्रकाशमान शाक्य	११२२
०४. पशुपतिक्षेत्रया पूजाविधि (कर्मकाण्ड)	लेलिन शाक्य	११२२
०५. धान्यवती (प्याखं)	जीवनकुमार महर्जन	११२२
०६. कुशोपदेश (नीतिशास्त्र)	सृजना शाक्य	११२२
०७. मुद्राराक्षस (बाखं)	राजनलाल जोशी	११२२
०८. भागवतपुराण (बाखं)	योगेन्द्र राजकर्णिकार	११२२
०९. नक्षत्रया लक्षण (ज्योतिष)	शान्ति श्रेष्ठ	११२२
१०. वसुन्धरा (बाखं)	चन्द्रलक्ष्मी वज्राचार्य	११२२
११. यल न्याखाचुकया पुलांगु पौ (लिखत वाङ्मय)	रविसन शाक्य	११२२
१२. कर्पावतीचरित्र (प्याखं)	जीवनकुमार महर्जन	११२२
१३. कविरकुमारावदान (बाखं)	ज्ञानबहादुर	११२३
१४. काशीविजय (प्याखं)	राजितबहादुर श्रेष्ठ	११२३
१५. गौरीविवाह प्याखन (धरोत वाङमय)	सुदीप महर्जन	११२३
१६. छेँया लक्षण (ज्यातिष)	अन्नपूर्णा दर्शनधारी	११२३
१७. धर्म-युधिष्ठिर संवाद व तुलसीस्तव(बाखं/काव्य)	सूर्यमान राजभण्डारी	११२३
१८. नवग्रह नक्षत्र मास तिथिचक्र फल(ज्यातिष)	त्रिप्रसाद धौभडेल	११२४
१९. ने.सं. ९०८ या स्वस्थानी (बाखं)	रत्नमेहेर श्रेष्ठ	११२४

३. भाषाविज्ञान

०१. नेपालभाषा नासिक्य वर्ण	तुलसीलाल सिंह	११०५
०२. नेपालभाषा थःथिति खँग्वः	रुद्रलक्ष्मी श्रेष्ठ	११०५
०३. घाँय्या नेवाः नां	मीनबहादुर जोशी	१११८
०४. नेपालभाषाया चित्लाङ्या बलामि भाषिका	राजेन्द्र शाक्य	१११९

४. पत्रिका

०१. 'फी' लय्पौया च्वसु धलः	भूषणप्रसाद श्रेष्ठ	११०५
०२. नेपालभाषा साहित्यय 'धर्मोदय' लय्पौ	बेलमाया ताम्राकार	११११
०३. नेपालभाषाया विकासय् 'धर्मदूत' या योगदान	तेजमान महर्जन	१११९
०४. ल्हातिंच्वया लय्पौ 'नेपाल' (२००१)	निर्मला श्रेष्ठ	११२०
०५. 'पासा' बाःछिपौया च्वसु धलः	पुनम मानन्धर	११२१
०६. 'बुद्धधर्म व नेपालभाषा' पत्रिकाया धलःपौ	अन्नपूर्ण दर्शनधारी	११२३

५. सिर्जनात्मक कृति

०१. थन सीसिकं म्वाय् थाकु (छधाः प्याखंपुचः)	तुयुबहादुर महर्जन	११०५

०२. न्हसला त्वयुवं (बाखं पुच:)	पुष्पानन्द शाक्य	११०५
०३. जिगु धरती : जिगु सर्ग (कविता-मुना)	मंगलमान शाक्य	११०८
०४. लुमन्तिइ लेहेंवूगु जिगु अनुभूति (निबन्ध-मुना)	सुलोचना घिताल-मानन्धर	१११९

६. लोकसाहित्य

०१. क्वा: ब्वथला	हरिगोविन्द श्रेष्ठ	११०५
०२. नेवा: छुनाखँ	गीताराज श्रेष्ठ	१११६
०३. गंप्याखं दुने लोकपक्ष	दिलिपकुमार जोशी	११२२

७. जीवनी

०१. धर्मरत्न 'यमि' व वयुक:या कृति	जनककुमार नेवा:	११०५
०२. निष्ठानन्द वज्राचार्य व वयुक:या ललितविस्तर	प्रेमहीरा तुलाधर	११०९
०३. मोतिलक्ष्मी उपासिकाया व्यक्तित्व व कृतित्व	सरस्वतीलक्ष्मी रंजित	१११६
०४. धर्मादित्य धर्माचार्य व वयुक:या कृति	सुदर्शना दर्शनधारी	१११८
०५. नेपालभाषाया समालोचक माणिकलाल श्रेष्ठ	श्रीलक्ष्मी श्रेष्ठ	१११८
०६. दुर्गालाल श्रेष्ठजुया साहित्यिक जीवनी	बविता मानन्धर	११२०
०७. अमृतानन्द वन्द्य : व्यक्ति व कृति	मञ्जुतारा शाक्य	११२२
०८. हरिभक्त माथेमा व वयुक:या कृति	लेलिन शाक्य	११२२
०९. गणेशवहादुर कर्माचार्यया व्यक्तित्व व कृतित्व	महेन्द्रप्रसाद श्रेष्ठ	११२४

८. कृति अध्ययन

०१. नेपालभाषा काव्य परम्पराय् 'छ्वास'	चन्द्रमान वज्राचार्य	११०५
०२. नेपालभाषा काव्य परम्पराय् व्यथितया काव्य	प्रेमशान्ति तुलाधर	११०७
०३. दुर्गालालया एकांकी नाटक	माधवलाल प्रधान	११२१
०४. नेपालभाषा आधुनिक काव्यय् पूर्ण वैद्यया 'सरासु'	तुलसीबहादुर नेम्कुल	११२१
०५. भिक्षु सुदर्शनया पूधा: प्याखनय् बुद्धधर्मया प्रयोग	प्रकाशमान शाक्य	११२२
०६. मन्त्र खण्ड काव्य छगू अध्ययण	रत्नमेहर श्रेष्ठ	११२४

९. लिपि / अभिलेख

०१. मल्लकालया नेपाललिपि प्रवृत्ति छगू ब्वँज्या	शरदवीर कंसाकार	१११४
०२. कृष्ण देग:या शिलालेख	माणिकरत्न शाक्य	११२१
०३. यल नकबही लागाया ल्वहंपौ	रविसन शाक्य	११२२
०४. नेपाललिपि प्रकाशन	राजितबहादुर श्रेष्ठ	११२३
०५. ख्वप नगरया ल्वहं हिति ज:ख: सुलाच्वंगु ल्वहंपौ	महेन्द्रप्रसाद श्रेष्ठ	११२४

१०. संस्था / सिरपा:

●

न्हूगु दँया भिंतुना - ११२५

मेट्रो एफ. एम. गुइ पि फुति खु मेगाहर्जय

छिगु हे भाषं बुखं

नेपाल मण्डल

सुथय् - ७ : ४५ ता इलय्

न्हिनय् - २ : ४५ ता इलय्

बहनी - ७ : ४५ ता इलय्

यें महानगर पालिका

सूचना तथा संचार विभाग

मेट्रो एफ.एम. ९४.६

जिगु पौरख, जिगु गौरव, जिगु यें दे

साहित्यय् मार्क्सवादी दृष्टिकोण

✍ प्रो.माणिक लाल श्रेष्ठ

थ्व विषयय् छुं विवेचना याये न्ह्यो न्हापां शीर्षकया बारे छुं भति स्पष्ट याये माःथें ताया । जि साहित्ये मार्क्सवादी दृष्टिकोण धयागुया अर्थ झीगु साहित्यय् खने दुगु मार्क्सवादी खँ अर्थात मार्क्सबादी साहित्य वा कम्युनिष्ट साहित्य, मतलव राजनैतिक लेख रचनाया चर्चा याये त्यनागु मखु । अथेहे मार्क्सवादी दृष्टिकोण वा मार्क्सया सिद्धान्त वा दर्शनया व्याख्या याये त्यनागु नं मखु । जिं थ्व लेखय् साहित्य धायेब्यले व साहित्यया पारख यायेब्यले मार्क्सवादी दृष्टिकोण ब्वयेगु व स्वयेगु गथे धकाजक थःगु मतिइ वःगु छुं भति खँ व्यक्त याय् त्यनागु खः ।

शीर्षकवारे थुलि खँ स्पष्ट यायेधुंका आः विषयपाखे वने । मार्क्सवादी दृष्टिकोण धायेब्यले निश्चय नं मार्कस्या सिद्धान्तया खँ वइ । मार्कस्या दार्शनिक सिद्धान्त द्वन्दात्मक भौतिकवाद खः समाजया विकासया नियमकथं समाजवाद व साम्यवाद वइ धयागु आस्था खः, व हे आस्थाकथं मार्कस्वाद लक्ष्य औद्योगिक मजदुर वर्गया आन्दोलनया माध्यम समाजवाद व अनंलि सम्यवादया निर्माण यायेगु, अथे हे आर्थिक पक्षय् मार्क्स या मूल सिद्धान्त Theory of Surplus valve खः । तर साहित्यया सम्वन्धय् मार्क्सवादी दृष्टिकोण धायेब्यले साहित्य सम्वन्धी मार्क्सया विचार छु, साहित्यया स्वरुप, लक्षण, उद्देश्य व लक्ष्य छु खः धयागु खः ।

साहित्य धयागु कला थें तुं लेखकया सिर्जना खः, अभिव्यक्ति खः, सिर्जकया चिन्तनं थुकियात निर्धारण याइ अले मनूया चिन्तन कथं पिहां वःगु दर्शन नं प्राचीन काल निसे हे निगू परस्पर विपरीत प्रवाह दुनेलाः ।, मोटामोटी रुप व निगू प्रवाहयात अध्यात्मवाद व भौतिकवाद धायेछिं । अध्यात्मवादया धारणा कथं सम्पूर्ण विश्व अध्यात्म (आदि आत्मा)य् आधारित अर्थात आदि आत्मा परमात्मा) दु, उकि हे फुक्क वइ । थुकिया छगू मत कथं लिपा वःगु दार्शनिक प्रवाह याम्ह शंकराचार्यया धापु कथं व्रम्हं सत्यम् जगत मिथ्या अर्थात व्रम्ह वा ईश्वर हे जक सत्य, थ्व भौतिक जगत धयागु व मिथ्या वा झूठा, माया वा भूलभूलैया जक खः । थुकिया ठीक विपरीत भौतिकवादी धारणाकथं भौतिक जगत हे सत्य खः ईश्वर वा आदि आत्माया अस्तित्व हे मदु ।

ईश्वर व आत्मायात हे फुक्कया केन्द्र मधासां विचार व पदार्थया सम्वन्धयात कयाः नं प्राचीन कालनिसें निगू विपरीत विचार खनेदुः आदर्शवाद व भौतिकवाद । आदर्शवाद धाये ला वा विचारवाद धायेत Idealism अर्थात Idea विचारयात प्रमुखता विइगु सिद्धान्त, मनूया विचारं भौतिक वस्तु वा पदार्थ (mother) यात निर्धारण याइ, वा विचारं पदार्थय् परिवर्तनहइ, सिर्जना याइ धयागु धारणा । थुकिया विपरीत भौतिकवादं पदार्थयात आधार माने याइ, भौतिक अवस्थां विचारयात जन्म याइ । विचारयाइम्ह मनूया विचार याइगु अङ्ग न्हयपु हे पदार्थया उच्चतम उत्पादन खःसा विचार पदार्थ हे वइगु मधासे मगाः, उकथं हे विचार याइम्ह मनूया चिन्तन हे द च्वनाच्वंगु धर्ती व समाजया प्रभावं वइगु जुसेलि विचार धयागु पदार्थया हे उपज जुल धयागु थ्व धारणा । थ्व निगू परस्परे विपरीत धारणा विचारं पदार्थ वइ धयागु व पदार्थ विचार वइ धयागु धारणा प्राचीन कालंनिसें हे वादविवादया विषय जुया वःगु खः । थ्व वारे मार्क्सया विचार यात द्वन्द्वात्मक भौतिकवाद धाइ, अर्थात मार्क्सया विचार भौतिकवाद खःसां यान्त्रिक भौतिकवाद मखु । मार्क्सया कथं पदार्थ व विचार निता दुसां मुख्य ला पदार्थ खः अथेसां विचार नगण्य वा महत्वहिन मखु । पदार्थ विचारयात जन्म विह, तर विचारं क्वातुक्क हाः काये थुनेव विचारयाके नं पदार्थ हिलेगु तक शक्ति दुइ ।

थुकथं विश्वयात स्वयेगु दृष्टिकोण हे पाःगुलि विचार व पदार्थया सम्वन्ध वारे नं अमि धारणा पागु खः, थुकिं हे याना साहित्य व जीवनया सम्वन्धवारे नं फरक फरक धारणा पिदन । प्राचीन ग्रीसया सभ्यता व एशियाया सभ्यताया इलंनिसें हे कला व साहित्यया समालोचक (वा आचार्य) तय्सं कला व साहित्यया प्रकृति व उकिया भूमिकाबारे परस्पर विपरीत हे जुइकथं थी थी परिभाषा विया वंगु खनेदु । अपिंमध्ये सुं सुं विद्वानपिंसं साहित्य व

जीवनया क्वातुगु सम्बन्ध खंके फत, उदाहरणकथं अरिष्टोटलयात काये फु। अरिष्टोटलं प्वेतिक्स् काव्य वा साहित्य यात जीवनया मिमेसिस (अनुकरण) धका परिभाषा विल। थुकथं साहित्य व जीवनया अभिन्न स्वापु खंके फुपिंत यथार्थवादी धायेगु चलन दु, तर थ्वजोपि यथार्थवादीतय्सं नं उगु इलय् कला साहित्यया वर्गीय चरित्र खंके मफु। इतिहासयात दकले न्हापां कला व साहित्ययात वर्गीय दृष्टिकोणकथं व्याख्या या:म्ह अर्थात कला साहित्यया वर्गीय प्रकृतिया ब्याख्यायाम्ह मनू कार्लमार्क्स ख:। कार्लं मार्क्सया थ्व न्हूगु दृष्टिकोण व: सानिसें बिश्वे साहित्य सम्वन्धी न्हूगु धारणा वल। थ्व हे साहित्य सम्वन्धी मार्क्सवादी दृष्टिकोणमा विशेषता ख:।

थौकन्हे झीगु नेपाल भाषा साहित्यया ख्यलय् झीमध्ये थ:त मार्क्सवादी लेखक, मार्क्सवादी समालोचक धया च्वनापि नं दु, अपिंमध्ये गुम्हं गुम्हं ला छुं छगू कम्युनिष्ट धया च्वंगु समूहलिसे नं सम्वन्ध दु। मार्क्सवादी साहित्यिक वा मार्क्सवादी समालोचक जुयेत मार्क्सयागु वा लेनिन, स्तालिन माओपिनिगु उक्तिजक उद्धृत यानां मगा:, थम्हं च्वयेव्यले व साहित्यया पारख यायेव्यले मार्कस्या साहित्य सम्वन्धी मूलभूत धारणायात आधार याये फयेकेमा:। नेपालया मेमेगु भाषाया साहित्ये ला छु स्थिति दु जिं बालाक मसिउ, तर नेपाल भाषा साहित्यया क्षेत्रय् थ्व पक्षय झीसं बाँलाक ध्यान विइ मफुगु खँ आपासिनं तायेका च्वंगु दु। अथे जूगुलिं मार्क्सया साहित्य सम्वन्धी दृष्टिकोणया मूल मूल खँ पाखे चर्चा यायेगु उपयुक्त जुइगु ताया।

साहित्य व कलाया वर्ग चरित्रयात थुइका: मार्कसं वर्गीय समाजय् साहित्य व कलाया नं वर्गीय रुप दइ, वर्गमुक्त वा वर्गनिरपेक्ष साहित्य कला दये हे फइ मखु धका धया दिल। थथेला झीमध्ये मार्क्सवादी धायेके योपिं व धायेका च्वनापिंसं नं धया च्वनागु दु, तर थ्व धापुयात झीसं क्वातुक्क थुइकागु दुला ? मार्क्सवादं जोडविसे ध्वाथुइक कनाच्वंगु छु धा:सा समाजमा छुं नं समस्या प्रति सही (वा ख:गु) अडान कायेत झीसं बस्तुगत तथ्यय् आधारित जुया विचा: यायेमा, कोरा परिभाषां शुरु यायेगु मखु, अले थ्व हे तथ्यया विश्लेषणय् आधारित जुया: झीगु लँपु क्यनीगु (पथ प्रदर्शक) सिद्धान्त, नीति, उपाय ल्ययेमा। साहित्य कला सम्बन्धी झीगु दृष्टिकोण दयेकेत झीसं थुकियात हे आधार यायेमा। वर्ग निरपेक्ष साहित्य दइ हे मखुगु जुसेंलि मानव सभ्यताया इतिहास स्वयेब्यले नं आदिम साम्य समाज मदये धुंका समाजय् थी थी वर्ग खनं द: सानिसें थौतक व थनी लिपा वर्ग हे मदइगु समाज मथ्यतलेया द्वलंद्व: दँया वर्ग- विभाजित समाजय् साहित्य कलाया वर्गीय स्वरुप दया हे च्वनी। थ्व हे विश्वास ज्वना लेनिनं साहित्य व कला निगू प्रकारया दइ, छथी शोषण मुखी, व मेगु क्रान्तिकारी। समाज हे निथ्व जुइक विभाजन जुया च्वंसां झीसं साहित्य सुया निंतिं च्वयेगु, कला सुयानितिं सिर्जना यायेग धका विचा मयासे मजिउ। लेखकं छु च्वये गुकथं च्वये धका क्वछिइत हे सुया निंतिं च्वयेगु अथवा सुयागु सेवा यायेगु धका निं क्व:छिइया। थ्व खँ विचा याना लेनिनं थनी ठीक सछिदँ न्ह्योया रुसया समाजय् शोषक वर्गमा साहित्य व सर्वहारा वर्गया साहित्य निगू प्रकारया साहित्य दये फइ, अथे जूगुलिं कोटी कोटी जनताया सेवा याइगु सर्वहारा साहित्यू च्वयादिसँ धका लेखकपिंत इनाप याना दिन। थ्व ला उगु ईया रुसया खं जुल, झीसं थौया ईया नेपालया समाजपाखे मिखा ब्वये। राजनैतिक, सामाजिक, धार्मिक, आर्थिक, जातीय अधिकार (सम्वन्धी आदि विभिन्न पक्षय् थौ निगू परस्पर विपरीत स्वार्थयापिं मनूत दु (ता ई त न्हयावले थथे हे जुया च्वनी) छथ्व आ गथे दु न्हयावलें थथे हे जुया च्वनेमा: धाइपिं, मेगु थ्व आ जुया च्वंथे मजिल, थुकियात हिले मालधाइपिं। आ जुया च्वंगुयात यथास्थिति तया तये मा:पिनि पक्षय् शासकत दु, अमिसं थुकियात हे चीरस्थायी यायेगु सपना ज्वना राज्य शक्ति (सेना, प्रहरी आदि) व ऐन कानून छ्यला: यथस्थितिया रक्षा याइगु ला द हे दु, उलिजक मखु थुकिया लागिं अमिसं धर्म व साहित्य कला नं छयली। थ्वजोगु विभाजित समाजया स्थितिइ सम्पूर्ण समाजया हित यायेगु साहित्य च्वये धयागु खँ जुइ हे फइ मखु, गुम्हं लेखकपिसं चायेकुसें हे छगू पक्षया सेवा याइ, अले गुम्ह गुम्ह सिन मचायेक हे निगू मध्ये छगू पक्षया सेवा या: वनी।

निष्पक्ष सहित्य धयागु थौंयागु परिस्थितिइ दये हे फइमखु। भाषिक अधिकारया खँ कया दिसँ, छगू भाषाया प्रभुत्व व अधिकारया पक्षपातीतय्सं छगू भाषायात राष्ट्रभाषा धायेगु, उकिया हे माध्यमं प्रशासन, शिक्षा फुक्क मेगु

फुक्क भाषायात क्वयया स्तरय् तयेगु खँया वकालतयाइ। थ्व हे पक्षयापिं भचा नाइक धायेत स्वइपिंस् देशया फुक्क भाषाया विकास ला जुइ मा, तर छगूयातला माध्यम भाषा याये हे मा: धाइ। थुपिं फुक्क डिग्री जक पा:, तर सकसिनं थौंया शासक पक्षया सेवा याना च्वंगु दु। अले आपालें जातिया जनता दुगु नेपालय् बहुसंख्य जनताया स्वार्थया पँलीपिसं देशया फुक्क भाषाया उतिग्यंक छगू हे स्तरय् तये मा धाइ। जि स्वयम थथे विश्लेषण याना च्वनागुली हे निगूमध्ये छगू पक्ष लिना च्वानागु दइ।

थुकथं छु छगू विषय वा समस्यायात कया च्वयेब्यले ला समाजया परस्पर विपरीत स्वार्थमा निगूमध्ये छगू पक्षया पँलीगु हे जुल तर थथे छुं विषय मकासे सामान्य साहित्य च्वयेब्यले, धाये न्हयइपुक बाखँ छपु च्वयेब्यले हे नं सीमदयेक, अभ्फ लेखक हे मचायेक छगूपक्षया पँलिनाच्वने धुंकी। छगू उदाहरण था ब्वये। स्व. बोध विक्रम अधिकारी जुं नेपाली दन्त्यकथा च्वयादिल, फुक्क वर्गमा मनुतय्सं उकियात ययेकल, उकिं आनन्द काल, तर उकी नं छगू वर्गमा सेवा याना च्वंगु दु। सकसिनं सिउगु बाखँ राजकमार दिकपालया बाखं ब्वनेब्यले उकी जोगी का:व:ब्यले राजकुमार बिया मछ्वसे छम्ह सामान्य प्रजाया मचा बिया छ्व:ब्यले जोगीं सिइका कालहं, अले धायेंयाम्ह राजकुमार बिया छ्वत हँ। थुकथं राजकुमार ख: मखु म्ह सिउगु गुकथं ? उत्तीगु ग्यानापुगु व ता:हा:गु ग्यानापुमजुगु निपुलंय् राजकुमारं मग्यासे ग्यानापुसां सत्तीगु लं वने धाल हं, प्रजाया काय् ग्याफरा ता:हाक:सां ग्यानापु मजूगु लं वनेधाल हं। थुकथं राजकूलयापिं शासक वर्गयापिं मनू धीर, वीर, प्रतापी, उदान्त सकतां जुइ, अथे जुसैलि शासन यायेगु अधिकार द हे दत नि। थुकथं शासक वर्गया पक्ष लीगु स्तुतिवादी पंक्तिया हे साहित्य थ्व जू वनी

जनताया पक्षय् च्वय्, थ:गु मातृ भाषाया सेवा याये, नेपाल भाषाभाषी जनता या जातीय अधिकारमा पक्षय च्वये धया च्वनापिं भ्फीसं नं गनं मचायेक मेगु पक्षया सवा ला याना लाकि छु ? वया विरोध यायां हे वयात हे गुहालि जुइगु ज्या माना च्वना लाकि धका मदिक्क सतर्क जुया च्वने मा: धयागु खं मार्कस्वादं भ्फीत स्यना च्वंगु दु। भ्फीगु हे देशमा सामन्ती वर्ग वा शोषक उत्पीडक वर्गमा सेवा याइगु सामन्ती साहित्य, साम्राज्यवादी विस्तारवादीतयेगु गुहालिजुइगु साम्राज्यवादपरक साहित्य च्वयेगु

भ्फीसं भ्फीगु देशया जनता नेपाली जनतामा राष्ट्रिय हित, नेपाल भाषाभासी जनताया जातीय अधिकार प्राप्त यायेगु व रक्षा यायेगु ज्या गुहालि जुइगु जातीय प्रजाततन्त्रिक हितयाइगु साहित्य अथवा आमजनताया सेवा याइगु साहित्य च्वये मा:गु खँपाखे लेखकपिसं ध्यान बिइमा, अले साहित्यया पारख याइपि समालोचकपिंसं सुं लेखकया कृति आमजनताया सेवा यानाच्वंगु दु मदु धका: बिचा यायेमा:।

थुकथं साहित्यं सुयागु सेवा यायेगु धयागु खँला स्पष्ट जुल, अथे ख:सा अमिगु सेवा गुकथं यायेगु धयागु खँ वइ। आम जनताया हित छु, अमिगु आकांक्षा छु अमिगु थ्व आकान्क्षा पूवंकेत गुहालि जुइकेत च्ववेगु हे अमिगु सेवा यायेगु जुल। अथे हे देश व समाजयात छु याना च्वंगु दु, समाज व जनताया आवश्यकता पूवंकेगु धयागु हे उकियात ल्वयेक परिवर्तन हयेगु ज्या, अर्थात क्रान्तियां थौंया चरणया अभिभारा ख:। मार्कस्वादी सिद्धान्तया अनुयायी कम्युनिष्ट नेताया नापं मार्कस्वादी साहित्यिक दृष्टिकोणं प्रेरित कवि व्यक्तित्व नं दुम्ह माओ चेतुङ्ग धया दीकथं साहित्यिक कृति धयागु हे उम्ह साहित्यकार च्वनाच्वंगु समाजय् दूगु जीवनं वया न्हइपुइ लाइगु किपालु (प्रतिविम्व) ख:। अथे जूगुलिं माओ चतुङ्ग जनताया जीवन न्हयावलेंया निंति साहित्यया कच्चा पदार्थया खानी जुया च्वनी साहित्यया छगू जक स्रोत जनताया जीवन ख: धया दिल।

थथे जनताया जीवनयात थ:गु कृतिया स्रोत ख: ध्वाथुइक तायेकेत लेखक धयापिसं थ:म्हं जनतापाखे सिइके सयेके फयेमा:, थ:त जनताया गुरु मखु, जनताया चेला धका: तायके मा:।

थौ भ्फीगु देशया जनता (नेपाली जनता) भ्फीगु जातिया जनता (नेवा जनता) या हीत स्वयेगु, अमिगु आकांक्षा पूवंकेजु लक्ष्ययात गुहालि जुइकथं साहित्य च्वयेगु हे नेपाल भाषा साहित्यया मूल लक्ष्यजुयेमा धयागु धारणा हे साहित्य(सम्वन्धी माकर्सवादी दृष्टिकोण ख:। थुकिया मतलव साहित्यया त तर्प्यक राजनैतिक स्वरुप बिया नाराबादी साहित्य च्वयेगु मखु। साहित्यिक कृति कलात्मक मजुल धायेव प्रभावकारी जुइ मखु। भ्फीसं जनताया हित जुइकथं च्वये

धयागु उद्देश्य न्हयाबलें मतिइ तया तये मा:, तर जनताया हित न्हयज्याका: लक्ष्य थ्यंकीपिं ला जनता हे ख: । भीत मा:गु पविर्तन भी हे जनतां हये मा: हये फइ, करपिंस हया बिइ मखु । लेखकं जनताया आकांक्षा थुइकेगु धयागु जनतायात थ:गुरु तायेकेगु जुल, अले थुकिया नापं जनतायात लेंक्यनेगु ज्या नं साहित्यिक याइ, याये मा: । थथे यायेत देशव समाजय् जुया च्वंगु स्थिति बांलाक जनतायात थुइका बिइगु व उकी दुने मभिं मनिंगु खँ छु दु, उकियात छाये हुया छूये माल, हिले माल नं थुइका बिइमा, उकिं जक जनतां थ:गु हित न्हयज्याकेत याईगु कुतलय् लेखकं गुहालि बिइ फइ ।

उकिं निंतिं जनताया सेवा याये, थ:गु जातिया जनताया हित स्वये, थ:गु भाषा, साहित्य व संस्कृतिया सेवा याये धाइपिं लेखक पिंसं थौंया स्थितिइ स्वता खँय् ध्यान बिइमा थें जिं ताया । मार्क्सवादी दृष्टिकोणं नं साहित्यया सम्वन्धय् थ्व खंय् तस्सकं जोड बिया त:गु दु । खला थ्व स्वता जक मखु, ध्यान बिइ मा:ग यक्को दु । अथेसां मू खँया रुप कया च्वंगु थ्व स्वता खँया थन चर्चा याये ।

१. थौं छु जुया च्वंगु दु, थौंया स्थिति छु दु जनतायात थुइका बिइगु ज्यां जनतायात थ:गु हित न्हयज्याकेगु कुतलय् गुहालि जुइ । समाज्य् छु जुयाच्वन, थौंया छु स्थिति दु धयागु गथे ख: अथे ख: वाक्यनेगु धयागु हे यथार्थवादी दृष्टिकोण ज्वनेगु ख: । जनताया पक्षय् स:तया: क्रान्तिकारी नारा विश्वं जनतायात गुहालि जुइ मखु । भीगु नेपाल भाषा साहित्यमा थौंया स्थितिइ भी लेखकपिंसं यथार्थवादयात क्वातुक्क ज्वने मा: ।

२. यथार्थवाद क्वातुक्क ज्वनेव अर्थात् थ:गु कृतिइ यथार्थवादी चित्रण दयेवं जक लेखकया दायित्व पूवनी मखु । छु जुयाच्वन ला कयना बिल, उकिया नापं उकी दुने छुं भिं मभिं दु धका छर्लङ्ग कयना बिइगु ज्या नं लेखकं याये मा: । अले जक मछिंगु पंगयात चिइका मभिं मनिंयात कवथला जनता न्हयज्याये फइ । अथे जूगुलिं मभिं मनिंया विरोध याइम्ह छुं भति विद्रोही भावना थौंया स्थितिइ भी लेखकपिसं कायेमा, छाये सां भी नेपाल भाषाया लेखकपिं उपेक्षित व भेदभावं क्वचिइका च्वनापिं नेवा जनताया प्रतिनिधित्व याना च्वनापिं लेखक ख:, अथे हे उत्पीडित नेपाली जनताया हितया निंतिं च्वइपिं लेखक ख: ।

३. लेखक यथार्थवादी नं जुल, मभिं मनिंया विरोध याइम्ह विद्रोही नं जुल, तर उलि जुया नं थ्व मभिं मनिंयात क्वथले फु, भीगु भविष्य उज्जवल जू, जनतायाके थ्व शक्ति दु धयागु विश्वास अर्थात् भविष्यय् आस्था तयेगु उज्जवल आशावाद व जनतामा शक्ती विश्वास यायेगु आशावाद काये मफुत धायेव उद्देश्य पू वनी मखु । छगू उदाहरण काये । सुं छम्ह लेखकं थौंया स्थिति चित्रण याना देशय् व्याप्त अन्याय, अत्याचार, विसंगति, भ्रष्टाचार फुक्क छर्लङ्ग चित्रण यात धाये, उगु रचना यथार्थवादी ला जुल, अले जुया च्वंगु थ्व मभिं मनिं अत्याचारया विरोध रोष, विरोध, विद्रोह फुक्क नं कय, तर उगु कृतिइ देशय् सकभनं अत्याचार दु, नेता धयापिं नं फुक्कं स्वार्थी, जनताय् एकता मदु, थन छुं हे जुइ मखु धकाच्वया बिउसां उजोगु कृतिं जनताय् नैराश्य जक वयेकी, जनताया थ:गु न्हँथज्यायेगु पलाखं विचलित यायेत जक स्वइ, फलत: शत्रु पक्षपात जक गुहालि जुइ ।

अथेजूगुलिं थौं न्हयाको अन्याय् अत्याचार मभिं मनिं दुसां अर्थात् स्थिती न्हयाको अन्धकार दुसां छन्हु भीसं थुकियात चीइके फु धयागु दृढ विश्वास अर्थात् प्रतीक धायेगु जूसा, थौं निस्पट्ट अन्धकारया मध्यरात्री जूसा घ्यो तुयुइगु संकेत दु धायेगु उज्जवल भविष्यप्रति क्कातुगु विश्वास, अले थथे हिउपा हयेगु शक्ति जनतायाके दु धयागु जनताप्रति आस्था कयनात:गु साहित्यं जनतायात प्रोत्साहन बिइ, जनता न्हयज्याइगु पलाखय् बल बिइ, गुहालि बिइ ।

भी लेखकपिंसं थौं बिचा याये मा:गु खँ थथे । नत्र मार्कसवादी दृष्टिकोण धया मार्कस्मा वाणी व मार्क्सवादी सूत्रजक न्हयोब्व छुं प्रयोजन मदु ।

●

साहित्यय् रसात्मकता व दार्शनिकता

✍ बलदेव जुज

साहित्य धयागु न्ह्याइपुगु शैलीइ गुगु नं खँयात न्ह्यब्वयेगु छगू कथंया आकर्षणयुक्त भाषा खः । उकिं साहित्यया भाषाय् रस दयेमाः । गथेकि भ्रीसं छुं वस्तु नयेबले गुलिं चाकु गुलिं पाउँ आदि थीथी सवाः भ्रीगु रसनेन्द्रियं (म्येँ) कयाच्वनी अथेहे साहित्यय् नं गुगुलिं न्हिले वयेकेगु गुगुलिं ख्वयेमास्ति वयेकेगु आदि थीथी रस नुगलं अनुभव यानाच्वनी । उकिं संस्कृत साहित्यया विद्वानपिंसं 'वाक्यं रसात्मकं काव्यं' धकाः धायेगु यानातल ।

साहित्यय् गुंगू कथंया रस दइ धकाः नवरसया वर्गीकरण यानाः उकीया म्हसीका व तत्वतय्गु नं व्याख्या साहित्यया लक्षण ग्रन्थय् यानातःगु भ्रीसं ब्वनेफु । साहित्यया ग्रन्थकारतय्सं रषनिष्पत्ति जुइत मुख्य यानाः स्वंगू तत्व १. आलम्वन विभाव, २. उद्दीपन विभाव व ३. अनुभाव चूलायेमाः धकाः नं उदाहरण नापं बियाः चर्चा यानावंगु दु । गथेकि आलम्वन विभाव धयागु रस उत्पत्ति याइपिं पात्रत खः । न्हीके मालधाःसा हास्यरस पिकाइपिं अर्थात् न्हिलेमास्ति वइकथं ज्याखँ याइपिं मनूत बाय् वस्तुत नं आलम्वन विभाव जुइ । अनंलि उद्दीपन विभाव धायेवं वातावरण जुइ । न्हीकेया लागि पात्रतय्सं याइगु ज्याखँतय्सं अनया वातावरण हे हास्यरसमय यानाबिइ । वास्तवय् उद्दीपन विभावयात रसनिष्पत्तिइ मुख्य तत्वकथं कयातःगु दु । दक्कले लिपा अनुभाव जुइ । थुगु तत्व दर्शक बाय् पाठकतय्त लाइगु प्रभाव खः । थुकियात कार्य धायेगु यानातःगु दु । दर्शक पाठकतय्सं न्हिलेमास्ति वयेकाः याइगु गतिविधित हे अनुभाव खः । प्वाथय् ल्हातिं तियाः मिखां ख्वबि स्वःस्वः वयेकाः न्हिलाच्वनी । थथे जुइगु हास्यरसया प्रभाव खः । थथे हास्यरस उत्पत्ति जूथें हे मेमेगु रस वीररस श्रृङ्गाररस आदिइ नं स्वंगू तत्व चूलात धायेव रसनिष्पत्ति जुइ । थुगु खँ साहित्यया लक्षण ग्रन्थय् न्ह्यथनातःगु दु । साहित्यया क्षेत्रय् सफल जुयाच्वंपिं साहित्यकारतय्सं दर्शक पाठक श्रोतातय्त रसानुभूति याकेकथं साहित्यिक श्रृजना याइ ।

तर थन छगू विचाः यायेमाःगु खँ छु दु धाःसा साहित्यया लक्ष्य थथे रसानुभूति याकाः न्ह्याइपुकेगु जक जुइ मजिउ, साहित्यं मनूयात जीवन म्वायेसयेकेगु लँपु नं क्यने फयेकेमाः, केबल 'कला कलाया लागी खः' धयागु सिद्धान्त जक कयाः उक्ति वैचित्र्ययात जक महत्त्व बियाः साहित्य श्रृजना यायेगुलिं साहित्य धयागु मस्तय् म्हितेगु न्ह्यवःसाथें जुयाः सकलें मनूतय्त ज्याख्यले जुइगु जुइफइमखु । न्हापा न्हापा कालिदास, भारवि आदि ततःसकं नां जाःपिं संस्कृतसाहित्यया महाकविपिंसं तत्कालनि जुजुपिनिगु दरवारय् च्वनाः जुजुपिंत मनोरञ्जन बिइकथं चमत्कारपूर्ण साहित्यत श्रृजना यानाः यक्व यक्व प्रशंसा व पुरस्कार कयाः नां जाहेर याकावन, तर सर्वसाधारण जनताया लागी छुं कथंया उपयोगी साहित्य श्रृजना यानामवं । उकिं यानाः थौं संस्कृत भाय् हे अलोकप्रिय थें जुयावन । थौंकन्हे नं संस्कृत साहित्य ब्वंवनेमालधाःसा वहे पुलांगु धःतय्गु बारेय्या साहित्य अथवा दरवारिया साहित्य हे जक ब्वनेगु जुयाच्वंगु दु । थुखे, भ्रीसं न्ह्याकायंके मालाच्वंगु जीवनयात कयाः च्वयातःगु साहित्यिक कृति धयागु हे छुं दुगु मखुनि । सर्वसाधारण जनताया लागी ज्यालगय् जुइगु पाठ्यसफू तक्क हे पिथने फूगु मदुनि । उकिं संस्कृतयात ज्ञानभण्डार धकाः धाःसां नं धर्मया बारेय् व पुलांपुलांगु महत्वया खँया बारेय् छुं अध्ययनीय खँ दुगु बाहेकं थौंकन्हेया जीवन हनावयाच्वंपिनि लागी ला ग्वहालि याइगु छुं हे मदुनि ।

उकिं थुगु खँयात वाःचायेकाः थौं भ्रीगु भाषाय् साहित्यकारतय्सं जीवनदर्शनया खँय् ध्यान तयाः न्ह्याकेत

कुतः यायेमाः । भीसं थौंकन्हेया इलय् गुगुकथं जीवन न्ह्याकायंके मालाच्वंगु दु, थुज्वःगु जीवनयात गुकथं हनेगु उपयुक्त जुइ आदि खँयात स्वस्थकथं अध्ययन मनन यानाः साहित्यकारतय्सं च्वसा न्ह्याकेमालाच्वंगु दु, सकलें साहित्यकारत जीवनवादी जुइमालाच्वंगु दु ।

थौं भीसं न्ह्याकावयाच्वनागु जीवनयात्राय् छचाःलिं मिखा ब्वयाः स्वतधाःसा तःमि चीमि, विद्वान मूर्ख अथेहे ततःधंगु पदय् थ्यंपिं व ल्हाःतुति च्वलाः छ्य्राः ल्हाःम्हुतु चूलाका च्वंपिं सकल मनूतय् नं असंतोषं नुगः पीडित जुयाच्वंगु हे भीसं खनाच्वनागु दु धाःसा थथे छाय् जुल ? थ्व न्ह्यसः सकसिया न्ह्यःने दनाच्वंगु दु । थुकिया लिसः गन माःवनेगु ? आखिरय् भीसं भीगु हे जीवनय् क्वथीक वाला स्वयाः लिसः लुइके फयेमाः । भीगु जीवन गुकथं न्ह्यानाच्वंगु दु भीगु जीवन पद्धति अथवा भीगु जीवनसंस्कृति छु, गुज्वःगु दु, मचांनिसें थीथी संस्कारत यानाः ब्वलंगु भीगु जीवन खः, इलय्ब्यलय् थीथी नखःचखः हनेगु, गुथिगाना न्ह्याकायंकेगु, अले परिवारय् दुने नं पारिवारिक अनुशासन पालन यानाः न्हिंन्हिंसिया ज्याखँत पूवंकेगु, थुज्वःगु संस्कृतिइ छु अर्थ, अभिप्राय दु, थ्व फुक्क थुइकेत अध्ययन मनन यायेगु हे भीगु जीवन दर्शन थुइकेत कुतः यायेगु खः ।

उदाहरणया लागी थन पारिवारिक अनुशासनया छगू खँ न्ह्यथनेगु बाँलाइ ताया । भीसं न्हिंन्हिं सुथय् दनेवं सुथसिया ज्याकथं ख्वाःसिलेगु, पुर्खाद्यः आगंद्यःत लुमंकेगु आदि ज्या सिधयेकालि थःस्वयाः थकालिपिनि न्ह्यःने वनाः छ्यं क्वछुनाः सुवाः फ्वंवनेगु संस्कृति न्ह्यानावयाच्वंगु दु, अले थकालिपिंसं नं 'भाग्यमानि जुइमा' धकाः दुनुगलंनिसें सुवाः बिइगु यायेमाः । थुगु संस्कृतिया खँय् साधारणकथं स्वयेबले म्वाःमदुगु निरर्थक ज्याथें खनेदयेफु तर थुगु थितिं परिवारया दुजःतय् दथुइ सदां नुगःखँ ब्यानाः थवंथवय् स्वापू बांलानाच्वनी । नुगलय् दुने छुं खँ मथुयाः बैमनस्य ब्वलनेगु गुब्लें जुइफइ मखु । थथे परिवारय् दुने सहलह ब्यानाच्वन धाःसा उज्वःगु परिवार चीमिगु जूसां, छुचुँक्वाति जक त्वनाः जीवन निर्वाह यानाच्वंगु जूसां सुखमय जुयाच्वनी । थुकिया उदाहरण भीसं यक्व थासय् खंकेफु । जीवनदर्शन धयागु हे थुज्वःगु जुइ । अथेजूगुलिं थुज्वःगु जीवनदर्शनयात साहित्यया रसय् बुलाः थौंकन्हेयापिं साहित्यकारतय्सं साहित्य श्रृजना यायेफत धाःसा उगु साहित्य हे उत्कृष्ट साहित्य ग्यनी । भी न्ह्याब्लें छुं न्ह्यसःया लिसः मालेमाल धाःसा पिने विदेशपाखे मिखा ब्वयेगु चलन दु । वास्तवय् भीके हे मालास्वयाः लिसः लुइकाः समाधान यायेत कुतः यायेमाः । थौंकन्हेया उदीयमान व उदित साहित्यकारतय् थुखेपाखे ध्यानाकर्षण जुइ ला धकाः आशा याये ।

नेपालभाषा केन्द्रीय विभागया विकास

✍ निजिरोस श्रेष्ठ

१. परिचय :

नेपालभाषा केन्द्रीय विभाग पाटन संयुक्त क्याम्पसया दुने ब्वलनाः थौंया अवस्थाय् थ्यंगु खः । पाटन संयुक्त क्याम्पसया विधिवत स्थापना २०११ साल भाद्र १७ गते 'पाटन इन्टर कलेज'या नामं जूगु खः । २०१९ सालय् इन्टर कलेजया रुपं 'पाटन डिग्री कलेजय्' परिवर्तन जुल । २०३० साल श्रावण १ गतेनिसें पाटन संयुक्त क्याम्पस धकाः नां च्वन ।

नेपालभाषाया प्रध्यापन पाटन संयुक्त क्याम्पसय् २०१७ सालय् गणि विषय याम्ह भाजु भरतलाल राजभण्डारीं शुरु यानादीगु खः । अनंलि नेपालभाषा ब्वंके ल्याखं प्रा.डा. सुन्दरकृष्ण जोशी वि.सं. २०१८/१२/१ स लेक्चरर जुयाः नियुक्त जुयाः भ्रासेंलि शुरु जूगु खः ।

नेपालभाषा केन्द्रीय विभागया नां २०२८ राष्ट्रिय शिक्षण योजना न्हूगु पद्धति लागु जूवले नेपालभाषा शिक्षण समिति धकाः छुनातःगु खः । अनं २०४३ सालं थ्वया नां नेपालभाषा केन्द्रीय शिक्षण विभाग जुलधाःसा २०४६ सालं नेपालभाषा केन्द्रीय शिक्षण विभागया शिक्षण लिकनाः नेपालभाषा केन्द्रीय विभाग धकाः नां छूगु खः ।

२. डिग्री बाइ डिजर्टेशन :

वि.सं. २०३४ सालंनिसें 'डिग्री बाइ डिजर्टेशन' कार्यक्रम नां शोध प्रवन्ध च्वयाः नेपालभाषाय् डिग्री काय्गु व्यवस्था जूगु खः । उब्ले त्रि.वि.वि.या डिग्री बाइ डिजर्टेशनया त्रि.वि.वि.या विनियम (२३.२) अनुसार सेकेण्ड क्लास वःपिं तक जक थ्व ज्याय् योग्य भाःपिना काःगु खः । लीपा नेपालभाषा विद्यार्थीतयत् अप्पो अवसर बीगु नीति कयाः तृतीय श्रेणी उतीर्ण जूपिं विद्यार्थीतय्तनं थुकी योग्य यानाः काय्गु यात । थुकिया न्हापांगु गोष्ठी वि.सं २०३५ वैशाख १३ व २३ गते जूगु खः ।

थुकी दकले न्हपांया दँय् ६४ म्ह विद्यार्थीं निवेदन तल । थुपिं मध्ये १० म्हेसित जक अस्थायी प्रवेश काल । थुपिं भिम्ह विद्यार्थी थुकथं दु - १) कृष्ण सुन्दर मल्ल २) भुषणप्रसाद श्रेष्ठ ३) बुद्धरत्न शाक्य ४) पद्मासुन्दरी श्रेष्ठ ५) कमला नेवाः ६) शर्मिष्ठा जोशी ७) अमृतरत्न तुलाधर ८) सानुकाजि महर्जन ९) माधवलाल प्रधान १०) मञ्जु मास्के ।

थुकिया निकःगु गोष्ठी वि.सं. २०३५ पुष २९ गते जूगु खः । निगूया दँय् ३५ विद्यार्थीइ ६ म्ह व स्वंगूगु दँय् ४० य् ४० हे विद्यार्थीं अस्थायी प्रवेश काःगु खनेदु । न्हापांया दँनिसें ल्याः तयास्वय्बले थ्व स्वंगू दँय् जम्मां ५६ म्ह विद्यार्थी जूगु दु । थुपिं मध्ये ११०१ य् भाजु कृष्णसुन्दर मल्ल छम्हेसिनं जक डिग्री काय्त सफल जूगु खः । मेपिं गुलिं गुलिंसिन लिपा नियमित कक्षा स्नातकोत्तर ब्वनादिल ।

३. स्नातकोत्तर कक्षा संचालन

नेपालभाषा स्नातकोत्तरया नियमित कक्षा संचालन ने.सं. ११०१ गुंलागाः ५ (वि.सं. २०३८ भाद्र ४) खुन्हु जूगु खः । थुकिया उद्घाटन तत्कालीन उपकुलपति महेन्द्रप्रसाद सिंहपाखें नेपालभषाया महाकवि चित्तधर हृदय आदिपिनि समुपस्थितिइ जूगु खः । थ्व निगू दँया कार्यक्रम आःतक नियमित रुपं जुयावयाच्वंगु दु ।

विद्यार्थी विवरण :

शैक्षिक दँ	प्रथम वर्ष	द्वितीय वर्ष
२०३८-०३९	६१	३३

२०३९-०४०	३०	२०
२०४१-०४२	२३	१२
२०४२-०४३	७	४
२०४३-०४४	५	५
२०४४-०४५	८	४
२०४५-०४६	७	३
२०४७-०४८	२२	६
३०४८- ०४९	१३	८
२०४९-०५०	१४	९
२०५०-०५१	१२	७
२०५१-०५२	१०	४
२०५३-०५४	१३	७
२०५४-०५५	१६	९
२०५५-०५६	१८	११
२०५६-०५७	१८	१३
२०५७-०५८	११	८
२०५८-०५९	१०	७
२०५९-०६०	१३	६
२०६०-०६१	९	०

जम्मा विद्यार्थी संख्या - ३२०
मिसापिं विद्यार्थी संख्या - १२६

नेपालभाषा केन्द्रीय विभागया स्नातकोत्तरय् शैक्षिक दँ १९९९ स नेपालभाष ब्वनातःपिं बाहेक मेमेगु ब्वनातःपिंनं नेपालभाषा स्नातकोत्तर ब्वनेज्यूगु व्यवस्था जुल। थ्व व्यवस्था जुइधुंकाः ने.सं. ११२४ य् विदेशी विद्यार्थी यूकि शिराइनं भर्ना जुयाः ब्वनादीगु खः।

नेपालभाषा एम.ए. डिग्री प्राप्त याःगु आधारय् दक्वसिबय् न्हापां नेपालभाषा उच्च शिक्षाय् पाटन संयुक्त क्याम्पसय् भाजु तुलसीलाल सिंह ने.स. ११०४ बछलाथ्व ९ बुधवार (वि.सं. २०४१ वैशाख २७ गते) स आंशिक शिक्षकया रुपय् ब्वंकादिल। थ्वयां न्ह्यो नेपालभाषा-इटर विषय यापिं शिक्षकपिंसं नेपालभाषा ब्वंकावयाच्वंगु खः। थ्वयां लिपा नेपालभाषा शिक्षकया रुपय् त्रि.विं. नेपालभाषा एम.ए. याःपिंत जक कायगु यात।

४. विभागीय भवन

पाटन ढोकाया उत्तरपट्टि पाटन संयुक्त क्याम्पस दुने नेपालभाषा केन्द्रीय विभाग स्थापना जुयाच्वंगु दु। थ्व भवन थौंकन्हे निगू तल्ला दु। थुकी जम्मा खुकू कोठा दु। थ्व भवन नेपालभाषा सेवी दाता वैकुण्ठप्रसाद लाकौलं छ न्हापांम्ह जहान चैन लाकौलया नामं छतँयात रु ६,३६,५००/- ल्हापं तया दय्कादीगु खः। लिपा मेगु तल्ला तँ छाय्त वि.सं. २०५५ सालय् त्रि.वि.वि.पाखें न्यागू लाखया अनुदान प्राप्त जूगु खः। थ्व भवनया लुखाच्वसं ली पाताय् 'चैन लाकौल स्मृति भवन, ने.सं. १११६ नेपालभाषा केन्द्रीय विभाग' धकाः च्वयातःगु दु।

खला नेपालभाषाया स्नातकोत्तरया नियमित कक्षाया पढाइ आ.व. २०३८-०३९ निसें २०५३-०५४ तक पाटन संयुक्त क्याम्पसया नेपालभाषा शिक्षण समितिपाखें संचालन जूगु खः। उब्ले थुकिं प्रमाणपत्र तगिनंनिसें

स्नातकोत्तर तगिं तक हे ब्वंकेगु ज्या जुयाच्वंगु खः । लिपा भाजु वैकुण्ठप्रसाद लाकौल व परिवाजनया सहयोगं चैन लाकौल स्मृति भवन ने.सं. ११११४ चौलाथ्व ५ विहिवारय् तत्कालिन उपकुलपति भाजु केदारभक्त माथेमां नीस्वनादीगु खः । थ्व भवन छतँ सिधय्का: उलेज्या ने.सं. १११६ बछलागा ९ खुन्हु तत्कलीन उपकुलपति भाजु डा. कमलकृष्ण जाशीं यानादिल । उखुन्हु हे भाजु वैकुण्ठप्रसाद लाकौलं थ्व भवन त्रि.वि.यात लःल्हानादीगु खः । थ्व भवन दयके सिधय्का २०५४-०५५ निसें नेपालभाषा केन्द्रीय विभागयात ब्यागलं दरवन्दी व्यवस्था जुया: चैन लाकौल स्मृति भवनय् सरे जूगु खः । उब्लेनिसें आःतक थन स्नातकोत्तर कक्षा संचालन जुयावयाच्वंगु दु ।

ल.पु. उपमहानगरपालिकां मेगु तँ छाय्त लगभग १२ लाख ध्यवा उपलब्ध यानाब्यूगु दु । थुकिया लागि थ्वहे वंगु ने.सं. ११२४ यंलागा १३ मंगलवार (वि.सं. २०६१/६/२६) खुन्हु नेपालभाषा केन्द्रीय विभागया भवनय् पुस्तकालय्या निंतिं तँ छाय्गु शुभारम्भया ज्याभ्वः जुल ।

५. विभागाध्यक्ष विवरण

नेपालभाषा केन्द्रीय विभागया डिग्रीवाइ डिजर्टेशन शुरु जूवले निसें आःतकया विभागाध्यक्ष विवरण थुकथं दु । त्रि.वि.पाखें डिग्रीवाइ डिजर्टेशनया व्यवस्था वि.सं. २०३३ असार २६ खुन्हु जूगु खँ तत्कालीन विषय समितिया अध्यक्ष डा. सुन्दरकृष्ण जोशीयात च्वःगु पत्रय् दु ।

क) नेपालभाषा शिक्षण समितिया अध्यक्ष

१. डा. सुन्दरकृष्ण जोशी	२०३३/३/२६	डिग्रीवाइ डिजर्टेशनया व्यवस्था
२. श्री कृष्णवहादुर श्रेष्ठ	२०३४/१०/२१	२०४०/१२/२२
३. श्री आशाराम शाक्य	२०४१/४/१०	२०४३/१२/१८

ख) नेपालभाषा केन्द्रीय विभागया अध्यक्ष

४. प्रा. डा. सुन्दरकृष्ण जोशी	२०४३/१२/१८	२०४६/१२/१८
५. ,, ,, ,,	२०४६/१२/१८	२०४९/१२/१८
६. ,, ,, ,,	२०४९/१२/१८	२०५१/२/१६
७. ,, ,, ,,	२०५१/२/१६	२०५५/७/९
८. श्री काशीनाथ तमोट	२०५५/७/९	२०५९/७/१७
९. श्री नर्मदेश्वरमान प्रधान	२०५९/७/१७	वर्तमान

६. शैक्षिक व सामान्य प्रशासन

थौंकन्हे विभागय् स्वम्ह प्राध्यापक (उकी निम्ह करार) छम्ह सहप्राध्यापक, खुम्ह उपप्राध्यापक व निम्ह आंशिक शिक्षक ज्या यानाच्वंगु दु । वयक:पिं थुकथं दु -

प्राध्यापक

क. प्रा. नर्मदेश्वरमान प्रधान

ख. प्रा. डा् सुन्दरकृष्ण जोशी (करार)

ग. प्रा. माणिकलाल श्रेष्ठ (करार)

सह प्राध्यापक

क. सहप्रा. काशीनाथ तमोट

उपप्राध्यापक

क. उपप्रा. डा. चुन्दा वज्राचार्य
ख. उपप्रा. तुलसीलाल सिंह
ग. उपप्रा. ओमकारेश्वर श्रेष्ठ
घ. उपप्रा. डा. रुद्रलक्ष्मी श्रेष्ठ
ङ. उपप्रा. तुयुवहादुर महर्जन
च. उपप्रा. पुष्पानन्द शाक्य
आंशिक
क. सहप्रा. पूर्णवहादुर वैद्य
ख. उपप्रा. ज्वाला स्थापित

विभागय् छम्ह अध्यक्ष, छम्ह सहायक प्रशासक, छम्ह लेखापाल (करार) व छम्ह पियन, जम्मा प्यम्हसिंया प्रशासनिक पुचलं न्ह्याकाच्वंगु दु। वयक:पिं थुकथं दु

क. अध्यक्ष तथा प्रमुख नर्मदेश्वरमान प्रधान
ख. सहायक प्रशासक निजिरोस श्रेष्ठ
ग. लेखापाल दिपक संजेल (करार)
घ. पियन लक्ष्मी महर्जन

विभागय् छम्ह कम्प्युटर अपरेटर, छम्ह पुस्तकालयाध्यक्षया तसकं अभाव जुयाच्वंगु दु।

शुरुइ नेपालभाषाया प्रशासन व लेखा सम्वन्धी सम्पूर्ण ज्या पाटन संयुक्त क्याम्पसं स्वयाच्वंगु ख:। लिपा आ.व. २०५४-०५५ सालंनिसें पाटन क्याम्पसलिसे प्रशासन व लेखा सम्वन्धी ज्या ब्यागलं जुल।

७. भौतिक साधन

नेपालभाषा केन्द्रीय विभागया लुखां दुहां वनेखतं थन छगू सालिक व उकी क्वसं तुयुगु शिलालेखनं दयकात:गु दु। थ्व सालिक स्व. मयुजु चैन लाकौलया ख:। थ्व प्रतिमाया उलेज्या दाता भाजु वैकुण्ठप्रसाद लाकौलं ने.सं. १११६ बछलागा ९ खुन्हु यानादीगु ख:।

नेपालभाषा केन्द्रीय विभागय् कुनेया तल्लाय् दुहांवना खवय् प्रशासन व लेखाया कोठा दु। थन प्रशासन व लेखा सम्वन्धी सम्पूर्ण ज्या संचालन जुयावयाच्वंगु दु। जवय् निगू कक्षा दु। छगू स्नातकोत्तर प्रथमवर्षया व मेगु द्वितीय वर्षया पढाइ जुइ। थनं स्वंगूगु कोठा विभागीय प्रमुखया ख:। मातनय् जवय् नेपालभाषा केन्द्रीय पुस्तकालय दु। पुस्तकालय न्हापा स्वयां आ: अप्पो सुधार जुयावयाच्वंगु दु।

ने.सं. ११२३ ञंलाथ्व द्वितीया (२०६०/५/१२) शुक्रवारय् पुस्तकालयया लागी वनस्थलि स्कूलया प्रिन्सिपल भाजु लक्ष्मण राजवंशीं कम्प्युतर व मेमेगु सामान सहयोग बियादीगु दु। अथेहे भाजु पञ्चवीर सिंह तुलाधरं दराज ४ ग: व मेमेगु सामान पुस्तकालयया लागि सहयोग बियादीगु दु।

खवय् तधंगु हल दु। थ्व स्मृति भवनया मातंक्वथाया हलयात विभागीय शिक्षक मुंज्या ने.सं. ११२२ (वि.सं. २०५८ पौष ११) स 'सिद्धिदास सभाकक्ष नां छुत। थ्व सभाकक्षय् इलय्ब्यलय् मिटिंग, गोष्ठी, समारोह आदि यायत प्रयोग जुयाच्वंगु दु। थ्व सभाकक्षया लागि पाटन संयुक्त क्याम्पसं फर्निचर उपलब्ध यानाब्यूगु ख:।

८. नेपालभाषा केन्द्रीय विभागं पिथंगु प्रकाशन :

नेपालभाषा केन्द्रीय विभागय् इलय्ब्यलय् जनरल, पत्रिका आदिनं पिहांवयाच्वंगु दु। व थथे ख: -

क. प्रेमशान्ति तुलाधर (सं) वि.सं. २०४६

<u>नेपालभाषा व थ्वया साहित्य</u>, ने.सं. ११०८ य् जूगु विभागीय गोष्ठीपौ मुना।

ख. प्रा. डा. सुन्दरकृष्ण जोशी (प्र.सं.) वि.सं. २०५४,

नेपालभाषा (विभागीय अनुसन्धानमूलक पत्रिका), ने.सं. १११८ दिल्ला ।

ग. सहप्रा. काशीनाथ तमोट (स.) वि.सं. २०५६,

उच्च शिक्षाय् नेपालभाषा व साहित्य (अभिमुखीपौ मुना), ने.सं. ११२०

९. मुंज्या, समारोह :

नेपालभाषा केन्द्रीय विभागय् इलय्ब्यलय् समारोह, गोष्ठी, सेमिनार, न्वचु, बुँदि हनेगु, अन्तर्क्रिया, भेटघाट कार्यक्रम, लसकुस, श्रद्धान्जली, सिरपाः बीगु कार्यक्रम प्राज्ञिक वर्गया उन्नयनया लागि इलय्ब्यलय् स्वदेशी, विदेशी विद्वान्पाखें न्वचु बीकेगु वन्दोवस्तनं जुयावयाच्वंगु दु ।

- २०५५/८/५ (ने.सं. १११९ थिंलाथ्व २ शनिवार) य् नेपालभाषा पाठ्यक्रम परिमार्जनया विषय गोष्ठी ।
- २०५६/४/७ य् केदारमान 'ब्यथित'या नेपालभाषा काव्ययात्रा विषयया गोष्ठी ।
- २०५६/७/१२ (ने.सं. १११९ दिल्लाथ्व १५) खुन्हु वडिखेल भाषिकाय् नां परिवर्तन विषयया गोष्ठी ।
- २०५६/५/१२ (ने.सं. १११९ गुंलागा ५) खुन्हु नेपालभाषा केन्द्रीय विभागया १८ दँया वुदिं हनेगु ज्याभ्वः ।
- २०५६/८/२६ (ने.सं. ११२० थिंलाथ्व ४) खुन्हु शंख्वा सम्वत ८२७ या अभिलेखय् मुंज्या ।
- २०५७/१/१७ (ने.सं. ११२० चौलागा १०) खुन्हु नेपालभाषाया धातु क्वःछीगु समस्या : छगू अध्ययन बारे मुंज्या
- २०५७/२/८ खुन्हु तिथिकथं गोरखापत्र सच्छिदँय् क्यंगु बन्हि : लुमंकेबहगु छुं खँ विषयलय् न्वचु मुंज्या ।
- २०५७/३/२ शुक्रवार नेदरल्याण्डया लेइदेन विश्व विद्यालयया पीएचडी. शोधार्थी भाजु वालगोपाल श्रेष्ठं थःगु अनुसन्धानया विषय मध्ये छगू पक्ष 'सक्व देय्-न्यंकं खँ व ऐतिहासिकता छगू दुवाला' वारे न्वचु
- २०५७/४/८ गते (११२० दिल्लागा सप्तमी) आइतवार सँय् ब्वँज्याया अर्न्तराष्ट्रिय् मुंज्याय् विभागीय प्रमुख काशीनाथ तमोट न्हय्न्हुबारे व प्रा. डा. सुन्दरकृष्ण जोशी 'नेपालभाषा क्रियाया आत्म-अ-भूत लितँसाय् छगू टिप्पणी' विषययात कयाः न्वचु ।
- ने.सं. ११२० दिल्लाथ्व तृतीया आइतवार खुन्हु नेपाल मण्डलया ल्वहंपौ अभिलेख म्हसीके विषयया मुंज्या ।
- ने.सं. ११२२ बछलागा ५ खुन्हु अमृतानन्द बन्चया किपा सार्वजनिकीकरण समारोह ।
- २०५९/१०/२४ खुन्हु नांजाःम्ह भाषाविद् साहित्यकार भाजु ईश्वरानन्द श्रेष्ठाचार्यया श्रद्धाञ्जलि कार्यक्रम ।
- २०६०/१/३० मंगलवार खुन्हु नेपालभाषा काव्य इतिहासया अत्यन्त महत्वपूर्ण ई जेलकाल (१९९७-२००२) या छम्ह अतिकं नांजाःम्ह कवि हरिकृष्ण श्रेष्ठयात थःगु 'जेलकाल व काव्य सिर्जना' विषयसं न्वचु ।
- २०६०/४/७ (ने.सं. ११२३ दिल्लागा दशमी) वुधवार खुन्हु वर्कर युनिभर्सिटिया मय्जु डा. डेवोरस मिरोलां 'न्हूगु नाटक विधा' विषयलय् न्वचु ।
- २०६०/५/४ (ने.सं. ११२३ गुंलागा ९) विहिवार खुन्हु शिक्षाध्यक्ष भाजु प्रा. डा. महेन्द्रवहादुर सिंहया मूपाहाँसुइ ने.भा.के.वि.या २३ दँया बुदिं हनेगु ज्याभ्वः ।
- २०६०/५/१२ (ने.सं. ११२३ ञलाथ्व द्वितीया) शुक्रवार खुन्हु भाजु लक्ष्मण राजवंशीपाखें कम्प्युटर लःल्हाय्गु ज्याभ्वः ।
- २०६०/५/२६ (ने.सं. ११२३ ञलाथ्व द्वितीया) शुक्रवारय् सिद्धिदास वुदिंया अन्तर्क्रिया सहलह मुंज्या ।
- २०६०/११/२० (ने.सं. ११२४ चिल्लाथ्व) खुन्हु डा. क्यारोल जेनेटीपाखें 'चीन सँय्भाय् खलःलिसे नेपालभाषाया सहजातीय स्वापू' यात कयाः न्वचु ।
- २०६१/१/२६ (ने.सं. ११२४ बछलागा चतुर्थी) खुन्हु नेपालभाषा उपन्यास विधा न्ययदँ थ्यंगु लसताय् उपन्यासकार धूस्वां साय्मिया मूपाहाँसुइ उपन्यासकार व समीक्षकपिनि दथ्वी अर्न्तक्रिया ज्याभ्वः ।
- २०६१/३/१९ (ने.सं. ११२४ दिल्लागा १) खुन्हु 'चैन लाकौल सिरपाः' लःल्हाय्गु ज्याभ्वः ।
- २०६१/४/२९ व २०६१/४/३० निन्हु नेपालभाषा उपन्यासया न्यागू दशक गोष्ठी ।

- २०६१/६/२६ (ने.सं. ११२४ यंलागा १३) मंगलवार खुन्हु पुस्तकालयया निंतिं तँ छ्याय्गुया शुभारम्भ ज्याभ्वः । थुकि हे ज्याभ्वलय् थुगुइ न्हापा लाम्हेसित पीयूष पदक व वनस्थलि स्कूलया प्रिन्सिपल भाजु लक्ष्मण राजवंशी व भाजु पञ्चवीर सिंहयात हनेगु ज्याभ्वः ।

१०. क) विद्यावारिधि व्यवस्था

२०३४ सालंनिसें हे त्रि.वि. मानविकीं नेपालभाषा विद्यावारिधि कार्यक्रमया व्यवस्था याःगु खः । थुकिया न्हापांगु गोष्ठी २०३४ माघ २७-२८ गते जूगु खः । विद्यावारिधिया लागि थुबले जम्मा निम्ह शोधार्थी जक प्रवेश काःगु खः । थुपिं निम्ह शोधार्थी थुकथं दु -

१. काशीनाथ तमोट

२. जनकलाल वैद्य

थुपिंमध्ये भाजु जनकलाल वैद्य छम्हसिनं जक ने.सं. ११०६ स विद्यावारिधि यानादिल ।

ख) नेपालभाषा विद्यावारिधि याःपिं

त्रि.वि. अथवा विदेशया विश्व विद्यालयं विद्यावारिधि यानादीपिं नेपाली नागरिक न्ह्यागु विषययात कया विद्यावारिधि याःसां इमित महेन्द्र विद्याभूषण 'क' पदक बीगु चलन दु । नेपालभाषा स्नातकोत्तर कार्यक्रम विकास हेतु नेपालभाषा व थुकिया साहित्ययात कयाः विद्यावारिधि यानाः विद्याभूषण 'क' कयादीपिं थुकथं दु :

नेपाली स्नातकोत्तर यानाः नेपालभाषाय् विद्यावारिधि याःपिं :

क. डा. सुन्दरकृष्ण जोशी (११०४) भाषिक विज्ञान, (अंग्रेजी माध्यमं) पूना विश्व विद्यालय् भारत ।

ख. डा. जनकलाल वैद्य (११०६) काव्य विद्या (नेपालभाषा माध्यमं) त्रि.वि. नेपाल ।

नेपालभाषा स्नातकोत्तर यानाः त्रि.वि. मानविकीपाखें विद्यावारिधि याःपिं :

क. डा. चुन्दा वज्राचार्य (१११२) - नाटक विद्या

ख. डा. रुद्रलक्ष्मी श्रेष्ठ (१११३) - भाषिका विज्ञान

ग. डा. चन्द्रमान वज्राचार्य (११२४) - उपन्यास विद्या

पदक, सिरपा :

नेपालभाषा एम.ए. तगिमय् त्रि.वि.वि. व मेमेपिं दातापाखें नीस्वनातःगु दक्कले अप्पो ल्याः कयाः बाय्क मलाक पास जूपिं विद्यार्थीपिन्त पदक व सिरपाः आःतक बियाच्वंगु दु । थ्व थुकथं खः -

११. नेपालभाषाय् महेन्द्रविद्याभूषण 'ख' काःपिं :

न्ह्यागु विषय कयाः ब्वंसां स्नातकोत्तर तगिमय् न्हाप जूम्हेसित महेन्द्रविद्याभूषण 'ख' बीगु चलन दु । नेपालभाषाय् नं स्नातकोत्तर तगिमय् प्रथम श्रेणी प्रथम जुया दकले अप्पो ल्याःकया छक्वलं पास जूपिन्त महेन्द्र विद्याभूषण 'ख' बीगु चलन दु । थ्व तक्मा आःतक जम्मा १३ म्हसिनं काय् धुंकूगु दु :

नां	मिति
१. तुलसीलाल सिंह	११०२
२. प्रेमशान्ति तुलाधर	११०४
३. प्रतिसरा मानन्धर	११०८
४. ओमकारेश्वर श्रेष्ठ	११०९

५. सुजाता शाक्य	११।०
६. गोकुल मानन्धर	१११२
७. शरदवीर कंसाकार	१११३
८. लक्ष्मीशोभा शाक्य	१११५
९. इश्वरीमैंया श्रेष्ठ	१११६
१०. राजेन्द्र मानन्धर	११२०
११. रीता राजभण्डारी	११२१
१२. राजनलाल जोशी	११२२
१३. राजितवहादुर श्रेष्ठ	११२३

१२. चैन लाकौल सिरपाः

नेपालभाषा स्नातकोत्तर तगिमय् ब्वंपिं मिसापिं विद्यार्थीपिं मध्ये दकले अप्पो ल्याः कयाः (बायक मलाक) पास जूपिंत बीगु सिरपाःयात चैन लाकौल सिरपाः धाइ । थ्व सिरपाः दाता भाजु वैकुण्ठप्रसाद लाकौलं नीस्वनादीगु खः । थ्व सिरपाः कयादीपिं मयजुपिं थुकथं दु :

नां	परीक्षा जूगु दँ
१. रुद्रलक्ष्मी श्रेष्ठ	११०२
२. प्रेमशान्ति तुलाधर	११०४
३. प्रतिसरा मानन्धर	११०८
४. सरला प्रधानाङ्ग	११०९
५. सुजात शाक्य	१११०
६. विजया जोशी	१११२
७. पद्महीरा तुलाधर	१११३
८. लक्ष्मीशोभा शाक्य	१११५
९. ईश्वरीमैंया श्रेष्ठ	१११६
१०. सुदर्शना दर्शनधारी	१११७
११. वन्दना शर्मा	१११८
१२. निर्मला श्रेष्ठ	१११९
१३. रीता राजभण्डारी	११२१
१४. श्रृजना शाक्य	११२२

१३. मोतिलानि सिरपाः

मयजु मोतिलानि ताम्राकारं नेपालभाषाय् एस.एल.सि.निसें स्नातकोत्तर तहतक बायक मलाक छकलं पास याःपिन्त मोतिलानि सिरपाः बीगु चलन दु । थ्व सिरपालय् दक्कले अप्वः ल्याःवःपिं एस.एल.सि.निसें एम.ए. तकया जम्मा ४ म्ह विद्यार्थीपिंत दँय्दसं म्हतिं न्याद्वः/न्याद्वःया नगद व दसिपौ लःल्हानावयाच्वंगु दु । थ्वहे सिरपाःयात मोतिलक्ष्मी सिरपाः धकाः नां छुनाःतःगु खः । नेपालभाषाय् स्नातकोत्तर तगिमय् मोतिलानि सिरपाः कयादीपिं :

नां	दँ
१. लक्ष्मीशोभा शाक्य	१११५
२. इश्वरीमैंया श्रेष्ठ	१११६

३. सुदर्शना दर्शनधारी ११११७
४. वज्रमुनि वज्राचार्य ११११८
५. राजेन्द्र मानन्धर ११२०
६. माधवलाल प्रधान ११२१
७. राजनलाल जोशी ११२२
८. राजितवहादुर श्रेष्ठ ११२३
९. रत्नमेहर श्रेष्ठ ११२४

१४. पीयूष पदक

नेपालभाषा स्नातकोत्तर तगिमय् दकले अप्पो ल्याः कयाः प्रथम श्रेणीइ प्रथम जुयाः पास जूम्हेसित लुँया तक्मा व दसिपौ बीगु चलन दु । थुकियात नेपालभाषा केन्द्रीय विभाग ने.सं. ११११७ स उद्योगपति दाता भाजु पीयुष वहादुर अमात्यं छगू लाख दाँ अक्षय कोषय तयातःगु दु । थ्वहे अक्षय कोषया दच्छिया व्याजं तक्मा दय्केगु यानावयाच्वंगु दु । थ्व त्याकादीपिं खः -

१. वज्रमुनि वज्राचार्य ११११८
२. राजेन्द्र मानन्धर ११२०
३. माधवलाल प्रधान ११२१
४. राजनलाल जोशी ११२२
५. राजितवहादुर श्रेष्ठ ११२३
६. रत्नमेहर श्रेष्ठ ११२४

थुकथं नेपालभाषा केन्द्रीय विभागया विकास जुयावयाच्वंगु दु ।

●

चीनी व जापानी भाय्या सन्दर्भय् नेपालभाषाया ताजिग्व:

डा. रुद्रलक्ष्मी श्रेष्ठ

१. न्ह्यखँ :

नेपालभाषाया चीन सँय् भाय् खल:या, सँय्-वर्मा कच्चा अन्तर्गत ला:गु भाय् मध्ये छगू ख: । चीनी- सँय् भाय् परिवारया साधारण रुपं प्रचलित विविध लक्षणत (Characteristics) मध्ये छगू ताजिग्व: (Classifiers) नं ख: । दकसिबे न्हापां ने.सं. १०७२ स ध्व विषययात थिया दीम्ह वैयाकरण भाजु पुष्परत्न सागरजु ख: । वय्कलं थ:गु "सुबोध नेपालभाषा व्याकरण" धयागु सफूतिइ संख्यावाचक विशेषणया विशेषता विश्लेषणया भ्ञ्वलय् थुकियात 'श्रेणी विभक्ति' या नामं ११ गू ताजिग्व:या उल्लेख यानादीगु ख: । लिपा सन् १९७३ स भाषाविद् भाजुपिं द्वय 'अष्टिन हेल' तथा ईश्वरानन्द श्रेष्ठाचार्यजुपिं निम्ह जाना: " Is Newari a Classifier Language ? " नांगु छगू लेख च्वयादिल । थुकथं थुकियात नेपालभाषाय् ताजिग्व: (Classifier) या नां नापं परिचित यानादीपिं वय्क:पिं ख: । वयां लिपा भाजु ईश्वरानन्दजुं नेपालभाषाया धातु (Roots Verbs) या अध्ययनया सन्दर्भय् वय्कलं "Newari Root Verbs" धयागु च्वसुइ वय्क:यागु हे शब्दं थुकथं धयादिल, ...' classifiers usually classify nouns, whereas the classifier words derived from root verbs give countability to the verb's action.' अर्थात् ' साधारणतया तजिग्व: संज्ञाया वर्गीकरण या:सा धातु पाखें व्युत्पन्न ताजिग्वलं कियाया ज्याया ल्या:चा: याइ' । थुकथं संज्ञाया वर्गीकरण याइगु ताजिग्व: छगू जक जुयाच्वंगुली मेगु छगू नं कियाया ज्याया ल्या:चा: याइगु ताजिग्व: नं दु धयागु रिखे नं संकेत यानादिल । थुकियात भाजु डा. शिशिर कुमार स्थापितजुं (१९७८) स विशेषणया गुण (परिमाण) जाहेर याइगुलिं Adjective / Proadjectival Classifier, अले कियायोगीं (Adverb) कियाया गुण (कियाया ज्याया ल्या:चा:) जाहेर (Qualify) याइगु जूगुलिं Adverbial Clssifier धयागु नां छुना: स्वंगू उदाहरण सहित ताजिग्व:यात निथीकय् वर्गीकरण यानादिल । उकी मध्ये Adjectival Clssifier यात नं उपवर्गीकरण याना स्पष्ट रुपय् विश्लेषण यानादिल । थ्वयां लिउ भाजु डा. सुन्दरकृष्ण जोशीजुं वस्तुया अर्थात् संज्ञाया वर्गीकरण याइगु ताजिग्व: जूगुलिं थुकियात Nominal Clssifier, अले क्रियां याइगु ज्याया ल्या:चा: याइगु यात Verbial Clssifier धयादिल नापं थुकिया अर्थ-तात्विक विश्लेषण नं यानादिल । गुकियां लिपा डा. पेरि भाष्कर राओ व डा. सुन्दरकृष्ण जोशी निम्हसिनं १९८५ स ' A Study of Newari Classifiers धयागु लेख च्वया: भारतया पुना डेकन कलेजया बुलेटीनय् प्रकाशित यानादीगु ख: ।

ताजिग्व:यात अंग्रेजी भाषाय् Classifier धाइ । नेपालभाषाय् मदुगु खँग्व: विदेशी भाषां अर्थात् नेवारेन्तर भाषां पाखें कयावयाच्वंगुलिं थुकि नं फयाफक्व थ:गु हे पह:यागु खँग्व: ज्याय्गु प्रवृत्ति ब्वलनावयाच्वंगु खनेदु । थथे याय्गुली स्व. भाजु ईश्वरानन्द श्रेष्ठाचार्यजुया नां त्व:फिके फइमखु । थ्वहे नेपालभाषाया पहकथं खँग्व: दय्केगु भ्ञ्वलय् Classifier यात वय्कलं 'तगिँसू' छ्यलादीगु ख: । अथेहे भाजु काशिनाथ तमोटजुं 'तँजि' धयागु नां छुना दीगु ख:सा ध्व च्वसुया च्वमिं थुकियात वस्तुया ता (जिनिस) या वर्गीकरण याइगु जूगुलिं "ताजिसू" धाय्गु पाय्छि जुइ धका: धा:गु ख: । लिपा ने.सं. १११२ स भाजु डा. सुन्दरकृष्ण जोशीजुं वय्क:या 'नेपालभाषाया भाषा वैज्ञानिक व्याकरण' धयागु सफूतिइ थुकियात 'ताजिग्व:' नां छुना दिल । थौंकन्हे ' ताजिग्व:' खँग्व:यात छगू कथं सकसिनं थुइके धुंकूगु अर्थात् मान्यता बिइ धुंकूगु दु ।

२. चीनी व जापानी भाय्या ताजिग्व: -

'ताजिग्व:' चीन-सँय् भाय् खल:या विशेषता मध्ये छगू जूगुलिं थुकिया अन्तर्गत ला:गु मू भाय् चीनी भाय् ख: । उकिं थ्व भाय्या ताजिग्व:या स्वरुप नं सीके बह: जू । उलिजक मखु थ्व चीनी-सँय् भाय् परिवारय् मलाना नं थुकिया प्रभावय लानाच्वंगु जापानी भाषाया ताजिग्व: पाखे छक: नं मिखा ब्वयूगु पायूछि जुइ । खतु थुकिया अध्ययन व अन्वेषण यायूगु ज्या बाँकि हे दनि ।

२.१ चीनी भाषाया ताजिग्व:या छ्यला -

/ पन् (Běn) / थ्व सफू , पत्रिका, शब्दकोष आदिया निंति छ्यलीगु ताजिग्व: ख: ।

गथेकि - यी - पन् सुइ

yī běn shū

"छ - गू सफू" (one book)

/ Bǎ / थ्व मेच, ता:चा, चकु आदिया लागी छ्यलीगु ताजिग्व: ख:, गथे:-

अेर - पा ताउ

èr - bǎ dāo

"नि - पु चक्कु" इ. (two knives)

/ चाङ् (Zhāng) / थ्व नक्शा, टेबुल, फोटो, भ्वँ, लासा (bed), पेन्टिंग आदिया निंतिं छ्यलीगु ताजिग्व: ख:, गथे -

१) सान् चाङ् ह्वार

sǎn zhāng huàr

स्व - पा: पेन्टिंगस् (three paintings)

२) यी चाङ च

yī zhāng zhe

"छ पा: भ्वं" (A sheet of paper)

/ चिर (Zhī) / थ्व ताजिग्व: च्वसा (writing tools) या निंतिं छ्यलीगु ख:, गथे -

अर् - चिर् पिइ

èr - zhī bǐ

"नि - पु कलम" (two pens)

/ थाइ (tái) / थ्व यन्त्र (machine) या लागी छ्यलीगु ताजिग्व: ख:, गथे -

यी - थाइ चिश्वान्चि

yī - tái jisuanji

छ - गू क्याल्कुलेटर (one calculator)

/ ल्याङ (liàng) / थ्व ताजिग्व: बाहनया निंतिं छ्यलीगु ख:, गथे -

सु - ल्याङ् छिछः
sì liǎng qìchē
"प्यं - गः कार" (four cars)

/ फङ् (Fēng) / ध्व ताजिग्वः पौ (चिठ्ठी) या नितिं छ्यलीगु खः , गथे
यी - फङ सीन्
yī - fēng xìn
छ - गू चिठ्ठी (a letter)

/च्येन् (jiān) / ध्व क्वथाया नितिं छ्यलीगु ताजिग्वः खः, गथे -
यी च्येन व्रोश्रि
yī - jiān wòshì
छ - गू घनेक्वथा (a bedroom)

/ च्येन् (jiān) / ध्व piece, part item आदिया निम्ति छ्यलीगु ताजिग्वः खः, गथे -
ऊ - च्येन् तायी
wǔ - jiàn dàyī
न्या - पाः ओवरकोट (five overcoats)

ध्व ताजिग्वः / च्येन्/ या उच्चारण व सुर (tone) च्वय् च्वंगु नाप ज्वःलाःसां तबि आखःग्वः पाः ।

/ ख्वाइ (kuài) / ध्व ध्येबा, सावं, मरिया लागि छ्यलीगु ताजिग्वः खः, गथे -
सि - ख्वाइ फेइचाउ
shí - kuài féizào
झि - गः सावं (ten cakes of soap)

/ त्वोः (Duǒ) / ध्व ताजिग्वः स्वांया नितिं छ्यलीगु खः , गथे -
अर् - त्वो ह्वार
èr - duǒ huār
नि - फ्वः स्वां (two flowers)

/ च्या (jiā) / ध्व परिवार, संस्थापन (Establishments), अस्पताल, अफिस आदिया निम्ति छ्यलीगु ताजिग्वः खः, गथे -

१) यी - च्या च्याथीङ
yī - jiā jiātíng
छ - गू परिवार (one family)

२) अर् - च्या थीय्वान्
èr - jiā yīyuàn
नि - गू अस्पताल (two hospitals)

/ च्या: (jiā) /   थ्व हवाइजहाजया निम्ति छ्यलीगु ताजिग्व: ख:, गथे -

यी   च्या:   फ्रेइची

yī   jiā   fēijī

छ   ग: हवाइजहाज   (a aircraft or aeroplane)

थ्व ताजिग्व: 'च्या:' च्वय् च्वंगु ताजिग्व: नाप ज्व:ला:थें च्वंसां सुर (Tone) पा: ।

/थ्याउ (Tiáo) /   थ्व ताजिग्व: हाक:चापिं जीवात्मा, गथे - न्या, सर्प, आदि, अथेहे हाक:गु वस्तु, हाक:गु प्राकृतिक श्रोत गथे - नदी(खुसि), लँ आदिया निम्ति छ्यलीगु ख:, गथे -

१) यी   थ्याउ   युइ

yī   tiáo   yū

छ -   म्ह   न्या   (A fish)

२) अर   थ्याउ   लु

èr   tiáo   1.u

नि   का   लँ   two road or street

३) सान्   थ्याउ   च्याङ्

sǎn   tiáo   ji āng

स्वं -   गू   खुसि   three river

/का:न् (gān) /   थ्वं 'का:न्' चीपुगु (thin) , हाक:गु वस्तुया ल्या:खँग्व: नाप छ्यलीगु ताजिग्व: ख:, दसुया लागि :

१) सान् -   का:न्   छयाङ्

sǎn   gān   qiāng

स्व -   पु   बन्दूक   (three guns)

२) अर् -   का:न्   कुन्च्

èr -   gān   gùnzi

नि -   पु   कथि   (two sticks)

/ चुइ (jù) /   थ्व ताजिग्व: शब्द/ वाक्य आदिया ल्या:खँग्व: नाप छ्यलीगु ख:, गथे -

अर -   चुइ   ह्वा

èr   jù   huà

नि   गू   शब्द   two words

/ ती (dī) /   थ्व ताजिग्व: / ती / छ्वालुगु (liquid) पदार्थया नितिं छ्यलीगु ख:, गथे -

यी -   ती   शु

yī -   dī   shuǐ

छ -   फुति/तिकि   ल: (A drop of water)

/ख: (kē) / ध्व ताजिग्व: / ख: / स्वांमा, सिमा आदि वस्तुया ल्या:खँग्व: नाप वइगु ख:, गथे -

सान्	ख:	शु	
sǎn	kē	shù	
स्व	मा	सिमा	(three trees)

/ क (gè) / ताजिग्व: /क/ मनू व मेमेगु सामान्य वस्तु (general objects)या नेपालभाषाय् 'म्ह' व 'गु' ताजिग्व: थें मनू व वस्तुया ल्या:खँग्व: नाप छ्यलीगु ख:, गथे -

यी	क	रन
yī	gè	rén
छ	म्ह	मनू

/ फ्येन (piān) / ध्व ताजिग्व: /फ्येन/ बाखं, लेख (article)आदिया ल्या:खँग्व:नाप छ्यलीगु ख:, गथे-

अर	फ्येन्	कुश्रि
èr	piān	gùshi
नि -	पू	बाखं (Two stories)

चीनी भाय्या थुकी गुलि नं ताजिग्व: उल्लेख जूगुख: , केवल संज्ञावाचक ताजिग्व: (Nominal Classifiers) जक जूगु दु। थुकी च्वय् न्ह्यथनागु बाहेक मेमेगु संज्ञावाचक ताजिग्व: नं यक्व हे दनि । चीनी भाषाया ताजिग्व:या नमुना स्वरुप जक उल्लेख याय्गु ज्या जूगु ख: । थुकि कियावाचक ताजिग्व: (Verbal Classifiers) दु वा मदु, दुवालेगु ज्या अर्थात् उकिया पूवंक अध्ययन याय्गु ज्या बांकी हे दनि ।

२.२ जापानी भाषाय् ताजिग्व:या छ्यला-

च्वय् धयाथें 'चीन -सँय्' भाय् परिवार दुने मलासे मेगु हे भाय् खल: अर्थात् 'जापानी-कोरियाइ' भाय् खल: अन्तर्गत ला:गु ख:सां चीनी भाय्या प्रभावं मुक्त जुइ मफूगु जापानी भाषाय् नं ताजिग्व: छ्यलेगु चलन खनेदु ।

जापानी भाय्या ताजिग्व:या अध्ययन याये न्ह्य: छगू लुमंके बह:गु खँ ध्व ख: कि ताजिग्व: अप्व: धयाथें वस्तु नीगु अर्थात् ल्या:खाय्गु ल्या:ग्व: नाप स्वापू तयावइगु जूगुलिं जापानी भाषाया ल्या:ग्व: सम्बन्धी सीकेगु नं आवश्यक जू । छाय्धा:सा जापानी भाषाय् छगू विशेषता छु खनेदु धा:सा छुं चीज ल्या:खाय्गु बखतय् अर्थात् ताजिग्व: सहित छ्यलीथाय् गनं ल्या:ग्व:या अन्तिम ध्वनि त्व:फीसा गनं ल्या:ग्व:या वैकल्पिक रुपय् छ्यलीसा गनं ताजिग्व:या ध्वनि अप्व: धया थें '१', '३', '६' गनं गनं '८' व '१०' य् ल्या:ग्व: मेगु स्वया: पानाच्वंगु दु, गुगु थुकथं खनेदु -

<u>जापानी भाषाया ल्या: खँग्व:</u>

अथें धाइबलय्	ताजिग्व: नाप स्वाइबलय्
१. इचि	इचि/इ/हिटो/
२. नि	नि/ फुटा
३. सान्	सान्/ साम्/ मि
४. शि	शि/यो/योन्
५. गो	गो:/इचु
६. रोकु	रोकु/रो/मुइ/रोक्
७. शिचि	शिचि/नाना
८. हाचि	हाचि/हा

९. क्यू /कु   क्यू/कु
१०. ज्यू   ज्यू

आःतकया अध्ययनय् प्राप्त सूचं कथं थुकी चीनी भाय्या संज्ञावाचकया तुलनाय् 'म्ह'जक आःतक ताजिग्वः दुसां कियांयागु ज्याया ल्याःघाः याइगु अर्थात् कियावाचक (Verbal Classifier) नं छगू निगू लूगु दु। विस्तृत अध्ययन याय्गु ला बाकि हे दनि।

२.१.१. संज्ञावाचक ताजिग्वः

/होन् / होङ् (hon) / ताजिग्वः /होन्/ या छ्यला हाकःगु, चीपुगु वस्तु गथे - शिशाकलम, सलाइपु, चुरोट, पतिं, ल्हाः, तुति, थां, तुतां आदिया निम्तिं याना तःगु खनेदु गथे -

१) इ - पोङ् (होङ्) उडे
Ip pon Ude
छ - का ल्हाः" (A hand)

२) नि - होन् एम्पित्सु (एम्पित्चु)
Ni - hon empitsu
नि - पु शीशाकलम (Two pencil s)

३) साम् - बोङ् (होङ्) युवि
Sam bon yubi
स्व - पु पतिं (Three fingers)

च्वय् धया थें उदाहरण १) व ३) य् अर्थात् १) व ३) थुइकीगु ल्याःग्वः स्वाइथाय् ताजिग्वःया ध्वनि परिवर्तन जुयाच्वंगु दु। १) थुइकीगु ल्याःग्वः स्वाइथाय् /होन् / या / पोङ्/ स व ३) थुइकीगु ल्याःग्वः स्वायथाय् / बोङ्/ स परिवर्तन जुयाच्वंगु दु।

/ माइ (mai) / ताजिग्वः /माइ/ सालू व चकंगु (flat) वस्तु गथे - भ्वं, टिकट, सांगा (blanket), लासा, बोर्ड, भु (रिकापि), किमोनो (जापानी पोशाक) आदिया निम्ति छ्यला वयाच्वंगु खनेदु, गथे -

१) इचि - माइ खामि
छ पाः भ्वं (A sheet of paper)

२) नि - माइ किमोनो
नि - पाः किमोनो (Two Kimonos)

३) साम् - बाइ कार्पेटो
स्व - पाः कार्पेट (Three carpets)

थन नं ३) ल्या:ग्व: नाप ' ताजिग्व:' माइ स्वाइबलय् ध्वनि 'मा' यां 'बा' स हिलाच्वंगु दु।

/साचु (satsu) / ध्व /साचु/ सफू, कापी, पत्रिका, आदि नाम खँग्व: नाप छ्यलीगु ताजिग्व: ख:, गथे -

इस् - साचु (ईस्साचु) होन्
छ गू सफू (A book)

/ डाइ (dai) / / डाइ/ बाहन (vehicle) व मेशिन गथे - मोटरकार, गाडा, बाइसाइकल, मोटरसाइकल, रेडियो, क्यामरा, टाइपराइटर, टेलिफोन आदिया निम्ति छ्यलीगु ताजिग्व: ख:, उदाहरण निम्ति -

१) इचि - डाइ जिडो:सा
छ - ग: मोटरकार

२) शिचि - डाइ जिटेन्श्या
न्हय् - गू बाइसाइकल (seven bicycles)

३) सान् - डाइ डेङ्वा
स्वङ् - ग: टेलिफोन (Three telephone)

/केन् (ken) / ध्व /केन् / ताजिग्व: छेँ, गोडाम (store) आदिया निम्ति छ्यलीगु ख:, गथे -

नि - केन् उचि
नि - खा छेँ

/रि (ri) / ध्व 'मनू' (थ:थिति लगायत) थुइकीगु व नं छम्ह, निम्ह धाय् थाय् जक छ्यलीगु ख:। दसुया निम्ति -

वाताशि नो मुसुको गा हिटो - रि, मुसुमे गा फुटा - रि इमासु।
जि - सं. कारक काय् निपात छ म्ह म्ह्याय् निपात नि - म्ह दु।

/निन् (nin) / ध्व 'मनू' निम्हं अप्व: व परिमाण थुइकीगु प्रश्नवाचक खँग्व: नाप ल्याखाय्बलय् छ्यलीगु ख: , गथे -

१) सान् - निन् शिमाइ
स्व - म्ह त:केहेँ (Three sisters)

२) नान् - निन् क्यो:दाइ
ग्व: म्ह दाजुकिजा (How many brothers)

/हाइ (hai) / ध्व छ्वालुगु पदार्थ, ल:, दुरु, च्या आदि नाप छ्यलीगु ताजिग्व: ख:, गथे -

नि - हाइ कोपु च्या

नि गू कप च्या"

/ सो (so) / थ्व गा:वंगु वस्तु (थलबल), नाउचा, ल:जहाज आदि निम्ति छ्यलीगु ख:, गथे -

नि - सो फुने

नि - ग: जहाज

/ बाइ (bai) / थ्व 'दुगं' ल्याखय् छ्यलीगु ताजिग्व: ख:, गथे -

नि - बाइ च्या

नि - दुगं च्या

/च्याकु (chaku) / वस:या सेट ल्याखाय्बलय् छ्यलीगु ताजिग्व: ख:, गथे -

नि - च्याकु इफुकु

नि - (गू) सेट वस:

/ को (Ko) / थ्व फलफुल, ल्वहँ, क्यान्डिज (Candies) आदि ल्या:खाय्त छ्यलीगु ताजिग्व: ख:, गथे -

१.	सान्-कोमिकाङ्		२.	गो - को	इशि
	स्वं - ग:	सुन्तला		न्या - ग:	ल्वहँ

/ का (Ka) / तारीख ल्या:खाय्त छ्यलीगुया दसु -

१.	फुचु - का	२.	मुइ - का
	दुइ - तारीख		छ: - तारीख

/ गेचु (getsu) / थ्व महिना ल्या:खाइ बलय् छ्यलीगुया दसु -

१.	इका - गेचु	२.	निका - गेचु
	छ - ला		नि - ला

/ साइ (sai) / उमेर ल्या:खाइबलय् छ्यलीगुया दसु -

१.	नि - साइ	२.	योन् - साइ
	नि- दँ		प्य - दँ

/ नेन् / नेङ् (nen) / दँ (वर्ष) ल्या:खाइबलय् छ्यलीगुया दसु -

१.	इचिं - नेन् / नेङ्	२.	सान् - नेन् / नेङ्
	छ - दँ		स्व - दँ

/ सोकु (soku) / ज्व: ल्या:खाइबलय् छ्यलीगुया दसु -

१.	नि - सोकु	२.	नाना - सोकु
	नि- ज्व:		न्हय्- ज्व:

/हिकि (hiki) /   चीचाधिक:पिं जीव व काप:या थान (सा:) ल्या:खाइबलय् छ्यलीगुया दसु -

१.   सान् - हिकि साकाना   २.   नि-हिकी ओरिमोनो
     स्व - म्ह न्या   नि-सा: - कापू

/ काइ (**kai**) /   छैं आदिया तल्ला ल्या:खाइबलय् छ्यलीगुया दसु -

१.   नि - काइ   २.   सान् - काइ
     नि- तँ   स्व - तँ

/साइ **(sai)** / उमेर ल्या:खाइबलय् छ्यलीगुया दसु -

१.   नि - साइ   २.   योन् - साइ
     नि- दँ   प्य - दँू

२.१.१ क्रियावाचक ताजिग्व : (Verbal Classifiers)

थुकी ताजिग्व: अर्थात् क्रियां याइगु ज्याया ल्या:चा कथं व नं. पटक (times) या पयार्यया रुपय्. जक छ्यला: वयाच्वंगु क्वय् बिया निगू दसु बाहेक मेगु लुइके मफुनि :-

/ काइ (Kai) /	वाताशि वा	निहोङ् ए	नि-काइ इकिमाशिता।
	जि	जापान य्	नि-क : वना।

/ डो (Do) /	मो :	इचि-डो उताते	कुडासाइ।
	हानं	छ - क: म्यँहाला दिसँ।	

जापानीभाय्या ताजाजिग्व:या प्रारंभिक अध्ययन जूगुलि दुग्यंक दुवालेगु व अध्ययन याय्गु वाकी दनि। उकिं थुकी प्रारंभिक तयारी कथं नमुनाया रुपय् जक प्रस्तुत यानागु जुल।

३.   नेपालभाषाय् ताजिग्व :-

नेपालभाषाय् नं ताजिग्व: छयलीगु पह: उकथं हे खनेदु। थुकी नं निथी

(१)   संज्ञावाचक ताजिग्व: (Nominal Classifiers)
(२)   क्रियावाचक ताजिग्व: (Verbal Classifiers)

दु, गुगु भाजु सुन्दरकृष्ण जोशीजुं वय्क:या पि.एच्.डी.या शोध-पत्रय् न्हयथना दी धुंकूगु दु।

३.१   संज्ञावाचक ताजिग्व: (Nominal Classifiers)
थुकी निथी कथंया ताजिग्व: छ्यला वया च्वंगु खनेदु।
१.   छगू ताजिग्व: प्रत्ययया रुपय्
२.   मेगु ताजिग्व: खँग्व:या रुपय्
ताजिग्व: प्रत्ययया रुपय् धायेगु अर्थ ख:, गुगु ताजिग्व:या सम्बन्धित अर्थ थुइकीगु थ:गु हे स्वतन्त्र अर्थ दइ मखु। अर्थ

द:सां असम्बन्धित अर्थ जक दइ । अजागु ताजिग्व: प्रत्यय जुइ - (गथे: छ-खा छें, या "ख", छ-पा मरिया "पा" छ-पा: सुकूया "पा:", छगू मेचया "गू" आदिया स्वतन्त्र रुपय् छ्यलीवले सम्बन्धित अर्थ पिमज्व: । उकिं थुपिं फुक्कं ताजिग्व: प्रत्यय जुइ ।

ताजिग्व: खँग्व:या रुपय् - धायेगुया अर्थ गुगु ताजिग्व: या थ:गु हे सम्बन्धित स्वतन्त्र अर्थ दइ, व ताजिग्व: खँग्व: जुइ - (गथे छ-मा स्वांमाया मा, छ-"प्वा:" या प्वा:, छचा:या "चा:", थुपिं फुक्कंया थ:गु हे सम्बन्धित स्वतन्त्र अर्थ दु । उकिं थुपिं ताजिग्व: खँग्व: जुइ । थ:गु हे स्वतन्त्र सम्बन्धित अर्थ दुगुलिं थ्व ताजिग्व: छ्यलीबलय् अप्व: धया थें खँग्व: दोहरे जू वनी । उकि थुकियात **Reduplicative Classifier** नं धाये जिउ ।

संज्ञावाचक ताजिग्व: विभिन्न रुपय् अर्थात् अवस्थागत कथं छ्यला: वयाच्वंगु खनेदु ।

३.१.१ इकाइया रुपय् छ्यलीगु ताजिग्व:

/ का / छ्वयेकेगु सिँ, लँ, द्य:, मूर्ति आदिया ल्हा: नाप छ्यलीगु ताजिग्व: ख: । गथे-

१. नि-का लँ दु ।
२. छ-का सिँ हिँ ?
३. नारायणद्य:या प्य-का ल्हा: दु ।

/खा/ छेँ या निंम्तिंजक छ्यलीगु ताजिग्व: ख: । गथे -

१. नि-खा छेँ

/ ग: /खुखें नं प्यकुंला:गु वस्तु ग्व:लागु: अर्थात् तय्तिइ याय् ज्यूगु फुक्क प्रकारया वस्तु गथे:- दराज्, सेफ्, बाकस्, ताँफ्, करुवा, घ:, फ्वसि, ज:सि आदि, ग्व:लूगू वस्तु, नसा लगायत गथे :- बुब:, सुन्तला, चाकुसि, भोगत्या, आलु, प्याज, भाण्टा, तोरिया आदि त्या:चिंगु वस्तुया निंम्ति प्रयोग जुइगु साधारण ताजिग्व:; गथे -

१. छ-ग: देग: २. छ-ग: कसि
३. छ-ग: ताँफ्   ४. नि-ग: त्यप आदि

/ गू / सफू, चीज, भाय्, मेच, वाक्य, खाता, ज्या, दे:, फिल्म आदि साधारण वस्तुया निंम्ति छ्यलीगु ताजिग्व:; गथे -

१. छगू भाय्   २. छगू दे:   ३. छगू वाक्य आदि ।

/ चा: / चाकलागु तर विचय् क्व: दुगु वस्तुया निंम्ति छ्यलीगु ताजिग्व:; गथे -

१. छ-चा: सेल २. नि-चा: घ:चा:

/ता/ त:गु मछि वस्तु मध्ये छुं वस्तु अलग अलग याना ल्या:खाय्बलय् छ्यलीगु ताजिग्व:; गथे -

१. छ-ता वस: २. नि-ता घासा   ३. स्व-ता मरि

/त्वा:/ थ्व त्वा; ताहाक:गु वस्तुं चीहाकय्क खुना वा त्व:थला वा च:फुना त:गु वस्तु नाप छ्यलीगु ताजिग्व:; गथे -

१. छ-त्वा: पर्सि   २. छ-त्वा: कथि   ३. छ-त्वा: का

/ध्वाँय्/ काउली व वन्दा थें ध्वाँय् चिंगु वस्तुया निम्तिं छ्यलीगु ताजिग्वः; गथे-
छ-ध्वाँय् काउली

/पाता / प्तार सालुगु, चीकूगु वा चिकिचाधंगु चकंगु वस्तु नाप छ्यलीगु ताजिग्वः; गथे -
१. छ-पाता लं २. छ-पाता रप्तार सिन्हः

/पा/ सालुगु, प्यकुं वा चाकलाःगु नयेगु वस्तु व अप्पा, आँय्पा आदि नाप छ्यलीगु ताजिग्वः; गथे -
१. छ-पा विस्कूट २. छ-पा अप्पा

/पाः/ सालुगु चकंगु (Flat), लायेगु वस्तु आदि नाप छ्यलीगु ताजिग्वः; गथे -
१. छ-पाः सुकू २. नि-पाः भ्वं ३. छ-पाः न्हाय्कं

/पु/ न्ययेगु, फायेगु, वाखं, मसिनगु, हाकःगु आदि वस्तु नाप छ्यलीगु ताजिग्वः; गथे -
१. छ-पु खिपः रइतारकार २. छ-पु कथि रतुतांरबाखँ
३. छ-पु सिल रगार आदि

/प्वाः/ प्वाः दुगु वस्तु नाप छ्यलीगु ताजिग्वः; गथे -
१. छ-प्वाः भुतू २. छ-प्वाः म्हुतु ।

/फ्वः/ स्वां, स्वांया आकारगु वस्तु, हितिया फ्वः आदि नाप वइगु ताजिग्वः; गथे-
१. छ-फ्वः स्वां २. नि-फ्वः ताँख्

/म्ह/ सजीव वस्तु मनू लगायत, अले जीवात्माया प्रतीक स्वरुप दय्का तःगु वस्तु नाप छ्यलीगु ताजिग्वः; गथे -
१. छ-म्ह मनू २. छ-म्ह कतांमरी ३. छ-म्ह सा
४. छ-म्ह इमू

३.१.२ अनिश्चित (संख्या, नाप, आकार) गु वस्तु नाप छ्यलीगु-

/क/	छ-कू ला	/ग्वार/	छ-ग्वारा छुंचु (न्हाया तःगु)
/खः/	छ-खः ला	/फी/	छ-फी धू
/ग्वं/	छ-ग्वं सिं	/बः/	छ-बः खिति
/धी/	छ-धी साखः	/साः/	छ-साः कापः
/पाँय/	छ-पाँय् चाकु	/धाः/	छ-धाः प्याखं
/फि/	छ-फि तुफि		

३.१.३ इकाइ वस्तुया समूह जुइगु अवस्थाय् छ्यलीगु ताजिग्वः; गथे-

	इकाइ जुइवलय्	समूह जुइवलय्
/द्वँ/	छ-का सिँ	छ-द्वँ सिँ
/प्वाँय्/	छ-पु सँ	छ-प्वाँय् सँ
/थु/	छ-पु तुकं	छ-थु तुकं

/वथां/	छ-म्ह फइ	छ-वथां फइ
/पुच:/	छ-ग: जाकि	छ-पुच: जाकि
/ध्व:/	छ-म्ह मनू	छ-ध्व: मनू (वाजाखल:)
/भ्वः/	छ-म्ह मनू	छ-भ्वः मनू
/प्व:/	छ-ता मरि	छ-प्व: मरि
/सू/	छ-पा अ:प्पा	छ-सू अप्पा
/कले/	छ-प्व: स्वां	छ-कले स्वां
/म्हू/	छ-पौ बजि	छ-म्हू बजि
/मा:/	छ-ग: भिंपु	छ-मा: भिंपु
/पँ/	छ-गू सफू	छ-पँ सफू
/फं/	छ-पु केरा	छ-फं केरा

३.१.४ लनेगु, दायेगु (अन्नादि व क्षेत्रफल) ताजिग्व:

नेपालभाषाय् थ:गुकथंयागु लनेगु, दायेगु, खँग्व: दु। तर फुक्कं ताजिग्व:या रुपय् छ्यले मज्यू।

३.१.४.१ दायेगु (अन्नादि) दापु-खँग्व: ताजिग्व:या रुपय् छ्यले बलय्

वाचकं	१/८ माना	✗
चकंछि	१/४ माना	छ - चकं
वाम्ना	१/२ माना	✗
छम्ना	१ माना	छ-माना/म्ना
कूछि	२ माना	✗
त्य:छि	४ माना	✗
फछि	८ माना	नि-फा
मुरि	२० फा (पाथी)	छ-मुरी

३.१.४.२ लनेगु दापु खँग्व: ताजिग्व:या रुपय्

अय्ताछि	५० ग्राम	✗
बाँल	१०० ग्राम	✗
पँल	२०० ग्राम	✗
वग्ल	४०० ग्राम	✗
धानी	२.२ किलो	छ-धानी

३.१.४.३ दायेगु (क्षेत्रफल, दूरी) दापु खँग्व:

दांपु खँग्व		ताजिग्व:या रुपय्
औलाछि	पतिं नं किछि	नि-लांगु
क्वलाछि	म्हालां पातिं निसें दथुपति नं किछि	छ-क्वला
कुछि	चुल्या: निसें दथुपति नं किछि	स्व-कु

क्वय्	एक कोश	प्य-क्वय्
पी	रोपनी	छ - पी बुँ

थ्व वाहेक विदेशी अर्थात् थौंकन्हे छ्यलाः वयाच्वंगु त्यासु खँग्वः गथे - मिटर, लिटर, किलो आदियात ताजिग्वःया रुपय् छ्यले ज्यू। तर ल्याः खँग्व व वस्तुगत ताजिग्वःया विचय्‌गु प्रत्यय च्वनी; गथे -

१. छ-गू मिटर कापः   २. नि-गू किलो आलु आदि

थ्व बाहेक फुक्क प्रकारया थलवल गुकी तय्‌ती याइ व फुक्क नं ताजिग्वः जुइ; गथे -

१. छ-फ्वसि जाकि   २. छ-घः लः आदि

३.१.५ ई थुइकीगु ताजिग्वः -

/पला/ थुकिनाप नेवारेत्तर ल्याःग्वःछ्यलाःवयाच्वंगु खनेदु; गथे -

१. एक-पला   २. दुई-पला

१ मिनेट . २ १/२ पला

/घडि/ थुकियात घौ नं धाय्‌गु याः

/ घडि/ छ्यली थाय् घडि व ल्याःग्वःया दथुइ गू च्वना वइ। तर

/ घा/ छ्यली थाय् नेपालभाषाया ल्याःग्वः तुं च्वना वइ; गथे -

१. छ-गू - घडि   २. नि-घौ

६० घडिया २४ घण्टा जुइ। ६० पलाया १ घडि जुइ। २ १/२ पलाया १ मिनेट जुइ।

थ्व पला व घडि ज्योतिषविज्ञानय् आतकं छ्यलाः वया च्वंगु दु।

३.२ क्रियावाचक ताजिग्वः (Verbal Classifiers)

क्रियावाचक ताजिग्वः धायेबलय् क्रियाया ल्याःचाः (Frequency) या रुपय् छ्यलीगु ताजिग्वः खः। उदाहरणया लागी

/कः/ छ-कः वल र वन र धाल रम्हितल रसःतल आदि।

/भ्काः/ (सिता) छ-भ्काः गंसि जुल।

/तु/ जा छ-तु तु १

/थु/ श्यामं छ-थु दाल रपालरनल (ध्येवा) आदि।

/धू/ (चा) छ-धू ल्स्येल।

/ध्वः/ कापी छ-ध्वः साल।

/पाःख/जा छ-पाःख बुत।

/सी/ ला छ-सी सियां मगाः।

/सू/ अप्पा छ-सू दने मानि।

/हिं/ जनिं नि-हिं हिनेत् जक गाः।

/प्वाकः/छ-प्वाकः बजि ल्हुल।

/ह्रा/ वसः छ-ह्रा चाय् मगानि।

४. लिखँ

संज्ञावाचक ताजिग्व: मध्ये दापु व ई थुइकीगु ताजिग्व: बाहेक आपा धयाथें ताजिग्व:लय् न्ह्य:ने 'त:' **(big)** व ची **(Small)** यात न्ह्यतँसा **(Prefix)** या रुपय् तनेबलय् उकिं स्थितिबोधक क्रिया **(Stative Verbs)** या रुप काइ। यदि ताजिग्व: न्ह्यने विशेषणिक तँसा व ताजिग्व: या लिउने सजीव जूसा म्हु व निर्जीव जूसा गु तँसा तनेबलय् असंख्यात्मक **(Non numeral)** ताजिग्व:या ज्या याइ -

गथे : १.	छ:-पा: ख्वापा	२. छ:-खा छैं	३. छ:-म्ह मनू
	ख्वापा: त:पा:।	छैं त:खा मछी दु।	त:म्ह मनू
	कपा: चीग्व:।	छंगु छैं चीखा।	

नेपालभाषाया ताजिग्व:या अध्ययन यायेबलय् संज्ञावाचक ताजिग्व:या छ्यला व चीनी तथा जापानी भाय्यात संज्ञावाचक ताजिग्व:या छ्यलाय् स्वंगुलीसं छुं छुं अपवाद खने द:सां तवि समानता नं खनेदु, व ख: वस्तुया आकार, प्रकार व अवस्था कथं ताजिग्व:या छ्यला।

संदर्भ ग्वहालि ज्वलं

जोशी, सुन्दर कृष्ण (ने.सं.१११२), नेपालभाषाया वैज्ञानिक व्याकरण: लाकौन पिथना। महाबौद्ध, काठमाण्डौं।

श्रेष्ठ, रुद्रलक्ष्मी (वि.सं.२०५०), दोलखा नेवा: भाय्या वर्णनात्मक अध्ययन: पि.एच.डी. थेसिस, त्रि.वि.कीर्तिपुर, नेपाल।

श्रेष्ठ, रुद्रलक्ष्मी (वि.सं.११२१), नेवा:भाय्या बडिख्य: पही भाषिकाय् वर्ण तथा रुप व्यवस्था : छगू अध्ययन, लघु अनुसन्धानात्मक-पत्र, मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र संकाय, त्रि.वि.कीर्तिपुर, नेपाल।

सागर, पुस्परत्न (ने.सं.१०७२), सुबोध नेपालभाषा व्याकरण, थौंकन्हे प्रकाशन, काठमाण्डौं।

Bhaskararao, Peri & S.K. Joshi 1985, A study of Newari Classifiers, Bulletin of Deccan College Research Institute 44:17.31

Hale, Austin & I. Shresthacharya 1973, Is Newari a Classifier Language? Contributions to Nepalese Studies 1:1, 1-21

Joshi, S.K.1984. A Descriptive Study of the Bhaktakpur Dialect of Newari, Deccan College, University of Poona (India) Ph.D. Dissertation.

Naoe Naganuma and Kiyoshi Mori 1962 Practical Japanese, Kaitakusha Co.5, 2-Chome, Kanda-Jimbocho, Chiyoda-ku, Tokyo, Japan

Naoe Naganuma 1964, The Word Book, Volume one Tokyo School of Japanese Language, Tokyo, Japan.

Obunsha 1963, Essential Japanese-English Dictionary The Obunsha, Japan.

Practical Chinese Reader Part I 1975, The Commercial Press, Beijing, China

Practical Chinese Reader Part II 1975, The Commercial Press, Beijing, China

Shakya, Rabison 1999, Japanese-English–Nepali Dictionary : 2nd edition, Moti Raj Shakya, Sanu Nani Shakya, Mass Printing Press, Chhauni, Kathmandu

Shakya, Rabison 2003, Chinese English Dictionary, Thyaka Research Centre : 16 Nakabahil (Thyaka), Lalitpur.

Sthapit, S.K. 1978 English, Nepali & Newari : A Comparison and Its Pedagogic Applications, Deccan College and University of Poona, Ph.D. Dissertation, Pune, India.

नेपाल भाषाय् खँग्वः ज्यायगु पह

१. **परिचय**

नेपाल भाषा चीन-सँय् भाय् खलकय् दुथ्याःगु थःगु हे लिपि व ताहागु साहित्यिक परम्परा दुगु, नेपाःया नेवाःतय् मांभाय् खः । थुकिया भाषिक स्थिति व खँग्वःज्याय्गु प्रवृत्तिया खँय् भारतया भाषिक सर्वेक्षण (ने.स.१०२९) यानादीम्ह भाषशास्त्री विद्धान डा.स्टेन कोनोजुं धयादीगु निता खँ लुमंकेबह जू - (१) चीन-सय् भाय् खलःया भाय्त वस्तूवाचक खँग्वलय् तःमि सां भाववाचक खँग्वलय् चीमि **(The Tibeto-Burman dialects possess a richly varied vocabulary. .... Most Tibeto-Burman languages further evice a difficulty in forming words for abstract ideas)**

(२) चीन-सँये भाय् खलःया भाषाय् छगुली मेगु स्वानाः बिस्कं बिस्कं खँग्वः ज्याय्गु प्रवृत्ति दु **(........there is a tendency to coin a separate word for every individual concrete conception)**

१.१ नेपाल भाषाय् वस्तुवाचक खँग्वः -

लुशेय्इ (Lushei) भाषाय् दाला थुइकीगु नीगः व इमू थुइकीगु गुंगः खँग्वः दु धयागु खँ नं डा. स्टेनकोनोजुं उगु च्वसुइ न्ह्यथनादीगु दु । चीन-सँय् भाय् खलःया मेमेगु भाषाय थें नतु नेपाल भाषाय् नं व हे छगू वस्तू थुइकीगु तःगः मछि खँग्वःदु , गथे कि -

/ कय्गु / 'छताजि अन्न (peas)'

कःछे 'धे मस्यंनिगु कय्गु', कःसू 'बाफलाःदःगु कैं खुनाः नय्गु कय्गु'

कंघासा 'कय्गु फ्वयाः निनातःगु अचार', कःचू 'कःछेमाया च्वका'

/मासि/ 'सामान्य कथं मिसाया गुप्ताङ्ग', भक्कु 'बुरिम्ह मिसाया गुप्ताङ्ग'

पिसि 'नच्चाम ल्यासेया गुप्ताङ्ग'

/नाकु / 'लिंग'

नातांचा 'मचाया लिंग'

व हे छगू वस्तूयात सामान्य व धार्मिक दृष्टिं थीथी नां छुनातःगु खँग्वः नं नेपालभाषाय् यक्व दु । धार्मिक दुष्टिं धाइगु जुजु, द्यो, ब्रम्हू व गुभाजुपिनि लागी खःसा सामान्यकथं धाइगु मेमेपिं मनूया लागी खः, गथे कि -----

सामान्य	**धार्मिक**	**अर्थ**
खेँय्	चबाँ -ग्वःबां-ख्वप)	**egg**
गुँसि घाँय्	सितु	**Bermuda grass**
ध्यबा	दछिना < सं.-दक्षिणा	**money**
जाकि	किगः	**husked rice**
	आखे	**half husked rice**
	सरुवा	**mixture of husked and unhusked rice**

भाषिका भेदं याना: नं व हे छगू बस्तू थुइकीगु थी थी नां दु, गथेकि-

यँ	यल	ख्वप	मेमेथाय्	अर्थ
पल्पसा	हावलासा	न्हसला		Lightning
ध:मा	घंमा	बेता:सिँ		the upturned shaft of a chariot
गँय्डाकी	खिग्वाराकी	हेंग्वा:की		a bettle
कपं	बुंगद्य:या ल:सालीगु	लायलामा		rainbow
ग्वलभेरा	ग्वलभेरा	ग्वलभेरा	कालां कुलुं (धौख्य:) वार्पाउँ (सांगां)	tomato
खासि	ज:सि			copper made vessel used to cook big amount of meat for dinner
पाँचथरि	बाग:स्यस्य	भिंस्यंस्य		sheer Shrestha by caste
कप्तान्चा	बल्ला	गुतइँ		catapult
हँय्ला	बस्पा	हाँय्ला		cooked duck-meat
ल: (-ख)	ल:(-ख)	ना: (-ख)		water
भुलुखा	न्ह्यकांभंग: (-ल)	भुन्द्रु		owl

नेपाल भाषाय् छखे व हे छगू बस्तूयात थुइकीगु वस्तूवाचक खँग्व: यक्व दुसा खँग्व:या छगू हे रूपं त:गू अर्थ कनीगु खँग्व: नं यक्व दु, गथे कि-

वा teeth[1], rain[2], a village in south Patan[3], unhusked rice[4], come (vb-imp)[5], blend (vb-imp)[6]

भ्वासँ please come[1], please go[2]

लुमाने forget[1], remember[2]

(ख्वप)

छ्य्ला-बुलाय् वास्तविक अर्थ छुख: धयागु खँ सन्दर्भं सीदइ । डाभिड किस्टलया धापु दु, Words, it is suggested have meaning only when seen in context (A first dictionary of linguistic and phonetics 1983:87)

१.२ नेपाल भाषाय् भाववाचक खँग्व:-

चीन सँय् भाय् खल:या प्रकृतिकथं नेपाल भाषाय् भाववाचक खँग्व: द हे मदुगु मखु दु, तर भचा सिसिककय्क जक दु, गथे कि -

मतिना affection, यो-त्यो sexual love, थपूव्कपू sexual action, सल्ला-साहुति discuss, सुपा: (-त) shrinkage, सुसा help सुसाकुसा intense care, service, ल्वय् disease, लसकुस ceremonial welcome, लय्ता: (-व) joy, ख्वलु weeping, भिंतुना congratulation, समा: act of decorating oneself, कसा turture, सुवा: blessing, सरा: curse

थ:गु भाषाय् मदुगु यव्क भाववाचक खँग्वः भीसं मेमेगु भाषा खास यानाः संस्कृतं त्याय् कयाः छ्यला च्वना, गथे कि-

दया 'Kindness', माया love, भक्ति devotion, शक्ति 'strength', घृणा 'hatred', आनन्द 'pleasure', आश्चर्य astonishment, आशा hope, दु:ख trouble, दुविस्ता 'privacy', सुविस्ता 'Convenience', ज्ञान 'knowledge', ध्यान meditation, हर्ष, 'pleasure' विषय 'subject', शीर्षक title, धर्म religion कर्तव्य duty इत्यादि। भाववाचक जक मखु व्याकरणिक रूप व विविध विषयया प्राविधिक खँग्वः नं संस्कृत वा अंग्रेजीं कया छ्यला वयाच्वनागु दु।

२. नेपाल भाषाय खँग्वः ज्यायगु प्रवृत्ति-

नेपाल भाषाय् खँग्वलय् तँसा तनाः तःताजि खँग्वः ज्याय्गु चलन दु। क्रियाय् न्हतँसा तनाः, संज्ञाय् लितँसा तनाः यव्क खँग्वः ज्याय् जिउ।

२.१ न्ह्यतँसा तनाः क्रियाया खँग्व : ज्यायगु -

नेपाल भाषाय् मूल क्रियाया न्ह्यंने न्हतँसा तनाः यक्व क्रियात ज्यानातःगु दु,गथे कि-

/कने /	'धाये', 'चाय्के'
आछु आछु- कने	'छु याय् छु याय् जुये'
इत:मित: - कने	'व याय् ध्व याय् मद्ये'
इप्प -कने	'नर्भस् जुये'
क्व-कने	'छ्यं मसंकुसे क्वय् स्वये'
च- कने	'कय्कुंगु ज्यने'
त्वय् - कने	'हिस्स जुये'
थ-कने	'ध्यो मसंकुसे मिखां जक च्वय् स्वये'
भ्वय् - कने	'आपद् विपदय् मिखा थकने'
वाथावाथ -कने	'सह यानाः सहयाय् मफये'

(मूल क्रियाय् न्हतँसा तनाः तताजि क्रिया खँग्वः ज्याय्गु लागी ईश्वरानन्द श्रेष्टाचार्यया धुकूपिकु ने.स. १०८३ तथा newari root verbs सन् १९८१ स्वय्बह जू।)

२.२ लितँसा तनाः खँग्वः ज्याय्गु-

मूल रूपय् लितँसा तनाः मेगुखँग्वः ज्याय्गु व्यवस्था नेपाल भाषाय् थुकथं दु –

मूल रूप	अर्थ	लितासा	व्युत्पादित खाग्वः	अर्थ
कि-	obstruct	चः	किचः	shade
पि-	wipe out	चः	पिचः	the glutinous secretion of the eye
ति-	wear ornament	सा	तिसा	ornament इ.

मूल रूप	अर्थ	लितासा	व्युत्पदित खंग्वः	अर्थ
खायु (वि.)	bitter	-सि	खाइसि	a kind of fruit–bitter in taste
चाकु (वि.)	sweet	-सि	चाकुसि	a kind of fruit–sweet in taste
गा- (धा.)	suffice	-क्क	गाक्का	sufficiently
धा-(धा.)	say	-क्व्क	धाक्क	as much as one says
बांलः (विः)	well	-क	बांलाक	well, in a good manner
ह्याउँ (वि.)	red	-से	ह्याउसे	deep red
मुसु	smiling	-क्क	मुसुक्क	smiling manner once in action
	manner	-मुसु	मुसु-मुसु	smiling manner double in action

(व्युत्पादन प्रक्रिया दुने लितँसा तनाः खँग्व ज्यायगुया विश्लेषणात्मक अध्ययन लागी सुन्दर कृष्ण जोशीया नेपाल भाषाया भाषा वैज्ञानिक व्याकरण, ने. सं. १११२: ४२-५१, ९५-१०१, १३०-१४४ स्वयबहजू

२.३ समास वा सन्धि याना ज्यानातःगु संयुक्त स्वँग्वः-

थीथी निगः खँग्वःया निगू वर्ण हनाः छगः संयुक्त खँग्वः ज्याय्गु प्रक्रिया सन्धि नं जुइफु, समास नै जुइफु। अथे स्वाय्बलय् छुं व्याकरणिक रूप त्वःफ्यूगु दःसा व समास जुइ, मदुसा सन्धि।

२.३.१ सन्धि

नेपाल भाषाया दक्कय् न्हापांम्ह वैय्याकरण शहीद शुकराज शाश्त्रीं नेपाल भाषा व्याकरणय् (वि.सं. १९८५: १६) सन्धिया व्यवहार मजू धकाः च्वयादीगुलिं जुइफु वय्कलं लिपा थःपिनि सफुली सन्धिबारे सुनानं छुं नं मच्वः। गुलि गुलिं व्याकरण च्वयादीपिं वैय्याकरण भाजुपिनिसं सीकं बा मसीकं नेपाल भाषाय् सन्धि मदु धकाः नं गुल्सं गुल्सं नंवाय्गु नं यानादीगु न्यने दु। तर नेपालभाषाय् थःगु हे पहया सन्धि व रूपसन्धि दु।

क) संयुक्त कियाया सन्धि -

न्हापांगु मूल किया पूर्वकालिक जुयाः लिउने वइगु सहायक कियालिसें गुगु सन्धि जुइ उकिं संयुक्त कियाया निमार्ण जुइ, गथे कि -

मूल क्रिया	सहायक क्रिया	संयुक्त क्रिया	अर्थ
नयाः	च्वने	नइच्वने	Continue eating
धयाः	बिये	धैबिये	Complete the task of saying इ

ख) ल्याःग्वः ताजिग्वःया सन्धि -

नेपाल भाषाय् ल्याःग्वःया ताजिग्वःलिसे नं सन्धि जूगुलिं ल्याःग्वः व ताजिग्वः नं स्वानाः वइ, गथे कि -

ल्याःग्वः	ताजिग्वः	संज्ञा	
छ	पु	कथि	> छपु कथि
नि	पा	मरि	> निपा मरि इ.

ग) त्यासा खाग्वः लिसेया सन्धि -

नेपाल भाषाय् त्यासा खँग्वः लिसे नेपाल भाषाया खँग्वःया सन्धि जू, गथे कि -

अर्थ	त्यासाखाग्वः	ने.भा.खाग्वः	ज्याना खाग्वं	अर्थ
हानं	पुनः(सं.)	चाःचा	पुनाय्चा	ज्याःजंकु बलय सुइगु चाःचा

(मचा जंकु बलय् सुइधुंकाः हानं ज्याःजंकु बलय् सुइगु जुगुलिं थ्वया नां पुनाय्चा जूगु खः)

मर्कनुया धातु रुप	मर्क - य्	मर्कय् जुये	शरीरया अंग विशेष म्वय्धाये

घ) रूप- सन्धि-

स्वर - सन्धि -

व हे छगः माग्वः (स्वर वर्ण) या सन्धि जुइबलय् निगःयाः छगलय् तर दीर्घ रूपय् हिली, गथे कि -

मूल रूप	लितासा	क्वचाःगु रूप
खुसि	-इ (अधिकरण) >	खुसी
फंसि	- इ (अधिकरण) >	फंसी
नि (२)	-इ भिंफ(10) या संरूप >	नी (2X10=20)

पूल रूपया ओष्ठ्य अर्धस्वर व समानान्तर स्वर उ-स हिलीगु, गथे कि-

मूल रूप	कि. वि.	क्वचाःगु रूप	
व	कथं	उकथं	
थ्व	कथं	थुकथं	
ग्व	कथं	गुकथं	इ.

व्यञ्जन-सन्धि -

ङ) त्वःफ्यूगु आखः हानंच्वंवइगु -

कारक रूपायनय् सकर्मक कर्ता, करण, अपादान व अधिकरणय् नेपाल भाषाया एकाक्षेरी प्रवृत्तिं यानाः त्वःफी धुंकूगु दकय् लिपाया आखः कारकरूपया लितँसा (विभक्ति) लिसे स्वाय् न्ह्यः थ्व हे सन्धिया कारणं हानं च्वंवइ -

मूलरूप	सकर्मक कर्ता	- करण	अधिकरण
मनू (-ख)	मनुखं	मनुखं -	मनुखय्
स्वा (-न)	स्वानं	स्वानं-	स्वानय्

च) हिलाबुला (विपर्यास)-

क्रियाया आत्मभूत रूपया कि.वि: **कथनं** - लिसे सन्धि जुइबलय् **क** व **थ**-स महाप्राणया हिलाबुला यस्से (विकल्पं) जुइफु -

आत्मभूत	कि.वि.	हिलारूप
धया	कथनं	धयाखतनं

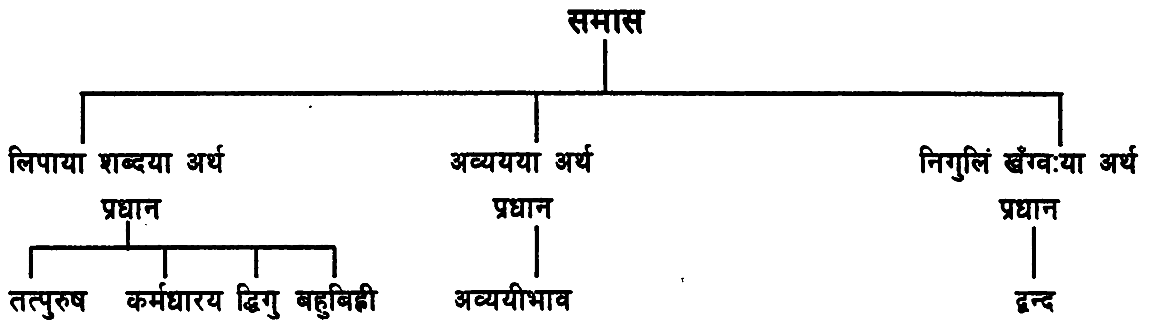
दर्शक सर्वनाम व, थ्व प्रश्नवाचक सर्वनाम ग्व, या रीतिवाचक कि.वि. कथं लिसे सन्धि जुइबलय् नं कथं खँग्वलय् महाप्राणया हिलाबुला यस्सें जुइफु, गथे कि -

मूल रूप	कि.वि.	अन्तिम रूप
व	कथं	उकथं - उखतं
थ्व	कथं	थुकथं - थुखतं
ग्व	कथं	गुकथं - गुखतं इ.

सन्धि धयागु लिसं खः गन खँग्वः स्वाःवनी । सन्धी छुं रूप त्वःमफिउसाँ सः धाःसा हिउ वनेफु । थ्वय्या दसुइ स्वथ्य अर्धस्वर **व** समानान्तर स्वर उ-स हिउगु दु ।

२.३.२ समास'-

छुं निगु वा निगुलिं अप्वः खंग्व : छुं रूप त्वःफिकाः निगू बा तःगूयां छगू जुइगुयात समास धाइ । नेपाल भाषाय् समास थुकथं दु -

क) तत्पुरुष -

थुकी गुगु विभक्ति त्वःफ्यूगु खः उकिया नामं समासया नां छुइ, गथे कि -

न्हापांगु खँग्वः	लिपायागु खँग्वः	त्वःफ्यूगु रूप	समस्त पद	नां
मचायात	बुइम्ह	-यात	मचाबुइम्ह	द्वि.त.
मिखां	का	-	मिखाकां	तृ.त.

द्योयात	ब्व	- यात	द्योब्व	च.त.
वंगलं	च्वय्	-	वंग:च्वय्	प.त.
द्योया	छेँ	-या	द्योछेँ	ष.त.
असनय्	पायो	-य्	असंपायो	स.त.

पुलांगु नेपाल भाषा ब्याकरणय् हायन्स जोर्गेन्सनं (सन् १९४१ : १३ (१४) धयादी थें नेपाल भाषाय् अप्व:याना: तत्पुरुष समास (**determinative Compounds**) दु, गथे कि -

खँग्व: १	खँग्व: २		समस्त खँग्व:	तत्पुरुष	ज्या:म्ह
थांया	मत	>	थांमत	ष.त.	इश्वरानन्द श्रेष्टाचार्य
पौयात	चीम्ह	>	पौचिता	द्वि.त.	इश्वरानन्द श्रेष्टाचाय
फसय्	ख:	>	फयख:	स.त.	इश्वरानन्द श्रेष्टाचाय
नवा:या	चुं	>	नवा:चुं	ष.त.	पुष्प रत्न 'सागर'
ग:प:या	पता	>	ग:पता (टाइ)	ष.त.	पुष्प रत्न 'सागर'

ख) कर्मधारय् -

विशेषण	संयोजक्	संज्ञा	समस्त खँग्व
चिना	गु	खँ	चिनाखँ 'कविता' - श्रेष्टाचार्य
ह्याउँ	-म्ह	मचा	ह्याउँमचा
पाउँ	-गु	घाँय्	पाउँघाँय्
वाउँ	-म्ह	भत्तु	वाउँभत्तु
म्हासु	-गु	ल्वय्	म्हासुल्वय् **jaundice**

ग) द्विगु-

ल्या:ग्व:	ताजिग्व:	संज्ञा/ल्या:ग्व:	समस्त खाग्व
नि	थी	सच्छि	निस:
प्यङ	गू	कोस	प्यकोय् इ.

घ) बहुब्रीही -

थ्व छगू बहिर्केन्द्रिक समास ख: गन सम्बन्धित खँग्वलं छुँ मेगु पिनेया अर्थ थुइकी, गथे कि -

खिचाया थें जा:गु तुति दुम्ह खिचातुति

माक:या थें जा:गु पालि दुम्ह माक:पालि

थन थैं जागु व अन्तय् दुम्ह त्व:फिना च्वंगु दु ।

थुजःगुयात पध्यपदलोपे समास नं धाय्गु याः। थन खिचातुति माकःपालि धयाः खिचायाथें जाःगु तुति, माकःया थें जाःगु पालि दुम्ह सुं मनूयात थुइकूगु दु। थुजःगु छुं मेगु -

फसं न्याइगु गं > फय्गं, गनीगु ल्वय् > गं ल्वय्, कवंया थें जागु ख्वाः > कवंख्वाः इ.

ङ) अव्ययीभाव -
अव्ययया अव्यय वा छुं मेगु खँग्वःलिसे जुइगु समास, गथे कि -
गथे धाल अथे > धाःथे - इ.

च) द्वन्द -
व त्वःफिना जुइगु समास -
लः व मि > लमि, ध्यःव चाकु > ध्यःचाकु,
कला व भात > कलाःभात इ.

३. उपसंहार

नेपालभाषाय् खँग्वः ज्याय्गु प्रवृत्तिया प्रारम्भिक विकास जूगु दु। खँग्वः थःगु हे मन्त कि मेगु भाषां त्याय् कयाः छ्यले मालीगु स्वभाविक खः। अथे मेपिनि खँग्वः यक्व छ्यले माल कि त्यासा खँग्वलं त्वपुयाः थःगु भाय्या अस्तित्व संकटय् लाय्फुगुलिं नेवाःतसें नं खँग्वः ज्याय्गु कुतः यानाहःगु खः। थथे खँग्वः ज्ययाय्गुली वैय्याकरण भाजु ईश्वरानन्द श्रेष्ठाचार्य दक्कय् न्ह्यंने लाः। वय्कःपिन्सं ज्यानादीगु खँग्वलय् अर्थया दृष्टिं अप्वःयानाः अनुवाद याःगु, रूपया दृष्टिं समास छ्यःगु, व गुलिं गुलिं गनं गनं बिचाः याय्मलावं हथासं छ्यलास्वःगु नं खनेदु। थुजःगु खासयानाः अर्थ तात्विक दृष्टिं द्वंगु खनेदु।

३.१ अनुवाद

चीन सँय् खलकय् दुथ्याःगु मेमेगु भाषाय् थें नेपाल भाषाय् नं संस्कृतया प्रभाव लाःगु खनेदु। संस्कृतया गाजलं मदाय्केगु खःसा उकिया अनुवादया किचलं नं तापाके माः, थःगु संस्कार व संस्कृतिकथं नं भाषायात ब्वलंके माः। कर्मकाण्ड तथा संस्कार विशेषया नां काय्बलय् शुभ तय्गु भारोंपेली भाषाया चलन खः, गथे कि -
शुभ अन्नप्राशण, शुभ व्रतवन्ध, शुभ विवाह इ.। नेवाःतसें नेवाःभासं च्वइबलय् नं 'शुभ' या भाय् हिलाः 'भिं' धाय्गु बा च्वय्गु गुगु चलन हल थ्व अंग्रेजी **good** या नं अनुवाद खः। नेवाःतसें थ्व अनुदित 'भिं' संस्कार् तथा कर्मकाण्ड विशेषया न्ह्यंने जक मखु, ई अनुसारया अभिवादन न्ह्यंने नं नेवाः संस्कार व संस्कृतियात मल्वय्क थथे धाय्गु याना हयाच्वन-

कर्मकाण्डय् भिं जंकु, भिं बस्का, भिं कय्तापुजा, भिं बाह्रापिकाय्गु, भिं रथारोहण, भिं ज्याःजंकु इ.। अफ ब्वनापौ नेवाः भासं च्वःसा नं कर्मकाण्डया नां संस्कृतं हे च्वयाः नेवाः खँग्वः जूसां भाय् हिलातगु भिं छगू न्ह्यंने थुकथं तय् हइ-भिं अन्नप्राशण, भिं व्रतवन्ध, भिं रथारोहण इ.। अथे हे यूरोपियनतय् स्वलाः ईकथंया अभिभावदजय् नेवाःतसें नं भिं सुथ, भिं सन्ध्या, भिं रात्रि आदि धाय् हःगु न्यने बलय् व च्वयातःगु ब्वने बलय् म्ह हे वाइयां मिनाः वः, गथेखेसे च्वनावः। भिंगु अथें हे भिं, हानं कतपिनि स्वलाः भिं धकाः विज्ञापन याः जुइमाःगु छु दु ? भिं कय्तापुजाया लसताय् धाय् बांलाः लाकी कय्तापुजाया लसताय् बांला? भिंला मभिंला ई थ्व हे खः, अवस्था थथे हें खः सुथंनिसें द्यने मत्यःतलें

भिंसुथ, भिं बान्हि, भिं जाथुइति, भिं बहनी, धका: छु भ्वासिचाया: हालाजुइगु ! म्हुतुं नां हे मकासे न्ह्यागु इलय् नं न्ह्याथे हनेमा:पिन्त नं गनं नापलाय्व ल्हा ज्वजलपेवं गा:पिं भ्रीपिं छु धका भिं छग: न्ह्यनेतया: ई नांकयाच्वने मा:गु दु ।

३.२ समास रूपय् ज्यानात:गु छुं छुं खाग्वत -

ब्वनेगु -बि.) -कुथि (स.)>ब्वनेकु (कर्मधारय) ।

मुनेगु(वि.)- ज्या(सं.) >मूज्या (")

थन **ब्वने, मुने** क्रिया ख:सा नं लिउने व:गु 'गु' लितँसां कुथि, ज्या संज्ञाया गुणबोधक जुया:- ज्या या:गुलिं क्रियात्मक विशेषण **(attributive adjective)** जुया: ज्या या:गु दु । निर्जीव संज्ञाया गुणबोधक रूपय् 'गु' लितँसा, व: थें सजीव संज्ञाया गुणबोधकय् - 'म्ह' वइ, गथे कि -

सयकीम्ह मनू > सय्कुमि (कर्मधारय), स्यनीम्ह मनू > स्यनामि (कर्म धारय)

संज्ञा संज्ञाया समास जुइबलय् अप्व: याना: षष्ठी विभक्तिया लितँसा या त्व:फिना: षष्ठी तत्पुरुष जूगु खनेदु, गथे कि - खँग्व:या धुकू>खँग्व:धुकू, छुँया प्वा:>छुँप्वा:, लुँया सिख: > लुँसिख: इ. ।

३.३ अर्थतात्विक दृष्टिं थासय् मला:गु-

(क) मंका:गु नां > मंकानां 'सर्वनाम' - श्रेष्टाचार्य ।

थन सर्व धयागु सकसिगुं धयागु अर्थय् छ्यःगु ख:सा नं छगुलिं अप्व: त:गु दइगु सामान्य बस्तूवाचकय् **(Common Noun)** लावने फु ।

(ख) तँजिग्व: **(Classifier)**

Class या रूपान्तरय् नेपाल भाषाय् तगिंया अर्थय् तँ ला:सा वर्गया ल्याखय् ता ला:गुलिं न्हापा तँजिग्व: (श्रेष्ठाचार्य) धाइगुयात थौं कन्हय् ताजिग्व: धया हल । थनं 'तँ' या 'ता' जक जूगु दु '- जिग्व:' ला व हे च्वंगुलिं श्रेष्ठाचार्य पिनादीगु भावनात्मक पु ला ल्यंगु हे दु !

(ग) भाषाजवा: (भाषायात जइम्ह > भाषाजवा: (द्वि.त:)

च्वसापासां सुयातं हनेकथं ल: ल्हाइगु उपाधि भाषाजवा: खँग्वलय् नं भाय्यात गथे जय्गु धयागु न्ह्यस:चिं तस्वानाच्वंगु । फइजवा:लय् फइ सामान्य संज्ञा **(Common Noun)** ख:सा भाषा भाववाचक **(abstract noun)** संज्ञा ख: ।

घ) भाषाथुवा: (भाषाया थुवा: > भाषाथुवा: (ष. त.)

नेपाल भाषा परिषदं सुयातं हनेकथं ल:ल्हाइगु भाषाथुवा: या अर्थय् नं थुवा:या अर्थ "मालिक" लाकी, थूम्ह लाकी, लुइकूम्ह लाकी छु ख: धयागु खँय् न्ह्यस: तय्फु । त:गु अर्थ बय्फुगु खँग्व: जुल कि दक्कय् चल्तिगु अर्थय् नी मनूतय् ध्यान वनीगुलिं थुज:गु खँय् न्हयस: चिं च्वनीगु स्वभाविक ख: ।

ङ) /थपू/ 'विकास' ज्यानादीम्ह - काशीनाथ तमोट

थ या अर्थ 'च्वय्' ख: थें क्व या अर्थ 'क्वय्' ख:, गथे कि -

मूल रूप	लितँसा अर्थ	मूलरूप	लितँसा अर्थ	
थ-	कालि	Senior	व्क - कालि	junior
थ-	पू	व्क -	पू	Sexual action
थ -	हाँ	upward	व्क - हाँ	down ward
थ -	ने	upward	व्क - ने	down ward

थपू थ्व खँग्वः नेपाल भाषाय् न्हापानिसें दु। छु अर्थय् न्हापा छ्यल, छु अर्थय् आः छ्यलेहल धयागु खँ थन मुख्यगु खः। थपू-व्कपू धयागु नेपाल भाषाय् खंभाय् कथं विकसित खँग्वः खः, थुकिं यौनकिया थुइकावःगुली व्कपू लिकयाः 'विकास'–या अर्थय् थपू जक तःगु खनेदु। नेपाल भाषाय् पू लितँसां पह क्यं, गथेकि-

न-पू eating manner

थ-पू manner of lifting sb. being oneself on downward pasition

थन थपू यात 'विकास'–या अर्थय् छ्यलेगु खःसा व्कपू यात 'विनास'या अर्थय धयलेगु जुइ।

च) /ज्वज्वलपा/ 'नमस्ते' न्हापां छ्यलादीम्ह श्री सत्य मोहन जोशी

न्हापा विन्ति यायगु पह स्यनीगु थ्व कियाविशेषण कथं ध्यलीगु छगू खँभाय् खः ज्वज्वलपा गुकिया अर्थ खः जोडय् यानाः। स्वस्थानी थुकिया छ्यलाबुला थाय्थासय् दु, गथे कि -

कुमारनं जुल सां महादेवया न्हवने लाहात निप्पां ज्वज्वलपाव विनति यात.

क्रि. वि. कथं छ्यलीबलय् अन्तय **व** नं विकल्पं वः। तर थन **-व** लिकयाः ज्वज्वलपा भाववाचक संज्ञाकथं नमस्तेया अर्थय छ्यलेहःगु खः। लिसाकयाः वइगु **ज ल** या उच्चारणं थ्व खँग्वः न्यने यइपु थें उच्चारण याय् नं अःपुगु जुयाः न्हू पिंधिया पिनिसं थ्वयात येय्कल -याकनं यक्व प्रचार- प्रसार नं जुल

छ) /समधाल/ 'सल्ला-साहुति'

रेडियो नेपालं नेपालभाषां समाचार बीबलय् जक 'सल्लासाहुति'–या अर्थय् छ्यलीगु थ्व खँग्वः नेपाल भाषाय् पुलांगु लिखत पत्रय् दुसां थौंकन्हय् सल्ला-साहुतिं थुकिया थाय् काय् धुंकूगु दु। संचार माध्यमया भाषाशैली सकसिनं थुइकथं अःपुगु जुइमाःगुली रेडियो नेपालया समाचार प्रसारणय् जक लिकुंगु थुकिया छ्यलाबुलां वक्तापिनि खँग्वःया प्राचीनरूपप्रति मोह तथा पूर्वाग्रह क्यं।

थन जिं थःगु मिखां खंगु छुं छुं जक खँग्वलय् कुलागु जुल। वक्ता वा च्वमिपिनिसं छ्यलाबुलाय् हय्त स्वःगु मेमेगु नं यक्व खँग्वःत दय्फु। सीमित खँग्वःयात जक कयाः वालागुली क्षमा फ्वसे थ्व खँ थन हे क्वचाय्के, अस्तु !

भाजु रामहरि शर्मा नेपाल नाप छभ्भाः

(वि.सं. १९९७ स जेलय् लाःपिं नेपालभाषाया कविपिनिगु बारे रामहरि शर्माया छुं लुमन्तित)

भाषा साहित्ययात गुलि क्वत्येलेत स्वल उलि हे दनावइ धयागुया छगू दसु नेपालभाषा साहित्य नं जूगु दु । देशय् जागरण व चेतना ब्वलनकि थः पिनिगु शासन सत्ताय् आँच वइ धकाः ग्याःपिं तत्कालीन राणा शासकतयगु निर्ति राजनैतिक क्रियाकलापय् संपि जक मखु माँभासं छु च्वयाजूपिं च्वमित तकं आतंककारी जूवन । प्रजापरिषद, नेपाल नागरिक अधिकार समिति आदि नांगु राजनैतिक दल भूमिगत रुपं चायेकाः तत्कालीन शासन व्यवस्थायात क्वःथेलगु प्रयास याःगु, महावीर स्कूल, लाइब्रेरी आदि चायेकाः तत्कालीन जनतायात व्हफ्वाःगु आदि पाः यानाः ने.सं. १०६१ सं टंक प्रसाद, रामहरि शर्मा, गणेशमान शुकराज शास्त्री चिनियालाल गंगालाल, धर्मभक्त माथेमा, दशरथचन्द, गणेशमान सिंह आदिपिं नापं वुद्धधर्म व नेपालभाषा पत्रिका, नेपाली विहार सप्फुलिइ कविता च्वःपिं व पत्रिका, सफू सम्पादन यानदीपिं, च्वयादीपिं गथे-योगवीरसिंह, फत्तेवहादुर सिंह, चित्रधर हृदय सिद्धिचरण श्रेष्ठपिंत नं. गिरफ्तार यात । थ्वयकःपिं मध्ये प्यम्हेसित मृत्यु दण्ड विलसा, निम्ह जेलय् हे मन्त । लिपा जुद्ध शम्सेरं शासन त्वःतुसेंलि प्रजापरिषदया न्याम्ह दुजःपिं-टंक प्रसाद, रामहरि शर्मा आदिपिं बाहेक मेपिं फुक्क सितं त्वःता हल ।

थथे जेलय् स्वथनेगु याःपिं ३२ म्ह जेलवन्दित मध्ये नेपालभाषाया कवि लेखक कथं ल्यया कायवलय् - चित्तधर हृदय, सिद्धिचरण, फत्तेबहादुर सिंह, केदारमान व्यथित, धर्मरत्न 'यमि', हरिकृष्ण श्रेष्ठ, पूर्णनारायण आदिपिं खः । थुपिं मध्ये नं केदार मान 'व्यथित', धर्मरत्न यमि, हरिकृष श्रेष्ठ, पूर्णनारायणपिं जेलय् वनाः तिनि साहित्य साधना यानादीपिं खः । नेपालभाषाया साहित्ययात आधुनिक रुपय् हयेगुलिइ जेल दुनेया साहित्यिक गतिविधिया नँ तच्वःगु भूमिका दु । थ्व हे कथं ने.सं.१०६१ माघं निसें ने.सं १०६५ ञँला तकयागु समयावधि यात नेपालभाषाया साहित्यिक इतिहासय् जेलकाल धकाः विशेष महत्व विया अध्ययन यायेगु चलन दु । थथे ऐतिहासिक रुपं महत्वपूर्णगु समयावधिया साहित्य स्रष्टापिनिगु विषयल् छुँ खँ तथ्य अप्वः सीकेगु निर्ति वयकःपिं नापं हे जेलय् न्यादँतक सहवास यानादीम्ह उगु ईया छम्ह जीवित इतिहास नेपाल प्रजापरिषद्या संस्थापक दुजः भाजु रामहरि शर्मा नेपालनाप खँल्हाबल्हा यायेगु कार्यक्रम नेपालभाषा केन्द्रिय विभागया नायो प्रो.नर्मदेश्वर प्रधानजु मिलेयाना दिल । थ्व हे कथं जिपिं वयकःया निवास स्थान बत्तिस पुतली यँ वनाः । न्हापांगु दिन खुनु वयकःपिनिगु पदाधिकारी चयन सम्बन्धी विशेष सभा दुगुलिं वयकःनाप खँल्हाबल्हा याये मखन । कन्हे खुन्हु अर्थात् मंसीर २४ गते वयकःनाप तः हाकय न्हयाइपुक खँल्हा बल्हा जुल ।

प्रजातन्त्र प्राप्तिया निर्ति नेपालय् दक्लय न्हापां नेपाल प्रजापरिषद् थेज्याःगु भूमिगत पार्टि (१९९३) चायेका दीपिं मध्ये छम्ह जुयादीम्ह वि.सं.१९९७ साल निसें २००७ सालतक भिंदँ जेलय् च्वनाभ्राःम्ह रामहरि शर्मा थौं ८९ या वैशय् क्यने धुंका नं दृष्टी विन्दुइ छुं कमजोर बाहेक मेगु शारिरीक रुपं, बौद्धिक रुपं उलिहे तन्दुरुस्त धायेमाः । थौं

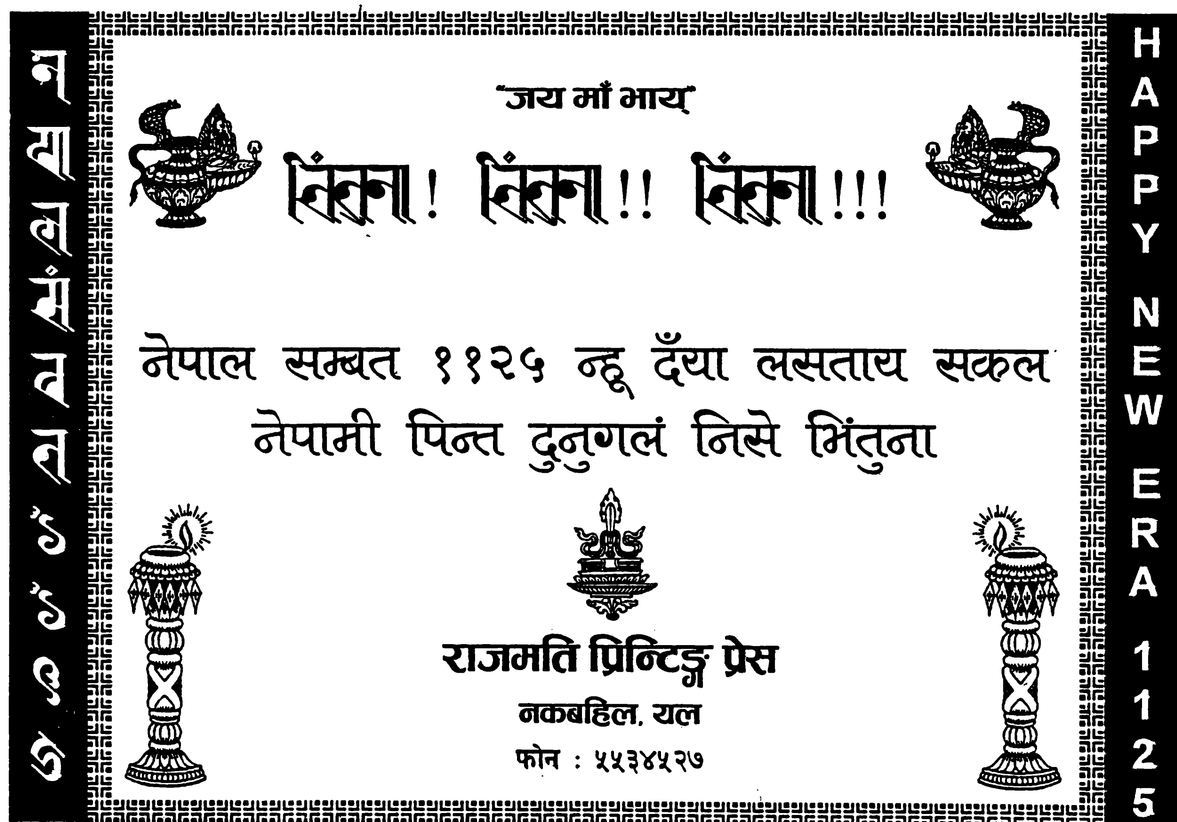
स्वया: ६४ दं न्हय: यागु थ:गु लुमन्तित वयकलं बाखं कने थें छ्सिं कथं यैपुक कनादिल ।

भी कविकेशरी चित्तधरनाप छगू हे कोठाय् छगू हे भुतुलिइ जानइपिं बन्दि पासापिं मध्ये रामहरि शर्मा नं छम्ह जुयाच्वन । वयक:या कथं कवि चित्तधर तसकं हे सज्जन, थ:गु कथंया हे छम्ह प्राज्ञ अले उमेरं नं मेपिं स्वया: छुं वयस्क जूगुलिं वयक:याके प्रौढता नं गाकं दु । आवेगय् वयगु तँचायगु बानि वयक:याके मदु । सुथय पाठपूजाया नित्यकर्म सिधय्का साहित्य सिर्जनाया ज्याय् वयक: तल्लिन जुयादी । मेपिं जेलया पासापिंत नं साहित्य साधना याना:समय छ्यलेगु निर्तिं वयकलं न्हयाबलें सल्लाह साहुति वियादी । अथे हे फत्तेबहादुर सिंह तसकं हे न्हयाइपुम्ह, ख्या:यायेमा:म्ह व्यक्ति ख: । छम्ह इनिस्पेक्टरया जागिर जुयानं जागीरयात हे त्याग याना महावीर स्कूल थें ज्य:गु तत्कालिन राजनीतिज्ञतयगु अखडा धाये वह:गु स्कूल थ:गु छेँय् चाय्कादीम्ह साहसी व्यक्तित्व ख: । नागरिक अधिकार समितिया छम्ह दुज:जुया: राजनैतिक कारणं जेलय ला:म्ह मेम्ह बन्दि केदारमान व्यथित उगु ईया अन कालकोठरी ला:पिं बन्दित मध्ये दलय फुर्तिलो, दकलय् जोशीलोम्ह व्यक्ति ख: । उकिं वयक:यात अन कालकोठरी पासापिसं फुर्तिमान धका: नां त:गु जुयाच्वन । राजनैतिक रुपं गाकं सचेत, सामाजिक सुधारप्रति गाकं आग्रह वयक:याके खनेदु । अथेहे जेलय कविकथं नां जा:म्ह व फुक्कस्यां मनक्वसा:गु कविता चीनिम्ह कवि सिद्धिचरण ख: । जेलय् साहित्यिक वातावरण सृजना यायेगु, न्हूपिं मनूतय्त कविता च्वकेगुलि कवि सिद्धिचरणया आपालं हे देन दु । वयकलं जेलय् विशेष नेपाली भाषं कविता च्वइगु जूगुलिं वयक:या कविता फुक्कस्यां थू । उकिं जेलय चित्तधर, फत्तेबहादुर पिं स्वया: वयक: कविकथं विशेष चर्चित जू । नेवा: भाय् मथूगुलिं रामहरि शर्मा आदिपिसं नेपालभाषां कविता सम्मेलन जुइबलय् उलि व्वंति मकाइगुलिं उगु विषयस ज्ञान वयक:पिंके मदु । तर अथे खयानं फुक्क वन्दितय विचय समस्यापूर्ति बिया: कविता च्वयेगु धेंधें बल्ला: नं आपालं जेलय जू । अज्यागु प्रतियोगिताय् " जीवनीको प्रभात" नांगु समस्या पूर्ति रामहरि शर्मा थें ज्य:म्ह राजनैतिक व्यक्तित्वं च्वया: प्रथम जुयादिल । साहित्य सम्मेलन बाहेक संगीत सम्मेलन नाटक म्हितेगु नं ज्या बरोबर अन जेलय जुइगु जुयाच्वन । तबला थायेगुली गणेशमान तसकं ह जा: । अथेहे भूपालसिं सीतार बादनय् । अथेहे मेम्ह बन्दि चन्द्रमान मास्के छम्ह त:धंम्ह कलाकार ख: । वयकलं अनया छम्ह हाकिमया किपा हेग्वा: व सिन्हलं जक च्वया: लयेतायेके फुगुलिं सिसाकलम भों हयेगु सुविधा अनया बन्दितयसं काये खन । वयक: चन्द्रमान तसकं हे न्हयाइपुम्ह छम्ह सज्जन ख: । अथेहे उगु इलय अन जेलय ला:म्ह मेम्ह व्यक्ति धर्मरत्न यमि छम्ह तसकं चंचल स्वभाव तर राजनैतिक रुपं तसकं सजग सचेतम्ह ख: । मेपिं थें वयक: आस्तिक मजू, पाठपूजा या:गु, गवलें खनेमदु । लिपा वयक: नं च्वयेगु ज्याय् तल्लिन जुया दिल । थथे जेलय् ला:पिं बन्दित मध्ये अविवाहितपिं वयक: व पूर्ण वहादुर निम्ह जक ख: । मेपिं बन्दीत्य कला:पिसं खाना जोना वइबलय 'जिम्हिला सुं मदु' धका: वयक:पिसं धयादिइ ।

जेलय् न्हापांला अंग्रेजी सफू बीगु बन्द यानात:गु ख: । अंग्रेजी शिक्षां हे उगु ईया युवातय्त ग्वाकूगु ख: धैगु तत्कालिन राणातयगु विचा: ख: । उकिं संस्कृतियागु तत:धंगु काव्यया नापं हिन्दी वंगालीया सफू अन स्वयेगु आपा: चलन दु । संस्कृतया नं अप्व: राजनैतिक किच:दुगु भारवियाा सफू स्वयेगु जेलय अप्व:स्यां येकू । तर लिपा चार्ल्स डार्विन, कार्लमार्क्स, रुसो, सेक्सपियर, गोर्कि, बनार्डशा आदिपिनिगु सफूनं गुप्त रुपं दुने थ्यनीगु जुल । रुसोया **Social Contract Theory** उगु ईया राजनैतिक बन्दितयसं कन्थ थें हे वयकेगु जुयाच्वन । आपा राजनैतिक बन्दित अंग्रेजी भाय नं थूपिं जगुलिं अंग्रेजी भाषाया सफू वयक:पिसं स्वयेगु या:गु दुसा सिद्धिचरण, चित्तधर, व्यथितपिसं अप्व हिन्दी, वंगाली सफू स्वयादीगु जुयाच्वन ।

जेलय् जातिपाटि भेदभाव मदु । अन बीगु सिधां नयेतला गाःगु हे मखु । छैंय वियाहइगु जाकि धिवां छ्यायफाय् मिलेजुयाः नइगु । रामहरि शर्मा, चित्तधर गणेशमान नापं यानाः च्याम्हसिगु छगू भुतू । गुम्ह याकःचा नं नइपिं दु । गणेशमान जाय् फि, चागः वइगु सहयाय मफुम्ह जूगुलिं वयकःया ज्या जाकी फि ल्ययेगु जूगु दुसा लिपा जानये सिधलाकि भारा सिलीम्ह । अथेहे चित्तर तरकारी ल्यइम्ह तरकारी दयेकीम्ह - जानयेगु जूसा १।२ माना, छुचुं जूसा १ माना, बजि जूसा २ माना, जिंतः नयेत माः धाइम्ह । नखः चखः जूसा छैंय वियाहःगु फुक्कस्यां इनाः नइगु । अप्वः थें याना चूडाप्रसादया छैंय विया हइगु जुयाच्वन । गणेशमानया छैंय वियाहःगु खाना अप्वः पालुगुलिं नयेमफइगु जुयाच्वन । थुकथं थौ स्वया ६४ दं न्हयोः नं छुं जातिपाति भेदभाव मतसे छगू हे परिवार थें कालकोठरी चित्तधरपिं नाप रामहरि शर्माजुं ५ दँ हनादिला । थथे चित्तधरपिं नाप हनागु सुमधुर ई वयकः याके आःनं उलि हे ताजा तिनि ।

न्हयव्वःम्ह
प्रा. प्रेमशान्ति तुलाधर
ज्ञानेश्वर

नेपाल सम्वत

११२५

क्यंगू न्हूदँया लसताय् सकल नेपाःमिपिनिगु सुख, समृद्धिया कामना यासें भिन्तुना देछा

आई. ए., बि.ए., एम.ए. तगिमय्
नेपालभाषा ब्वनादिसं जिपिं छिकपिनिगु सेवाय् दु ॥

नेपालभाषा केन्द्रीय विभाग

नेपालभाषा शिक्षण समिति

- पाटन संयुक्त क्याम्पस
- पद्मकन्या क्याम्पस
- रत्नराज्य क्याम्पस
- भक्तपुर क्याम्पस
- त्रिचन्द्र क्याम्पस
- काठमाडौं क्याम्पस

नेपाल सम्वत

१११२५

क्यंगू न्हूदँया लसताय् सकल

नेपा:मिपिनिगु सुख, समृद्धिया

।। भिंतुना ।।

।। भिंतुना ।।

पाटन संयुक्त क्याम्पस
पाटन ढोका, ललितपुर

सहप्रा. श्री मुरारीमोहन जोशी
क्याम्पस प्रमुख